

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR VAZIRLIGI
MALAKA OSHIRISH INSTITUTI

**“ ICHKI ISHLAR ORGANLARI TOMONIDAN FUQAROLARNING
SHAXSIY HUQUQ VA ERKINLIKLARINI TA`MINLASHNING
KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY KAFOLATLARI ”**

MAVZUSIDAGI

Respublika ilmiy-amaliy konferensiya to‘plami

TOSHKENT – 2024

*O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Ilmiy Kengashida
ma’qullangan*

Mas’ul muharrir: texnika fanlari nomzodi, dotsent O.T.Axmedov

Ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini ta’minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya to’plami. Toshkent shahri. O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti. 2024. – 285 b.

Ushbu to’plamda O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish institutida **“Ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini ta’minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari”** mavzusida o’tkazilgan Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasining materiallari jamlangan. Xususan, to’plamda Yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiya, Yangi Konstitutsiyada belgilangan norma talablarini amalga oshirishda ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini ta’minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari sohasida olib borilayotgan islohotlar va ularning natijalari hamda bugungi kunda mavjud bo’lgan dolzarb muammolar, ularning yechimi borasida ilmiy jamoatchilik va soha mutaxassislarning fikr, mulohazalari bayon etilgan.

To’plam professor-o’qituvchilar, ilmiy xodimlar, tadqiqotchilar, amaliyot xodimlari, tinglovchilar va barcha qiziquvchilarga mo’ljallangan.

UDK 342.6

© O‘zbekiston Respublikasi IIV MOI, 2024-y.

Ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning shaxsiy huquqlari va erkinliklarini ta'minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari

Mamlakatimizda inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash – xalqimiz uchun farovon hayot hamda munosib turmush sharoitini yaratib berishga qaratilgan demokratik islohotlarning bosh mezon va oliy qadriyatidir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muqaddimasidayoq inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish borasida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyati va ustuvorligi ta'kidlandi¹.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham, "Asosiy qomusimiz kafili sifatida Konstitutsiya va qonunlarning talablarini so'zsiz bajarish, "Inson qadri uchun" ustuvor tamoyilni to'la ro'yobga chiqarish bundan buyon ham faoliyatimizning bosh mezon bo'lib qoladi.... Inson qadri deganda, biz har bir fuqaroning tinch va xavfsiz hayot kechirishini, uning fundamental huquq va erkinliklarini ta'minlashni nazarda tutamiz....", deb ta'kidlagan².

2022–2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi"ning birinchi muhim ustuvor yo'nalishi "Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish" deb belgilanishi ham mamlakatimizda inson huquqlariga nechog'lik darajada ahamiyat berilayotganligidan dalolat beradi³.

Aybsizlik prezumpsiyasi – bu insoniyat sivilizatsiyasi tarixidagi shaxs huquqlariga oid eng buyuk kafolatdir. Sababi, aynan ushbu prinsipga muvofiq, shaxs uning aybi sudning hukmi bilan aniqlanganiga qadar aybsiz hisoblanadi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining Rezolyutsiya 217 A (III) bilan 1948-yil 10-dekabrda qabul va e'lon qilingan Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasining 11-moddasida "Jinoyat sodir etganlikda ayblangan har bir inson himoya uchun barcha imkoniyatlar ta'minlangan holda, ochiq sud majlisi yo'li bilan uning aybi qonuniy tartibda aniqlanmaguncha aybsiz deb hisoblanishga haqlidir"⁴ deb belgilanishi, BMTga a'zo bo'lgan har bir davlatning mazkur deklaratsiyani ratifikatsiya qilishi va o'zining milliy qonunchiligiga implementatsiya qilish majburiyati yuklatilganligi sababli, O'zbekiston Respublikasining JPKning 23-mod-

---

* IIV Malaka oshirish instituti boshlig'i, texnika fanlari nomzodi, dotsent, polkovnik

¹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son

² Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida demokratik islohotlar yo'lini qat'iy davom ettiramiz//<https://president.uz/uz/lists/view/4743>.

³ Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y., 06/22/60/0082-son

⁴ BMT Bosh Assambleyasining Rezolyutsiya 217 A (III) bilan 1948-yil 10-dekabr.

dasiga ko‘ra “gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi uning jinoyat sodir etishda aybdorligi qonunda nazarda tutilgan tartibda isbotlangunga va qonuniy kuchga kirgan sud hukmi bilan aniqlangunga qadar aybsiz hisoblanadi. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi o‘zining aybsizligini isbotlab berishi shart emas. Aybdorlikka oid barcha shubhalar, basharti ularni bartaraf etish imkoniyatlari tugagan bo‘lsa, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining foydasiga hal qilinishi lozim. Qonun qo‘llanilayotganda kelib chiqadigan shubhalar ham gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining foydasiga hal qilinishi kerak”⁵ degan normaning kiritilganligi bejiz emas albatta.

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilgan konstitutsiyaviy islohotlar natijasida 2023-yil 30-aprel kuni qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyada shaxsning daxlsizligi va erkinligi konstitutsiyaviy darajada himoya qilish mexanizmini yaratish maqsadida Konstitutsiyaning 28-moddasida “Jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan shaxs uning aybi qonunda nazarda tutilgan tartibda oshkora sud muhokamasi yo‘li bilan isbotlanmaguncha va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanmaguncha aybsiz deb hisoblanadi. Aybdorlikka oid barcha shubhalar, agar ularni bartaraf etish imkoniyatlari tugagan bo‘lsa, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoki mahkumning foydasiga hal qilinishi kerak. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi o‘zining aybsizligini isbotlashi shart emas va istalgan vaqtda sukut saqlash huquqidan foydalanishi mumkin”⁶ deb belgilab qo‘yilganligi bejiz emas, albatta.

Mazkur norma Jinoyat protsessual kodeksida huquqiy tartibga solinishi bilan bir vaqtda nima sababdan, yana takroran Konstitutsiya matnida norma tariqasida takrorlanayotganligi xususida savol tug‘ilishi tabiiy. Zero, fuqarolarning shaxsiy dahlsizligiga oid normalarning konstitutsiya darajasida mustahkamlinishi *birinchidan*, Konstitutsiyaning 15-moddasida belgilanganidek⁷, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to‘g‘ridan-to‘g‘ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi, *ikkinchidan* Konstitutsiya sodda shaklda, barcha fuqarolar uchun tushunishi oson yuridik tilda bayon qilingan hamda konstitutsiyani o‘quvchi auditoriyani ko‘pligi va kenga omma o‘qishi uchun mo‘ljallangan hisoblanadi, ya’ni Jinoyat protsessual kodeksi aksariyat hollarda huquqshunoslar, sud va huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari tomonidan foydalanadigan maxsus yuridik terminlar asosida bayon qilinganligi sababli, oddiy fuqarolar ushbu kodeksda normalarni o‘qigan taqdirda hamda mazmunini to‘liq tushunmasligi aniq, *uchinchidan*, Konstitutsiya oddiy fuqarolar

---

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1995 y., 2-son;

⁶ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi //Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son

⁷ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi //Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son

tomonidan sotib olishda moddiy qiyinchilik tug'dirmaydi, JPKning narxi esa Konstitutsiyaga nisbatan taxminan o'n barobar qimmatligi va fuqarolar tomonidan sotib olish jarayonida moddiy qiyinchilik tug'dirishi hech kimga sir emas.

Aybsizlik prezumsiyasining konstitutsiyaviy darajada yanada kengaroq mustahkamlanganligi jamiyat uchun shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini uning aybi isbotidan ko'ra muhimligini anglatadi. Zero, Dastlabki tergov jarayonida aybsizlik prezumsiyasi prinsipiga rioya qilmaslik gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini buzilishiga olib kelish bilan bir vaqtda ichki ishlar organlari obro'siga putur yetkazadi, natijada fuqarolarda qonunga va davlatga nisbatan ishonchsizlik paydo bo'ladi.

Ichki ishlar organlarining o'zining funksiyasidan kelib chiqib, sudga shaxsning jinoyat sodir etganligi haqida o'zining tushuntirishiga taqdim qiladi xolos, biroq ushbu shaxs xatto jinoyat sodir etganida ushlangan bo'lsa ham, uning to'liq shakldagi ayblilik masalasini sudning hukmi bilan aniqlanadi.

Shaxsning ayblilik masalasini sudning hukmi bilan aniqlanishi qonunlarimizda konstitutsiyaviy darajada mustahkamlangan bo'lsada, lekin amaliyotda har doim ham amal qilinavermaydi.

Aybdorlikka oid barcha shubhalar gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining foydasiga hal qilinishi lozim. Qonun qo'llanilayotganda kelib chiqadigan shubhalar ham gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining foydasiga hal qilinishi kerak.

Ta'kidlash joizki, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida shaxsiy va siyosiy xuquqlarni himoya qilish sohasida amalga oshirilishi lozim bo'lgan muhim islohotlar qatorida "jinoyat protsessida jabrlanuvchi va guvohlarning huquqlari va xavfsizligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish" masalasiga ham alohida to'xtalib o'tgan⁸. Shaxs o'ziga va o'z yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik qilishga majbur etilishi mumkin emasligi qoidasini qat'iylashtirish, uning ahamiyatini oshirish birinchi navbatda, davlat rahbari tomonidan e'tirof etilgan ana shu masalani ta'minlashga qaratilgan.

Mazkur talab BMTning 1966-yil 16-dekabrdagi Fuqaroviy va siyosiy huquqlar to'g'risidagi Xalqaro pakt 14-moddasi talablaridan ham kelib chiqadi. Unga asosan o'ziga o'zi qarshi ko'rsatuv berishga yoki o'zini aybdor deb tan olishga majbur kilinmaslik ko'rsatilgan. O'zbekiston Respublikasi mazkur Paktga 1995-yilda qo'shilgan⁹.

Bu xalqaro standartning asosiy maqsadi – huquq tartibot organlari tomonidan jinoiy ta'qib ostidagi shaxsni majburlash yoki unga har qanday bosim o'tkazish yo'li

---

⁸ Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son; 10.02.2023-y., 06/23/21/0085-son

⁹ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1995-yil 31-avgustdagi 127-I-sonli «1966-yil 16-dekabrdagi fuqaroviy va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktga qo'shilish haqida»gi [qarori](#).

bilan uning irodasiga qarshi olingan dalillardan foydalanishga yo'l qo'ymaslikdir. Mazkur kafolatdagi o'z-o'zini ayblamaslik huquqi faqatgina jinoyat sodir etishda iqrор bo'lishga majburlash ta'qiqi bilan cheklanib qolmaydi.

O'ziga yoki yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majburlash mumkin emasligi qoidasi keyinchalik jinoyat ishida foydalanish mumkin bo'lgan faktlar to'g'risidagi har qanday ma'lumotlarni taqdim qilishga majburlash ham mumkin emasligini nazarda tutadi. Ushbu qoida sud va huquq-tartibot organlari so'roq qilishdan oldin shaxs o'ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi ko'rsatma bermaslik huquqi to'g'risida ogohlantirishi lozimligini ham anglatadi.

Bu norma milliy qonunchiligimizda aks ettirilgan va u ishlayotgan bo'lsa, uni mamlakat bosh qonunida aks ettirishga qanday zarurat bor edi degan savol tug'ilishi mumkin.

Afsuski, sud-tergov amaliyotida shunday holatlar ham uchraydiki, ayrim tergov xodimlari fuqarolarimiz o'zining bunday huquqi borligini anglamasligidan foydalanib, o'z qarindoshiga nisbatan guvohlik berish-bermaslik shaxsning mutlaqo erkinligi ekanligi va bu kabi guvohlik berishdan bosh tortish uchun jinoiy javobgarlik mavjud emasligini to'liq tushuntirmaydilar. Natijada insonlarning mazkur huquqdan amalda real foydalanishida muammolar yuzaga keladi.

Shaxsning o'ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik bermaslik huquqi har qanday turdagi qiynoqlar, tahdidlar va majburlov choralarini qo'llashni cheklovchi instrument bo'lib xizmat qiladi. Mazkur qoidaning Konstitutsiya darajasida belgilanishi esa shaxsga kimningdir xohish-irodasi ob'ekti sifatida munosabatda bo'lishga yo'l qo'yilmasligini, uning shaxsiy hayot daxlsizligi esa chinakam konstitutsiyaviy kafolat ekanligini mustahkamlaydi. Yangi normalar tergov jarayonida fuqarolarning huquq-manfaatlari ta'minlanishiga xizmat qiladi.

Muxtasar qilib aytish mumkinki, "Xabeas korpus instituti", "Miranda qoidalari", jumladan fuqaroni sukut saqlash huquqi va aybsizlik prezumpsiyasi kabi shaxsiy huquqlarini konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanganligi ijobiy holat deb baholash maqsadga muvofiqdir.

Bola huquqlarining kafolatlarini ta'minlashning konstitutsiyaviy asoslari

O'zbekiston huquqiy davlat sifatida yangi tahrirdagi o'z Konstitutsiyasida inson huquq va erkinlari, qonuniy manfaatlariga oid normalarni uch yarim barobarga oshirgan bo'lsa, ularni ta'minlash bo'yicha davlatning majburiyatlariga oid normalarni esa uch martaga oshirdi. Xususan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasining 2023-yil 30-aprelgacha amalda bo'lgan tahririda shaxsiy daxlsizlik huquqiga oid 4 moddada 10 ta qoida berilgan bo'lsa, yangi tahririda esa 7 ta moddaning 38 ta qoidasida mustahkamlab qo'yildi.

Insonning hayoti, sog'lig'i, erkinligi, shaxsiy va oilaviy hayoti hamda unga oid ma'lumotlar, sha'ni va qadr-qimmati, shuningdek yozishmalari, telefon orqali so'zlashuvlari, pochta, elektron va boshqa xabarlarining sir saqlanishi, uy-joy daxlsizligi huquqlari Konstitutsiya bilan har qanday ko'rinishdagi daxl qilishdan himoyalangan huquqlaridir.

Shuni alohida qayd etish joizki, yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining shaxsiy huquq va erkinliklar deb nomlangan bobiga inson daxlsizligi huquqlarini ta'minlashga oid normalar takomillashtirilib, quyidagi yangi qoidalar kiritildi:

birinchidan, O'zbekiston Respublikasida o'lim jazosi taqiqlanadi;

ikkinchidan, insonning sha'ni va qadr-qimmati daxlsizdir, hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'lishi mumkin emas;

uchinchidan, hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalaga yoxud jazoga duchor etilishi mumkin emas;

to'rtinchidan, hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi, qamoqda saqlanishi yoki uning ozodligi boshqacha tarzda cheklanishi mumkin emas;

beshinchidan, hibsga olishga, qamoqqa olishga va qamoqda saqlashga faqat sudning qaroriga ko'ra yo'l qo'yiladi;

oltinchidan, shaxs sudning qarorisiz qirq sakkiz soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emas.

Shuni alohida qayd etish joizki, yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga jinoyat sodir etishi bilan bog'liq holda jinoyat protsessining har qanday bosqichida ham har bir shaxsning daxlsizlik huquqlarini ta'minlashga oid qoidalarining kiritilishi sud-huquq tizimida amalga oshirilayotgan islohatlarni mutloq yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qilmoqda.

---

* O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti professori yuridik fanlar doktori, professor isomiddinosmoilov@gmail.com

O‘zbekistonda bola huquqlarini himoya qilish bo‘yicha davlat siyosatining mazmun-mohiyati yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining inson huquqlariga oid barcha qoidalariga, shu jumladan uning “Oila, bolalar va yoshlar” deb nomlangan XIV bobidagi normalariga singdirilgan. Xususan, yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining quyidagi qoidalari bola huquqlarining kafolatlarini amalda ta‘minlash va himoya qilish bo‘yicha davlat siyosatini belgilab beradi:

“Bolalar mehnatining bolaning sog‘lig‘iga, xavfsizligiga, axloqiga, aqliy va jismoniy rivojlanishiga xavf soluvchi, shu jumladan uning ta‘lim olishiga to‘sqinlik qiluvchi har qanday shakllari taqiqlanadi” (44-modda 2-qismi);

“Ta‘lim tashkilotlarida alohida ta‘lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta‘lim va tarbiya ta‘minlanadi” (50-modda 6-qismi);

“Ota-onalar va ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar o‘z farzandlarini voyaga yetguniga qadar boqishi, ularning tarbiyasi, ta‘lim olishi, sog‘lom, to‘laqonli va har tomonlama kamol topishi xususida g‘amxo‘rlik qilishga majburdirlar” (77-modda 1-qismi);

“Davlat va jamiyat yetim bolalarni hamda ota-onasining vasiyligidan mahrum bo‘lgan bolalarni boqishni, tarbiyalashni, ularning ta‘lim olishini, sog‘lom, to‘laqonli va har tomonlama kamol topishini ta‘minlaydi, shu maqsadda xayriya faoliyatini rag‘batlantiradi” (77-modda 2-qismi);

“Farzandlar ota-onasining nasl-nasabi va fuqarolik holatidan qat’i nazar, qonun oldida tengdirlar” (78-modda 1-qismi);

“Bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta‘minlash hamda himoya qilish, uning jismoniy, aqliy va madaniy jihatdan to‘laqonli rivojlanishi uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yaratish davlatning majburiyatidir” (78-modda 2-qismi);

“Onalik, otalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi” (78-modda 3-qismi);

“Davlat va jamiyat bolalarda hamda yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, mamlakatidan hamda xalqning boy madaniy merosidan faxrlanishni, vatanparvarlik va Vatanga bo‘lgan mehr-muhabbat tuyg‘ularini shakllantirish to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qiladi” (78-modda 4-qismi)¹⁰.

Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining shaxs daxlsizligiga oid normalaridagi talablar, shuningdek mamlakatda Taraqqiyot va “O‘zbekiston-2030” strategiyalaridagi bola huquqlarining kafolatlarini ta‘minlash sohasida belgilangan maqsad va chora-tadbirlar bolalar huquqlarining kafolatlarini ta‘minlashda o‘ziga xos yondashuvni taqozo etadi.

Bolalarning daxlsizlik huquqlari O‘zbekiston Respublikasining “Bola

---

¹⁰ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/6445145>

huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi qonunga kiritilgan yangi normalarda to'liq va aniq belgilangan bo'lib, unga muvofiq davlat:

birinchidan, bolaning shaxsi, uy-joyi daxlsizligini, xat-xabarlari sir tutilishini ta'minlaydi hamda bolani ekspluatatsiya va zo'ravonlikning barcha shakllaridan, shu jumladan jismoniy, ruhiy va jinsiy zo'ravonlikdan, qiynoqlarga solishdan yoki shafqatsiz, qo'pol yoxud inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa shakldagi muomaladan, shahvoniy shilqimliklardan, huquqbuzarliklar va g'ayriijtimoiy harakatlar sodir etishga jalb etilishidan himoya qilinishini amalga oshiradi;

ikkinchidan, bolaga nisbatan ekspluatatsiya va zo'ravonlikning barcha shakllarining oldini olish, shuningdek ularning sodir etilishiga imkon bergan sabablar va shart-sharoitlarni aniqlash hamda bartaraf etish;

uchinchidan, ekspluatatsiya va zo'ravonlikka duchor bo'lgan bolalarga zarur pedagogik, psixologik, tibbiy, yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha choralar ko'radi¹¹.

Shuni alohida qayd etish joizki, qonunga kiritilgan yangi normaga muvofiq "qo'llanilgan jazo chorasidan, sudlanganlik holati tugatilganligidan yoki olib tashlanganligidan hamda o'ziga nisbatan amnistiya yoki afv etish akti qo'llanilganligidan qat'i nazar:

- qasddan odam o'ldirganlik;
- o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxsning nomusiga tekkanlik yoki unga nisbatan zo'rlik ishlatib, jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirganlik;
- o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxsni jinsiy aloqada bo'lish yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish bilan bog'liq holda jinsiy aloqa qilishga majbur etganlik;
- o'n olti yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilganlik yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirganlik yoxud unga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilganlik;
- voyaga yetmagan shaxs tavsiflangan yoki tasvirlangan pornografik mahsulotni tarqatish, reklama qilish, namoyish qilish maqsadida O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirganlik, xuddi shuningdek uni tayyorlaganlik, tarqatganlik, reklama qilganlik, namoyish etganlik yoxud voyaga yetmagan shaxsni pornografik xususiyatga ega harakatlarning ijrochisi sifatida jalb etganlik;
- voyaga yetmagan shaxsni jalb etgan holda qo'shmachilik qilganlik, fohishaxonalar tashkil etganlik yoki saqlaganlik;
- terrorizm uchun ilgari hukm qilingan ***shaxslarning ta'lim, tarbiya, bolalar sog'lomlashtirish, sport va ijodiy tashkilotlarida ishlashi hamda bolalar bilan***

---

¹¹ O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 6-dekabrda "Bola huquqlarining kafolatlari yanada kuchaytirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-587-son Qonuni <https://lex.uz/ru/docs/4631276>

***bevosita ishlashni nazarda tutuvchi faoliyat turlari bilan shug'ullanishi taqiqlanadi*"¹².**

Bolalarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uning ota-onasi, ota-onasining o'rnini bosuvchi shaxslar, qonunda nazarda tutilgan hollarda esa vasiylik va homiylik organi, prokuror, sud tomonidan amalga oshiriladi, faqat voyaga yetguncha qonunga muvofiq to'la muomalaga layoqatli deb e'tirof etilgan (emansipatsiya) bola o'z huquqlarini, shu jumladan himoyaga bo'lgan huquqini mustaqil amalga oshirishga hamda majburiyatlarini mustaqil bajarishga haqlidir.

Bola huquqlarining kafolatlarini ta'minlashning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish maqsadida, bolalarni ota-ona va ota-onaning o'rnini bosuvchi shaxslar tomonidan qilinadigan suiiste'molliklardan himoya qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish maqsadida ota-ona (ulardan biri) yoki ota-onaning o'rnini bosuvchi shaxslar bolaga ta'minot, tarbiya va ta'lim berish bo'yicha majburiyatlarini bajarmaganda yoki lozim darajada bajarmaganda yoxud ota-onalik huquqlarini suiiste'mol qilganda u o'z huquqlari va qonuniy manfaatlari himoya qilinishini so'rab vasiylik va homiylik organiga, shuningdek boshqa davlat organlariga mustaqil ravishda murojaat qilish huquqi qonunda mustahkamlab qo'yildi. Bunday murojaatlarni bola to'liq muomala layoqatiga ega bo'lmaganligi sababli ko'rib chiqmasdan qoldirishga yo'l qo'yilmaydi¹³.

Shuni alohida qayd etish joizki, bolaning hayoti yoki sog'lig'iga xavf tug'ilganidan, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari buzilganligidan xabardor bo'lgan shaxslar bu haqda bola haqiqatda turgan joydagi vasiylik va homiylik organiga ma'lum qilishlari shart. Shunday ma'lumotlar olingan taqdirda, vasiylik va homiylik organi bolaning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha zarur choralar ko'rishi shart¹⁴.

Bundan tashqari, a) ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar to'g'risidagi ma'lumotlarni vasiylik va homiylik organiga xabar qilmaslik; b) ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni joylashtirishda qonun hujjatlari

---

¹² O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi "Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-829-son Qonuni <https://lex.uz/ru/docs/6430272>

¹³ O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 10 martdagi "Bola huquqlarining qo'shimcha kafolatlari belgilanishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-608-son Qonuni <https://lex.uz/ru/docs/4759606>

¹⁴ O'zbekiston Respublikasining 2008 yil 7 yanvardagi "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun O'RQ-139-son <https://lex.uz/ru/docs/1297315>; O'zbekiston Respublikasining 2010 yil 29 sentabrdagi "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi O'RQ-263-son Qonuni <https://lex.uz/docs/1685726>

talablarini buzish¹⁵; v) nikoh yoshi to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzish¹⁶; g) voyaga yetmagan yoki mehnatga layoqatsiz shaxslarni moddiy ta'minlashdan bo'yin tovlash¹⁷; bolani chet davlat hududida nazoratsiz qoldirish¹⁸; ota-onaning o'z voyaga yetmagan bolalariga vasiy yoki homiy tayinlash bo'yicha majburiyatlarini bajarmasligi¹⁹; voyaga yetmagan shaxsni ma'muriy huquqbuzarlik sodir etishga jalb qilish²⁰ kabi qilmishlar uchun ma'muriy javobgarliklar belgilandi.

Shuningdek, voyaga yetmaganlarga nisbatan jinoyat sodir etgan shaxslarga Jinoyat kodeksining, *birinchidan*, javobgarlik va jazoni yengillashtiruvchi normalarini qo'llash qisqartirilib, *ikkinchidan*, javobgarlik va jazoni qo'llash bo'yicha normalar kengaytirildi va kuchaytirildi(og'irlashtirildi)²¹.

Jinoyat protsessining ishtirokchisi bo'lgan bola huquqlarini himoya qilish kafolatlari qonun²²ning quyidagi qoidalarga asoslanadi:

birinchidan, davlat sudga qadar ish yuritishning va sud muhokamasining barcha bosqichlarida bolalarning qonunchilikda belgilangan barcha protsessual huquqlariga rioya etilishi hamda bu huquqlar kafolatlarining ta'minlanishi bo'yicha choralar ko'radi;

ikkinchidan, bolaga har qanday ruhiy yoki jismoniy ta'sir o'tkazish, uni ko'rsatmalar berishga yoki aybini tan olishga majburlash taqiqlanadi;

uchinchidan, sudga qadar ish yuritish va sud muhokamasi jarayonida bolalarga nisbatan ular qonuniy vakillarining ishtirokisiz amalga oshiriladigan protsessual harakatlarni bajarish taqiqlanadi. Qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda voyaga yetmagan shaxsga nisbatan protsessual harakatlar uning katta yoshdagi yaqin qarindoshi, pedagog yoki ushbu shaxsning boshqa qonuniy vakili ishtirokida amalga oshirilishi mumkin;

to'rtinchidan, voyaga yetmagan shaxsning jinoyatlari to'g'risidagi ishlar

---

¹⁵ O'zbekiston Respublikasining 2008 yil 16 apreldagi "Voyaga yetmagan shaxslarning huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan o'zbekiston respublikasining ayrim qonunlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi O'RQ-153-son Qonuni <https://lex.uz/docs/1339066>

¹⁶ O'zbekiston Respublikasining 2013 yil 30 yanvardagi "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-459-son Qonuni <https://lex.uz/docs/2159832>

¹⁷ O'zbekiston Respublikasining 2018 yil 9 apreldagi "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-352-son Qonuni <https://lex.uz/docs/3495590>

¹⁸ O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 15 martdagi "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'QR-823-son Qonuni <https://lex.uz/docs/6407878>

¹⁹ O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 11 apreldagi "Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-829-son Qonuni <https://lex.uz/ru/docs/6430272>

²⁰ O'zbekiston Respublikasining 2008 yil 16 apreldagi "Voyaga yetmagan shaxslarning huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan o'zbekiston respublikasining ayrim qonunlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi O'RQ-153-son Qonuni <https://lex.uz/docs/1339066>

²¹ O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 11 apreldagi "Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-829-son Qonuni <https://lex.uz/ru/docs/6430272>

²² O'zbekiston Respublikasining 2008 yil 7 yanvardagi "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun O'RQ-139-son <https://lex.uz/ru/docs/1297315>;

bo'yicha sudga qadar ish yuritishning va sud muhokamasining barcha bosqichlarida himoyachining ishtirok etishi shart. Bolaning va uning qonuniy vakillarining himoyachidan voz kechishi haqiqiy emas deb hisoblanadi;

beshinchidan, qonunchilikda jinoyat protsessining ishtirokchilari bo'lgan bolalar uchun boshqa kafolatlar ham nazarda tutilishi mumkin²³.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining inson, shuningdek oila va bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga oid normalarining bevosita amal qilishi, *birinchidan*, BMTning "Bola huquqlari konvensiyasi" (1989) normalari talablarini O'zbekiston milliy qonunchiligi orqali amalga oshirilishini, *ikkinchidan*, o'zbek xalqining milliy qadriyatlarini mazkur sohadagi munosabatlarni tartibga solishda qo'llashni, *uchinchidan*, Taraqqiyot va "O'zbekiston - 2030" strategiyalarda belgilangan maqsad va chora-tadbirlarni samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi.

J.T. Xolmo'minov*

Ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning ekologik huquq va majburiyatlarini ta'minlashdagi o'rni va roli

Bugungi kundagi globallashuv va demografik o'sish jahondagi ko'plab ekotizimlar zaxirasiga salbiy ta'sir qilib, ortga qaytarib bo'lmaydigan darajaga yuz tutib atrof muhitga salbiy ta'sir qilmoqda. Shunday ekan, dunyodagi ko'plab mamlakatlar iqlim o'zgarishlarining salbiy oqibatlarini yaqqol his qilayotgani, ayniqsa havo va suvning ifloslanishi, tuproq eroziyasi, cho'llanish, qazilma yoqilg'ilarni behisob ishlatish global isishga, tabiiy ofatlarning ko'payishiga olib kelmoqda, atrof-muhit va aholi sog'lig'iga zarar yetkazmoqda.

Bunga javoban O'zbekiston Respublikasi Prezidenti rahbarligida mamlakatimizda uch-yil avval "Yashil makon" umummilliy loyihasi boshlangan edi. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev 2024-yilning 20-noyabr kuni Oliy Majlis Qonunchilik palatasining majlisida so'zlagan nutqida 2025-yilni O'zbekistonda **"Atrof-muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot-yili"**²⁴ deb e'lon qilishni taklif qilganligi betakror ahamiyat kasb etdi.

Bu esa O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi²⁵da ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish, fuqarolarning ekologik huquq va majburiyatlarini

---

* Toshkent davlat yuridik universiteti professori.

²³ O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 06 dekabrda "Bola huquqlarining kafolatlarini yanada kuchaytirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-587-son Qonuni <https://lex.uz/ru/docs/4631276>

²⁴Prezident 2025-yil nega "Atrof-muhitni asrash va „yashil“ iqtisodiyot" yili deb nomlanganiga izoh berdi <https://www.gazeta.uz/oz/2024/11/21/yil-nomi/>

²⁵Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, (Янги таҳрири) Тошкент, Ўзбекистон. 2023.

ta'minlashdagi o'z aksini topgan tegishli normalarini ichki ishlar organlari tomonidan ta'minlashdagi ahamiyatini o'zida ifoda etib, ular oldiga bir qator vazifalar qo'ydi.

Ushbu masala 2023-yilda umumxalq referendumini orqali qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining **muqaddimasi** va boshqa **bir qator moddalarida** mamlakatimizning bebaho tabiiy boyliklarini hozirgi va kelajak avlodlar uchun asrab-avaylashga hamda atrof-muhit musaffoligini saqlashga intilishi alohida qayd etilgan.

Jumladan, Konstitutsiyaning **IX bobi, "Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar"**, deb nomlanadi. Uning **49-moddasida** har kim qulay atrof-muhitga, uning holati to'g'risidagi ishonchli axborotga ega bo'lish huquqiga egaligi; **62-moddasida** fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majbur ekanligi; **66-moddasida** mulkdor o'ziga tegishli bo'lgan mol-mulkka o'z xohishicha egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi. Mol-mulkdan foydalanish atrof-muhitga zarar yetkazmasligi, boshqa shaxslarning, jamiyat va davlatning huquqlarini hamda qonuniy manfaatlarini buzmasligi; **68-moddasida** yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir. Yer qonunda nazarda tutilgan hamda undan oqilona foydalanishni va uni umummilliy boylik sifatida muhofaza qilishni ta'minlovchi shartlar asosida va tartibda xususiy mulk bo'lishi mumkinligi mustahkamlangan. Demak, ta'kidlash joizki Konstitutsiyadagi mazkur moddalar talablari bevosita ichki ishlar organlari tomonidan amalga oshiriladi. Ayniqsa, mamlakatimizda, Davlat rahbari tashabbusi bilan bundan uch-yil avval boshlangan "Yashil makon" umummilliy loyihasi chinakam xalq harakatiga aylandi. Har-yili bahor va kuzda daraxt ko'chatlari ekish an'anasi jonlandi va davom etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-dekabrda "Respublikada ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish, daraxtlar muhofazasini yanada samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni²⁶ va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashining 2021-yil 25-noyabr, "Mamlakatimizda "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida belgilangan vazifalar ijrosi ustidan samarali parlament nazoratini olib borishga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori²⁷ ushbu masalani ijobiy hal etishning huquqiy asosi bo'ldi.

---

²⁶O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 dekabrda "Respublikada ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish, daraxtlar muhofazasini yanada samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.// Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2021 yil 30 dekabr

²⁷O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashining 2021 yil 25 noyabr, "Mamlakatimizda "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida belgilangan vazifalar ijrosi ustidan samarali parlament nazoratini olib borishga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/uz/docs/5776122>

Oddiy bir misol: bir gektar-maydondagi daraxt bir kecha-kunduzda 220-275 kilogrammgacha karbonat angidrid gazini yutib, 180-215 kilogramm kislorod ajratadi. Bu miqdor o'rtacha 500 kishini kun davomida kislorod bilan ta'minlashga yetadi. Daraxtlar faqatgina kislorod manbai emas. Daraxt va butalar shovqinni yutib, havodagi changni ham ushlab qoladi. Shuningdek, daraxtlar atrofning sanitariya-gigiena holatini yaxshilaydi, kuchli shamollarni qaytaradi, o'zidan zararli mikroblarni o'ldiruvchi fitonsidlar ishlab chiqaradi. Bir daraxt turining yo'qolishi 30 turdagi hayvon turlarining yo'qolib ketishiga sababchi bo'ladi. Daraxtlar yerni eroziyadan saqlaydi va tuproqni mustahkam ushlaydi. Ularning ildizlari suvni filtrlab, sifatini yaxshilaydi.

Masalan: O'zbekistonda har-yili 200 million daraxt va buta ekib, yashillikni 2030-yilgacha 30 foizga yetkazish reja qilingan. Keltirilishicha, 2020-yilda yashillik darajasi 8 foiz edi, hozir 12 foiz. Orolbo'yida yashil qoplama 2 million gektardan oshgan. 2024-yil bahorda 138 million dona ko'chat ekildi, -yil boshidan 10 ming gektardan ziyod "yashil belbog'", 257 ta "vazirlik" va "hokimlik" bog'lari yaratildi. "Mening bog'im" loyihasi doirasida budjetdan 49 milliard so'm berilib, mahallalarda 215 ta yangi bog' yaratilgan. Fikrimizcha, ushbu vazifalarni amalga oshirishda **ichki ishlar organlarining ishtiroki va bevosita nazaroti** katta ahamiyat kasb etadi.

Davlatimiz rahbari tashabbusi bilan yurtimizning barcha hududlarida bir necha-yildan buyon "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida ko'chat ekish ishlari olib borilmoqda. Lekin ko'chat ekishni hisobot uchun o'tkazayotgan mas'ullar va moratoriyga ham qaramasdan daraxtlarni kesish holatlari uchrab turganligi salbiy holdir.

Bugungi kunda Yurtboshimizning o'zlari bunda doimo o'rnak bo'lib, ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirishga bosh bo'lmoqda. Poytaxtimizda, avvalgi-yillarda Yangi Toshkent, Sergeli, Chilonzor tumanlarida ko'chatlar ekilgan edi. Bu-yil poytaxtimizning Bektemir tumanida, Toshkent halqa yo'li bo'yida yashil hududga asos solindi. Buning uchun 100 gektar yer ajratilgan bo'lib, ikki-yilda jami 100 ming tup daraxt va buta ko'chatlari ekiladi. Ularni parvarishlash uchun 3 ta sun'iy suv havzasi va 12 ta quduq barpo etildi. Ma'lumki, "Yashil makon" loyihasida shaharlar yashillik darajasini 30 foizga yetkazish, xususan, ularning atrofida "yashil belbog'" yaratish maqsadi belgilangan. Halqa yo'li bo'yidagi bu hudud Toshkent "yashil belbog'"ining bir qismi bo'ladi. Yana bir e'tiborli tomoni, bu yerda tabiiy o'rmon shakli hosil qilinadi.

Yurtboshimiz ta'biri bilan aytganda, xalqimiz tabiatni "ona" deydi, yerni, suvni e'zozlaydi. Buning zamiridagi haqiqat hozirgi ekologik muammolar ta'sirida yaqqol namoyon bo'lyapti. Shuning uchun "Yashil makon" loyihasini boshladik. Kelgusi-yil nomini ham atrof-muhitni asrash masalasiga bag'ishladik. Endi bu

tashabbuslar keng yoyilishi, ayniqsa, yoshlarimizga chuqur singishi zarur. Har bir xonadon, har bir korxona tabiatni asrashga o'z hissasini qo'shishi lozim. Oxirgi 3-yilda mamlakat bo'yicha jami 646 million tup ko'chat va butalar ekilganligi va Orolbo'yida yashil qoplama 2 million gektardan oshganligi o'ta muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdakim, dunyoning aksariyat davlatlarida daraxtlar qonun bilan himoyalangan va ularni asrash uchun maxsus tashkilot, jamg'armalar tashkil etilgan. Lekin bizda-yiliga nechta tup daraxt ekiladi, qanchasi parvarishsiz quriydi, kesilgan daraxtlar ko'proq nimaga ishlatilayotgani to'g'risida ma'lumotlar yo'q. Yuqorida aytilgan muammolarning aksariyati bilan yuzlashyapmiz, bundan ham yomon holat yuzaga kelmasligi uchun ko'chat ekishni ko'paytirishimiz va parvarishiga alohida e'tibor qaratishimiz lozim. Ko'chat ekishni rasmiyatchilikdan an'anaga aylantirib, kelajak avlod uchun ham hozirdan yashil qalqon yaratish bizning vazifamiz.

Fikrimizcha, ushbu masalada "Yashil makon" loyihasi doirasida, ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning ekologik huquq va majburiyatlarini ta'minlash, ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish, hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida:

Birinchidan, ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning ekologik huquq va majburiyatlarini ta'minlashda tabiiy resurslarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish ta'moyilini amalga oshirish va mustahkamlashga qaratilgan qonun hujjatlarini ijrosini ta'minlash;

ikkinchidan, atmosfera havosi, yer, suv resurslarini ekologik huquqiy muhofaza qilish va foydalanishning asosiy maqsadi va vazifalari fuqarolarning qulay atrof-tabiiy muhitga ega bo'lish huquqlarini ta'minlash va kafolatlash hamda ularni muhofaza qilish hamda boshqa ekologik-gigienik va sanitariya-epidemologik talablarini amalga oshirishda ichki ishlar organlari faoliyatini yanada kuchaytirish;

uchinchidan, ichki ishlar organlari tomonidan yer, suv, o'rmon, atmosferadan foydalanish va uni ekologik-huquqiy muhofaza qilishni rag'batlantirish amaldagi ekologik-huquqiy normalar asosida tartibga solinishi, suvdan foydalanuvchi yuridik va jismoniy shaxslarning ekologik huquq va majburiyatlarini va boshqa bir qator ekologik tadbirlarni amalga oshirishni nazarot qilishlari;

to'rtinchidan, ichki ishlar organlari tomonidan olib borilayotgan tadbirda "Yuksak ekologik huquqiy madaniyat-mamlakat taraqqiyoti kafolati" degan konseptual g'oya asosida yoshlarning barcha qatlamlari ekologik huquqiy savodxonlikka erishishlari, yuksak darajadagi ekologik huquqiy ong va madaniyatga ega bo'lishlari hamda ekologik huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olishlari uchun tizimli va keng qamrovli ekologik huquqiy targ'ibot-tashviqot tadbirlarini tashkil etish ustuvor vazifalardan biridir. Shuningdek, ichki ishlar

organlari tomonidan yoshlarga ekologik-huquqiy tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda ekologik huquqiy ong va ekologik huquqiy madaniyatni yuksaltirish **“shaxs-oila-mahalla-ta’lim muassasasi-tashkilot-jamiyat”** prinsipi bo’yicha tizimli va uzviy tashkil etilishiga alohida e’tibor berish, ekologik huquqiy targ’ibotning innovatsion usul vebtexnologiya va onlayndan foydalanish tizimini kengroq qo’llashni yo’lga qo’yish;

beshinchidan, ichki ishlar organlari tomonidan, O‘zbekistonning tabiiy va biologik xilma-xilligini saqlash va tiklashga, jamiyatda hayvonlarga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishini nazorat qilishlari lozim. Brakonerlik va hayvonlarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo’lish bilan bog’liq holatlar fonida ushbu norma yovvoyi tabiatni muhofaza qilish bo’yicha qonunchilik choralari amalga oshirishlari;

Umuman olganda, Yurtboshimiz belgilab bergan dolzarb vazifalar ona tabiatimizning sofliqi, tabiiyligini asrab-avaylash va kelajak avlodga butunligicha yetkazishga zamin yaratadi. Shunday ekan, “Yashil makon” loyihasi asosida atrof-muhitni muhofaza qilish va ulardan samarali foydalanish har birimiz avvalo, o’zimiz, qolaversa, yaqinlarimiz, kelajak avlod oldidagi mas’uliyatni his etishdan iborat bo’lishi lozim. Bu esa, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida o’z ifodasini topgan normalarni xalqimiz tomonidan o’z vaqtida bekami-ko’st amalga oshirishini ta’minlashga yordam beradi va ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning ekologik huquq va majburiyatlarini bekami ko’st ta’minlashga yordam beradi.

X.M. Muhamedov*

O‘zbekistonning dunyoviy davlat sifatidagi konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari

Hozirgi vaqtda jahonda mustaqil taraqqiyot yo’lini tanlab olgan ko’pgina mamlakatlarda demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat qurish asosiy maqsad sifatida tanlab olinmoqda. Jumladan, O‘zbekistonda 2023-yil 30-aprel kuni o’tkazilgan referendumda yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinib, unda ko’p millatli xalqimizning birdamligi va hamjihatligi, suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat qurishga qat’iy qaror qilinganligi o’z ifodasini topdi. Xususan, uning 1-moddasidayoq, “O‘zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo’lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat” [1], deb e’lon qilindi. ([1] O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi [Matn]. Rasmiy nashr. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2023. – B.4.)

Biroq, davlatning dunyoviy tabiatini konstitutsiyaviy tarzda mustahkam-

---

* Toshkent davlat yuridik universiteti, Davlat va huquq nazariyasi kafedrası professori.

lanishi so'nggi paytlarda ijtimoiy tarmoqlarda ba'zi shaxslar tomonidan tanqid qilinib, shubha ostiga olinganligiga va ommaviy axborot vositalarida ham muhokama qilinayotganligiga guvoh bo'lyapmiz. Xatto ilmiy nashrlarda ayrim olimlarning "har qanday dunyoviy davlat dinga dushman" [2] degan fikrlari ham uchrab turibdi. ([2] Понкин И.В. Правовые основы светскости государства и образования. С 24 М.: Про-Пресс, 2003. – Б.7.) Dunyoviy davlatning xususiyatlari va tamoyillari haqida ko'plab qarashlar va talqinlarning mavjudligi uning naqadar murakkab va nozik masala ekanligini ko'rsatadi. Davlatning dunyoviyligini o'rganish muqarrar ravishda davlat va diniy birlashmalarning o'zaro ta'sirining ruxsat etilgan va mumkin bo'lgan o'lchovini (aralashuvi, o'zaro ta'siri, hamkorligini), shuningdek ularni o'zaro izolyatsiya va ajratishning zarur va to'g'ri chorasini tahlil qilish zarurligiga olib keladi. Tabiiyki, dunyoviy davlat haqidagi turlicha fikr va qarashlarning rivojlanishiga dunyoviy davlat tushunchasi va uning konstitutsiyaviy-huquqiy mazmuni, asosiy belgilari masalasi ilmiy jihatdan chuqur va atroflicha tadqiq qilinmaganligi ham sabab bo'lmoqda deb aytish mumkin.

Shu nuqtai nazardan dunyoviy davlatning tushunchasi, mohiyati va asosiy belgilarini o'rganish hamda keng jamoatchilikka yetkazish masalasi kunning dolzarb masalalaridan biri, deb hisoblash mumkin.

Dunyoviy davlat to'g'risidagi g'oyaning kelib chiqishi XIV asrning boshlariga to'g'ri keladi. Xususan, italiyalik mashhur ilohiyotchi, siyosatshunos va faylasuf olim Marsiliy Paduanskiy o'sha paytda bo'lib o'tgan papa va imperator o'rtasidagi kurash haqida yozgan "Tinchlik himoyachisi" nomli risolasi cherkov va davlat hokimiyatini chuqur ajratish g'oyasi, sof dunyoviy davlat g'oyasi ishlab chiqilgan edi. Paduanskiy fikricha, ruhoniylar cherkov a'zolari tomonidan saylanishi va "ruhiy tabiblar" sifatida xizmat qilishi kerak edi. Darhaqiqat, XX asrning oxirlaridan boshlab ilmiy jamoatchilik orasida dunyoviy davlat, uning tushunchasi, tavsifi, mohiyati, asosiy belgilari, o'ziga xos xususiyatlari masalasida turlicha fikrlar va qarashlar paydo bo'ldi. XXI asrga kelib esa aynan ko'pgina davlatlarda xavfsizlik muammosining kuchayib borishi ularni jamiyatning ma'naviy-axloqiy hayotini nazorat qilishga undamoqda. Shu sababli, jamiyat hayotining ma'naviy sohasi tabiiy ravishda davlat tomonidan huquqiy tartibga solinadi, bu ma'naviy qadriyatlar va dunyoviylik haqidagi keng tarqalgan g'oyalarni o'zgartirishni talab qilmoqda. Ayrim mualliflar hatto "Dunyoviylik to'g'risida" va "Ma'naviyat to'g'risida" qonunlarni qabul qilishni taklif qilmoqdalar [2]. ([2] Тер-Акопов А.А. Безопасность человека: социальные и правовые основы / Тер-Акопов А.А. - М.: Норма, 2005. - 272 с.)

Ta'kidlash joizki, dunyoviy davlat institutining tizim sifatida rivojlanishiga birinchidan, dunyoning globallashuvi va desekulyarizatsiya jarayonlarining o'zaro ta'siri, ikkinchidan, dunyoviy davlatchilik rivojlanishidagi globallashuv va

diversifikatsiya tendensiyalarining o‘zaro ta’siri ko‘mak bermoqda, deb aytish mumkin.

Ko‘pchilik olimlar fikricha, dunyoviy davlat deganda rasmiy davlat dini bo‘lmagan va hech qanday e’tiqod majburiy yoki afzal deb tan olinmaydigan davlat tushuniladi. Boshqacha qilib aytganda, davlatning dunyoviyligi davlat va dinning bir-biridan ajratilganligini va bir-birining ishiga aralashmasligini bildiradi. Jumladan, rossiyalik olim Z.P. Dementevaning ko‘rsatishicha, dunyoviy davlatning yurisdiksiyasi diniy masalalarga taalluqli emas, barcha diniy guruhlar qonun oldida tengdir va ularni kamsitish bilan qo‘llab-quvvatlamaslik yoki qo‘llab-quvvatlash kerak emas, ularning barchasi davlat nuqtai nazaridan xususiy va ixtiyoriy birlashmalardir. Dunyoviy davlat dinga yoki uning yo‘qligiga nisbatan betaraf bo‘lishi kerak, u din masalalarida xolis bo‘lishi kerak, chunki u vijdon erkinligi huquqi va ixtiyoriy e’tiqod tamoyiliga asoslanadi [4]. ([4]. Дементева З.П. Проблем государственно-конфессиональных отношений в России в контексте свобод совести: Учеб. пособие. - Екатеринбург: Уралский ин-т коммерции и права, 2006. – С. 28-29.)

Yana bir guruh olimlarning ko‘rsatishicha, dunyoviy davlat davlatning konstitutsiyaviy xususiyati bo‘lib, bunda barcha uchun majburiy bo‘lgan rasmiy dinning yo‘qligi, diniy institutlar va qoidalarni huquq manbalari sifatida tan olinmasligi va ularning davlat organlari faoliyatiga ta’sir etmasligi, cherkovni davlatdan, maktabni cherkovdan ajratilganligi, diniy sudlarning yo‘qligi kabilar muhim mezonlar sifatida e’tirof etiladi.

Dunyoviy davlatning asosiy belgilarini tavsiflashda I.V. Ponkinning fikrlari diqqatga sazovar. U quyidagilarni dunyoviy davlatga xos xususiyatlar deb hisoblaydi:

1) diniy birlashmalar, ularning boshqaruv organlari va rahbarlari davlat hokimiyati va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari tizimiga kirmaydi; davlat hokimiyati, boshqa davlat organlari va mahalliy davlat hokimiyati organlarida diniy birlashmalar tuzilishi mumkin emas;

2) davlat diniy birlashmalarga yoki ularning boshqaruv organlariga vakolat bermaydi; menejerlar, mansabdor shaxslar yoki din nozirlari davlat vakolatlari ega emaslar; ularga davlat hokimiyati, boshqa davlat organlari, davlat muassasalari va mahalliy davlat hokimiyati organlarining vazifalari yuklatilmaydi;

3) diniy birlashmalar, ularning boshqaruv organlari va rahbarlari davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, boshqa davlat organlari, davlat muassasalari va mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatiga aralashmaydilar va ularning vazifalarini bajarmaydilar;

4) davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlarining o‘z vakolatlari doirasida amalga oshiradigan hech qanday

harakatlari yoki qarorlari diniy birlashmalar bilan kelishilmaydi va ular tomonidan tasdiqlanmaydi;

5) davlat hokimiyati va mahalliy davlat hokimiyati organlarining tadbirlari ommaviy diniy marosimlar bilan birga o'tkazilmaydi;

6) davlat, uning organlari va mansabdor shaxslari, mahalliy davlat hokimiyati organlari qonuniy faoliyat yuritayotgan diniy birlashmalarning ichki ishlariga, shu jumladan diniy birlashmalarning ichki ierarxik tuzilishi masalalariga aralashmaydilar;

7) diniy birlashmalar va ularning boshqaruv organlari, shuningdek ularning tegishli diniy birlashmalarning vakillari sifatidagi rahbarlari davlat hokimiyati va boshqaruvi organlariga va mahalliy davlat hokimiyati organlariga saylovlarda qatnashmaydilar va hokazo:

8) davlatning sud tizimida o'z vakolatlarini barcha fuqarolarga tatbiq etadigan maxsus ma'naviy yoki diniy sudlar yoki diniy birlashmalarning sudlari mavjud emas; davlat diniy birlashmalarning a'zolariga nisbatan ularning qarorlarini amalga oshirishda ishtirok etmaydi;

9) diniy muassasalarning normalari (ichki konfessiyaviy, konfessiyalararo institutlar, diniy qonunlar, kanonik qonunlar, shariat qonunlari va boshqalar) davlatda huquq manbalari hisoblanmaydi (qonun hujjatlarida alohida nazarda tutilgan holatlar, masalan, ba'zi davlatlardagi nikoh munosabatlari sohasida va hokazo hollar bundan mustasno);

10) davlat, uning organlari va mansabdor shaxslari, mahalliy davlat hokimiyati organlari fuqarolarning dinga munosabatini belgilovchi masalalarga aralashmaydilar;

11) davlat diniy birlashmalarning diniy faoliyatini moliyalashtirmaydi, lekin ayni paytda xayriya va madaniy-ma'rifiy faoliyatga ko'maklashadi, jumladan, diniy birlashmalarga binolar va obektlarni tiklash, saqlash va muhofaza qilishda moliyaviy, moddiy va boshqa yordam ko'rsatadi va hokazo. [5] ([5] [11, 6. 26.45].(И. Понкин И. В. Правовые основы светскости государства и образования. М.: Про-Пресс. 2003.)

I.V.Ponkinning so'zlariga ko'ra, "diniy birlashmalarning davlatdan ajralib chiqishining muhim belgilari ro'yxati to'liq yoki universal, keng qamrovli yoki qat'iy emas, chunki jahonda davlat va diniy birlashmalar o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos huquqiy modellari mavjud bo'lib, ularda ushbu ro'yxatning ayrim bandlariga mos kelmaydigan elementlar mavjud bo'ladi" [6] ([6] [11, 26-bet]. И. Понкин И. В. Правовые основы светскости государства и образования. М.: Pro-Press. 2003.)

A. V. Malashenko dunyoviy davlatning quyidagi uchta xususiyatini ajratib ko'rsatadi: birinchidan, diniy birlashmalarning davlatdan ajralib chiqqanligi,

ikkinchidan, dinning siyosatdan ajratilganligi; uchinchidan, din har bir fuqaroning shaxsiy ishi ekanligi. Uning fikricha, dunyoviy davlat quyidagi belgilari bilan tavsiflanadi:

- 1) dunyoviy davlatda biron bir rasmiy (davlat) din bo'lmaydi;
- 2) unda hech qanday din majburiy yoki afzal deb tan olinmaydi;
- 3) diniy qonunlar huquq manbalari hisoblanmaydi;
- 4) davlatning ta'lim va tarbiya tizimi dunyoviy xususiyatga ega bo'ladi;

5) vijdon erkinligi, diniy e'tiqodlarni tanlash va tarqatish masalalari – insonning ma'naviy erkinligi va shaxsiy hayoti sohasi bo'lib, unga na davlat, na xususiy shaxslar aralashishga haqli bo'lmaydilar[7]. [7] [13, p. 433^34]. . Малащенко А. В. Христианство и ислам в России: диалог только начинается // Межрелигиозный мир и согласие как условие мирного будущего народов Северного Кавказа: Материалы международной конференции (Пятигорск. 18-19-февраля 1998 г.). М.. 1999.

P. N. Dozorsev fikricha esa dunyoviy davlat quyidagi xususiyatlarga ega:

1) davlat mafkuraviy xilma-xillikni e'lon qiladi va jamiyatning ma'naviy sohasida monopoliyani rad etadi;

2) davlat individual baholashni talab qiluvchi inson huquq va erkinliklarini izchil rivojlantiradi;

3) davlat o'zini qonuniy deb e'lon qiladi va o'z fuqarolariga vijdon, e'tiqod, din va boshqa erkinliklarni kafolatlaydi;

4) davlat turli, ko'pincha maqsad va faoliyat sohalari bo'yicha qarama-qarshi bo'lgan diniy qarashlar, maktablar va mafkuralarning jamoat ongida erkin yashashiga imkon beradi, shaxs va fuqaroning diniy tanlash huquqini kafolatlaydi;

5) davlat va diniy birlashmalar alohida faoliyat yuritadi va bir-birining ishiga aralashmaydi;

6) davlat diniy birlashmalarga moddiy (moliyaviy) yordam ko'rsatmaydi, shuningdek diniy birlashmalarning diniy ehtiyojlarni qondirish bilan bog'liq xarajatlarini nazorat qilmaydi;

7) davlat diniy birlashmalarning nafaqat diniy ob'ektlarga, balki yer, binolar, inshootlar va boshqalarga ham egalik qilish huquqini tan oladi;

8) davlatda rasmiy (davlat) din mavjud bo'lmaydi;

9) diniy qonunlar va dogmalar huquq manbai hisoblanmaydi;

10) davlat barcha diniy birlashmalarning qonun oldida tengligini normativ tarzda belgilab beradi;

11) diniy birlashmalarning faoliyati qat'iy ravishda qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi;

12) davlat davlat va munitsipal ta'lim tizimini diniy birlashmalar ta'siridan ajratilganligini e'lon qiladi va hokazo[8]. ([8] Dozorsev P. N. Razvitie svetskoy

gosudarstvennosti v Rossii: istoriya i sovremennost. M., 1998.)

Biroq P. N. Dozorsevning dunyoviy davlat diniy birlashmalarga hech qanday moddiy yordam ko'rsatmasligi kerak, degan fikriga hamma tadqiqotchilar ham qo'shilmaydi. Masalan, U.K. Dyurem diniy birlashmalarga davlatning moliyaviy yordami davlatning dunyoviylikini buzmaydi, deb hisoblaydi. "Bunday turdagi davlatlar ko'pincha hukmron dinlarga yordam berish misollarini ko'rsatadi. Biroq ular hech qaysi dinni ajratib ko'rsatmaydilar va barcha diniy tashkilotlarga teng munosabatda bo'lishadi"[9]. ([9]. Дюрем У. К. Перспективы религиозной свободы: сравнительный анализ. – М. 1999. – В. 28) Bu borada Dyuremni O. V. Chernishova, Yu. D. Komarov. O. E. Kutafin, I. V Ponkin va boshqalar qo'llab-quvvatlaydi. Ayni paytda I. V Ponkin Dozorsevning davlat va munitsipal ta'lim tizimini diniy birlashmalar ta'siridan ajratib turadigan dunyoviy davlat belgilariga kiritishiga rozi emas. Uning ko'rsatishicha, "Biz diniy birlashmalar fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan teng asosda qonunga muvofiq milliy ta'lim tizimiga qonunga zid bo'lmagan shakllarda ta'sir o'tkazish huquqiga ega deb hisoblaymiz" [10]. ([10]. Понкин И. В. Правовые основы светскости государства и образования. М.: Про-Пресс. 2003. – Б.41.)

V.Y. Kruskixning umumiy tahriri ostida chop etilgan Yuridik ensiklopedik lug'atda dunyoviy davlatga quyidagicha ta'rif berilgan: "Dunyoviy davlat – bu davlatning konstitutsiyaviy-huquqiy belgisi bo'lib, cherkov va davlatni ajratish, ularning faoliyat sohalarini chegaralashni anglatadi. Davlatning dunyoviy tabiati diniy jamoalarga davlat budjetidan moliyaviy yordam ko'rsatishga to'sqinlik qilmaydi".

A.Sh. Budagovanning fikricha, "dunyoviy davlat – bu davlatning hamma uchun majburiy hisoblanadigan rasmiy dini yo'qligi, diniy institutlar va qoidalarni huquq manbalari sifatida tan olishni va ularning davlat organlari faoliyatiga ta'sirini inkor etish, cherkovni davlatdan, maktabni cherkovdan ajratish, ularning yurisdiksiyasini kengaytiruvchi diniy sudlarning yo'qligi bilan tavsiflanadigan konstitutsiyaviy xususiyatidir" [10]. Shu tariqa, A. Sh.Budagovanning nazarida hamma uchun majburiy dinning yo'qligi dunyoviy davlatning asosiy mezonini hisoblanadi. ([10] К вопросу о функциях конституционного идеала (А.Ш. Будагова, журнал "Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА)", Н 6,-июн 2022 г.)

Y.I.Stesovskiyning fikricha, davlat dinini qabul qilmaslik dunyoviy davlatning asosiy belgisidir. Bu fikrga jahonda vijdon erkinligi tatbiq etilishini o'rganuvchi tashkilot – Keston institutining sobiq direktori L. Uzzell qarama-qarshi fikr bildirib, shunday deydidi: "Men davlat dinining mavjudligini diniy erkinlikning buzilishi deb hisoblamayman: Norvegiyada va Buyuk Britaniyada davlat dini mavjud" [11]. [11] Стесовский Й.И. Право на свободу и личную непри-

косновенност: нормы и действительност. М., 2000. – В. 434.

Davlat va din o'rtasidagi hamkorlik masalasida Rossiyada ma'lum muddat qurolli kuchlar va huquqni muhofaza qilish idoralari bilan o'zaro hamkorlik bo'yicha sinodal bo'limni boshqargan ruhoniylar Aleksandr Dobrodeevning fikrlari diqqatga sazovar. Uning so'zlariga ko'ra, davlat tuzilmalari o'z mamlakatlaridagi dinlarni chuqur bilishlari va o'z faoliyatlarida bu bilimlarni albatta hisobga olishlari kerak. "Men huquqni muhofaza qilish sohasida davlat va diniy tashkilotlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni ko'rishni istardim. Mamlakatda huquq va tartibni o'rnatish bilan shug'ullanadigan barcha davlat organlari din haqida muhim tushunchaga ega bo'lishi kerak. Ayni paytda ular o'z mamlakati aholisi hayotining diniy asoslari haqida hech qanday tasavvurga ega emaslar» [12] ([12] Священнослужители о месте религии в светском государстве. URL. <http://www.regions.ru/news/2316625/>)

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi katta o'qituvchisi Rashidov Firuz Tuyg'unovich tomonidan 2023-yilda e'lon qilingan "Zamonaviy dunyoda davlat va din munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlari" deb nomlangan maqolada dunyoviy davlatlarning ikkita modeli tavsiflanganligi qayd etilib, ular: separatsion va kooperatsion modellardir. Separatsion modelda davlat diniy tashkilotlar bilan hamkorlik qilishdan o'zini chegaralaydi. Kooperatsion modelda esa davlat muayyan sohalarda diniy tashkilotlar bilan hamkorlik qiladi [13]. ([13] "Zamonaviy dunyoda davlat va din munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlari" Educational Research in Universal Sciences ISSN: 2181-3515 VOLUME 2 | SPECIAL ISSUE 17 | 2023).

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, O'zbekiston mustaqillikka erishgach, davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida tub o'zgarishlar amalga oshirildi. Jumladan, davlat va diniy tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlar sohasida ham chuqur islohotlar o'tkazildi. Xususan, sobiq totalitar tuzumning ateistik siyosatidan voz kechilib, diniy masala adolatli va demokratik yo'l bilan hal etildi. Bu mamlakatimiz fuqarolariga mafkura va diniy konfessiyalar sohasida o'z taqdirini o'zi erkin belgilash imkoniyatini ochib berdi. Din yana ijtimoiy-siyosiy hayotning eng muhim omillaridan biriga aylandi. Respublikamizda din va davlat munosabati, vijdon erkinligi va diniy tashkilotlarning faoliyat yuritishi bo'yicha huquqiy asoslar yaratildi. Xususan, bu masalalar O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, 2021-yil 6-iyulda qabul qilingan "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi, 1999-yil 19-aprelda qabul qilingan "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi, 2007-yil 4-yanvarda kuchga kirgan "Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlari to'g'risida"gi qonunlari hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida diniy tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi (1998-yil 20-iyundagi 263-son), "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi din ishlari bo'yicha

qo'mita faoliyatini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi (2004-yil 23-apreldagi 196-son), "Diniy ta'lim muassasalarining faoliyatini litsenziyalash to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi (2004-yil 1-martdagi 99-son) qarorlari va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solindi.

Diniy tashkilotlar maqomining Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlanishi 140 dan ortiq millat va elat, shuningdek 17 ta diniy konfessiyaga ega bo'lgan zamonaviy ko'p millatli O'zbekiston davlatining diniy masalaga munosabati qat'iy va mustahkam huquqiy asoslarga tayanishini ko'rsatadi.

Darhaqiqat, mamlakatimizda, bir tomondan, diniy birlashmalarning davlatdan ajratilganligi e'lon qilingan, boshqa tomondan, davlat institutlari va diniy tashkilotlar o'rtasida faol hamkorlik mavjud. Shu munosabat bilan tabiiy savol tug'iladi: O'zbekiston davlatining dunyoviyligi nimani anglatadi?

Yuqorida ko'rsatilganidek, O'zbekistonda davlatning dunyoviy tabiati konstitutsiyaviy tarzda mustahkamlandi. Bu birinchi navbatda mamlakatimizda majburiy dinning yo'qligini va bo'lishi mumkin emasligini anglatadi. Fuqaro o'zining dinga, dinga e'tiqod qilishga yoki e'tiqod etmaslikka, ibodat qilishda, diniy rasm-rusumlar va marosimlarda qatnashish yoki qatnashmaslikka, diniy ta'lim olishga o'z munosabatini belgilayotgan paytda uni u yoki bu tarzda majbur etishga yo'l qo'yilmaydi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Konstitutsiyasi vijdon, e'tiqod erkinligi, diniy tashkilotlar erkinligini kafolatlaydi. Vijdon erkinligi fuqarolarning har qanday dinga e'tiqod qilish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslikdan iborat kafolatlangan konstitutsiyaviy huquqi bo'lib, unga ko'ra, fuqaro dinga, dinga e'tiqod qilishga yoki e'tiqod qilmaslikka, ibodatlarda, diniy rasm-rusumlar va marosimlarda ishtirok etishga yoki ishtirok etmaslikka, diniy ta'lim olishga nisbatan o'z munosabatini belgilayotganda uni u yoki bu tarzda majburlashga yo'l qo'yilmaydi.

O'z diniga e'tiqod qilish yoki ishonish erkinligiga nisbatan faqat qonunda nazarda tutilgan cheklovlar tatbiq etiladi.

"Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonunning 6-moddasiga binoan fuqarolar dinga munosabatidan qat'i nazar qonun oldida tengdirlar. Rasmiy hujjatlarda fuqarolarning dinga nisbatan munosabatini ko'rsatishga yo'l qo'yilmaydi.

Fuqarolarning huquqlarini ularning dinga munosabatiga qarab har qanday tarzda cheklash va to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita ustunliklar belgilash, ularning diniy yoki ateistik e'tiqodi bilan bog'liq holda fuqarolarda adovat va nafrat uyg'otish yoxud ularning his-tuyg'ularini haqoratlash, xuddi shuningdek muqaddas diniy e'tiqod ob'ektlarini tahqirlash qonunda belgilangan javobgarlikka sabab bo'ladi.

Qonunda belgilangan majburiyatlarni bajarishdan hech kim o'z diniy e'tiqodlarini sabab qilib bo'yin tovlashi mumkin emas. Diniy e'tiqodlarini sabab

qilib, bir majburiyatni bajarishni boshqasiga almashtirishga faqat qonunda nazarda tutilgan hollardagina yo'l qo'yiladi.

Bir dinga yoki diniy e'tiqodga boshqalariga nisbatan biror-bir ustunliklar yoki cheklovlar belgilashga yo'l qo'yilmaydi.

O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini zo'rlik bilan o'zgartirish, uning suvereniteti va hududiy yaxlitligiga putur yetkazish, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini kamsitish, urushni, milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovatni targ'ib qilish, fuqarolarning sog'lig'i va axloqiga tajovuz qilish, fuqarolar totuvligini buzish, vaziyatni beqarorlashtiruvchi tuhmatdan iborat uydirmalarni tarqatish, aholi o'rtasida sarosima uyg'otish hamda shaxs, jamiyat va davlatga qarshi qaratilgan boshqa harakatlar sodir etish maqsadida dindan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

Voyaga yetmagan bolalarni diniy tashkilotlarga jalb etish, shuningdek ularning ixtiyoriga, ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar ixtiyoriga zid tarzda dinga o'qitishga yo'l qo'yilmaydi.

Dinga e'tiqod qilish yoki o'zga e'tiqodlar erkinligi milliy xavfsizlikni va jamoat tartibini, boshqa fuqarolarning hayoti, salomatligi, axloqi, huquqi va erkinliklarini ta'minlash uchun zarur bo'lgan darajadagina cheklanishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida din davlatdan ajratilgan. Hech bir dinga yoki diniy e'tiqodga boshqalariga nisbatan biron-bir imtiyoz yoki cheklashlar belgilanishiga yo'l qo'yilmaydi. Davlat turli dinlarga e'tiqod qiluvchi va ularga e'tiqod qilmaydigan fuqarolar, har xil e'tiqodlarga mansub diniy tashkilotlar o'rtasida o'zaro murosa va hurmat o'rnatilishiga ko'maklashadi, diniy va o'zga mutaassiblikka hamda ekstremizmga, munosabatlarni qarama-qarshi qo'yish va keskinlashtirishga, turli konfessiyalar o'rtasida adovatni avj oldirishga qaratilgan xatti-harakatlarga yo'l qo'ymaydi. Davlat diniy konfessiyalar o'rtasidagi tinchlik va totuvlikni qo'llab-quvvatlaydi. Bir diniy konfessiyadagi dindorlarni boshqasiga kiritishga qaratilgan xatti-harakatlar (prozelitizm), shuningdek boshqa har qanday missionerlik faoliyati man etiladi. Ushbu qoidaning buzilishiga aybdor bo'lgan shaxslar qonun hujjatlarida belgilangan javobgarlikka tortiladilar.

Davlat diniy tashkilotlar zimmasiga o'zining hech qanday vazifasini bajarishni yuklamaydi, ularning qonun hujjatlariga zid bo'lmagan faoliyatiga aralashmaydi. Diniy tashkilotlar davlat vazifalarini bajarmaydi. Davlat diniy tashkilotlarning faoliyatini hamda dahriylik targ'ibotiga oid faoliyatini mablag' bilan ta'minlamaydi.

O'zbekiston Respublikasida diniy mohiyatdagi siyosiy partiya va jamoat harakati, shuningdek respublikadan tashqarida tuzilgan diniy partiyalarning filiallari va bo'limlarini tuzishga va ularning faoliyat yuritishiga yo'l qo'yilmaydi.

Diniy tashkilotlar amaldagi qonun hujjatlari talablariga rioya etishlari shart. Dindan davlatga va konstitutsiyaga qarshi targ'ibot olib borishda, dushmanlik, nafrat, millatlararo adovat uyg'otish, axloqiy negizlarni va fuqaroviy totuvlikni buzishda, bo'hton, vaziyatni beqarorlashtiruvchi uydirmalarni tarqatishda, aholi o'rtasida vahima chiqarishda hamda davlatga, jamiyat va shaxsga qarshi qaratilgan boshqa xatti-harakatlarda foydalanishga yo'l qo'yilmaydi. Terrorizm, narkobiznes va uyushgan jinoyatchilikka ko'maklashadigan, shuningdek boshqa g'arazli maqsadlarni ko'zlovchi diniy tashkilotlar, oqimlar, sektalar va boshqalarning faoliyati man etiladi.

Davlat organlari bilan diniy tashkilotlarning o'zaro munosabatlarini muvofiq-
lashtirish hamda vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonun hujjatlari
ijrosini nazorat qilish vazifasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita zimmasiga yuklanadi. Qo'mitaning huquqiy
maqomi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan
Nizom bilan belgilanadi. Ushbu Nizomga ko'ra, qo'mita mahalliy davlat hokimiyati
organlari bilan birgalikda vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonun
hujjatlariga muvofiq diniy masalalarni hal qilishda yagona siyosatni amalga
oshiradi, davlat organlarining respublika hududida joylashgan diniy tashkilotlar
bilan o'zaro aloqasi va hamkorligini ta'minlaydi, davlat siyosatida qonun
hujjatlarida belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan diniy tashkilotlar
manfaatlarini aks ettiradi. U har bir shaxsning vijdon va diniy e'tiqod erkinligi
huquqi, fuqarolarning dinga bo'lgan munosabatidan qat'i nazar tengligini
ta'minlash, shuningdek diniy tashkilotlar faoliyati bilan bog'liq munosabatlarni
tartibga solish sohasidagi vazifalarni hal etish vakolati berilgan davlat boshqaruvi
organi hisoblanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyat, tuman va shahar
hokimliklari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tegishli hududlarda
vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi
uchun qonun bo'yicha javobgardirlar.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining dinga e'tiqod qilish, ibodat, rasm-
rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etish maqsadida tuzilgan ko'ngilli
birlashmalari (diniy jamiyatlar, diniy o'quv yurtlari, masjidlar, cherkovlar, sinago-
galar, monastirlar va boshqalar) diniy tashkilotlar deb e'tirof etiladi.

Diniy tashkilotlar O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida yoki uning
joylardagi organlarida ro'yxatdan o'tkazilgandan keyin yuridik shaxs maqomiga ega
bo'ladi va qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda o'z faoliyatini amalga
oshirishi mumkin.

Diniy tashkilotlarning markaziy boshqaruv organlari ruhoniylar va o'zlariga
zarur bo'lgan diniy xodimlar tayyorlash uchun diniy o'quv yurtlari tuzishga haqli.

Diniy o'quv yurtlari O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida ro'yxatdan o'tkazilib, tegishli litsenziya olganidan keyin faoliyat ko'rsatish huquqiga ega bo'ladi.

Oliy va o'rta diniy o'quv yurtlarida ta'lim olish uchun fuqarolar O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq umumiy majburiy o'rta ta'lim olganidan keyin qabul qilinadi.

Diniy o'quv yurtlarida diniy fanlarni o'qitayotgan shaxslar diniy ta'lim olgan bo'lishlari va o'z faoliyatlarini tegishli markaziy boshqaruv organining ruxsati bilan amalga oshirishlari lozim.

Xususiy tartibda diniy ta'lim berish man etiladi.

Diniy tashkilotlar ibodat qilish yoki diniy rasm-rusumlar o'tkazish uchun qulay joylar tashkil etish va ularni saqlab turish, shuningdek ziyoratgohlarni saqlab turish huquqiga egadir.

Ibodot, diniy rasm-rusumlar va marosimlar diniy tashkilotlar joylashgan manzildagi ibodatxonalarda va ularga tegishli hududlarda, ziyoratgohlarda, qabristonlarda, zarur hollarda fuqarolarning ixtiyoriga binoan ularning uylarida o'tkaziladi.

Kasalxonalarda, gospitallarda, keksalar va nogironlar uylarida, dastlabki qamoq va jazoni o'tash joylarida ibodatlar va diniy rasm-rusumlar shu yerdagi fuqarolarning iltimoslariga binoan o'tkaziladi.

Diniy marosim va ibodat binolaridan tashqarida o'tkaziladigan ommaviy ibodatlar, diniy rasm-rusumlar va marosimlar O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolarning (diniy tashkilotlarning xizmatidagilar bundan mustasno) jamoat joylarida ibodat liboslarida yurishlariga yo'l qo'yilmaydi.

Diniy tashkilotlar dindorlar majburiy pul yig'implari va to'lovlar undirishga, shuningdek ularga nisbatan shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini kamsituvchi choralarni qo'llashga haqli emas.

M.Z. Ziyodullayev*

**O'zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasi –jamoat
xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligini ta'minlashning
muhim huquqiy asosi**

Mamlakatimizda o'tkazilgan umumxalq referendum natijalariga ko'ra 2023-yil 30-aprelda O'zbekiston xalqi yangilangan Konstitutsiyani qabul qildi. Uning

---

*Ziyodullayev Muzaffar Ziyodullayevich, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti Jamoat xavfsizligini ta'minlash kafedresi professori, yuridik fanlar doktori, professor.

muqaddimasida qayd etilganidek, ushbu Konstitutsiya inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatli oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish borasida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyatimizni anglagan, shuningdek fuqarolarning munosib hayot kechirishini, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni, ko'p millatli jonajon O'zbekistonimizning farovonligini va gullab-yashnashini ta'minlashni maqsad qilgan holda O'zbekiston xalqi tomonidan qabul qilindi va e'lon qilindi²⁸.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Referendumda ovoz berganlarning 90 foizdan ziyodi ushbu chinakam xalq Konstitutsiyasini qo'llab-quvvatladi. Shu tariqa islohotlarimizning ortga qaytmaydigan muqarrar tus olishi ta'minlandi. Biz Asosiy qonunimizda millati, tili va dinidan qat'i nazar, barcha fuqarolarning tengligi, inson huquqlari, so'z va vijdon erkinligi prinsiplariga sadoqatimizni yana bir bor tasdiqladik²⁹". Darhaqiqat akademik Akmal Saidov ta'kidlaganidek, har bir davlat o'z istiqbol va taraqqiyot yo'lini tanlar ekan, xalq farovonligini ta'minlashga xizmat qiladigan eng muhim maqsad va vazifalarini o'zining Konstitutsiyasi – Asosiy qonunida mustahkamlab oladi³⁰.

Yangilangan Konstitutsiyamizda ilk bor, O'zbekiston Respublikasiga huquqiy davlat degan ta'rif berilib, inson huquqlari kafolatlariga oid normalar ham 3 barobar ko'paytirildi³¹. Konstitutsiyadagi moddalar soni amaldagi 128 tadan 155 taga, normalar soni 275 tadan 434 taga oshdi. Ya'ni Asosiy qonunimiz matni qariyb 65 foizga ortdi va xalqimiz takliflari asosida yangilandi³².

Konstitutsiya davlatning asosiy qomusi maqomida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalariga doir muhim qoidalarni, normalarni belgilab beruvchi asosiy, tayanch, birlamchi va muhim bosh qonundir. Jamiyat hayotining biror bir sohasi yo'qki, Konstitutsiya bilan uning asosiy qoidalari, prinsipial jihatlari huquqiy belgilab berilmasdan qolgan. Shu jumladan, huquqiy-tartibotni saqlash, jamoat xavfsizligi va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash masalalari ham O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida muayyan normalar bilan belgilab berilgan.

O'zbekiston Respublikasi yangilangan Konstitutsiyasining jamoat xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligini ta'minlashning huquqiy asoslari hamda kafolatlarini belgilovchi normalarini shartli ravishda quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

---

²⁸O'zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasi // Elektron manba: URL: <https://lex.uz/docs/6445145> (murojaat vaqti: 01.12.2024).

²⁹O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 78-sessiyasidagi nutqi // [Elektron manba]. – URL: <https://president.uz/uz/lists/view/6677> (murojaat vaqti: 24.11.2024).

³⁰Saidov A.X. Yangi O'zbekiston hamda konstitutsiyaviy islohotlar // Academic research in educational sciences. 2022. №TSTU Conference 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yangi-zbekiston-amda-konstitutsiyaviy-islo-otlar> (murojaat vaqti: 01.12.2024).

³¹Yangilangan Konstitutsiyamiz Uchinchi renessansni barpo etish yo'lida mustahkam huquqiy poydevor bo'lib xizmat qiladi // Elektron manba: URL: <https://president.uz/uz/lists/view/6277> (Murojaat vaqti: 26.10.2024).

³²Mamajonova D. Yangilangan Konstitutsiya – islohotlar va imkoniyatlar asosi // Elektron manba: https://uza.uz/ru/posts/yangilangan-konstituciya-islohotlar-va-imkoniyatlar-asosi_545171?q=%2Fposts%2Fyangilangan-konstituciya-islohotlar-va-imkoniyatlar-asosi_545171 (Murojaat vaqti: 01.12.2024).

Birinchi guruhga Konstitutsiyamizning birinchi bo‘limida jamoat xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligini ta’minlash faoliyati amalga oshiriladigan davlatimizga xos huquqiy xususiyalar aks etgan Davlat suvereniteti, Xalq hokimiyatchiligi, Konstitutsiya va qonunning ustunligi, Tashqi siyosat kabi asosiy prinsiplar doirasidagi 18 ta modda kiradi. Ayniqsa, Konstitutsiyaning 2-moddasida “Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas’uldirlar”, deb aniq belgilab qo‘yilganligi jamoat xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligi davlat tomonidan, xususan uning organlari va mansabdor shaxslari tomonidan ta’minlashining kafolatidir.

Ikkinchi guruhga O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari, burchlari hamda jamiyat va shaxs masalalari belgilab berilgan ikkinchi va uchinchi bo‘limidagi normalarni kiritish mumkin. Sir emaski, jamoat xavfsizligini ta’minlashning asosiy vazifalaridan biri – shaxsning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hisoblanadi. Binobarin, O‘zbekiston Respublikasining Jamoat xavfsizligi konsepsiyasida belgilanganidek, *jamoat xavfsizligi* – jamiyatning qonunga xilof tajovuzlar, ijtimoiy va millatlararo nizolar, favqulodda vaziyatlar va boshqa tahdidlardan himoyalanganlik holati bo‘lib, u jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi hamda insonning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari ro‘yobga chiqarilishini ta’minlaydi³³.

Fuqarolar xavfsizligini ta’minlash tom ma’noda fuqarolarning hayoti, sog‘lig‘i, sha’ni, qadr-qimmat, daxlsizligi, huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ichki va tashqi xavf-hatarlar, tahdidlar va tajovuzlardan himoyalanganlik holati, deb hisoblaydigan bo‘lsak, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining “O‘zbekiston Respublikasida insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume’tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e’tirof etiladi va kafolatlanadi. Inson huquq va erkinliklari har kimga tug‘ilganidan boshlab tegishli bo‘ladi” deya bayon etilgan 19-moddasi uning prinsipial huquqiy asosi va kafolatidir.

Yangi Konstitutsiyamizning 22-moddasida O‘zbekiston Respublikasining butun xududida yagona fuqarolik o‘rnatilishi, 23-moddasida davlat o‘z hududida ham, uning tashqarisida ham o‘z fuqarolarini huquqiy himoya qilishi va ularga homiylik ko‘rsatishi, 24-moddasida respublika hududida chet el fuqarolarining va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarning huquq va erkinliklari xalqaro huquq normalariga muvofiq himoyalaniishi kafolatlab qo‘yilgan³⁴.

---

³³O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 21-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-27-son farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 2021. – № 06/21/27/1116.

³⁴Bokubaev K.Yu. Konstitutsiya – inson huquq va erkinliklarining kafolati // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 2024, – № 5, – B. 825-826.

Konstitutsiyamizning 25-moddasida yashash huquqi har bir insonning ajralmas huquqi ekani va u qonun bilan muhofaza qilinishi, inson hayotiga suiqasd qilish eng og‘ir jinoyat ekanligi aniq belgilangan. Biroq, statistik ma’lumotlar tahlili mamlakatimizda 2000-2023-yillar davomida 13 mingga yaqin qasddan odam o‘ldirish jinoyati sodir etilgan bo‘lib, bu-yiliga o‘rtacha 540 tani tashkil etadi hamda ushbu-yillar davomida qayd etilgan jami jinoyatlar tarkibida 0,34-1,07 foizni tashkil etadi. Shuningdek, yana bir og‘ir jinoyat – badanga qasddan og‘ir jarohat yetkazish 2000-2023-yillar davomida 30 mingdan ortiq sodir etilgan bo‘lib, bu-yiliga o‘rtacha 1264 tani tashkil etadi hamda ushbu-yillar davomida qayd etilgan jami jinoyatlar tarkibida 0,99-2,44 foizni tashkil etadi³⁵.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining VII bobida shaxsiy huquq va erkinliklar aniq belgilab berilgan bo‘lib, ularning mazmuni eng avvalo, bu huquq va erkinliklar qonun bilan muhofaza qilinishini, boshqa shaxslar tomonidan ushbu huquqlarni hurmat qilish va ularga putur yetkazmaslik lozimligini anglatadi, shuningdek keltirilgan huquq va erkinliklarning buzilishi qonunda belgilangan jinoiy, ma’muriy va boshqa javobgarlikni keltirib chiqarishini nazarda tutadi, qolaversa, har qanday shaxsning, xususan jinoyat yoki huquqbuzarlik sodir etganlikda ayblanayotgan shaxsning haq-huquqlari qonun bilan himoyalaniishi, ayblanuvchiga o‘zini himoya qilish uchun barcha imkoniyatlar ta’minlanishini, vakolatli davlat organlari va mansabdor shaxslar qonunchilikda belgilangan talablar va qoidalarga amal qilishi lozimligini taqozo etadi.

Asosiy Qonunimizning VIII bobida inson va fuqarolarning siyosiy huquqlari belgilangan bo‘lib, 38-moddada fuqarolar o‘z ijtimoiy faolliklarini O‘zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq mitinglar, yig‘ilishlar va namoyishlar shaklida amalga oshirish huquqiga egaligi, hokimiyat organlari faqat xavfsizlik nuqtai nazaridagina bunday tadbirlar o‘tkazilishini to‘xtatish yoki taqiqlash huquqiga egaligi ko‘rsatilgan.

Shuningdek, 40-moddaga asosan har kim bevosita o‘zi va boshqalar bilan birgalikda davlat organlariga hamda tashkilotlariga, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlariga, mansabdor shaxslarga yoki xalq vakillariga arizalar, takliflar va shikoyatlar bilan murojaat qilish huquqiga ega. Mazkur norma fuqarolarimizga o‘zining buzilgan huquqlarini qayta tiklash bo‘yicha davlat organlari hamda tashkilotlariga, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlariga, mansabdor shaxslarga murojaat qilish huquqni berishi barobarida davlat va jamiyat hayotining turli masalalari, xususan jamoat xavfsizligini ta’minlash sohasidagi ishlarni takomillashtirish yuzasidan vakolatli davlat organlari va mansabdor shaxslarga, jamoatchilik tuzilmalari muayyan takliflar kiritishi mumkinligini

---

³⁵O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining 2000-2023-yillardagi turlari bo‘yicha ro‘yxatga olingan jinoyatlar soniga doir ma’lumotlar tahlilidan.

nazarda tutadi.

Konstitutsiyamizning IX bobi “Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar” deb nomlangan bo‘lib, mazkur bobda har bir shaxsning mulkdor bo‘lish, mehnat qilish, kasb va faoliyat turini erkin tanlash, xavfsizlik va gigiena talablariga javob beradigan qulay mehnat sharoitlarida ishlash, mehnati uchun hech qanday kamsitishlarsiz hamda mehnatga haq to‘lashning belgilangan eng kam miqdoridan kam bo‘lmagan tarzda adolatli haq olish, ishsizlikdan qonunda belgilangan tartibda himoyalaniish, dam olish, ijtimoiy ta‘minot olish, uy-joyli bo‘lish, sog‘lig‘ini saqlash va malakali tibbiy xizmatdan foydalanish, qulay atrof-muhitga, uning holati to‘g‘risidagi ishonchli axborotga ega bo‘lish, ta‘lim olish, ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish kabi huquqlarga egaligi aniq belgilab qo‘yilgan. Shuni alohida ta‘kidlash kerakki, Asosiy Qonunimizda iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar doirasining huquqiy belgilab berilganligi, ularning Konstitutsiya va qonunlar bilan himoyalaniishini bildirishi bilan bir qatorda, jamiyatda iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik sohada muayyan muammolarning yuzaga kelishining oldini olish, ularning huquqbuzarliklar sodir etilishining sabablari va ularga imkon beradigan shart-sharoitlar, jamoat xavfsizligiga tahdidlar sifatida yuzaga chiqishiga yo‘l qo‘ymaslik imkonini beradi.

Keltirilgan huquqlar orasida birgina har kimning mehnat qilish, kasb va faoliyat turini erkin tanlash, xavfsizlik va gigiena talablariga javob beradigan qulay mehnat sharoitlarida ishlash, mehnati uchun hech qanday kamsitishlarsiz hamda mehnatga haq to‘lashning belgilangan eng kam miqdoridan kam bo‘lmagan tarzda adolatli haq olish, ishsizlikdan qonunda belgilangan tartibda himoyalaniish huquqining kafolatlanishini jamiyatda ishsizlikning oldini olishga, ishsizlikning oldini olish esa, o‘z navbatida huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini olishga xizmat qiladi. Binobarin, kriminologlar fikricha, ishsizlikning 10 %ga ko‘payishi jinoyatchilikning 3,4–6,5 % o‘rishiga olib keladi³⁶.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XI bobida fuqarolarning burchlari belgilangan bo‘lib, unga ko‘ra barcha fuqarolar Konstitutsiyada belgilab qo‘yilgan burchlarini bajarishi, Konstitutsiya va qonunlarga rioya etishi, boshqa insonlarning huquqlari, erkinliklari, sha‘ni va qadr-qimmatini hurmat qilishi, O‘zbekiston xalqining tarixiy, ma‘naviy, madaniy, ilmiy va tabiiy merosini asrab-avaylashi, atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishi, qonun bilan belgilangan soliqlar va yig‘imlarni to‘lashi hamda O‘zbekiston Respublikasini himoya qilishi, jumladan qonunda belgilangan tartibda harbiy yoki muqobil xizmatni o‘tashi shartligi aniq belgilab qo‘yilgan. Mazkur Konstitutsiyaviy

---

³⁶Ismailov I. Jinoyatchilikda uyushganlik: nazariya va amaliyot muammolari: Monografiya. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2005. – B. 80.

burchlarning bajarilmasligi qonunchilik hujjatlarida nazarda tutilgan ma'lum bir javobgarlikni keltirib chiqaradi.

Konstitutsiyaning "Jamiyatning iqtisodiy negizlari" deb nomlangan XII bobining 65-66-moddalarida mulkiy huquqlar va munosabatlarga doir masalalarning konstitutsiyaviy asoslari belgilab berilgan bo'lib, undagi "O'zbekiston Respublikasida barcha mulk shakllarining teng huquqliligi va huquqiy jihatdan himoya qilinishi ta'minlanadi. Xususiy mulk daxlsizdir. Mulkdor o'z mol-mulkidan qonunda nazarda tutilgan hollardan va tartibdan tashqari hamda sudning qaroriga asoslanmagan holda mahrum etilishi mumkin emas", deyilgan normalar fuqarolar mulkiy xavfsizligini ta'minlashning huquqiy asosidir.

Uchinchi guruhga bevosita jamoat xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligini ta'minlashni butun mamlakat bo'yicha muayyan makon va zamonda tashkil etishni belgilovchi, Konstitutsiyada vakolatli sub'ektlar tomonidan jamoat xavfsizligini ta'minlash faoliyati olib boriladigan O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy tuzilishi, bu sohadagi davlat boshqaruvini amalga oshiruvchi, xususan uni zarur qonunchilik hujjatlari bilan ta'minlovchi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi, Senati, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Vazirlar Mahkamasining, qolaversa jamoat xavfsizligini ta'minlashni bevosita amalga oshiruvchi Mahalliy davlat hokimiyati organlari va unda ishtirok etuvchi fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari, ularning vakolatlari belgilangani bilan bir qatorda Sud hokimiyati, advokatura, prokuratura, mudofaa va xavfsizlikka oid prinsipial xususiyatga ega bo'lgan normalar kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 93-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining birgalikda: jamoat xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligini ta'minlashga doir qonunlarni qabul qilish, ularga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish; mazkur sohaga doir xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya va denonsatsiya qilish; mazkur sohadagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilash hamda davlat strategik dasturlarini qabul qilish; parlament tekshiruvini o'tkazish vakolatlariga ega bo'lsa, 94 va 95-moddalarga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati: jamoat xavfsizligini ta'minlovchi davlat organlari mansabdor shaxslariga parlament so'rovini yuborish va parlament nazoratining boshqa shakllarini amalga oshirish; jamoat xavfsizligini ta'minlash masalalari yuzasidan qarorlar qabul qilish vakolatlarini amalga oshiradi.

Konstitutsiyaning 109-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasining Prezidenti bir qator konstitutsiyaviy vakolatlarga ega bo'lib, quyidagilar jamoat xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligini ta'minlash borasida muhim ahamiyat kasb etadi: fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, O'zbekiston Respublikasining Konstitut-

siyasi va qonunlariga rioya etilishining, O'zbekiston Respublikasi suvereniteti, xavfsizligi va hududiy yaxlitligining kafilidir, milliy-davlat tuzilishi masalalariga doir qarorlarni amalga oshirish yuzasidan zarur chora-tadbirlar ko'radi; O'zbekiston Respublikasi xalqiga hamda Oliy Majlisiga mamlakat ichki va tashqi siyosatini amalga oshirishning eng muhim masalalari, xususan jamoat xavfsizligini ta'minlash yuzasidan murojaat qiladi; jamoat xavfsizligini ta'minlovchi davlat organlari yuqori rahbarlarini qonunchilikka muvofiq lavozimga tayinlaydi va lavozimidan ozod etadi; alohida hollarda (real tashqi xavf, ommaviy tartibsizliklar, yirik halokat, tabiiy ofat, epidemiyalar) fuqarolarning xavfsizligini ta'minlashni ko'zlab, O'zbekiston Respublikasining butun hududida yoki uning ayrim joylarida favqulodda holat joriy etadi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig'iga kiritadi. Favqulodda holat joriy etish shartlari va tartibi qonun bilan belgilanadi; O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh qo'mondoni hisoblanadi, Qurolli Kuchlarning oliy qo'mondonlarini tayinlaydi va lavozimidan ozod etadi, oliy harbiy unvonlar beradi; O'zbekiston Respublikasining ordenlari, medallari va yorlig'i bilan mukofotlaydi, O'zbekiston Respublikasining malakaviy va faxriy unvonlarini beradi; O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Xavfsizlik kengashini tuzadi va unga boshchilik qiladi, o'z vakolatlari amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasini, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi maslahat-kengash organlarini va boshqa organlarni shakllantiradi.

Asosiy Qonunimizning 115-moddasida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining vakolatlari belgilangan bo'lib, ulardan quyidagilar jamoat xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligini ta'minlashda alohida o'rin tutadi: samarali iqtisodiy, ijtimoiy, soliq va budjet siyosati amalga oshirilishi, ilm-fan, madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlashni hamda iqtisodiyotning va ijtimoiy sohaning boshqa tarmoqlarini, xususan jamoat xavfsizligini ta'minlashni rivojlantirishga doir dasturlarning ishlab chiqilishi hamda bajarilishi uchun javobgar bo'ladi; barqaror iqtisodiy o'sishni, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish, aholi uchun munosib turmush sharoitlarini yaratish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, qulay investitsiyaviy muhitni yaratish, hududlarni kompleks va barqaror rivojlantirish bo'yicha choralar ko'radi; atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy boyliklarni va biologik xilma-xillikni saqlash, iqlim o'zgarishiga, epidemiyalarga, pandemiyalarga qarshi kurashish hamda ularning oqibatlarini yumshatish sohalarida yagona davlat siyosati amalga oshirilishini ta'minlaydi; fuqarolik jamiyati institutlarini qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlarini amalga oshiradi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish hamda ijtimoiy sheriklik dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ularning ishtirok etishini ta'minlaydi; fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy hamda boshqa huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshiradi; O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

va qonunlari, Oliy Majlis palatalari qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, qarorlari va farmoyishlari ijrosini ta'minlaydi; ijro etuvchi hokimiyat organlari ishini muvofiqlashtiradi va yo'naltiradi, ularning faoliyati ustidan qonunda belgilangan tartibda nazoratni amalga oshiradi; ijro etuvchi hokimiyat organlarining ishida ochiqlik va shaffoflikni, qonuniylik va samaradorlikni ta'minlash, ularning faoliyatida korrupsiya holatlariga qarshi kurashish, davlat xizmatlarining sifatini oshirish va ulardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish bo'yicha choralar ko'radi.

To'rtinchi guruhga Konstitutsiyaning jamoat xavfsizligini ta'minlashda fuqarolarning ishtirokini belgilovchi normalarini kiritish mumkin.

Fuqarolarning jamoat xavfsizligini ta'minlashdagi ishtirokini belgilovchi Konstitutsiya normalaridan biri – 146-modda bo'lib, uning ikkinchi qismida belgilanganidek, "Qonuniylik va huquqiy tartibotni, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga jamoat tashkilotlari va fuqarolar yordam ko'rsatishlari mumkin".

Mazkur normaning mazmun-mohiyati shundan iboratki, jamoat tashkilotlari va fuqarolar mamlakatda qonuniylik va huquqiy tartibotni, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga yordam ko'rsatish orqali bu jarayonda ishtirok etishi mumkin.

Konstitutsiyaning 36-moddasi ham fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida, xususan jamoat xavfsizligini ta'minlashda ishtirokini belgilovchi normalardan biri bo'lib, unga muvofiq O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlari, shu jumladan jamoat xavfsizligini ta'minlashni boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga ega. Bunday ishtirok etish o'zini o'zi boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda shakllantirish, shuningdek davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati vositasida amalga oshiriladi.

Shuningdek, Konstitutsiyaning 39-moddasiga asosan, O'zbekiston Respublikasi fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish huquqiga egadirlar. Demak, mazkur norma fuqarolarning jamoat birlashmalariga uyushgan holda jamoat xavfsizligini ta'minlashda ishtirok etishi yoki jamoat xavfsizligini ta'minlash sohasida tashkil etilgan jamoat birlashmalariga a'zo bo'lishi yoxud shu maqsaddagi ommaviy harakatlarda ishtirokiga huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Konstitutsiyasida yoshlarga oid kiritilgan muhim yangiliklardan biri – Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta'minlashi bo'lsa, ikkinchisi – Davlat yoshlarning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag'batlantirishi belgilangani bo'ldi³⁷. Bu ham bo'lsa,

---

³⁷Ochilova G.A. Yangilangan Konstitutsiya – islohot va imkoniyatlar asosi // Elektron manba: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yangilangan-konstitutsiya-islo-ot-va-imkoniyatlar-asosi> (Мурожаат вақти: 1.12.2024).

jamiyat hayotining boshqa sohalari qatorida mamlakatimizda yoshlarning jamoat xavfsizligini ta'minlashdagi ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi.

Jamoat xavfsizligini ta'minlashda fuqarolarning ishtirokini huquqiy ta'minlash bilan bog'liq normalar xususida so'z borganda, eng avvalo, Konstitutsiyaning "Fuqarolik jamiyati institutlari" deb nomlangan XIII bobi va uning tarkibidagi normalarni ko'rsatish mumkin. Jumladan, 69 va 70-moddalarda belgilanganidek, fuqarolik jamiyati institutlari, shu jumladan jamoat birlashmalari va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ommaviy axborot vositalari fuqarolik jamiyatining asosini tashkil etadi. Fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyati qonunga muvofiq amalga oshiriladi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda bunday kafolatlarning belgilanishi mahallalarga: *birinchidan*, o'z hududini mustaqil boshqarish; *ikkinchidan*, aholi manfaatlaridan kelib chiqib davlat bilan sheriklik asosida muammolarni hal etib borish; *uchinchidan*, hududni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirish; *to'rtinchidan*, samarali jamoatchilik nazoratini amalga oshirish; *beshinchidan*, aholi farovonligini ta'minlash borasida muhim imkoniyatlarni taqdim etadi³⁸.

Yuqoridagilarga asoslangan holda shunday xulosalarga kelish mumkin:

birinchidan, mamlakatimizda jamoat xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligini ta'minlash faoliyati o'zining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslariga ega hamda O'zbekiston Respublikasi yangilangan Konstitutsiyasining qabul qilinishi ushbu sohaning yanada huquqiy mustahkamlanishiga xizmat qildi;

ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va ularning kafolatlari, jamiyat va davlat manfaatlari aniq belgilanganligi jamoat xavfsizligini ta'minlash, jumladan fuqarolar xavfsizligini ta'minlash zaruratini taqozo etadi;

uchinchidan, Konstitutsiyaning Davlat hokimiyatining tashkil etilishiga doir normalarida jamoat xavfsizligini ta'minlash faoliyatiga umumiy rahbarlikni amalga oshiruvchi davlat hokimiyati va boshqaruv organlari hamda mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatining Konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi belgilab berilgan hamda ushbu normalar ularning jamoat xavfsizligini ta'minlash faoliyatini boshqarish, muvofiqlashtirish va tashkil etishga doir faoliyatida muhim prinsipial va metodologik manba bo'lib xizmat qiladi;

to'rtinchidan, fuqarolar jamiyat va davlat ishlari, shu jumladan jamoat xavfsizligini ta'minlashni boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egaligi, ayniqsa yoshlarning bu boradagi faol ishtiroki davlat tomonidan rag'batlantirilishi, shuningdek fuqarolik jamiyati institutlari, jumladan nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari

---

³⁸G'ulom Mirzo. Yangilangan Konstitutsiya va fuqarolik jamiyati taraqqiyoti // Elektron manba: <http://insonhuquqlari.uz/uz/news/m11022> (Murojaat vaqti: 23.11.2024).

shaklida fuqarolarning uyushgan holda jamoat xavfsizligini ta'minlashdagi ishtiroki O'zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasida yetarlicha huquqiy mustahkamlangan.

M.I.Suvankulov*

Fuqarolarning shaxsiy va siyosiy huquqlarini ta'minlashda ichki ishlar organlarining o'zini o'zi boshqarish organlari bilan hamkorligining ilmiy va amaliy tahlili

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi insonlarning huquq va erkinliklarini eng oliy darajada qadr-qimmat deb biladi hamda fuqaro va insonlarning huquq va erkinliklarini nafaqat ichki ishlar organlari faoliyatining mazmunini, balki fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining faoliyatining mazmuni va ma'nosini belgilab beradi. Zero, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 20-moddasi 3-xatboshida "Insonning huquq va erkinliklari bevosita amal qiladi. Insonning huquq va erkinliklari qonunlarning, davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ularning mansabdor shaxslari faoliyatining mohiyati va mazmunini belgilaydi"³⁹ deb rasman konstitutsiyaviy normada ifodalanishi, ham ichki ishlar organlarining, ham fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyat yo'nalishining asosiy vazifasi va prinsipi ekanligini ta'kidlaydi.

Zero, mazkur konstitutsiyaviy norma talabidan kelib chiqqan holda "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonunning 2-moddasida "fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish" ichki ishlar organlarining asosiy vazifasi, ushbu qonunning 4-moddasida esa ularning asosiy faoliyat yo'nalishi, 5-moddasida esa faoliyatining asosiy prinsipi sifatida belgilangan⁴⁰.

Xuddi shuningdek, "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonunning 5-moddasida ham "inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ustuvorligi" fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatining asosiy prinsipi⁴¹ deb belgilanganligida ko'rishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolarning huquq va erkinliklari shaxsiy va siyosiy huquqlari tasniflangan bo'lib, ichki ishlar organlari va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari fuqarolarning shaxsiy va siyosiy huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishdagi hamkorligini

---

* O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti, Yuridik fanlar kafedrası boshlig'i, yu.f.n., dotsent, polkovnik

³⁹ Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son

⁴⁰ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 38-son, 438-modda;

⁴¹ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013 y., 17-son, 219-modda;

ta'minlovchi konstitutsiyaviy normalarni ushbu tasniflanish talablaridan kelib chiqqan holda ilmiy tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

a) *Shaxsiy huquq va erkinliklarini himoya qilishdagi hamkorlik.*

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 28-modda "Jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan shaxs uning aybi qonunda nazarda tutilgan tartibda oshkora sud muhokamasi yo'li bilan isbotlanmaguncha va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanmaguncha aybsiz deb hisoblanadi"⁴² deyilgan konstitutsiyaviy normada, shaxsning aybsizlik prezumpsiyasiga amal qilish ko'rsatilgan bo'lib, ichki ishlar organlari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari hamkorlikda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 10.09.2021-yildagi "Jinoyatlarning sabablari va ularning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni muhokama qilish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 565-son qarori⁴³ talablaridan kelib chiqqan holda hamkorlikda mahallalarda jinoyatlarni muhokama qilish tadbirlarini amalga oshiradi.

Mazkur konstitutsiyaviy norma va Vazirlar Mahkamasi qarori talablaridan kelib chiqqan holda mahallada sodir etilgan jinoyatlarning kelib chiqish sabablari va ularning sodir etilishiga imkon yaratib bergan shart-sharoitlarni «Jinoyatga qarshi kurashish haqiqati va adolati» tizimi asosida jamoatchilik o'rtasida muhokama qilish sodir etilgan *jinoyat holati bo'yicha* – jinoyat sodir etilgan hududdagi mahallada jinoyat ishi qo'zg'atilgan kundan boshlab uch kun ichida, jinoyat *sodir etgan shaxs bo'yicha* – uning yashash joyidagi mahallada sudning qonuniy kuchga kirgan ayblov hukmi ichki ishlar organlariga kelib tushgan kundan boshlab uch kun ichida o'tkazilishi belgilangan⁴⁴.

Vazirlar Mahkamasining mazkur qarorida shaxsga nisbatan sudning hukmi chiqib, qonuniy kuchga kirmagunga qadar, ichki ishlar organlari va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari hamkorlikda gumonlanuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchini jalb qilgan holda mahallada jinoyat muhokamasini o'tkazmasligini, ya'ni konstitutsiyada belgilangan aybsizlik prezumpsiyasiga rioya qilishni talab qiladi.

Ichki ishlar organlari va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining hamkorlikda jinoyatlarni muhokama qilish amaliyotiga murojaat qiladigan bo'lsak, mamlakatimizda jinoyatlarni mahallalar kesimida muhokama qilish 2017-yildan faol tartibda yo'lga qo'yilgan bo'lsa, Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 10-sentyabrdagi №565-son qarori chiqquniga qadar, jinoyat ishi qo'zg'atilishi bilan gumonlanuvchilar jalb qilingan holda jinoyat muhokamasi o'tkazilgan, hali aybi isbotlanmagan shaxslarni aybsizlik prezumpsiyasiga rioya qilinmagan va ularning

---

⁴² Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son

⁴³ Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 10.09.2021 y., 09/21/565/0860-son; 10.08.2022 y., 09/22/438/0726-son

⁴⁴ Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 10.09.2021 y., 09/21/565/0860-son; 10.08.2022 y., 09/22/438/0726-son

huquqlari qo‘pol ravishda buzilgan holda mahallada, go‘yoki ushbu shaxslar jinoyat qilganligi aytilib, jamoada izza qilinganligi, sha‘ni va qadr-qimmatini toptalganligi hech kimga sir emas.

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasiga ko‘ra “Har bir inson shaxsiy hayotining daxlsizligi, shaxsiy va oilaviy sirga ega bo‘lish, o‘z sha‘ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqiga ega. Har kim o‘z shaxsiga doir ma‘lumotlarning himoya qilinishi huquqiga, shuningdek noto‘g‘ri ma‘lumotlarning tuzatilishini, o‘zi to‘g‘risida qonunga xilof yo‘l bilan to‘plangan yoki huquqiy asoslarga ega bo‘lmay qolgan ma‘lumotlarning yo‘q qilinishini talab qilish huquqiga ega”⁴⁵ ekanligi belgilangan.

Ichki ishlar organlari va fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlari jinoyat sodir qilgan shaxs bo‘yicha jinoyat muhokamasi o‘tkazilgandan so‘ng, shaxs sud tartibida reabilitatsiya qilingach, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 10.09.2021-yildagi 565-son qarori bilan tasdiqlangan “Jinoyatlarning sabablari va ularning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni muhokama qilish tartibi to‘g‘risida”gi Nizomning 25-bandida belgilanganidek, “Sudning ayblov hukmi qonuniy kuchga kirgan shaxs sudning oqlov hukmini taqdim qilgan taqdirda, uning fotosurati va sodir etilgan jinoyat to‘g‘risidagi ma‘lumot profilaktika (katta) inspektori tomonidan mahalla fuqarolar yig‘inidagi e‘lonlar taxtasidan darhol olib tashlanadi, shuningdek, ushbu holat bo‘yicha avval o‘tkazilgan muhokama yuzasidan uch kun muddatda raddiya tayyorlanib, e‘lonlar taxtasiga bir oylik muddatga joylashtiriladi”⁴⁶.

Ya‘ni fuqaroning sha‘ni va qadr qimmatini tiklash va mahalla fuqarolar yig‘inidagi doska qo‘yilgan fotosuratini oldirib tashlash va uning o‘rniga oqlanganligi munosabati bilan raddiyani joylashtirish majburiyati mahalla raisi va profilaktika inspektori tomonidan amalga oshiriladi.

b) Siyosiy huquq va erkinliklarini ta‘minlashdagi hamkorlik.

Konstitutsiyaning 36-moddasida, O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o‘z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga ega. Bunday ishtirok etish o‘zini o‘zi boshqarish, referendumlar o‘tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda shakllantirish, shuningdek davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati vositasida amalga oshiriladi, deb mustahkamlangan⁴⁷.

Mamlakatimizda saylov va referendum siyosiy tadbirlarga tayyorgarlik ko‘rish va o‘tkazishda ichki ishlar organlari va fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlari uzviy hamkorlikda faoliyat yuritadi. Mazkur hamkorlik borasida

⁴⁵ Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son

⁴⁶ Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 10.09.2021 y., 09/21/565/0860-son; 10.08.2022 y., 09/22/438/0726-son

⁴⁷ Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son

O'zbekiston Respublikasi IIVning 2023-yil 3-iyuldagi "Ichki ishlar vazirligi rahbar xodimlarini hududlarga biriktirish hamda ular tomonidan aholi orasida tizim bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish va fuqarolarning kayfiyatiga salbiy ta'sir etayotgan masalalarni hal qilish choralari to'g'risida"gi №352-son buyrug'i qabul qilingan bo'lib, mazkur buyruq talablari asosida ichki ishlar organlari fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari bilan fuqarolarning siyosiy huquq va erkinliklarini ta'minlaydi.

Fuqarolarni siyosiy huquqlari va erkinliklarini ta'minlashda ichki ishlar organlari va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining hamkorligini ikki bosqichga, ya'ni *saylovga tayyorgarlik ko'rish va saylov o'tkazish jarayonidagi hamkorlikka* bo'lib o'rganish mumkin, ammo ushbu hamkorlik jihatlarini ochib berish biroz tor mazmun kasb etishini inobatga olib, tomonlarning hamkorliklarini yo'nalishlarga bo'lib o'rganishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz, chunki bu kabi tasniflash orqali hamkorlikning keng doirada ochib berishga erishiladi.

Bizning fikrimizcha, fuqarolarning saylov huquqlari va erkinliklarini ta'minlashda ichki ishlar organlari va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari hamkorlik faoliyatini shartli ravishda **ikki yo'nalishga** bo'lishimiz mumkin:

I. Aholini tashvishga solayotgan dolzarb ijtimoiy-maishiy muammolarni bartaraf etish va fuqarolarga har tomonlama ko'maklashish ishlarini tashkil etish yo'nalishida.

birinchidan, saylov arafasida fuqarolarning kayfiyatiga salbiy ta'sir etishi mumkin bo'lgan muammolarni ijobiy hal etilishini ta'minlash, ayniqsa, ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolarga yordam ko'rsatish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlarni belgilab olish va har bir hududda ijrosini qat'iy ta'minlash;

ikkinchidan, mahallada aholi uchun munosib sharoitlarni yaratish, aholining kayfiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni, xususan kommunal xizmatlar va infratuzilma bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish choralari to'g'risida ko'rish;

uchinchidan, har bir mahalla yettiligi tomonidan aholi uchun xavfsiz va munosib sharoitlarni ta'minlash;

II. Saylov kampaniyasi davomida saylov va referendum uchastkalarida va ularning atrofida jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlash yo'nalishida:

birinchidan, har bir saylov va referendum uchastkalari joylashgan binolarini o'rganish, saylov uchastkalarda saylov qonunchiligiga to'liq amal qilinishini ta'minlash va siyosiy tadbir o'tkazish jarayonida jamoat tartibi va jamoat xavfsizligini ta'minlash;

ikkinchidan, mahallalarda aholi o'rtasida saylovoldi targ'ibot-tashviqot tadbirlarini o'tkazish davomida jamoat tartibini saqlash va fuqarolar xavfsizligini ta'minlash;

uchinchidan, har bir mahallada noxush holatlar sodir etilishini barvaqt oldini

olish, ayniqsa ommaviy norozilik va tartibsizliklarni, millatlararo nizolar va boshqa destruktiv harakatlarga yo'l qo'yilmaslik choralarini ko'rish;

to'rtinchidan, mahallada aholi tomonidan norozilik aksiyalari, piket, ruxsat etilmagan miting, namoyish va boshqa ommaviy tadbirlar o'tkazilishiga hozirlik ko'rayotgan shaxslarni aniqlash va bunday holatlarni barvaqt oldini olish, bunda asosan uzoq muddatga ketgan, diniy ekstremiz oqimiga mansub va ruhiy xasta shaxslar doirasi bilan ishlashni ta'minlashga e'tibor qaratish;

beshinchidan, aholi o'rtasida saylov va referendumni o'tkazilishi to'g'risida noto'g'ri fikrni uyg'otishga, saylov va referendum kuni ishtirokchilarga ta'zyiq (*chalg'itish*) o'tkazish maqsadida ularga nisbatan targ'ibot ishlarini olib boruvchi shaxslarni aniqlash va ularni tegishli mutassaddi tashkilotlar bilan bartaraf etish choralarini ko'rish kabi vazifalarni hamkorlikda amalga oshiradi.

Ichki ishlar organlari va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining 2023-yil-aprel oyida o'tkazilgan yangi tahrirdagi Konstitutsiya bo'yicha o'tkazilgan referendumda o'zaro hamkorligini to'g'ri tashkil qilinganligi bois, fuqarolarning yuqori darajada ishtirokiga erishilishiga o'z hissasini qo'shganligini inkor etib bo'lmaydi, xususan Markaziy saylov komissiyasining ma'lumotiga ko'ra referendumda saylovchilarning 84,5 foizi qatnashgan, ro'yxatga kiritilgan 19 722 809 saylovchidan 16 667 097 nafari ovoz bergan. Ulardan 611 320 nafari muddatidan oldin ovoz berishda qatnashgan⁴⁸.

Shuningdek, Markaziy saylov komissiyasi 2023-yil 9-iyul kuni bo'lib o'tgan muddatidan ilgari prezident saylovi natijalariga ko'ra, saylovchilar ro'yxatiga kiritilgan fuqarolarning 15,6 mlndan ziyodi yoki qariyb 80 foizi o'z xohishi bilan munosib deb bilgan nomzodga ovoz bergan⁴⁹, ya'ni fuqarolar o'zlarining siyosiy irodalarini ifoda etish maqsadida faol ishtirok etganligi o'z navbatida ichki ishlar organlari va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarini hamkorlikdagi sa'y-harakatlari natijasi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, ichki ishlar organlari fuqarolarning konstitutsiyada belgilangan shaxsiy va siyosiy huquqlari va erkinliklarini ta'minlashda fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari bilan uzviy hamkorlikda faollik yuritadi.

J.S. Muxtorov*

Yangi konstitutsiya – jamiyatda tinchlik va totuvlikni ta'minlash garovi.

Jamiyatda qonun ustuvorligining ta'minlanishi, avvalo shu yurtida tinchlik va

---

⁴⁸ <https://www.gazeta.uz/oz/2023/05/01/referendum-2023/>

⁴⁹ <https://daryo.uz/k/2023/07/10/shavkat-mirziyoyev-ozbekiston-prezidenti-etib-qayta-saylandi>

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedrası professorı, podpolkovnik

totuvlikni, xotirjamlikni, jamiyat iqtisodiy va siyosiy hayotida doimiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Qonun ustuvorligi deganda, barcha davlat hokimiyati organlari faoliyatida Konstitutsiya va qonunlarning boshqa normativ-huquqiy hujjatlardan ustun bo'lishi hamda davlat organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolarning ularga qat'iy rioya etishi tushuniladi.

Binobarin, **qonuniylikning eng muhim vazifalari** – ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish; jamiyat va davlat tuzumini mustahkamlash va rivojlantirish; fuqarolarning huquq va erkinliklarini qo'riqlashdan iboratdir.

Bugungi tahlikali zamon, yaqin sharq jumladan, dunyoning 30 ga yaqin mamlakatlaridagi notinch vaziyat jamiyatda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlovchi kerak bo'lsa kafolatlovchi huquqiy asoslarni, hujjatlarni yangilashni, ularni zamon talablari asosida takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, xususan, inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, davlat suvereniteti prinsiplariga sodiqli-gimizni tantanali ravishda e'lon qilib, inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish borasida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyatimizni anglagan holda, O'zbekistonning jahon hamjamiyati, eng avvalo, qo'shni davlatlar bilan do'stona munosabatlarini hamkorlik, o'zaro qo'llab-quvvatlash, tinchlik va totuvlik asosida mustahkamlash hamda rivojlantirishga intilib, fuqarolarning munosib hayot kechirishini, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni, ko'p millatli jonajon O'zbekistonimizning farovonligini va gullab-yashnashini ta'minlashni maqsad qilgan holda 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilindi.

Yangi O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasida inson huquq va erkinliklarini turli tajovuzlardan himoya qilish, jamiyatda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlash fuqarolik jamiyatining asosiy maqsadi etib belgilandi. Yangi qomusda ilgari amal qilib kelingan "davlat – jamiyat – inson" tamoyili "**inson – jamiyat – davlat**" deb o'zgartirilib, asosiy mezon sifatida qayd etildi. Mazkur hujjatga mamlakatimizda fuqarolarning munosib hayot kechirishlarini ta'minlash, insonparvar demokratik huquqiy davlat barpo etish, tinchlik va millatlararo totuvlikni saqlash borasida ko'plab yangi normalar kiritildi.

Jumladan, **fuqarolarning huquq va erkinliklari ta'minlash yo'nalishida:**

- O'zbekiston fuqarosi mamlakat bo'ylab erkin harakatlanish, turar yoki yashash joyini erkin tanlash huquqiga ega (propiska cheklovlari qaytib hech qachon tiklanmaydi);
- har bir fuqaroga mamlakatdan to'siqlarsiz chiqish va qaytish huquqi

kafolatlandi;

- shaxsiy hayot daxlsizligi kafolatlandi;
- majburiy mehnat va bolalar mehnatiga yo‘l qo‘yilmaydi;

– har bir shaxs qulay mehnat sharoitida ishlash, mehnati uchun munosib haq olish huquqiga ega;

– mehnatga haq to‘lashning eng kam miqdori insonning o‘zi va oilasi hayot kechirishi uchun yetarli miqdorda bo‘lishi kerak.

Sud-huquq sohasida:

– “Miranda qoidasi”: shaxsni ushlash chog‘ida uning huquqlari va nima sababdan ushlangani sodda tilda tushuntirish berish shart;

– “Xabeas korpus” instituti: shaxs sudning qaroriga qadar ko‘pi bilan 48 soatdan ortiq ushlab turilishi mumkin emas;

– o‘lim jazosi taqiqlanadi;

– shaxsning sudlanganligi va undan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar uning qarindoshlari huquqlarini cheklashga asos bo‘lishi mumkin emas;

– mahbuslarga nisbatan insoniy munosabat va ularning qadr-qimmatini ta‘minlanishi shart;

– ma‘muriy, fuqarolik, iqtisodiy, jinoiy javobgarlik va boshqa yo‘nalishdagi ishlarni ko‘rib chiqishda insonga nisbatan qo‘llaniladigan huquqiy ta‘sir choralari – qonuniy maqsadga erishish uchun yetarli bo‘lishi hamda shaxsga imkon qadar yengillik yaratishi kerak;

– sudning qarorisiz hech kim uy-joyidan mahrum qilinmasligi kerak;

– imorat buzilishga tushganda buzishdan oldin uning qiymatiga mos kompensatsiya to‘lanishi shart;

– uy-joyga yoki shaxsning boshqa mol-mulkiga uning ruxsatisiz kirish,

– ularni ko‘zdan kechirish va tintuv o‘tkazishga faqat qonunda belgilangan holat va tartibda yo‘l qo‘yiladi.

Tashqi siyosat sohasida:

– O‘zbekiston barcha davlatlar, eng avvalo, o‘zining yaqin qo‘shnilari bilan tinchlikparvar va do‘stona siyosat yuritadi;

– O‘zbekistonning tashqi siyosati inson huquqlari va erkinliklarini hurmat qilish, davlatlarning hududiy yaxlitligi prinsip va normalariga asoslanadi;

– davlat chet elda yashayotgan va ishlayotgan O‘zbekiston fuqarolari hamda vatandoshlar bilan muntazam aloqalarni saqlab qolishi va rivojlantirishi lozim.

Zero, “har bir davlat o‘z istiqloq va taraqqiyot yo‘lini tanlar ekan, xalq farovonligini ta‘minlashga xizmat qiladigan eng muhim maqsad va vazifalarini o‘zining Konstitutsiyasi – Asosiy qonunida mustahkamlab oladi. Binobarin, o‘z xalqining xohish-irodasi, dili va tilidagi ezgu niyatlariga hamohang Konstitutsiyaga

ega bo'lgan mamlakat o'zi belgilagan yuksak marralardan hech qachon og'ishmasdan, doimo oldinga qarab boradi"⁵⁰.

Har qanday demokratik davlatning asosiy vazifalaridan biri – o'z fuqarolarining huquq va erkinliklarini ta'minlash va qo'riqlashdan iboratdir. Shu bois, adolatli fuqarolik jamiyati va huquqiy demokratik davlat qurish yo'lidan borayotgan Yangi O'zbekiston ham o'zining asosiy qonuni bo'lgan Konstitutsiyada yuqoridagi vazifalarni ustuvor qilib belgilab oldi. Xususan, Yangi Konstitutsiyaning 14 moddasida "Davlat o'z faoliyatini inson farovonligini va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida qonuniylik, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari asosida amalga oshiradi" deb qayd etildi.

Jamiyatda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlash maqsadida "O'zbekiston Respublikasi davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan ikki va ko'p tomonlama munosabatlarni har taraflama rivojlantirishga qaratilgan tinchliksevar tashqi siyosatni amalga oshiradi"⁵¹.

Shuning bilan birga, "O'zbekiston Respublikasida insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi. Inson huquq va erkinliklari har kimga tug'ilganidan boshlab tegishli bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar"⁵². Demak, qonun hamma uchun bir xil va har kim, u xoh oddiy fuqaro bo'lsin, xoh amaldor bo'lsin qonunga bir xilda hurmat bajo keltirishi va unga birdek qat'iy amal qilishi shart. Mazkur modda mamlakatimizda yashayotgan mehnatkash, adolatli insonlar, hayotga endigina kirib kelayotgan yoshlar uchun millatimiz, xalqimizning ertangi kuni haqida o'ylab kiritilgan qoidadir. Jamiyatda ushbu konstitutsiyaviy qoidaning ta'minlanishi albatta jamiyatda ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etishga, uning oqibati sifatida sodir etilishi mumkin bo'lgan tinchlik va totuvlikning buzilishini oldini olishga imkon beradi.

Bundan tashqari, yangi qomusning X bobi "Inson hamda fuqaroning huquq va erkinliklari kafolatlari"ga bag'ishlangan bo'lib, "Insonning huquq va erkinliklarini ta'minlash davlatning oliy maqsadidir. Davlat inson hamda fuqaroning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlaydi" degan qoida 54-moddasida mustahkamlab qo'yilgan.

Ma'lumki, tinchlik va osoyishtalik xukm surgan mamlakatdagina inson qadrlanadi, uning huquq va erkinliklari ta'minlanadi hamda kafolatlanadi. Shundan

---

⁵⁰ Saidov A.X. Yangi o'zbekiston hamda konstitutsiyaviy islohotlar/ Tashkent State Transport University Volume 3 | TSTU Conference 2 | 2022 The Constitution of the Republic of Uzbekistan is the Glorification of Human Dignity, the Guarantee of Our Free and Prosperous Life. Republican Scientific and Practical Conference.

⁵¹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasi. – T., 2024 y

⁵² O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasi. – T., 2024 y

kelib chiqib, “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari O‘zbekiston Respublikasining davlat suverenitetini va hududiy yaxlitligini, aholining tinch hayoti va xavfsizligini himoya qilish uchun tuziladi”⁵³.

Har qanday demokratik davlatning barcha davlat va nodavlat tashkilotlari mamlakatning bosh qomusi Konstitutsiya talablaridan kelib chiqib, unga tayangan holda o‘z faoliyatlarini olib boradilar. Binobarin, O‘zbekiston Respublikasining yangi qomusi demokratik konstitutsiyalarga qo‘yiladigan yuksak talablarga javob berib, fuqarolarning barcha huquq va erkinliklarini ta‘minlanishini kafolatlaydi.

Shuni g‘urur bilan e‘tirof etish joizki, bosqichma-bosqich va tizimli tarzda o‘tkazilayotgan islohotlarning natijalari bugun mamlakatimizda kechayotgan demokratik jarayonlarning sifat jihatdan yangi darajaga ko‘tarilgani, doimiy ravishda rivojlanib borayotganini kuzatilmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, Konstitutsiyaning barcha normalaridagi qoidalar demokratik jamiyatdagi barcha ijtimoiy munosabatlarni ijtimoiy adolat va insonparvarlik prinsiplariga asoslangan holda tartibga solishning birlamchi asosiy manbai sifatida xizmat qilishi bilan har qanday huquqqa xilof, shu jumladan jinoiy qilmishning oldini olishni ta‘minlaydi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasining bir guruh qoidalari o‘z navbatida bevosita jinoyatlarning oldini olish xususiyatga ega bo‘lib, fuqarolarni har xil turdagi jinoiy tajovuzlardan himoya qilishda va ularni jamiyatdagi umuminsoniy, axloqiy hamda huquqiy normalar ruhida tarbiyalashda asosiy manba bo‘lib hisoblanadi.

Shuni inobatga olgan holda, ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etilgan yangi Konstitutsiyamiz mamlakatimizda, shu aziz muqaddas zaminimizda istiqomat qilayotgan ko‘p millatli inson va fuqarolarimizning huquqlarini, qadr-qimmatini, sha‘ni va g‘ururini turli tajovuzlardan himoya qiluvchi, dunyoqarashini, ularga xos o‘zaro munosabatlar, xususiyatlarni, tenglik, erkinlik, birodarlik, xalqlar va millatlararo do‘stlik, mamlakat va dunyo barqarorligi kabi eng ulug‘ g‘oyalarni kafolatlovchi asosiy hujjat bo‘lib xizmat qilmoqda.

Э.Э.Марупов*

Влияние искусственного интеллекта на права человека

С каждым годом искусственный интеллект (ИИ) становится неотъемлемой частью нашей жизни, затрагивая все сферы – от медицины и образования до государственного управления и бизнеса. Однако данный технологический прогресс неразрывно связан с важными вопросами,

⁵³ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 152-moddasi. – T., 2024 й

* Начальник цикла информационных технологий Института повышения квалификации МВД Республики Узбекистан.

касающимися прав человека. С одной стороны, ИИ предлагает значительные преимущества, включая повышение эффективности услуг и создание новых рабочих мест. С другой стороны, он также порождает серьезные вызовы, такие как угроза нарушения личной жизни, предвзятость алгоритмов и риски для трудовой занятости. В статье открыты понятия, как ИИ влияет на права человека, рассмотрев как положительные, так и отрицательные аспекты. При этом особое внимание уделено необходимости внедрения правового регулирования и этических стандартов, чтобы минимизировать риски и обеспечить защиту прав в условиях стремительного цифрового развития.

Алешков А.И., Кашкин С.Ю., Хаддур З.А., Степанян А.Ж., Т.С. Заплата, Гоутхам К., Ребесса С. в своих исследованиях предоставляют подробную информацию о том, что ИИ может влиять на права человека положительно и отрицательно. Положительное влияние ИИ на права человека это повышение качества и доступности услуг. ИИ может улучшить доступность и качество услуг в таких областях, как здравоохранение, образование, транспорт и государственное управление. Развитие и внедрение ИИ может привести к созданию новых рабочих мест в сфере разработки, производства и обслуживания систем ИИ. ИИ может помочь в борьбе с коррупцией, повышении прозрачности и эффективности государственного управления. ИИ может автоматизировать рутинные и опасные виды работ, освобождая человека для более творческой и интеллектуальной деятельности. ИИ может персонализировать обучение, предоставляя индивидуальные образовательные траектории и адаптируя учебный процесс к потребностям каждого человека.

Отрицательное влияние ИИ на права человека это когда системы ИИ могут использоваться для сбора, обработки и анализа больших объемов персональных данных, что может привести к нарушению права на неприкосновенность частной жизни. Алгоритмы ИИ могут быть предвзятыми, что может привести к дискриминации по расовому, гендерному, социальному или иным признакам. Автоматизация производства с помощью ИИ может привести к сокращению рабочих мест и безработице. ИИ может использоваться для цензуры и контроля информации в Интернете. Сложно определить, кто несет ответственность за ущерб, причиненный системами ИИ, особенно в случаях, когда ИИ принимает решения автономно. Чрезмерное использование ИИ может привести к деформации личности человека, превращая его в механического исполнителя.

Важность правового регулирования ИИ для минимизации рисков и обеспечения защиты прав человека предлагаются следующие меры:

- Разработка четких этических и юридических принципов для разработки и использования ИИ.

- Введение законодательства, регулирующего использование ИИ в различных областях, таких как здравоохранение, образование, транспорт и правоохранительная деятельность.

- Создание механизмов контроля и надзора за разработкой и использованием ИИ.

- Обеспечение прозрачности и объяснимости алгоритмов ИИ.

- Установление ответственности за ущерб, причиненный системами ИИ.

- Развитие международного сотрудничества в области регулирования ИИ.

В качестве меры по защите прав человека при разработке и использовании ИИ рекомендуется применять концепцию «хорошего управления». Эта концепция включает в себя принципы:

- Соответствие: Соблюдение правовых норм и этических принципов.

- Права человека: Приоритет прав человека при разработке и использовании ИИ.

- Прозрачность: Открытость и доступность информации о работе систем ИИ.

- Участие: Возможность граждан влиять на принятие решений, касающихся ИИ.

- Эффективность: Достижение поставленных целей с помощью ИИ.

- Подотчетность: Ответственность за решения, принятые с помощью ИИ.

Заключение

Влияние искусственного интеллекта на права человека невозможно переоценить. Хотя ИИ открывает новые горизонты для улучшения качества жизни, повышая доступность услуг и создавая рабочие места, он также создает значительные риски для основополагающих прав. Нарушение права на неприкосновенность частной жизни, предвзятость алгоритмов и отсутствие ответственности за автономные решения ИИ вызывают серьезные опасения. Поэтому крайне важно внедрять строгие правовые и этические нормы, которые обеспечат защиту прав человека. Концепция «хорошего управления» предоставляет необходимую основу для этого, подчеркивая важность прозрачности, участия граждан и соблюдения правовых норм в сфере ИИ. Впереди стоит задача нахождения баланса между технологическим прогрессом и защищенностью личных прав, что требует совместных усилий

специалистов, законодателей и общества в целом. С правильным подходом можно воспользоваться всеми преимуществами ИИ, не ставя под угрозу права человека.

O.S. Subanov*

Yangi O‘zbekistonning konstitutsiyasida – inson huquqlarini ta’minlash kafolatlari.

O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi xalqimizning evolyusion rivojlanishidan hosil bo‘lgan hayotiy zarurat hisoblanib, uning qabul qilinishi tinchliksevar mamlakatimiz xalqining ijtimoiy adolatga asoslangan ko‘p millatli demokratik fuqarolik jamiyati qurish yo‘lidagi dadil qadam, bundan keyin amalga oshiriladigan harakatlarimizni aniqlab olishimiz uchun g‘oyat ahamiyatli masalalardan biri deb aytsak, maqsadga muvofiq bo‘ladi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyani qabul qilish zarurati to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev alohida to‘xtalib o‘tgan. Xususan, davlat rahbari Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasida quyidagilarni alohida ta’kidlagan edi: “Mamlakatimiz taraqqiyotini yangi pog‘onaga olib chiqish uchun boshqaruv ham, qonunchilik ham, jamiyatimiz ham o‘zgarishi kerak. Agar shunday qilmasak, muammolarni ko‘rib, ko‘rmaslikka olsak, zamondan orqada qolamiz. Xalqimiz, yosh avlodimiz bizdan rozi bo‘lmaydi. Shu bois, “Avval – inson, keyin – jamiyat va davlat” degan g‘oyani Konstitutsiyamiz va qonunlarimizga ham, kundalik hayotimizga ham chuqur singdirishimiz kerak. Hozirgi kundagi jiddiy sinovlar va bashorat qilib bo‘lmaydigan xavfxatarlarni engib o‘tishga qodir bo‘lgan milliy davlatchiligimiz asoslarini mustahkamlashimiz zarur” [1].

Shuni alohida ta’kidlash joizki, so‘nggi-yillarda davlatimiz erishgan yutuqlarni, xususan, iqtisodiyot, inson huquqlari, odil sudlov, so‘z va e’tiqod erkinligi, ijtimoiy himoya sohalaridagi ko‘plab cheklovlarining olib tashlangani, naqd pul, valyuta, kredit masalalarida yuzaga keladigan muammolar hal qilingani, qo‘shni davlatlar bilan o‘ramizdagi 25-yillik “muzlar erigani” va boshqa amalga oshirilgan ijobiy harakatlarning konstitutsiyaviy himoyasini ta’minlash zarur. Erishilgan bu yutuqlar, huquq va erkinliklardan faqatgina hozirgi yoshlar emas, balki kelajak avlodlarimiz ham emin-erkin foydalanishi uchun ularni albatta, Konstitutsiya orqali mustahkamlab qo‘yish talab etiladi. Quvonarli jihati shundaki, bugungi kunda mamlakatimiz har jihatdan rivojlangan davlatga aylanib bormoqda. Aholimiz son jihatdan 2040-yilga borib, 50 millionga etishi hamda bu jamiyatning ko‘pchilik qismini yoshlar tashkil etishi kutilmoqda. Ularga munosib shart-sharoitlarni yaratib berish uchun esa barqaror iqtisodiyot, xavfsiz davlat, samarali boshqaruv hamda

---

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi, podpolkovnik

ijtimoiy kafolatlarning bo‘lishi eng zaruriy jihatlar sirasiga kiradi.

Yangi tahrirda qabul qilingan mazkur Konstitutsiya olimlar, mutaxassislar va huquqshunoslar tomonidan faqat kabinetlarda yaratildi deb aytish noto‘g‘ri bo‘lar edi. Chunki, yangi tahrirdagi Konstitutsiya loyihasi tayyorlanishidan oldin, dastavval ikki bosqichda xalqimizning fikrimulohazalari hamda takliflari o‘rganildi. Shundan so‘nggina Konstitutsiya loyihasi tayyorlana boshlandi. Bu haqida davlatimiz rahbari quyidagilarni alohida qayd etgani diqqatga sazovor: “Referendum keyingi-yillarda xalqimizning siyosiy ongi, huquqiy madaniyati va dunyoqarashi naqadar yuksalganini amalda ko‘rsatdi. Ushbu tarixiy tanlov orqali xalqimiz bundan olti-yil oldin boshlagan islohotlarimizga katta ishonch bilan qarab, ularni to‘la qo‘llab-quvvatlashini yana bir bor namoyon etdi. Elyurtimizning ana shunday azmu qarori asosida davlatchiligimiz va iqtisodiyotimizni bundan keyin ham barqaror rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratildi” [2].

Shu narsa aniqki, inson ulg‘ayib, tafakkuri hamda dunyoqarashi kengaygani sari uning o‘ziga bo‘lgan talabi ham ortib borishi barchamizga ma’lum. O‘tgan-yillar davomida jamiyatimiz tomonidan ilgari surilayotgan g‘oya va tashabbuslarda xalqimizning ishtiroki, shu bilan birga, ular tomonidan bildirilayotgan fikr-mulohazalarning dolzarbligi har tomonlama ortib borayotganini alohida e’tirof etishimiz lozim. Buning natijasida esa jamiyatimizning islohotlar hamda yangilanishlarga bo‘lgan talabi kundan-kun ortib bormoqda.

Xalqimiz tomonidan bildirilgan fikr va mulohazalarga asoslangan holda qabul qilinishi belgilangan qonun va qarorlar yanada mukammallashtirilib, Konstitutsiyamizda mustahkamlab qo‘yilgan xalqchil moddalarga mos ravishda qabul qilindi.

– *birinchi bosqichda* Konstitutsiya loyihasini shakllantirish uchun fuqarolarimiz tomonidan 60 mingdan ziyod taklif hamda fikr-mulohazalar kelib tushdi. Ularning taxminan to‘rt dan bir qismi loyihadan o‘rin oldi;

– *ikkinchi bosqichda* Konstitutsiya loyihasi umumxalq muhokamasiga qo‘yildi. Ommaviy axborot vositalari, Internet tarmoqlari orqali Konstitutsiya loyihasi bilan 5 million nafar aholi tanishib chiqdi hamda 150 mingdan ortiq taklif va mulohazalar kelib tushdi.

Shu bilan birga, mehnat jamoalari, oliygohlar, mahalla faollari va ziyolilar bilan bo‘lib o‘tgan muhokamalarda ham yana qariyb 10 mingta qo‘shimcha takliflar berildi. Ayni paytda xalqaro-huquqiy hujjatlar va 190 dan ortiq davlatlar tajribasi o‘rganib chiqildi hamda Konstitutsiya loyihasi 6 turdan iborat ekspertizadan o‘tkazildi [3].

Konstitutsiyaviy islohotlarda jamoatchilik, xususan, fuqarolik jamiyati institutlari ishtiroki nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. “Inson – jamiyat – davlat” konstitutsiyaviy tamoyilini amalga oshirish adolatli va shaffof fuqarolik

jamiyatining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslarini ta'minlash, unda fuqarolik jamiyati institutlari rolini hamda mavqeini mustahkamlash bilan chambarchas bog'liqdir.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya loyihasini ishlab chiqish jarayonida Inson huquqlari umumjahon deklarasiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktda qayd etilgan taklif va tavsiyalar, EXHTning, jumladan, Yangi Evropa uchun Parij xartiyasi, Asosiy huquqlar bo'yicha Evropa Ittifoqi xartiyasi va boshqa xalqaro tuzilmalar doirasida jamiyatning barcha qatlamlari vakillarini davlat va jamiyat boshqaruvi jarayonlariga qamrab olish bo'yicha qabul qilingan xalqaro va mintaqaviy huquqiy hujjatlar alohida o'rganib chiqildi [4].

2023-yil 30-aprelda o'tkazilgan referendumda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi to'g'risida"gi konstitutsiyaviy qonun shu-yilning 1-mayidan kuchga kirdi. 1992-yildan to bugungi kungacha Konstitutsiyaga jami 15-marta o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan edi. Bu safar esa kiritiladigan o'zgartirishlar son jihatdan ancha kattaligi bois hujjatning yangi tahrirdagisi qabul qilindi. Yangilanish natijasida, Asosiy qonunimizdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Rasmiy xabarlarga ko'ra, Konstitutsiya 65 foizga yangilanib, 6 bo'lim, 27 bob va 155 ta moddadan iborat bo'ldi. Shu kundan e'tiboran boshqa qonunlar va qonunosti hujjatlarida keltirilgan normalar amaldagi Konstitutsiyaga zid bo'lsa, sudlar Konstitutsiyaga asoslangan holda qaror qabul qilishi mustahkamlab qo'yildi.

2023-yil 1-may kuni Markaziy saylov komissiyasi O'zbekistonda bo'lib o'tgan referendumning yakuniy natijalarini e'lon qildi. Referendumda saylovchilarning 84,5 foizi ishtirok etganligi, ro'yxatga kiritilgan 19 722 809 saylovchidan 16 667 097 nafari ovoz berganligi hamda ulardan 611 320 nafari muddatidan oldin ovoz berishda qatnashganligi haqida ma'lumotlar berildi [5].

Konstitutsiyada O'zbekiston – suveren, demokratik, huquqiy va ijtimoiy davlat ekani qat'iy belgilab qo'yildi.

Inson huquq va erkinliklari qonunlarimizning, har bir vazirlik va idora faoliyatining mazmuniga aylanishi qat'iy talab sifatida belgilandi. Bu hol davlat organlari hamda mansabdor shaxslarning faqat va faqat fuqarolarning manfaatlarini ko'zlab faoliyat ko'rsatishiga asos bo'ladi.

Binobarin, qonunlardagi ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga hal bo'lishi shart va zarur. Bunga ko'ra, inson va davlat o'rtasida munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilikdagi noaniqliklar, turli tushunmovchiliklar bartaraf etiladi.

Konstitutsiyada kambag'allikni qisqartirish, bandlikni ta'minlash, ishsizlikdan himoya qilish bo'yicha normalar belgilandi. Xususan, Konstitutsiyada har kimning uy-joyli bo'lish huquqi belgilandi. Ushbu normaning amal qilishi har bir fuqaro, jumladan, yosh oilalarning o'z boshpanasiga ega bo'lishini ta'minlab, kishilarning

hayotdan rozilik darajasini oshiradi. Bundan tashqari, hech kim sudning qarorisiz va qonunga zid tarzda uy-joyidan mahrum etilishi mumkin emasligi, uy-joyidan mahrum etilgan mulkdorga uy-joyning qiymati hamda u ko'rgan zararlarning o'rni qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibda oldindan hamda teng qiymatda (bozor qiymatida) qoplanishi ta'minlanishi kafolatlandi.

Aholi hayoti va salomatlik darajasini yaxshilashning zaruriy sharti sifatida Konstitutsiyada atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha kompleks choralar belgilandi.

Shu munosabat bilan, davlat atrof-muhitni yaxshilash, tiklash va muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlash bo'yicha choralarni amalga oshiradi, fuqarolarning ekologik huquqlarini ta'minlash va atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida shaharsozlik faoliyati sohasida jamoatchilik nazoratini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratadi, degan norma belgilandi. Shaharlarning bosh rejalarini jamoatchilik muhokamasidan majburiy o'tkazilishi shartligi qayd etildi.

Har kim qulay atrof-muhitga, uning holati to'g'risidagi ishonchli axborotga ega bo'lish huquqiga egaligi belgilandi. Ta'lim olish huquqi va imkoniyati kengaytiriladi, o'qituvchilar konstitutsiyaviy maqomga ega bo'ladi. Jumladan, fuqarolarning oliy ta'lim muassasalarida davlat granti hisobidan o'qish huquqi qat'iy belgilab qo'yildi. Asosiy qonunda fuqarolarning bepul boshlang'ich kasb-hunarga o'qitilishi ham belgilandi.

Konstitutsiyada davlatning o'qituvchilar sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qilish majburiyati qayd etildi. Oliy ta'lim tashkilotlariga akademik erkinlik, o'zini o'zi boshqarish, tadqiqotlar o'tkazish va o'qitish erkinligi huquqi taqdim etildi.

Inson huquq va erkinliklari kafolatlari sezilarli darajada kuchaytirilmoqdi. Xususan, O'zbekistonda o'lim jazosi taqiqlandi. O'lim jazosini taqiqlashni konstitutsiyaviy darajada belgilanishi insonni hayotdan hatto davlat ham mahrum etishga haqli emasligini kafolatlaydi.

Bundan tashqari, shaxs sudning qarorisiz 48 soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emasligi belgilandi. Ya'ni, shaxsning erkinligini cheklash bilan bog'liq har qanday harakat faqatgina sud qarori asosida amalga oshirilishi shart. Ushbu qoida tergov organlari tomonidan insonlarni noqonuniy hibsga olish, asossiz qamoqqa olish va saqlashga yo'l qo'ymaslikka qaratilgan. Bu orqali xalqaro e'tirof etilgan "Xabeas korpus" institutini qo'llanish ko'lami yanada kengaydi. Shaxsni ushlab chog'ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turilishi asoslari tushuntirilishi shartligi, ayblanuvchi va sudlanuvchilarga o'ziga qarshi ko'rsatma bermaslik (xalqaro e'tirof etilgan "Miranda qoidasi"), sukut saqlash huquqi berildi.

Har kimning yozishmalari, telefon orqali so‘zlashuvlari, pochta, elektron va boshqa xabarlari sir saqlanish huquqiga ega ekanligi belgilandi. Bunday huquqlarning cheklanishiga yoki uy-joyda tintuv o‘tkazishga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo‘l qo‘yilishi belgilab qo‘yildi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to‘g‘ridan-to‘g‘ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi”.

Shu o‘rinda 2023-yil 8-may kuni Prezidentimizning “Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini amalga oshirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilinganini ta’kidlash lozim. [6].

Ushbu muhim hujjat talablari: yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizni so‘zsiz va to‘liq amalga oshirish; unda mustahkamlangan ustuvor prinsiplarni Yangi O‘zbekiston ulug‘vor g‘oyasiga hamohang tarzda ro‘yobga chiqarish; davlat organlarining faoliyatini yangicha konstitutsiyaviy-huquqiy sharoitlarda yo‘lga qo‘yish; fuqarolar o‘z hayotida xalq Konstitutsiyasi ruhini yaqqol his etib turishini ta’minlash maqsadlariga qaratilgan. Farmonda belgilanganidek, “yangi tahrirdagi Konstitutsiya oliy yuridik kuchga ega ekanligidan kelib chiqib, davlat organlari va tashkilotlari, shu jumladan, sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida to‘g‘ridan-to‘g‘ri va so‘zsiz qo‘llaniladi”.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga kiritilgan yangi, zamonaviy va juda muhim normalarning hayotga qat’iy hamda izchil tatbiq etilishi, xususan, sudlar tomonidan ana shu konstitutsiyaviy qoidalarining to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llanishi yurtimiz va xalqimiz tarixida inson huquqlari, erkinliklari, qonuniy manfaatlari va qadr-qimmatini ulug‘lash borasida yangi davrni boshlab bermoqda. Prezidentimiz ta’kidlaganidek, “Inson qadri biz uchun qandaydir mavhum, balandparvoz tushuncha emas. Inson qadri deganda, biz, avvalo, har bir fuqaroning tinch va xavfsiz hayot kechirishini, uning fundamental huquq va erkinliklarini ta’minlashni nazarda tutamiz”.

Muxtasar aytganda, bugun Konstitutsiyamizning yangi normalarida asosiy e’tibor inson, jamiyat va davlatning barqaror rivojlanishini ta’minlashga qaratilganini ishonch bilan ta’kidlash mumkin. Yangi tahrirdagi Asosiy Qonunning qabul qilinishi bilan bu borada yanada mustahkam konstitutsiyaviy-huquqiy asos yaratildi. Binobarin, Yangi O‘zbekiston o‘zining ushbu sohalardagi xalqaro majburiyatlariga qat’iy sodiqligini yana bir bor namoyon etdi.

Konstitutsiyamizda Evropa, Osiyo, Sharq va Amerika mintaqalarida joylashgan dunyo davlatlarining ijobiy konstitutsiyaviy tajribasi o‘z aksini topgan. Asosiy Qonunimiz huquqshunos olimlar, siyosatshunoslar, ko‘plab xalqaro tashkilotlar mutaxassislari tomonidan sinchiklab o‘rganilgan bo‘lib, unga inson

huquqlari bo'yicha xalqaro huquq normalari qo'shimcha ravishda uyg'unlashtirilgandir.

Ishonchimiz komilki, xalqaro tashkilotlar vakillari va ekspertlar xolis va to'g'ri ta'kidlaganlaridek, O'zbekiston Konstitutsiyasining yangi tahrirda qabul qilinishi "Inson sha'ni va qadr-qimmatini uchun" tamoyili asosida xalq farovonligini yanada yuksaltirish, inson, fuqarolik jamiyati va davlatni jadal rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratdi.

Sh.X.Ganiyev*

Dastlabki tergov jarayonida shaxsning huquq va erkinliklarini ta'minlashning konstitutsiyaviy huquqiy kafolatlari

Birlashgan millatlar tashkiloti tomonidan 1948-yil 10-dekabr kuni qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 8-moddasiga ko'ra, har bir inson unga konstitutsiya yoki qonun orqali berilgan asosiy huquqlari buzilgan hollarda nufuzli milliy sudlar tomonidan bu huquqlarning samarali tiklanishi huquqiga egadir⁵⁴. Mazkur norma shaxs huquqlarining samarali tiklanishi huquqiga egaligini kafolatlaydi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar davomida sud-huquq tizimini yanada demokratlashtirish va erkinlashtirish, sud, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat organlari faoliyati samaradorligini oshirish, aholining odil sudlovga bo'lgan ishonchini oshirish, jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash va qonuniylikni mustahkamlash borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Bu borada olib borilayotgan islohotlarning rivojlanish bosqichlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 07-fevraldagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalish bo'yicha Harakatlar strategiyasi"ning ikkinchi ustuvor yo'nalishi "qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish"ga yo'naltirilgan sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini mustahkamlash, ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik qonunchiligini, jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi samarasini oshirish, sud jarayonida tortishuv tamoyilini to'laqonli joriy etish, yuridik yordam va huquqiy xizmatlar sifatini tubdan yaxshilash⁵⁵, kabi ishlarni amalga oshirish belgilab olinganligida ko'rishimiz mumkin.

Shundan so'ng, ushbu ustuvor yo'nalishga muvofiq 2017-yil 30-noyabrdagi

---

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi, mayor

⁵⁴ Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, 1948-yil 10-dekabr.

⁵⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2021 y., 06/21/6217/0409-son).

«Sud-tergov faoliyatida fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatlarini kuchaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-5268-son va 2020-yil 10-avgustdagi «Sud-tergov faoliyatida shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-6041-son farmonlari hamda 2018-yil 14-maydagi «Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3723-son qarori qabul qilindi.

Shuningdek, Harakatlar strategiyasi borasida amalga oshirilgan besh-yillik islohotlarning natijasida mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni barpo etishning zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma'rifiy asoslari yaratildi.

Harakatlar strategiyasining mantiqiy davomi sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-son farmoni qabul qilindi. Unga ko'ra, ushbu strategiyada 100 ta maqsad ko'zlangan bo'lib, 17-maqsadi, huquqni muhofaza qiluvchi organlarning yangi qiyofasini shakllantirish va ularning faoliyatini xalq manfaatlari, inson qadr-qimmati, huquq va erkinliklarini samarali himoya qilishga yo'naltirish, sifatida ko'zlandi. Ushbu maqsad borasida - ichki ishlar organlarini xalqning ishonchli himoyachisi sifatida xalqchil professional tuzilmaga aylantirish hamda aholi bilan maqsadli ishlashga yo'naltirish; qonuniylikni qat'iy ta'minlovchi, ochiq va adolatli prokuratura faoliyatining mustahkam huquqiy asoslarini yaratish hamda «Qonun - ustuvor, jazo - muqarrar» tamoyilini bosh mezonga aylantirish; tezkor-qidiruv va tergov faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirish, fuqarolarning qadr-qimmati va erkinligini samarali himoya qilishning ta'sirchan mexanizmlarini joriy etish; huquqni muhofaza qiluvchi organlarda jinoyatlar haqida xabarlarni hisobga olish tizimini tubdan isloh qilish, jinoyatlarni yashirish holatlarining oldini olishda zamonaviy usullardan foydalanish⁵⁶, kabi ishlarni amalga oshirish belgilab olindi.

Bundan tashqari, 2023-yil 01-maydan kuchga kirgan yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning VII-bobi shaxsiy huquq va erkinliklarga bag'ishlangan bo'lib, ushbu bobda dastlabki tergov jarayoni bilan bog'liq shaxsning huquq va erkinliklarini konstitutsiyaviy huquqiy kafolatlari mustahkamlangan.

Jumladan, **25-modda.** Yashash huquqi har bir insonning ajralmas huquqidir va u qonun bilan muhofaza qilinadi. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og'ir jinoyatdir. O'zbekiston Respublikasida o'lim jazosi taqiqlanadi. **26-modda.** Insonning sha'ni va qadr-qimmati daxlsizdir. Hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'lishi mumkin emas. Hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, boshqa

---

⁵⁶ O'zbekiston Respublikasini Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi «2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-son Farmoni (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 03.01.2024 y., 06/24/221/0003-son).

shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalaga yoxud jazoga duchor etilishi mumkin emas. Hech kimda uning rozilgisiz tibbiy va ilmiy tajribalar o'tkazilishi mumkin emas. **27-modda.** Har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega. Hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi, qamoqda saqlanishi yoki uning ozodligi boshqacha tarzda cheklanishi mumkin emas. Hibsga olishga, qamoqqa olishga va qamoqda saqlashga faqat sudning qaroriga ko'ra yo'l qo'yiladi. Shaxs sudning qarorisiz qirq sakkiz soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emas. Shaxsni ushlash chog'ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turilishi asoslari tushuntirilishi shart. **28-modda.** Jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan shaxs uning aybi qonunda nazarda tutilgan tartibda oshkora sud muhokamasi yo'li bilan isbotlanmaguncha va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanmaguncha aybsiz deb hisoblanadi. Ayblanuvchiga o'zini himoya qilish uchun barcha imkoniyatlar ta'minlanadi. Aybdorlikka oid barcha shubhalar, agar ularni bartaraf etish imkoniyatlari tugagan bo'lsa, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoki mahkumning foydasiga hal qilinishi kerak. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi o'zining aybsizligini isbotlashi shart emas va istalgan vaqtda sukut saqlash huquqidan foydalanishi mumkin. Hech kim o'ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majbur emas. Agar shaxsning o'z aybini tan olganligi unga qarshi yagona dalil bo'lsa, u aybdor deb topilishi yoki jazoga tortilishi mumkin emas. Ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar o'ziga nisbatan insoniy muomalada bo'linishi hamda inson shaxsiga xos bo'lgan sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilinishi huquqiga ega. Shaxsning sudlanganligi va bundan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar uning qarindoshlari huquqlarini cheklash uchun asos bo'lishi mumkin emas. **29-modda.** Har kimga malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi. Qonunda nazarda tutilgan hollarda yuridik yordam davlat hisobidan ko'rsatiladi. Har bir shaxs jinoyat protsessining har qanday bosqichida, shaxs ushlanganida esa uning harakatlanish erkinligi huquqi amalda cheklangan paytdan e'tiboran o'z tanloviga ko'ra advokat yordamidan foydalanish huquqiga ega. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi ayblovning mohiyati va asoslari to'g'risida xabardor qilinish, unga qarshi yoki uning foydasiga guvohlik berayotgan shaxslarning so'roq qilinishini talab etish, tarjimon yordamidan foydalanish huquqiga ega. Qonunni buzgan holda olingan dalillardan odil sudlovni amalga oshirish chog'ida foydalanishga yo'l qo'yilmaydi. Jinoyat uchun hukm qilingan har kim qonunda belgilangan tartibda hukmning yuqori turuvchi sud tomonidan qayta ko'rib chiqilishi huquqiga, shuningdek afv etish yoki jazoni yengillashtirish to'g'risida iltimos qilish huquqiga ega. Huquqbuzarliklardan jabrlanganlarning huquqlari qonun bilan muhofaza qilinadi. Davlat jabrlanganlarga himoyalaniishni va odil sudlovdan foydalanishni ta'minlaydi, ularga yetkazilgan zararining o'rni

qoplanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi. **30-modda.** Hech kim rasmiy e'lon qilinmagan qonun asosida hukm qilinishi, jazoga tortilishi, mol-mulkidan yoki biron-bir huquqidan mahrum etilishi mumkin emas. Hech kim ayni bir jinoyat uchun takroran hukm qilinishi mumkin emas. **31-modda.** Har bir inson shaxsiy hayotining daxlsizligi, shaxsiy va oilaviy sirga ega bo'lish, o'z sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqiga ega. Har kim yozishmalari, telefon orqali so'zlashuvlari, pochta, elektron va boshqa xabarlar sir saqlanishi huquqiga ega. Ushbu huquqning cheklanishiga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo'l qo'yiladi. Har kim o'z shaxsiga doir ma'lumotlarning himoya qilinishi huquqiga, shuningdek noto'g'ri ma'lumotlarning tuzatilishini, o'zi to'g'risida qonunga xilof yo'l bilan to'plangan yoki huquqiy asoslarga ega bo'lmay qolgan ma'lumotlarning yo'q qilinishini talab qilish huquqiga ega. Har kim uy-joy daxlsizligi huquqiga ega. Hech kim uy-joyga unda yashovchi shaxslarning xohishiga qarshi kirishi mumkin emas. Uy-joyga kirishga, shuningdek unda olib qo'yishni va ko'zdan kechirishni o'tkazishga faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibda yo'l qo'yiladi. Uy-joyda tintuv o'tkazishga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo'l qo'yiladi.

32-modda. Qonuniy asoslarda O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lib turgan har kim mamlakat bo'ylab erkin harakatlanish, turar va yashash joyini tanlash huquqiga ega, bundan qonunda belgilangan cheklovlar mustasno. Har kim O'zbekistondan tashqariga erkin chiqish huquqiga ega, bundan qonunda belgilangan cheklovlar mustasno. O'zbekiston Respublikasi fuqarosi O'zbekistonga to'sqinliksiz qaytish huquqiga ega. **33-modda.** Har kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqiga ega. Har kim istalgan axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega. Davlat Internet jahon axborot tarmog'idan foydalanishni ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratadi. Axborotni izlash, olish va tarqatishga bo'lgan huquqni cheklashga faqat qonunga muvofiq hamda faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholining sog'lig'ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta'minlash, shuningdek davlat sirlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa sir oshkor etilishining oldini olish maqsadida zarur bo'lgan doirada yo'l qo'yiladi.

34-modda. Davlat organlari va tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ularning mansabdor shaxslari har kimga o'z huquqlari hamda qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishish imkoniyatini ta'minlashi shart. **35-modda.** Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har kim xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi⁵⁷.

---

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedrası o'qituvchisi, mayor

Xulosa sifatida qayd etish lozimki, yangi tahrirdagi Konstitutsiyada shaxsning huquq va erkinlarini konstitutsiyaviy huquqlari kafolatlab qo'yilganligi hamda unga oid qoidalar boshqa qonun va qonunosti hujjatlarda ham takomillashtirib borilishi – dastlabki tergov jarayonida shaxsning huquq va erkinliklarini ta'minlashning konstitutsiyaviy huquqiy kafolatlari yanada mustahkamlanib borishiga zamin yaratadi.

D.J. Eshqulov*

Inson huquqlarini ta'minlashning O'zbekiston respublikasi konstitutsiyasida mustahkamlanganligi

Konstitutsiyaning mamlakat hayotidagi ahamiyatiga to'xtalar ekanmiz, avvalo, qomusimiz mohiyatini anglab yetish zarur. Har bir mamlakat huquq tizimida muhim ahamiyatga ega mazkur asosiy qonun oliy yuridik kuchga ega normativ-huquqiy hujjat hisoblanadi. Muayyan davlatdagi xech bir qonun hujjati me'yori Qomusda qayd etilgan normaga zid kelishi mumkin emas. Konstitutsiyada davlat tuzilishi, shuningdek qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi organlar va sud hokimiyati vakolati, saylov tizimi, fuqaroning huquqi, burchi va majburiyati, jamiyat va shaxs, davlat va fuqaro o'rtasidagi munosabatga doir eng muhim jihatlar qat'iy belgilab qo'yiladi.

Konstitutsiya lotincha “constitution” so'zidan olingan bo'lib, “tuzilish”, “o'rnatish” ma'nolarini anglatadi. Qomus alohida yuridik xususiyatga ega yagona siyosiy-huquqiy hujjat sifatida shaxs, jamiyat va davlat o'rtasidagi munosabatning asosiy tamoyilini o'rnatadi, davlat hokimiyatining tuzilishi, sub'ektini, hokimiyatni amalga oshirish mexanizmini belgilaydi, jamiyat, inson, fuqarolarning davlat tomonidan qo'riqlanadigan huquqi va erkinligini mustahkamlaydi.

Hayotimiz qomusi – Konstitutsiyamiz mustaqillik davrida erishgan barcha yutuq va marralarimizning mustahkam huquqiy poydevori bo'lib kelayotganini hammamiz yaxshi bilamiz va yuksak qadrlaymiz.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi negizida ishlab chiqilgan Harakatlar strategiyasi o'tgan qisqa muddatda davlat va jamiyatni rivojlantirishning mutlaqo yangi bosqichiga asos soldi. Hozir Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan Yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lida keng ko'lamli, ulkan islohotlar olib borilyapti. Ushbu strategiyani amalga oshirishda Bosh Qomusimiz beqiyos ahamiyat kasb etadi. Sababi, Yangi O'zbekiston strategiyasining barcha yetti yo'nalishining amaliyotga joriy etilishi qomusimiz bilan chambarchas bog'liq.

---

⁵⁷ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son)

Xususan, strategiyaning ikkinchi yo‘nalishi adolat va qonun ustuvorligini ta‘minlashga qaratilgan bo‘lib, ushbu jihat xalqchil davlat qurish, inson qadr-qimmatini ta‘minlashning asosiy va zarur sharti sifatida aytib o‘tilgan.

Yangi O‘zbekistonni barpo etishdek oliy maqsad sari qadam qo‘yish jarayoni, albatta, Asosiy qonunimizni yangilash zarurligini taqozo etadi. Qonun, avvalo, Konstitutsiya demak.

Yurtimizda 2023-yil 30-aprel kuni o‘tkazilgan referendumda yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ishtirok etgan fuqarolarning 90,21 foizi tomonidan yoqlab ovoz berish orqali qabul qilinganligi unda xalqimizning Yangi O‘zbekistonni barpo etish bo‘yicha orzu-umidlari va intilishlari o‘z aksini topganligidan dalolat bermoqda.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya Yangi O‘zbekiston strategiyasini amalga oshirishning siyosiy-huquqiy asoslarini yaratib, milliy davlatchilik taraqqiyotining tarixiy muhim bosqichida davlat va jamiyatni yanada rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilab berdi.

Referendum ko‘p millatli buyuk xalqimizning birdamligi va hamjihatligi, suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat qurishga qat’iy qaror qilganligining ishonchli ifodasi bo‘ldi.

Xususan, Konstitutsiyada davlat qurilishining yangi strategik maqsadi – ijtimoiy davlat qurish ekanligi belgilab berildi, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari joriy etildi, inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning mutlaqo yangi mexanizmlarini nazarda tutuvchi konstitutsiyaviy asoslar mustahkamlandi.

Mustaqil demokratik yo‘ldan dadil odimlayotgan O‘zbekistonning eng ulug‘ maqsadi avvalo, xalqimiz manfaatlari ko‘zlangan islohotlarni amalga oshirishga qaratilgani bilan e‘tiborlidir. Bu jihatlar Konstitutsiyamizda ham mustahkamlab qo‘yilgan. Jumladan, Bosh Qomusimizning II-bob 13-moddasida “O‘zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko‘ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha‘ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi”.

Konstitutsiyaga muvofiq harakat qilish inson huquqlari va erkinliklarini adolatli hamda teng asosda himoya qilishni anglatadi. Mansabdor shaxslar Konstitutsiyaga zid xatti-harakatlari uchun javobgarlikka tortilishi kerak. Konstitutsiya odamlar farovonligi va ularning manfaatlarining eng oliy huquqiy kafolati hisoblanib, jamiyat hayotini shakllantirish va davlatni tashkil etishning asosiy vositalaridan biri sanaladi.

Inson huquqlari zamonaviy davlatning konstitutsiyasida markaziy o‘rinni egallaydi hamda jamiyat va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni belgilaydi. Shu bois, inson huquqlari to‘g‘risidagi normalar zamonaviy Konstitutsiya loyihasining

ajralmas qismi hisoblanadi.

Inson huquqlari va demokratik konstitutsiyaviy tuzum o'rtasidagi bog'liqlik Konstitutsiya qabul qilinishiga yoki konstitutsiyaviy islohotga olib keladigan jarayondan boshlanadi. Bunday jarayon jamiyatning barcha sohalari vakillarining keng ishtirokiga asoslangan bo'lsa, muvaffaqiyatli natijalarga olib keladi. Konstitutsiyaiviy islohotlarni amalga oshirish faqat siyosiy arboblarga topshirilmasligi kerak, chunki bu jarayonning birgalikdagi muallifligi katta ahamiyatga ega. Bunda ishtirokchilar o'z fikrlarini erkin bildirishi va hech qanday to'siqlarsiz hokimiyat vakillari bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'lishlari mumkin.

Ta'kidlash lozimki, yurtimizda amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlarda davlat va jamiyatning barcha vakillari ishtirok etishlari uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Fuqarolar ham o'z siyosiy faolliklarini namoyish etib, Konstitutsiyani takomillashtirish bo'yicha Konstitutsiyaviy komissiyaga 60 mingdan ortiq takliflar bildirishdi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, Konstitutsiyani takomillashtirishda inson, uning hayoti, erkinligi, qadr-qimmat, daxlsiz huquqlari va manfaatlar masalasi asosiy o'rinni egallashi lozim. Shu munosabat bilan, Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi Konstitutsiyaning inson huquq va erkinliklariga bag'ishlangan normalarni takomillashtirish, ularni inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomlar va O'zbekiston Respublikasining xalqaro majburiyatlariga muvofiqlashtirish hamda Konstitutsiyada aks ettirish bo'yicha o'zining bir qator takliflarini Konstitutsiyaviy komissiyaga yo'lladi.

Amaldagi Konstitutsiya xorijiy ilg'or tajriba hamda xalqaro standart va talablarga har tomonlama mos keladi. Lekin, undagi ba'zi normalarni takomillashtirish, bugungi kun talablariga moslashtirishni zamon taqozo etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib bir qator Konstitutsiyaviy komissiyaga taqdim etilgan quyidagi takliflar inobatga olindi:

Birinchidan, Konstitutsiyaning 1-moddasida O'zbekistonning **huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat** ekanligini belgilovchi qo'shimcha. Mazkur norma dunyoning ko'plab davlatlari konstitutsiyalarida mavjud. Shuningdek, ularda davlat tuzilish shakli ham belgilanadigan hollar ko'plab uchraydi.

Ikkinchidan, Konstitutsiyaning huquqiy maqomini uning o'zida belgilash. Ya'ni, Konstitutsiyaning 15-moddasi " O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to'g'ridan-to'g'ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi" degan norma bilan to'ldirildi. Amaldagi qonunchilikda bu Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risidagi qonunchilikda belgilangan. Xorijiy

davlatlar tajribasida (Rossiya, Belarus va boshqalar) Konstitutsiyaning maqomini uning o'zida belgilash tajribasi mavjud.

Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi fuqarosi O'zbekistondan tashqariga majburiy chiqarib yuborilishi yoki boshqa davlatga berib yuborilishi mumkin emas.

Davlat xoriyda yashayotgan vatandoshlar bilan aloqalarni saqlab qolish hamda rivojlantirish to'g'risida xalqaro huquq normalariga muvofiq g'amxo'rlik qiladi degan norma bilan to'ldirildi. Konstitutsiyaning 23-moddasiga qo'shimcha sifatida kiritilgan.

Shuningdek, bir qator dolzarb masalalar ham borki, ularni Konstitutsiyaga kiritish unda inson huquqlari yanada kafolatlanishini hamda demokratik bo'lishini ta'minlaydi.

Ta'kidlash joizki, inson huquqlari to'g'risidagi qoidalar demokratik konstitutsiyalarning asosini tashkil etadi. Konstitutsiyaviy islohotlarning muvaffaqiyati unda turli qatlam vakillarining manfaatlari inobatga olinganligi hamda ular tomonidan qo'llab-quvvatlanishiga bog'liq bo'ladi. Bu esa, Konstitutsiyada inson huquq va erkinliklarining qay darajada kafolatlanganligiga bog'liq bo'ladi. Shu sababli, Konstitutsiyaga o'zgartirish kiritish to'g'risidagi loyihada yuqoridagi takliflarning inobatga olinishi katta ahamiyatga ega.

M.T. Ummatov*

Konstitutsiya – inson sha'ni, qadr-qimmati va huquqlarining mustahkam kafolati.

Har bir xalq, millat o'z istiqboliga erishganidan so'ng jahonda yangi mustaqil davlat sifatida tashkil topganligi, maqsadi, kelajak istiqbollari Konstitutsiyada belgilab qo'yadi. Chunki dunyodagi mavjud konstitutsiyalarning barchasi ularni ijod etgan xalqning, millatning siyosiy tafakkuri, ma'naviyati va madaniyati bilan uzviy bog'liqdir. Bu o'rinda Prezidentimiz ta'kidlanganlaridek *"...biz sud-huquq sohasini tubdan isloh qilishga alohida ahamiyat berayotganimiz bejiz emas. Chunki, Konstitutsiyamizda mustahkamlangan inson huquqlarini ta'minlash ushbu islohotlarning amaliy natijasi bilan bevosita bog'liqdir"* deyishlari ham bejizga emas⁵⁸.

Xuddi shu ma'noda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ham xalqimiz tabiatiga mos barcha ma'naviy-madaniy qadriyatlarni, xalqimiz donishmandligini, axloqiy fazilatlarini o'zida mujassam etadi.

Yillar o'tgan sayin Konstitutsiyamizning mukammalligi, hayotiyliigi, uning

---

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedrasida o'qituvchisi, podpolkovnik

⁵⁸Sh.M.Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. https://constitution.uz/uz/pages/prezident_maruzasi_25yil.

kelajakning ham talablariga javob bera olishi isbotlanmoqda. Bu esa istiqbolning ilkiyillarida Asosiy qonunni yaratish yoʻlida amalga oshirilgan ulkan va mashaqqatli mehnat samarasidir.

Oʻtgan davr ichida nimaga erishgan boʻlsak Konstitutsiya asosida amalga oshirildi, uning normalariga amal qilgan holda erishdik desak mubolagʻa boʻlmaydi. Konstitutsiyaning 23-moddasida davlat oʻz hududida ham, uning tashqarisida ham oʻz fuqarolarini huquqiy himoya qilishi va ularga homiylik koʻrsatishi, 24-moddasida respublika hududida chet el fuqarolarining va fuqaroligi boʻlmagan shaxslarning huquq va erkinliklari xalqaro huquq normalariga muvofiq himoyalanihi kafolatlab qoʻyildi. Konstitutsimizning 13-moddasida: “Oʻzbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga koʻra inson, uning hayoti, erkinligi, shaʼni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi”⁵⁹ deb belgilab qoʻyilgan.

Soʻngi-yillarda mamlakatimizda Yangi Oʻzbekiston – inson shaʼni va qadr-qimmati, huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlari oliy qadriyat hisoblangan davlat boʻlishi; xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi; «odamlar tashvishi bilan yashash», xalqimizning qonuniy talab-istaklari va xohish-irodasini roʻyobga chiqarish davlat organlari faoliyatini baholashning eng muhim mezoniga aylanishi; barcha muhim qarorlar aholi ishtirokida, fuqarolik jamiyati institutlari bilan maslahatlashuv asosida qabul qilinishi kabi prinsip va gʻoyalarni hayotga tatbiq etishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Yangilangan Konstitutsiyasida birinchi marotaba har kim Oʻzbekiston Respublikasining qonunchiligiga va xalqaro shartnomalariga muvofiq, agar davlatning huquqiy himoyaga doir barcha ichki vositalaridan foydalanib boʻlingan boʻlsa, insonning huquq va erkinliklarini himoya qiluvchi xalqaro organlarga murojaat etishga haqli ekanligi mustahkamlanmoqda. Bu muhim yangilik fuqarolarning huquq va erkinliklari himoyasi nafaqat milliy qonunchilikda belgilangan normalar, balki xalqaro huquq asosida ham himoyalanihini taʼminlaydi.

Inson qadri har bir davlatning poydevori va uning mustahkamligi belgisidir. Yangi Oʻzbekistonda bu tamoyil qonun ustuvorligini taʼminlash va adolatni qaror toptirishning bosh mezoni sifatida belgilangan.

Ayniqsa, yangi tahrirdagi Konstitutsiya inson, uning hayoti, shaʼni va qadr-qimmati, huquqlari va erkinliklari oliy qadriyat hisoblangan demokratik davlatni, boshqacha aytganda, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish uchun mustahkam zamin yaratdi. Shuningdek, mamlakatimizning kelgusida ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va sud-huquq sohalarini barqaror rivojlantirishning huquqiy asoslarini hamda jamiyat va

---

⁵⁹ <https://lex.uz/docs/6445145>

davlat taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlarini belgilab berdi.

Bugungi kunda mamlakatimizda inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, bu borada konstitutsiyaviy-huquqiy, qonunchilik, institutsional va amaliy kafolatlarni mustahkamlash yo‘lidagi tub yangilanish islohotlari izchil davom ettirilmoqda.

Asosiy qonunning 109-moddasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, “O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti fuqarolarning huquq va erkinliklariga, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishining kafilidir”⁶⁰ deb belgilab qo‘yilganligining shohidi bo‘lamiz. Bu me‘yor mamlakat rahbarining har bir inson haq-huquqlari uchun shaxsan kafil ekanligini ko‘rsatib turibdi. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va mustaqillik-yillarida qabul qilingan barcha qonunlarimiz, olib borilayotgan islohotlar, avvalo, inson huquq va erkinliklarini ta‘minlashga, himoya qilishga yo‘naltirilgan. Shu ulug‘ maqsad yo‘lida davlatimiz umumbashariy insonparvarlik qoidalariga asoslanib, fuqarolarimizning erkinliklari, huquq va qonuniy manfaatlarini to‘liq ta‘minlab kelmoqda.

Keyingi-yillarda mamlakatimizda quyidagi prinsip va g‘oyalarni hayotga tatbiq etishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilayotganini ta’kidlash lozim. Xususan:

birinchidan, Yangi O‘zbekiston – bu inson sha’ni va qadr-qimmati, huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlari oliy qadriyat hisoblangan davlat bo‘ladi;

ikkinchidan, xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak;

uchinchidan, odamlar ertaga yo uzoq kelajakda emas, balki bugunoq o‘z hayotida ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rishni istaydi va shunday ekan, «odamlar tashvishi bilan yashash», xalqimizning qonuniy talab-istaklari va xohish-irodasini ro‘yobga chiqarish – davlat organlari faoliyatini baholashning eng muhim mezoniga aylanishi zarur;

to‘rtinchidan, «qonunning yagona manbai va muallifi xalq bo‘lishi kerak», ya’ni barcha muhim qarorlar aholi ishtirokida, fuqarolik jamiyati institutlari bilan maslahatlashuv asosida qabul qilinishi lozim.

Demokratiyaning talabu taomili va ustunligi ham shunda. Respublika Prezidenti, parlamenti va Hukumati shu talablarga sodiq bo‘lishlari shart. Bunda quyidagi masalalarga:

inson huquqlarini ta‘minlash;

demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda parlament va siyosiy partiyalar, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish;

davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, hokimiyat tarmoqlarini tiyib turish va

---

⁶⁰ Ўша маъна

muvozanatni saqlash tizimida parlament rolini oshirish;

davlat xizmatlari sifati va samaradorligini yaxshilash, davlat organlari faoliyatining hisobdorligi va ochiqqligini kuchaytirish hamda parlament va jamoatchilik nazorati mexanizmlarini amalda tatbiq etishga alohida e'tibor qaratiladi.

Ayniqsa 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida inson qadri ustuvorligi hamda inson huquqlarini ta'minlashda "hech kimni e'tibordan chetda qoldirmaslik" tamoyiliga asoslangan istiqboldagi ustuvor maqsadlar va asosiy vazifalar belgilab berilgani yaqqol tasdiqlaydi.

Ahamiyatli jihat shundaki, yangilangan Konstitutsiyamizda inson huquqlariga oid konstitutsiyaviy normalar soni 3 baravardan ortiqqa oshganni ko'rishimiz mumkin. Xususan

Ilgari mavjud bo'lgan "davlat – jamiyat – shaxs" paradigmasi "inson – jamiyat – davlat" tamoyiliga o'zgartirildi. Inson huquqlariga oid normalar 3,5 barobarga oshib, 50 dan ortiq normalarda o'z ifodasini topdi hamda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining qoidalarini o'zida mujassam etdi.

Bosh qomusimizda inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning mutlaqo yangi mexanizmlari, xususan, qonunlardagi noaniqliklarning inson foydasiga hal etilishi, advokatlar maqomi tergovchi va prokuror maqomiga tenglashtirilishi kabi samarali islohotlar yangi konstitutsiyaviy huquqiy makonning barpo etilishiga olib keldi.

Konstitutsiyada o'lim jazosi qat'iy taqiqlanishi belgilangani O'zbekistonning insonparvarlik g'oyalariga sodiqligini namoyon qildi. Konstitutsiyada xalqaro institutlar – "Miranda qoidasi" va "Xabeas korpus" tamoyillariga qat'iy rioya qilinishi qaror topdi.

Insonning sha'ni va qadr-qimmati daxlsiz bo'lib, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga zid keladigan har qanday harakatlarga qarshi kurashish barcha davlat organlari va idoralari, fuqarolik jamiyati institutlarining asosiy vazifalaridan biridir.

Asosiy qonunning 55-moddasida har kim o'z huquq va erkinliklarini qonunda taqiqlanmagan barcha usullar bilan himoya qilishga haqliligi, har kimga o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlarining hamda boshqa tashkilotlarning, ularning mansabdor shaxslarining qonunga xilof qarorlari, harakatlari va harakatsizligi ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlangan.

Konstitutsiyaning yana bir muhim jihatlaridan biri – unda ilk marotaba ozodlikdan mahrum etilgan shaxslarning huquqlari mustahkamlab qo'yildi. Xususan, qomusimizning 28-moddasiga muvofiq, "Ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar o'ziga nisbatan insoniy muomalada bo'linishi hamda inson shaxsiga xos bo'lgan sha'ni va qadr-qimmati hurmat qilinishi huquqiga ega" ekani o'z aksini topdi.

Ma'lumki, qiynoq holatlarini aniqlash va uning oldini olish, u bilan bog'liq murojaatlarni tezkor ko'rib chiqish maqsadida Ombudsman huzurida Qiynoqlarni aniqlash va ularning oldini olish bo'yicha jamoatchilik guruhlarini tashkil etilgan.

Raqamlarga nazar solsak, 2021-yilda 177 marotaba, 2022-yilda 381 marotaba monitoring tashrifi amalga oshirilgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 603 marotabani tashkil etdi. Natijada qiynoqqa solish holatlarining oldini olish bo'yicha parlament va jamoatchilik nazorati o'rnatilishiga erishildi⁶¹.

Xulosa qilib aytganda, yangilangan Konstitutsiyamizda inson huquq va erkinliklari qonunlarimizning, har bir vazirlik va idora faoliyatining mazmuniga aylanishi qat'iy talab sifatida belgilanyapti. Bundan tashqari O'zbekistonni demokratik islohotlardan ortga qaytmasligi, yurtimizda kechayotgan ulkan o'zgarishlar va yangilanishlar, shuningdek, inson huquqlarini himoya qilish va rag'batlantirish davlat Rahbarining eng oliy maqsadi ekanligini ko'rsatadi. Qolaversa, Inson qadrini ulug'lash, "Davlat – inson uchun" degan ezgu g'oyani hayotga tatbiq etish Yangi O'zbekistonning insonparvarlik shioridir.

Prezidenti Sh.Mirziyoyevning kuni kecha Oliy Majlis Qonunchilik palatasining O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodini ko'rib chiqishga bag'ishlangan majlisida so'zlagan nutqida ta'kidlangandek, – "Bugun xalqimiz bilan yurtimiz taraqqiyotidagi butunlay yangi davrga qadam qo'ymoqdamiz. Ishonchim komil, bu – Yangi O'zbekistonimiz jadal rivojlanadigan, yanada yuksak taraqqiyot cho'qqilarini zabt etadigan davr bo'ladi. Bu davr parlament va hukumat faoliyatida yangicha ishlash, xalqimizga sadoqat bilan xizmat qilish bo'yicha ibratli an'analar shakllanadigan va tarixga muhrlanadigan davr bo'ladi!

Demak, bundan yetti avval "Inson qadri uchun" tamoyilga asoslangan ulkan islohotlar o'zining sharaflari yo'lidan ortga qaytmaydi.

J.Q.Xamrayev*

Yangi tahrirda O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasida inson huquqlarini ta'minlash yuzasidan kiritilgan huquqiy institutlar

Inson hayotda baxtli yashash uchun intiladi. Bunga esa adolat va qonun ustuvor jamiyatdagina erishish mumkin. Davlatimizning har bir fuqaroni hayotdan rozi qilish yo'lidagi islohotlardan ko'zlangan maqsad ham aslida shu. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi farovon hayotning mustahkam poydevori bo'lib xizmat qilmoqda. Konstitutsiya har bir fuqaroning ongi va qalbidan chuqur joy olgan, ularning huquq va erkinliklarini to'liq kafolatlaydigan haqiqiy

---

⁶¹https://uza.uz/uz/posts/konstituciya-inson-huquqlari-va-erkinliklarining-kafolati_662279

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedrasini o'qituvchisi, kapitan

hayot qomusiga aylanmoqda.

Konstitutsiya shaxs, jamiyat va davlat o'rtasidagi munosabatlarda o'zaro huquq va majburiyatlar hamda ularning kafolatlarini aniq-ravshan belgilab berdi. Bosh qomusimiz jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, yurtimiz fuqarolari tengligining kafolatlanishini e'tirof etdi va zamonaviy demokratik taraqqiyot uchun zamin yaratdi.

Konstitutsiyamiz umuminsoniy g'oyalar - tenglik, erkinlik, birodarlik, xalqlar va millatlararo do'stlik, mamlakat va dunyo barqarorligi kabi eng ulug' O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi mamlakatimizda zamonaviy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati barpo etishning qonuniy asosi, diyorimizdagi tinchlik va osoyishtalik, fuqarolar va millatlararo hamjihatlik muhitini mustahkamlash, yurtimizning rivojlangan davlatlar qatoriga kirishi, xalqimiz farovonligini yanada oshirishning huquqiy kafolati bo'lib kelmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2022-yilning 20-iyun kuni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga o'zgartirish kiritish va tashkiliy chora-tadbirlarni amalga oshirish yuzasidan Konstitutsiyaviy komissiya a'zolari bilan o'tkazgan uchrashuvida bugungi amaliyotni tahlillaridan xulosa qilar ekan, huquq-tartibot organlari tomonidan shaxs ushlanganda, u nima uchun qo'lga olingani va qanday huquqlarga ega ekani tushuntirilmayotganligiga e'tibor qaratdi.

Dunyo yaralibdiki, insoniyat qaysi zamonda yoki qaysi davrda bo'lmasin, hamisha o'z mustaqilligi va erkinligi uchun kurashib kelgan. Shuning uchun ham jahon tarixi inson huquqlari, uning erkinligi va mustaqilligi uchun bo'lgan kurashlar tarixidir desak, aslo mubolag'a bo'lmaydi.

Ana shunday kurashlar samarasi o'laroq, dunyoda demokratiyaning eng muhim negizi – inson huquqi va erkinligini oliy qadriyat sifatida e'tirof etadigan, uning himoyasini mustahkamlashga xizmat qiladigan ma'lum bir mamlakat, mintaqa va xalqaro miqyosda amal qiluvchi ko'plab tarixiy hujjatlar qabul qilingan.

Oddiy bo'lib ko'ringan bu amaliyot, aslida fuqarolarning Konstitutsiyaviy huquq va erkainliklariga bevosita tegishli masaladir.

Darhaqiqat, davlat rahbari aytganidek, "... gumon qilinuvchining huquqlari ushlangan dastlabki vaqtdayoq xavf ostida qoladi"⁶². Bunday holatlarning oldini olish maqsadida, Prezidentimiz ko'plab davlatlarning Konstitutsiya va qonunlarida hamda inson huquqlariga oid xalqaro hujjatlarda aks etgan "Miranda qoidasi"ni qo'llash lozimligini va shaxsni ushlash chog'ida uning huquqlari va nima sababdan ushlangani sodda tilda tushuntirilishi shartligi, ushbu qoidani Konstitutsiyamizda muhrlab qo'yishning vaqt-soati kelganligini aytib o'tdilar.

"Miranda qoidasi"⁶³ nima degani o'zi? Ko'pchilikda bunday savolni paydo

---

⁶² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining internetdagi President.uz rasmiy sayti.

⁶³ ru.wikipedia.org cayti ma'lumoti.

bo'lishi tabiiy, albatta. O'tgan XX asrda inson huquq va erkinliklarini himoya qilish va ta'minlash borasida olib borilgan harakatlar samarasi o'laroq, dunyoda demokratiyaning eng muhim negizi – inson huquqi va erkinligini oliy qadriyat sifatida e'tirof etadigan, uning himoyasini mustahkamlashga xizmat qiladigan ma'lum bir mamlakat, mintaq va xalqaro miqyosda amal qiluvchi ko'plab tarixiy hujjatlar qabul qilinishiga turtki bergan.

“Miranda qoidasi” o'tgan asrning o'rtalarida AQShda yashagan Ernest Arturo Miranda (jinoyat olamining vakili) nomi bilan bog'liqdir. Miranda o'zi ashaddiy jinoyatchi bo'lgan bo'lsa, uning insoniyat uchun xizmat qiladigan qanday qoidasi bo'lishi mumkin, degan fikr kelishi mumkin. Biroq, xulosa qilishga shoshilmaslik kerak. Masalaga chuqurroq yondashilsa, xalqimizni “bir yomonning bir yaxshisi ham bo'ladi”, degan naqli bejiz aytilmaganligiga amin bo'lasiz.

Umuman dunyo amaliyotida, inson huquqlariga oid dunyo mamlakatlari qonunchiligi rivojlanishining e'tiborli jihati shundaki, inson huquqlari bo'yicha ayrim normalar dastlab milliy huquqda paydo bo'lib, so'ngra xalqaro-huquqiy normalar va standartlarga aylangan.

Anglo-sakson huquq oilasining muhim institutlaridan biri bo'lgan “Xabeas korpus akt” ham dastlab milliy huquqda paydo bo'lib, so'ngra xalqaro darajada umume'tirof etilgan hujjat sifatida tan olingan inson huquqlarini sud orqali himoya qilishga oid jahon mamlakatlari qonunchiligining asosini tashkil etishi bilan birga ushbu soha rivoji yo'lida o'ziga xos yangi davrga asos solgan.

Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasining Prezidenti “Xabeas korpus” institutini rivojlantirish zarurligiga ham alohida e'tiborimizni qaratganlari bejiz emas edi.

Bizningcha, “Miranda qoidasi” haqida to'liq tassavurga ega bo'lish uchun “Xabeas korpus” institutiga qisqacha to'xtalib o'tish kerak bo'ladi.

“Xabeas korpus” o'z nomini sudyaning ozodlikdan mahrum etilgan shaxsni sudga olib kelish to'g'risidagi buyrug'ining birinchi so'zlaridan olingan bo'lib, “Habeas corpus ad subjiciendum”, ya'ni (sen shaxsni sudga olib kelishga majbursan), degan ma'noni anglatadi. Bu tartibot XV asrlardayoq paydo bo'lgan va 1679-yil 26-mayda Angliya parlamenti tomonidan qonunchilikka kiritilgan. Hozirgi kunda ushbu hujjat dunyoning barcha nuqtalarida, eng avvalo, anglo-sakson huquq tizimida va Lotin Amerikasi mamlakatlarida erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqining konstitutsiyaviy kafolati sifatida keng tarqalgan.

Shu ma'noda, “Xabeas korpus”⁶⁴ instituti singari “Miranda qoidasi” ham

---

⁶⁴ Habeas korpus (lot. habeas corpus) - ingliz jinoyat-protsessual huquqi instituti bo'lib, shaxs daxlsizligi prinsipi bilan chambarchas bog'liq; anglo-sakson huquqiy oilasining boshqa mamlakatlari huquqiy tizimlariga ham kiritilgan. “Xabeas korpus”ga ko'ra, ushlab turilgan shaxs yoki ularning topshirig'iga ko'ra boshqa shaxs o'zboshimchalik bilan hibsga olish yoki qamoqqa olish to'g'risida sudga murojaat qilishi hamda qamoqqa olish yoki qamoqqa olishning qonuniyligini tekshirish uchun uni sudga olib kelish to'g'risidagi maxsus sud qarorini talab qilishi mumkin.

inson huquqlarini himoya qilish yo'lida o'ziga xos iz qoldirgan, inson huquqlariga oid milliy jinoyat-protsessual qonunchiligi hamda umume'tirof etilgan xalqaro huquq normalarining muhim normalaridan biri hisoblanadi.

“Siz sukut saqlash huquqiga egasiz. Siz aytganlarning hammasi sudda o'zingizga qarshi foydalanilishi mumkin”.

Bu mashhur ibora bir necha-marta jinoiy javobgarlikka tortilgan Ernest Arturo Miranda ismli AQSh fuqarosining nomi bilan bog'liq.

Gap shundaki, 1966-yili bir necha jinoyatni sodir etganlikda gumon qilinib, hibsga olingan Mirandaga so'roq qilinishdan avval uning gumondor sifatidagi huquqlari o'qib eshittirilmagan. Miranda o'z huquqlarini bilmagan holda aybiga iqrorlik ko'rsatuvlarini bergan, keyinchalik bunday ko'rsatuvlardan uning iqrorligiga isbot sifatida foydalanilgan. Sudning Mirandani o'z huquqlaridan xabardor qilinmasdan chiqargan hukmi AQSh Oliy sudi tomonidan bekor qilinishiga sabab bo'lgan.

AQSh Konstitutsiyasining 5 va 6-qo'shimchalarida hech kim jinoiy ishlarda o'ziga o'zi qarshi guvohlik berishga majbur qilinishi; hech bir shaxs qonuniy sudda ko'rilmay hayoti, erkinligi yoki mulkidan mahrum etilishi mumkin emasligi, shuningdek, ayblanuvchi ayblovning mohiyati va asoslaridan xabardor bo'lish huquqiga ega ekanligi, u o'ziga qarshi ko'rsatuv berayotgan guvohlar bilan yuzmayuz uchrashishi, o'zi tomonidan guvohlarni majburan keltirish yoki o'z himoyasi uchun advokat xizmatidan foydalanish huquqiga ega ekanligi belgilangan. Shundan buyon “Miranda qoidasi” dastlab so'roq qilish oldidan yoki ushlab turish vaqtida gumon qilinuvchi va ayblanuvchiga quyidagi huquqlari tushuntirilishini kafolatlatdi:

“Siz sukut saqlash huquqiga egasiz. Siz aytganlarning hammasi sudda o'zingizga qarshi foydalanilishi mumkin. So'roq jarayonida advokatingiz qatnashishi mumkin. Agar advokat xizmatidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lmasangiz, Siz advokat bilan davlat tomonidan ta'minlanasiz. Huquqlaringizni tushundingizmi?”

Shuni aytish kerakki, “Miranda qoidasi” bugungi kunda barcha davlatlar Konstitutsiyasi va qonunlarida hamda inson huquqlariga oid xalqaro hujjatlarda umume'tirof etilgan norma sifatida belgilangan. Yana bir jihati shundaki, “Miranda qoidasi” turli davlatlar qonunchiligida turli xilda o'z ifodasini topgan.

Germaniya Jinoyat-protsessual kodeksiga muvofiq ayblanuvchi birinchi so'roq oldidan quyidagi huquqlar bilan tanishtirilishi kerak:

- qanday huquqbuzarlik sodir etganligi va bunga nisbatan Jinoyat kodeksining tegishli moddasi;
- ayblovga nisbatan o'z munosabatini bildirish yoki bildirmaslik;
- har qanday paytda va so'roq vaqtiga qadar o'zi tanlagan advokat bilan xoli maslahatlashish.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi 224-moddasiga muvofiq esa ichki ishlar organi xodimi gumon qilinuvchiga u jinoyat sodir etishda gumon qilib ushlanganligini bildirishi va undan yaqin oradagi militsiya muassasasiga yoki huquqni muhofaza qiluvchi boshqa organga birga borishini talab qilishi shart.

Shu bilan birga, ichki ishlar organi xodimi yoki boshqa vakolatli shaxs ushlab turilgan shaxsga advokatga yoki yaqin qarindoshiga telefon orqali qo'ng'iroq qilish yoki xabar berish, himoyachiga ega bo'lish, ko'rsatuvlar berishni rad etishga bo'lgan protsessual huquqlarini tushuntirishi, shuningdek u bergan ko'rsatuvlardan jinoyat ishiga doir dalillar sifatida uning o'ziga qarshi foydalanilishi mumkinligini bildirishi shart ekanligi ko'rsatilgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yurtimizda olib borilayotgan konstitutsiyaviy islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad, inson, uning hayoti, erkinligi, qadr-qimmati, daxlsiz huquqlari va manfaatlari masalasini konstitutsiyaviy darajada yanada mustahkamlash, jamiyat va davlat taraqqiyotiga erishishdan iborat.

J.I. Niyozov*

Yangi konstitutsiyada – inson sha'ni, qadr-qimmati va huquqlarining mustahkam kafolati

Konstitutsiya har bir davlat taraqqiyotining poydevori bo'lgan huquqiy, siyosiy va mafkuraviy hujjat – mamlakatning Asosiy qonuni hisoblanadi. 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi inson va fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklari, mustaqil demokratik davlatimiz, erkin jamiyatimizning mustahkam huquqiy asosi bo'lib xizmat qilmoqda. Fuqarolarning eng muhim orzu-intilishlari va maqsadlari Asosiy qonun – Konstitutsiyada to'liq ifoda etiladi. Mustaqillik-yillarida Konstitutsiya asosida inson qadri ulug'lanadigan demokratik huquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyatini qurish maqsadida keng qamrovli yangilanishlar va islohotlar amalga oshirildi, bu borada boy tajriba to'plandi.

O'zbekiston bugun o'z taraqqiyotining yangi bosqichiga qadam qo'ymoqda. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan adolatli va xalqparvar davlat barpo etish yo'lida dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni to'laqonli amalga oshirish uning maqsadi, ko'lamiga monand va munosib bo'lgan yangi mustahkam konstitutsiyaviy makonni shakllantirishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, konstitutsiyaviy islohotlar tabiiy rivojlanish natijasi bo'lib, millat va xalq sifatida keyingi qadamlarimizni aniqlab olishimiz uchun o'ta ahamiyatlidir, adolatli

---

* IIV huzuridagi Jazoni ijro etish Departamenti birinchi mintaqaviy hudud 42-son manzil koloniya boshlig'ining ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha o'rinbosari, kapitan

jamiyat qurish yo'lida ulkan qadamdir. Binobarin, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar insonning sha'ni, qadr-qimmat, huquq va erkinliklari bundan buyon barcha sohalarida ustuvor ahamiyat kasb etishini qat'iy qoidaga aylantirish, bir so'z bilan aytganda, "Inson qadri uchun" g'oyasini hamda bugungi islohotlarning bosh tamoyili bo'lgan "Inson – jamiyat – davlat" degan yondashuvni yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning mazmun-mohiyatiga chuqur singdirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Konstitutsiyaviy komissiya a'zolari bilan uchrashuvdagi nutqida "Bosh maqsadimiz – har bir yurtdoshimiz ushbu hujjatni mening Konstitutsiyam deb faxrlanadigan mukammal darajaga olib chiqishdir", deb ta'kidlagan edi.

Konstitutsiyaning ikkinchi bo'limi "Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinlikari va burchlari" deb nomlanib uning 6 ta bobi inson huquqlariga bag'ishlandi". Unda barcha fuqarolarning millatidan qat'iy nazar qonun oldida tengligi belgilandi.

O'zbekistonda yashovchi barcha millatlarning nafaqat qonun oldida barcha masalalarda tengligi e'lon qilindi. Konstitutsiyamizda barcha millatlarni hamma sohada tengligi ta'minlanganligiga bekorga urg'u berayotganimiz yo'q. Chunki ayrim eng demokratik davlatlar Konstitutsiyalarida ham shu mamlakatdagi asosiy millat mavqei yuqori qo'yilishi hollari mavjud. Masalan Germaniya Konstitutsiyasining 3-moddasida "Barcha kishilar qonun oldida teng" degan qoida mavjud. Lekin uning bir necha moddalarida tegishli huquq nemislargagina tegishliligi ko'rsatilgan. Konstitutsiyaning 8-moddasida "Barcha nemislar qurolsiz, avvaldan ogohlantirmay tinch yig'ilishi mumkin", 11-moddasida "Barcha nemislar federatsiyaning hududida erkin ko'chib yurishi mumkin" degan qoidalar mavjud. 122-moddada "Barcha nemislar erkin kasb, ish joyi, ta'lim olishi, yashash joyini erkin tanlash huquqiga ega" deb yozib qo'yilgan. Bunday holatni O'zbekiston Konstitutsiyasida uchratmaysiz. O'zbekiston fuqarosi qaysi millatga mansub bo'lmasin barcha Konstitutsiyaviy huquqlardan birdek foydalanadi.

O'zbekistonda 2023 yida yangi tahrirda Konstitutsiya qabul qilinishi masalasi ko'tarilganda, unda inson huquqlarini yanada kengaytirish, inson huquqlarini ta'minlash mexanizmini, inson huquqlarini ta'minlashda davlat ma'suliyatini kuchaytirish zarurati mavjudligidan kelib chiqildi.

Buni Konstitutsiyaning quyidagi yangi holatlarida ko'rish mumkin.

Avvalo Konstitutsiya Oliy yuridik kuchga egaligi, to'g'ridan-to'g'ri amal qiluvchi hujjat ekanligi belgilandi (15-moddada). Inson huquq va erkinliklari bevosita amal qilishi, Inson huquq va erkinliklari qonunlarining, davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ularning mansabdor shaxslari faoliyatining mohiyati va mazmunini belgilashi;

Davlat tomonidan insonga nisbatan qo‘llaniladigan huquqiy ta’sir choralari mutanosiblik prinsipiga asoslanishi va qonunlarda nazarda tutilgan maqsadlarga erishish uchun yetarli bo‘lishi kerakligi;

Inson bilan davlat organlarining o‘zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga talqin etilishi belgilab qo‘yildi (20-modda).

Konstitutsiyada inson huquqlari va erkinliklari ancha kengaytirildi. Yangi huquqlar va qoidalar belgilandi. Buni avvalgi “Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar” bobi, “Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar” deb o‘zgartirilganida ham ko‘rish mumkin. Avvalgi Konstitutsiyada inson huquqlari uchun 23 modda ajratilgan bo‘lsa, yangi taxrirdagi Konstitutsiyada 34 modda mavjud bo‘ldi (11 ta yangi modda). Inson huquqlariga taalluqli moddalardagi normalar 37 dan 98 ta ko‘paydi. Bu degani faqat yangi moddalar qo‘shilib qolinmay, yangi normalar bilan boyitildi.

O‘lim jasosi taqiqlanadi; insonni sha’ni va qadr-qiymati daxlsizdir, hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo‘lishi mumkin emas; hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi, qamoqda saqlanishi yoki uni ozodligi boshqacha tarzda cheklanishi mumkin emas. Shaxsni sudning qarorisiz 48 soatdan ortiq ushlab turish mumkin emasligi, uni ushlab chog‘ida unga tushinarli tilda uning huquqlari va ushlab turish sabablari tushuntirilishi shartligi; aybsizlik prizumsiyasi aniq belgilanganligi, aybsizlikka oid barcha shubhalar, ularni bartaraf etish imkoniyati tugagan bo‘lsa ayblanuvchi, sudlanuvchi yoki mahkumning foydasiga hal qilinishi; har kim o‘ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majbur emasligi; agar shaxsning o‘z aybini tan olganligi unga qarshi yagona dalil bo‘lsa, u aybdor deb topilishi va jazolanishi mumkin emasligi; ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar o‘ziga nisbatan insoniy muomalada bo‘linishi hamda inson shaxsiga xos bo‘lgan sha’ni va qadr-qiymati hurmat qilinishi huquqiga egaligi; shaxsning sudlanganligi va bundan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar uning qarindoshlari huquqlarini cheklash uchun asos bo‘lishi mumkin emasligi to‘g‘risidagi qoidalarni o‘rnatilishi insonparvar davlat yo‘lidan borayotganimizni ko‘rsatadi.

Konstitutsiyamizda fuqarolarning siyosiy sohadagi huquqlarni ham kengaytirildi, unga mutlaqo yangi “O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat xizmatiga kirishda teng huquqqa egadirlar” degan qoida kiritildi (37-modda). Bu fuqarolarning davlat boshqaruv ishlarida ishtirokiga teng imkoniyat yaratadi.

Konstitutsiyaga homiladorligi yoki bolasi borligi sababli ayollarni ishga qabul qilishni rad etish, ishdan bo‘shatish va ularning ish haqini kamaytirishni taqiqlovchi qoidani kiritilishi esa, ayollarni jamiyatdagi o‘rni munosib bo‘lishiga qaratilgan e’tibordir.

Har kimni uy-joyi bo‘lish huquqi, har kim qulay atrof-muhitga, uning holati to‘g‘risida ishonchli axborotga ega bo‘lishi huquqi, o‘qituvchilarning maqomini alohida belgilanishi, sha’ni, qadr-qimmatini himoya qilinishi, ularga alohida g‘amxo‘rlik qilish kerakligi, davlat fuqarolarning bandligini ta’minlash, ishsizlikdan himoya qilish, kambag‘allikni qisqartirish choralarini ko‘rishini Konstitutsiyada qayd qilinishi va Konstitutsiyaviy darajada belgilanishi O‘zbekistonni xalqparvar davlat ekanligidan dalolat beradi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning kuchli va ta’sirchan jihatlaridan yana biri-unda inson huquqlarining kafolatlarini belgilashga yangicha yondashuvdir.

Konstitutsiyaning 54-moddasida “Insonning huquq va erkinliklarini ta’minlash davlatning oliy maqsadidir.

Davlat inson hamda fuqaroninig Konstitutsiya va qonunlarida mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta’minlaydi” – deb mustahkamlab, o‘z zimmasiga katta, ma’suliyatni oldi. Bu norma davlatning maqsadi asosida, ma’suliyatini Konstitutsiyaviy darajada mustahkamladi. Bu tarzda ma’suliyatni mustahkamlanganligi barcha davlat Konstitutsiyalarida uchravermaydi.

Konstitutsiyadagi inson huquqlarini belgilovchi ko‘plab moddalarda shu normani ijrosini ta’minlash davlat zimmasida ekanligini yozib qo‘yilganligi davlatning shu ma’suliyatidan kelib chiqadi.

Davlatning ma’suliyati-majburiyati bir necha moddalarda, shu normani “ta’minlash”, “shart-sharoit yaratish”, “chora ko‘rish”, “g‘amxo‘rlik qilish uchun shart-sharoit yaratish” kabi ma’suliyati to‘g‘ridan-to‘g‘ri Konstitutsiya moddalarida ko‘rsatilgan (29, 33, 43, 47, 49, 50, 53, 57-moddalar).

Konstitutsiyada inson va fuqarolarning huquqlari kafolatlari tizimi, fuqarolarga o‘z huquqlarini himoya qilish imkoniyatlari kengaytirildi.

Jumladan har kim o‘z huquq va erkinliklarini qonunda taqiqlanmagan barcha usullar bilan himoya qilishga haqli ekanligi; har kim qonunchilik va xalqaro shartnomalariga muvofiq, agar davlatning huquqiy himoyaga doir barcha ichki vositalaridan foydalanib bo‘lingan bo‘lsa, insonning huquq va erkinliklarini himoya qiluvchi xalqaro organlarga murojat qilishiga haqli ekanligi belgilandi (55-modda).

Bu mutlaqo yangi va huquqlarni himoya qilishining kuchli vositasidir.

Konstitutsiyada inson huquqlarini himoyalashda inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar vazifasi belgilandi. Unga asosan, milliy institutlar inson huquqlari va erkinliklarini ximoya qilishning mavjud shakllari hamda vositalarini to‘ldiradi, fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga inson huquqlari madaniyatini yuksaltirishga ko‘maklashadi (56-modda).

Konstitutsiyada mehnatga layoqatsizlar, yolg‘iz keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, aholining ehtiyojmand qismi, xotin-qizlar huquqi alohida himoyalaniishi belgilandi.

Fuqaro huquqlarini himoyalash faqat shaxsning huquqiy holatiga taalluqli boblarda, moddalardagina emas, Konstitutsiyaning boshqa moddalarida ham uchraydi. Konstitutsiyaning 133-moddasida, fuqarolar, agar sud orqali himoya qilishning boshqa barcha vositalardan foydalanib bo'lingan bo'lsa, sudga ko'rib chiqilishi tugallangan muayan ishda sud tomonidan o'ziga nisbatan qo'llanilgan qonunning Konstitutsiyaga muvofiqligi to'g'risidagi shikoyat bilan Konstitutsiyaviy sudga murojat qilishga haqli, - degan qoida bunga misol bo'ladi. Konstitutsiyaga kiritilgan bu yangi qoida, fuqarolar huquqini kafolatlarini kuchaytirishi bilan birga, Konstitutsiyaviy sud faoliyatini kuchaytirishga ham qaratildi.

Shuningdek, Konstitutsiyaga maxsus "Advokatura" bobining kiritilishi ham inson huquqlarini ta'minlash choralari kuchaytirilganligini ko'rsatadi.

Tajribadan ma'lumki, inson huquqlarini Konstitutsiyada belgilanishi masalani bir tomoni, Konstitutsiyalarda u turlicha va har tomonlama belgilanishi, chiroyli so'zlar bilan yozib qo'yilishi mumkin. Sovet davridagi Konstitutsiyalarda ham inson huquqlari yaxshi belgilangan edi. Lekin ularni amal qilishi qoniqarsiz edi. Shuning uchun Konstitutsiyamizda inson huquqlarini mukammal va keng belgilanishi bilan muammolar hal bo'lmaydi. Ularni amal qilishini ta'minlovchi kuchli mexanizm va sharoitlar bo'lishi zarur.

O'.M.Otayev*

O'zbekistonda inson huquq va erkinliklari konstitutsiya bilan kafolatlanadi

Mamlakatimizda har bir fuqaroning qonuniy haq-huquqlari bosh qomusimiz hisoblangan – Konstitutsiyada mustahkam belgilab berilganligini, yurtimizda barcha islohotlar «Inson qadri uchun» degan ezgu tamoyil asosida amalga oshirilayotganligini e'tirof etadi. Davlatimiz rahbari boshchiligidagi mamlakatimizda olib borilayotgan tub o'zgarishlar, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasida bosqichma-bosqich o'tkazilayotgan islohotlar aynan Bosh qomusimizning asosiy prinsip va qoidalari negizida amalga oshirilmoqda. O'tgan davrda jamiyatimizning siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy manzarasi butunlay o'zgarib, erkinlik va ochiqlik, qonun ustuvorligi, jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorlik davlatimiz siyosatining asosiy yo'nalishiga aylandi. Bu esa, xalqimizning ertangi kunga bo'lgan ishonchi ortishiga, turmush tarzining yaxshilanishiga, har bir hududda tinchlik-osoyishtalikning ta'minlashiga xizmat qilmoqda.

Eslatib o'tamiz, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev konstitutsiya islohoti haqida 2021-yil 6-noyabr kuni, ikkinchi prezidentlik muddatiga kirishishi yuzasidan inaugurasiya marosimidagi nutqida birinchi-marta aytib o'tgan edi. Davlat rahbari

---

* IIV MOI Maxsus fanlar sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik

o'sha-yili-dekabr oyida, konstitutsiya bayrami arafasida xalqqa yo'llagan tabrigida: "konstitutsiyani yangilashdek g'oyat muhim, strategik vazifani hal etishda yetti-marta emas, yetmish-marta o'ylash" zarurligini ta'kidlagan edi. 2022-yil-may oyida konstitutsiyaviy komissiya tuzilib, hujjatni yangilash jarayoni boshlandi. Bu masalada 2023-yil 30-aprel kunida referendum o'tkazilgan. Joriy-yilning 1-may kuni Markaziy saylov komissiyasi O'zbekistonda o'tgan referendumning yakuniy natijalarini e'lon qilgandi. Referendumda saylovchilarning 84,5 foizi qatnashgan. Ro'yxatga kiritilgan 19722809 saylovchidan 16667097 nafari ovoz berdi. Ulardan 611320 nafari muddatidan oldin ovoz berishda qatnashdi. Ovoz berishda qatnashgan fuqarolarning 90,2 foizi yoki 15034608 nafari yoqlab, 9,35 foizi yoki 1558817 nafari o'zgarishga qarshi ovoz bergan. Yaroqsiz deb topilgan byulletenlar soni 73 672 ta yoki 0,44% ni tashkil etdi. «O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi to'g'risida»gi konstitutsiyaviy qonuni 1-maydan kuchga kirdi. Bunga qadar 1992-yildan buyon konstitutsiyaga jami 15-marta o'zgartish kiritilgan edi. Bu safar esa o'zgarishlar ko'lamini kattaligi sabab hujjatning yangi tahriri qabul qilindi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Umuman, rasmiylarga ko'ra, konstitutsiya 65 foizga yangilanib, 6 bo'lim, 27 bob va 155 ta moddadan iborat bo'ldi. Shu kundan e'tiboran boshqa qonunlar va qonunosti hujjatlarida keltirilgan normalar konstitutsiyaga zid bo'lsa, sudlar konstitutsiyaga qarab qaror qabul qiladi.

Aytish joizki, Konstitutsiyamizda ilgari qonunchilikda mavjud bo'lmagan bir qator muhim qoidalar mustahkamlandi va ular mazmun-mohiyatiga ko'ra, "Inson – jamiyat – davlat" tamoyilini konstitutsiyaviy qoida sifatida muhrlashga qaratilgan. Binobarin, 15-moddada Konstitutsiya mamlakat hududida to'g'ridan-to'g'ri amal qilishi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etishi qat'iy belgilandi. Shu paytga qadar Konstitutsiya normalari tegishli qonun va qonunosti hujjatlari orqali hayotga tatbiq qilinardi, bu esa huquqni qo'llash amaliyotida ayrim bo'shliqlarga sabab bo'layotgan edi. Yuqoridagi norma, bir tomondan, shaxs huquq va erkinliklari eng oliy qadriyat ekanini amalda ta'minlasa, ikkinchidan, xalqimizning mavjud huquqiy tizimga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Asosiy qonunning 20-moddasida "Insonning huquq va erkinliklari bevosita amal qiladi. Insonning huquq va erkinliklari qonunlarning, davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ularning mansabdor shaxslari faoliyatining mohiyati va mazmunini belgilaydi", deyilgan. Ayni qoida inson huquq va erkinliklariga bevosita amal qilish uchun qandaydir mezonlar talab etilmasligini ko'rsatadi. Shunga ko'ra, endilikda inson huquq va erkinliklari bilan bog'liq normalarga biror-bir qonun va qonunosti hujjati qabul qilinmasdan turib, to'g'ridan-to'g'ri amal qilinadi.

O'zbekiston Respublikasida eng oliy qadriyat inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va boshqa tabiiy huquqlari bo'lib, ularni ta'minlash

Konstitutsiya bilan kafolatlanadi. Jinoyat qonunida jinoiy javobgarlik belgilanganligi shaxs erkinligining konstitutsiyaviy kafolatlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 26-moddasi, Inson huquqlari bo'yicha Umumjahon deklarasiyasining 11-moddasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar bo'yicha xalqaro paktning 14-moddasi hamda JPKning 23-moddasiga muvofiq, jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan har bir shaxsning ishi sudda qonuniy tartibda, oshkora ko'rib chiqilib, uning aybi aniqlanmaguncha u aybdor hisoblanmaydi. Sudda ayblanayotgan shaxsga o'zini himoya qilish uchun barcha sharoitlar ta'minlab beriladi. Inson huquqlarini cheklash asoslari faqat qonunlarda belgilangan bo'lishi kerak, vazirlik, idora va tashkilotlarning hujjatlari inson huquqlarini cheklay olmaydi. E'tibor qaratish lozim bo'lgan masalalardan yana biri inson huquqlarini cheklash asoslari belgilangan qonunlar ijrosi yuzasidan qabul qilinayotgan qonunosti hujjatlari tegishli qonunlarda nazarda tutilganidan ko'ra, ko'proq darajada inson huquqlarini cheklemasligi kerak. Xususan, insonning sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizligi, zo'ravonlik va qiynoq holatlarining oldini olish, "Miranda qoida"si, "Xabeas korpus" instituti, aybsizlik prezumpsiyasi, yuridik yordam olish huquqiga oid normalarning Konstitutsiya darajasida belgilab qo'yilgani surishtiruv, tergov, sud hamda jazoni ijro etish jarayonida huquqni muhofaza qiluvchi organlar zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklamoqda.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada: "Shaxs sudning qarorisiz qirq sakkiz soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emas. Shaxs ushlab turilgan paytdan e'tiboran qirq sakkiz soat o'tguniga qadar sudga ushlab turishning qonuniyligi va asosliligi to'g'risidagi masala hal qilish uchun olib borilishi kerak. Agar ushlab turishning qonuniyligi va asosliligi sudda isbotlanmasa, shaxs darhol ozod qilinishi kerak", degan norma belgilanmoqda. Bu qoida, birinchi navbatda, shaxsni asossiz va muddatsiz hibsga olishga yo'l qo'ymaslik talabini ta'minlaydi. Qamoq ehtiyot chorasining sudlar tomonidan qo'llanilishi amaliyotiga kelsak, 2022-yilda tergov organlaridan sudlarga kelib tushgan jami 24 ming 118 iltimosnomadan 23 ming 503 tasi qanoatlantirilgan, 485 tasi rad etilgan, ya'ni 485 shaxsga nisbatan asossiz ravishda qamoq ehtiyot chorasi qo'llanilishining oldi olingan. Konstitutsiyaga advokatura bo'yicha alohida bob kiritilayotgani inson huquqlarini himoya qilish sohasida muhim institut bo'lgan advokaturaning konstitutsiyaviy maqomini tubdan oshirmoqda. Har bir shaxs jinoyat prosessining har qanday bosqichida, shaxs ushlanganida esa uning harakatlanish erkinligi huquqi amalda cheklangan paytdan e'tiboran o'z tanloviga ko'ra advokat yordamidan foydalanish huquqiga egaligi kafolatlanmoqda. Chunki Huquqiy davlatda barcha jarayonlar qonuniy asoslar ustiga quriladi, davlat xizmatchilaridan huquq doirasida fikrlash, barcha masalalarga huquqiy ko'z bilan qarash talab etiladi. Qolaversa, huquqiy davlatda barcha fuqarolar qonun oldida teng bo'ladi, davlat hokimiyatining oliy

organlari ham qonunlarga bo'ysunadi va qonunlarning muqarrar ijrosini ta'minlaydi.

Yuqoridagilardan tashqari, konstitusiyaga boshqa ko'plab normalar ham qo'shilgan, jumladan:

O'zbekistonda o'lim jazosi taqiqlanadi.

Agar shaxsning o'z aybini tan olganligi unga qarshi yagona dalil bo'lsa, u aybdor deb topilishi yoki jazoga tortilishi mumkin emas.

Qonunni buzgan holda olingan dalillardan odil sudlovni amalga oshirish chog'ida foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

Har kim o'z shaxsiga doir noto'g'ri ma'lumotlarning tuzatilishini, o'zi to'g'risida qonunga xilof yo'l bilan to'plangan yoki huquqiy asoslarga ega bo'lmay qolgan ma'lumotlarning yo'q qilinishini talab qilish huquqiga ega.

Davlat internet jahon axborot tarmog'idan foydalanishni ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratadi

Yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiya Yangi O'zbekiston strategiyasini amalga oshirishning siyosiy-huquqiy asoslarini yaratib, milliy davlatchilik taraqqiyotining tarixiy muhim bosqichida davlat va jamiyatni yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi. Bu esa inson huquq va erkinliklariga oid masalalarda huquqni qo'llash amaliyotiga yangicha yondashuvlar joriy qilishni dolzarb zaruratga aylantirmoqda. Zero, barchamizning vazifamiz inson, uning huquq va erkinliklari oliy qadriyat hisoblanadigan va hurmat qilinadigan adolatli jamiyat barpo etishdir. Mamlakatimiz Konstitutsiyasi xalqimizning ko'p-yillik orzu-intilishlarini, mustaqil davlatchiligimizning huquqiy asosini o'zida mujassam etgan oliy hujjat sifatida barchamiz uchun qadrlidir. Asosiy qonunimiz bo'lgan Konstitutsiya mamlakatimizda huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish hamda yurtimizning dunyoda munosib o'ringa ega bo'lishida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

Hulosa qilib aytganda, barchamizga yaxshi ma'lumki, muhtaram Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev rahbarligida olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar avvalo inson manfaatlari, uning daxlsizligiga qaratilib, mazkur jarayonda fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini ta'minlash, ularning qonuniy manfaatlarini himoya qilishda ichki ishlar organlarining munosib o'rni bor. Davlatimiz rahbarining 2020-yil 25-oktyabr – Ichki ishlar organlari xodimlari kuni munosabati bilan yo'llagan tabrigida ***“Agar davlat tayanadigan asosiy ustun qonun bo'lsa, uning kuchini amalda namoyon etadigan eng samarali tizim bu – ichki ishlar organlaridir”*** deb alohida ta'kidladilar. Darhaqiqat, ichki ishlar organlarida amalga oshirilayotgan tub islohotlar bosh qomusimizda belgilangan xalqchilik tamoyillari asosida jamiyatimizda qonun ustuvorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Jazoni ijro etish muassasalarida inson huquqlarini ta'minlash

So'nggi-yillarda inson huquqlarini himoya qilishning qonunchilik va tashkiliy-huquqiy bazasini mustahkamlash, inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish va xalqaro majburiyatlarni bajarish, shuningdek, inson huquqlarini himoya qilish masalalari yuzasidan xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni faollashtirishga doir tizimli ishlar olib borilmoqda.

Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasi inson huquqlari bo'yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga, jumladan Birlashgan Millatlar Tashkilotining (keyingi o'rinlarda – BMT) 6 ta asosiy shartnomasi va 4 ta fakultativ protokoliga qo'shilgan bo'lib, ularning amalga oshirilishi yuzasidan BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashi va shartnomaviy qo'mitalariga muntazam ravishda milliy ma'ruzalarni taqdim etib kelmoqda.

Bundan tashqari, milliy qonunchilikni inson huquqlari sohasidagi xalqaro-huquqiy standartlar bilan uyg'unlashtirish bo'yicha amaliy chora-tadbirlar ko'rilmoqda.

Shu bilan birga, inson huquqlari sohasida uzoq muddatli strategiyaning qabul qilinishi ushbu sohada davlat siyosatining samarali amalga oshirilishiga, inson huquqlari va erkinliklariga hurmat munosabati shakllanishiga, mamlakatning xalqaro-maydondagi obro'si yanada mustahkamlanishiga, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy va siyosiy-huquqiy reyting hamda indekslardagi mavqei yaxshilanishiga xizmat qiladi⁶⁵.

Mamlakatimizda inson huquqlari va erkinliklari masalasiga, ularning amalga oshirishini ta'minlashga alohida e'tibor berilmoqda. Bugungi kunda Mamlakatimizda inson huquqlarini himoya qilishga doir yagona dastur yaratilgan bo'lib, unda millatlar, xalqlar, insonlar tengligi, do'stligi sohasida davlat va barcha tashkilotlarning farovonlik uchun birgalikda harakat qilishlari zarurligi o'zining chuqur ifodasini topgan.

Inson huquqlarini himoya qilish mustaqilligimiz qomusi bo'lmish Konstitutsiyamizning asosiy tamoyili, O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy tizimini tubdan isloh qilishning asosiy yo'nalishi va yakuniy maqsadidir. Konstitutsiyaning 2-bo'limi «Inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari» deb nomlanib, unda inson huquqlari va erkinliklari mustahkamlab qo'yilgan. Eng muhimi - Konstitutsiya inson huquq va erkinliklariga oliy yuridik maqom baxsh etdi.

---

* IIV MOI Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, podpolkovnik

* IIV MOI Maxsus fanlar sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik

⁶⁵ <https://lex.uz/docs/4872355>

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining

3-moddasida “Har bir inson yashash, erkin bo‘lish va shaxsiy daxlsizlik huquqlariga egadir”⁶⁶ deb ko‘rsatib o‘tilgan.

Inson huquqlari har bir insonga yashash joyidan, mamlakatning ijtimoiy tuzumidan, ichki davlat normativ tartibotidan qat’iy nazar tug‘ilishi bilan tegishlidir. Ularsiz shaxsning hayot faoliyati to‘laqonli bo‘lolmaydi. Tabiiy huquqlarni tan olmaslik, huquqni muhofaza qiluvchi organlari orqali ularni zo‘rlilik bilan cheklab qo‘yish yoxud uni amalga oshirishga to‘sqinlik qilish, agar uni ham normativ jihatdan qonunlashtirib qo‘ysa, huquqqa xilof hatti-harakat qilgan bo‘ladi.

Hozirgi vaqtda O‘zbekiston Respublikasi inson huquqlari bo‘yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga, jumladan Birlashgan Millatlar Tashkilotining 6 ta asosiy shartnomaci va 4 ta fakultativ protokoliga qo‘shilgan bo‘lib, ularning amalga oshirilishi yuzasidan Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari bo‘yicha kengashi va shartnomaviy qo‘mitalariga muntazam ravishda milliy ma‘ruzalarni taqdim etib kelmoqda.

Bundan tashqari, milliy qonunchilikni inson huquqlari sohasidagi xalqaro-huquqiy standartlar bilan uyg‘unlashtirish bo‘yicha amaliy chora-tadbirlar ko‘rilmoqdalar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 22-iyundagi “Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining milliy strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni qabul qilinishi mazkur yo‘nalishda qo‘yilgan yana muhim qadam bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasining Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining milliy strategiyasi haqida davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 24-mart kuni “Birinch Tashkent xalqaro investitsiya forumining ochilish marosimi”dagi nutqida “Mamlakatimizda yashayotgan har bir insonning huquq va erkinliklarini kafolatlash va to‘liq himoya qilishni ham eng ustuvor vazifa sifatida belgiladilar.

Ikki-yil avval O‘zbekiston respublikasida Inson huquqlari milliy strategiyasi qabul qilindi va tarixda birinchi-marta Respublikamiz Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari kengashiga a’zo etib saylandi.

O‘zbekiston Respublikasini qonun va adolat mustahkam qaror topgan demokratik mamlakatga aylantirish, mustaqil va kuchli sud-huquq tizimini shakllantirish – eng oliy maqsadlarimizdan biri sifatida kun tartibiga qo‘yildi”⁶⁷ deya ta’kidladilar.

---

⁶⁶ Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. 1948 yil 10 dekabr

⁶⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning birinchi Toshkent xalqaro investitsiya forumining ochilish marosimidagi nutqidan. 2022-yil 24-mart.

O‘zbekiston Respublikasining milliy strategiyasining asosiy vazifalaridan biri “Jinoyatchilikning, ayniqsa odam savdosi, korrupsiya, qiynoqqa solish, uyushgan va transmilliy jinoyatchilikning oldini olish va bu illatlarga qarshi kurashish, shuningdek, ushlab turilganlar, qamoqqa olinganlar va mahkumlarni saqlash joylari tizimida odil sudlovga va inson huquqlariga rioya etilishini ta’minlash”⁶⁸ ekanligi qayd etilgan.

Mazkur Milliy strategiyaning asosiy vazifalardan jazoni ijro etish muassasalarida jazo muddatini o‘tab kelayotgan mahkumlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining himoyasini ta’minlash, qayta jinoyat sodir etilishining oldini olish ularning sha’ni va qadr-qimmati hurmat qilinishini ta’minlash, kelgusida jamiyatga ijtimoiy moslashtirish uchun axloqan qayta tarbiyalash va mehnatga o‘rgatishning shaffof va yanada samarali huquqiy mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadilar.

“Jazoni ijro etish departamentiga qarashli jazoni ijro etish koloniyalarida jazo muddatini o‘tayotgan mahkumlarning faoliyati ham tubdan takomillashtirildi. birinchidan – mahkumlar va qamoqqa olingan shaxslarning huquqlariga so‘zsiz rioya etilishini, ularning sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilinishini ta’minlandi; ikkinchidan – mahkumlarda qonun talablariga va jamiyatdagi xulq-atvor qoidalariga rioya etish madaniyatini, bilim va ma’naviy-ahloqiy saviyasini oshirishga intilishni shakllantirishga qaratilgan qayta tarbiyalash va axloqan tuzatish jarayonini takomillashtirildi; uchinchidan – fuqarolar bilan ularni jinoiy-ijroiya sohasida tashvishga solayotgan muammolarni hal etishda samarali muloqot o‘rnatish, jazoni ijro etish muassasasidan ozod etilgan shaxslarni ijtimoiy moslashuvini amalga oshirishda fuqarolik jamiyati institutlari bilan uzviy hamkorlikni ta’minlandi; to‘rtinchidan – mehnat bozorida talabga ega bo‘lgan kasblar bo‘yicha asosiy hunar va umumta’lim dasturlarini amalga oshirish doirasida mahkumlarni, xususan voyaga yetmagan va ma’lumotga ega bo‘lmaganlarni o‘qitish sifatini oshirish ishlari amalga oshirilmoqda; beshinchidan — qo‘yilgan vazifalarni samarali bajarishni, mahkumlar va qamoqqa olingan shaxslarga qulay sharoitlar yaratishni nazarda tutuvchi ishni tashkil etishning zamonaviy shakl va usullarini, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini faoliyatda keng qo‘llash imkoniyati yaratildi”⁶⁹.

O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 28-avgust kunidagi O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun xujjatlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi 558-son Qonuni qabul qilindi. Mazkur qonunga asosan O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksiga, “Jinoyat ishini yuritish chog‘ida qamoqda saqlash to‘g‘risida”gi, “Davlat pensiya

---

⁶⁸ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 22-iyunda “Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining milliy strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6012-son Farmoni.

⁶⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 11-avgust kunidagi «Ichki ishlar organlarining ozodlikdan mahrum etish bilan bog‘liq bo‘lgan jazoni ijro etish sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 3200-sonli Qarori.

ta'minoti to'g'risida"gi qonunlarga bir qator o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan bo'lib, ular mahkumlarning huquqlarini kengaytirish, jumladan uchrashuv va telefon orqali so'zlashuvlari, posilka, yo'qlov va banderollar sonining oshirilishi, manzil koloniyalarida jazo muddatini o'tayotgan mahkumlarga pensiya olish huquqi berildi. Qonunning 1-moddasiga O'zbekiston Respublikasining 1993-yil 3-sentabrda qabul qilingan "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi 938-XII-sonli Qonuniga quyidagi qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi: 43-moddasi quyidagi tahrirda bayon etildi: "Manzil-koloniyalarda jazoni o'tayotgan, ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarga pensiya tayinlash to'g'risidagi ariza bevosita manzil-koloniya joylashgan yerdagi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining tuman (shahar) bo'limiga beriladi"; Qonunga 53¹-modda qo'shildi. "53¹-modda. Ozodlikdan mahrum etilgan shaxslarga pensiyalar to'lash. Manzil-koloniyalarda jazoni o'tayotgan, ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarga pensiyalar to'lash manzil-koloniya joylashgan yerdagi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining tuman (shahar) bo'limlari tomonidan tegishli pensiyalar summalarini mahkumlarning shaxsiy hisob varaqlariga o'tkazish orqali amalga oshiriladi»; O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 28-avgust kunidagi O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun xujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi 558-son Qonunining 4-moddasiga asosan O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksiga ham bir qator o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi, jumladan: «52¹-modda. Mahkumlar uchun ixtisoslashgan kasalxonalar. Mahkumlar uchun ixtisoslashgan kasalxonalar bemor mahkumlarni saqlash va ularga malakali tibbiy yordam ko'rsatish uchun mo'ljallangandir»; 54-modda: quyidagi mazmundagi ikkinchi—to'rtinchi qismlar bilan to'ldirilsin: «Ushbu muddat davomida mahkum: qarindoshlari yoki boshqa shaxslar bilan bir-marta qisqa muddatli uchrashish huquqi berildi; o'z shaxsiy mablag'lari hisobidan to'lanadigan, o'n besh daqiqa davom etadigan bir-marta telefon orqali so'zlashish huquqiga ega bo'ldi.

59-moddaning birinchi qismidagi «Ixtisoslashgan davolash muassasalarida» degan so'zlar «Davolash huquqi asosidagi koloniyalarda va mahkumlar uchun ixtisoslashgan kasalxonalarda» degan so'zlar bilan almashtirildi.

69-moddaning ikkinchi qismi quyidagi tahrirda bayon etildi:

«Jismoniy kuch ishlatilishi natijasida mahkumning hayoti va sog'lig'iga zarar yetkazilgan har bir holat to'g'risida prokurorga darhol xabar beriladi»;

76-moddaning oltinchi qismi quyidagi tahrirda bayon etildi: «Yuqumli kasalliklarga chalingan va statsionar davolanishda bo'lgan mahkumlarga uchrashuvlar shifokor ruxsati bilan beriladi»;

77-modda: birinchi qismidagi «bunday so'zlashuvlar muassasa ma'muriyati

nazorati ostida o'tkaziladi va ularning haqi mahkumning shaxsiy hisob-varag'idan to'lanadi» degan so'zlar chiqarib tashlanib, quyidagi mazmundagi ikkinchi qism bilan to'ldirildi.

Umumiy, qattiq, maxsus tartibli koloniyalarda, tarbiya koloniyalarida, turmalarda va mahkumlar uchun ixtisoslashgan kasalxonalarda jazoni o'tayotgan mahkumlarning telefon orqali so'zlashuvlari muassasa ma'muriyati nazorati ostida o'tkaziladi hamda ularning haqi mahkumning shaxsiy hisob varag'idan to'lanishi belgilab qo'yildi.

85-moddasining birinchi qismi quyidagi tahrirda bayon etildi: Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarga organizmning energiyaga va ozuqaviy moddalarga bo'lgan fiziologik ehtiyojini ta'minlaydigan ovqat qonun hujjatlarida belgilangan tartibda respublika budjeti hisobidan beriladi, bundan manzil-koloniyalarda jazoni o'tayotganlar mustasno bo'lib, quyidagi mazmundagi to'rtinchi va beshinchi qismlar bilan to'ldirildi.

Manzil-koloniyalarda jazoni o'tayotgan homilador ayollarga va emizikli onalarga ishdan ozod etilgan davrida respublika budjeti hisobidan ovqat beriladigan bo'ldi.

Manzil-koloniyalarda jazoni o'tayotgan, kasalligi tufayli yoki intizomiy bo'linmaga kiritilib ishdan ozod qilingan mahkumlarga manzil-koloniyalarning korxonalari, muassasalari va tashkilotlari hisobidan ovqat berilib, ovqatning qiymati keyinchalik mahkumlarning oylik ish haqidan ushlab qolinishi belgilab qo'yildilar.

Undan tashqari mahkumlarning oila-a'zolari bilan uchrashuvlari soni kupaytirildi. Ya'ni, umumiy tartibli koloniyalarda mahkumlar-yil mobaynida: olti-marta qisqa muddatli va olti-marta uzoq muddatli uchrashuv; o'n ikki-marta telefon orqali so'zlashuv; o'n ikkita posilka yoki yo'qlov; o'n ikkita banderol olish huquqiga ega bo'ldi.

Qattiq tartibli koloniyalarda mahkumlar-yil mobaynida: besh-marta qisqa muddatli va besh-marta uzoq muddatli uchrashuv; sakkiz-marta telefon orqali so'zlashuv; sakkizta posilka yoki yo'qlov; sakkizta banderol olish huquqiga ega bo'ldi.

Maxsus tartibli koloniyalarda mahkumlar-yil mobaynida: to'rt-marta qisqa muddatli va to'rt-marta uzoq muddatli uchrashuv; olti-marta telefon orqali so'zlashuv; oltita posilka yoki yo'qlov; oltita banderol olish huquqiga ega bo'ldi.

Turmalarda mahkumlar har kuni muddati bir soatlik sayr qilish hamda-yil mobaynida: to'rt-marta qisqa muddatli va bir-marta uzoq muddatli uchrashuv; to'rt-marta telefon orqali so'zlashuv; to'rtta posilka yoki yo'qlov; to'rtta banderol olish huquqiga ega bo'ldi.

Tarbiya koloniyalarida mahkumlar-yil mobaynida: yigirma to'rt-marta qisqa muddatli va sakkiz-marta uzoq muddatli uchrashuv; yigirma to'rt-marta telefon

orqali so‘zlashuv; o‘n ikkita posilka yoki yo‘qlov; o‘n ikkita banderol olish huquqiga ega bo‘ldi”⁷⁰.

Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan uzoq muddatli, qisqa muddatli uchrashuvlar, telefon orqali so‘zlashuvlar, posilka yoki yo‘qlov hamda banderollar olishi huquqi mahkumlarning ahloqan qayta tarbiyalanishida muhim o‘rin egallaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 2-bobining 8-moddasida mahkumlar huquqiy holatining asoslari, 9-moddasida mahkumlarning asosiy huquqlari, 10-moddasida yuridik yordam olish huquqini ta‘minlash hamda 11-moddasida mahkumlarning shaxsiy xavfsizlik huquqlari belgilab quyilgan.

Inson huquqlari bo‘yicha vakilining matbuot kotibi Fotima Madrahimova jazoni ijro etish muassasalarida 2019-yilda – 46 ta, 2020-yilda – 71 ta, 2021-yilning 9 oyida – 120 ta monitoring tashriflari o‘tkazilganligini, monitoring tashriflari davomida mahkumlarni qamoqda saqlash sharoitlari, ya‘ni yashash va ovqatlanish, mehnat qilish va tibbiy yordam ko‘rsatish holati va sifati, mahkumlar uchun olib borilayotgan ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar hamda koronavirus pandemiyasi davrida sanitariya-gigiena talablariga rioya etilayotganligi, ta‘lim-tarbiya berish va boshqa shu kabi holatlar o‘rganilganligini ta‘kidlab o‘tdi⁷¹.

AOKAda o‘tkazilgan brifingda Oliy Majlis huzuridagi Inson huquqlari bo‘yicha vakil (Ombudsman) axborot xizmati rahbari Fotima Madrahimovanning bergan ma‘lumotiga qaraganda Ombudsmanga murojaat yuborgan 27 nafar mahkum va mahbus tibbiy ko‘rikdan o‘tkazilib, davolanish uchun kasalxonalarga joylashtirilgan. O‘tgan 10 oyda Ombudsman tomonidan mutasaddi va tegishli vazirlik va idoralarga 7 ta taqdimnoma, 2 ta xulosa, 6 ta talabnoma va 2 ta tahliliy axborot kiritilgan. Shuningdek, Oliy Majlis palatalariga 4 ta tahliliy ma‘lumot taqdim etilgan. Joriy-yilning o‘tgan davrida Ombudsmanga harakatlanish erkinligi cheklangan yopiq muassasalarda saqlanayotgan shaxslar hamda ularning yaqin qarindoshlari va himoyachilari (advokatlari) tomonidan 1 809 ta murojaat kelib tushgan. Murojaatlarni ko‘rib chiqish davomida 14 nafar mahkum yashash joyiga yaqin bo‘lgan jazoni ijro etish muassasalariga o‘tkazilgan. Manzil-koloniyalarda jazo muddatini o‘tayotgan 3 nafar mahkumga nafaqa pullari to‘lab berildi. “Muruvvat” uyida saqlanayotgan 119 nafar va ruhiy-asab kasalliklari dispanserlarida saqlanayotgan 3 nafar shaxslarga hamda jazoni ijro etish koloniyalaridagi 42 nafar mahkumga va 2 nafar mahkumaning 3 nafar farzandiga ID-kartalar olinishida amaliy yordam ko‘rsatilgan.

Bir so‘z bilan aytganda, O‘zbekistonning demokratik o‘zgarishlarga sodiqligini namoyish qilish, yurtimizda kechayotgan ulkan o‘zgarishlar va

---

⁷⁰ O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 28-avgust kunidagi O‘RQ 558-son “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun xujjatlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi Qonuni.

⁷¹ <https://www.gazeta.uz/uz/2021/10/11/torture/>

yangilanishlar davrida avvalo inson huquqlarini himoya qilish va rag'batlantirish birlamchi vazifalardan sanaladi.

X.M. Bekmuratova*

Zamonaviy psixologiyada kasbiy motivatsiyani shakllantirish psixologik muammo sifatida yoritilishi

Hozirgi vaqtda kasbiy faoliyatning sifati ularning natijalari va xodimlarning ehtiyojlarini qondirish bilan belgilanadi. Shuningdek, jamiyat mehnat samaradorligini oshirish bilan shug'ullansa va psixologiya inson resurslarini yaxshilash yo'llarini qidirmoqda, natijada esa kasbiy qobiliyatlarni o'rganish va rivojlantirish muammosi paydo bo'ladi. Professional fikrlashning o'ziga xos xususiyatlari muammosi kasbiy muvofiqlik manbayi sifatida juda muhimdir. Kasbiy muvofiqlik - bu kasbda umumiy qabul qilingan samaradorlikka erishish uchun muhim va yetarli bo'lgan shaxsiy psixik va psixofiziologik xususiyatlarning yig'indisidir. U meros bo'lib emas, balki ijobiy motivatsiya bo'lsa, ta'lim va kasbiy faoliyat bilan shakllanadi. To'g'ri moddiy va ma'naviy rag'batlantirish tizimi, faoliyatdan qoniqish, jamoat manfaati va ijtimoiy natijalarni tushunish va boshqa kabi omillar kasbiy muvofiqlikni boshlash va mustahkamlashga olib keladi. Kasbiy yaroqlilikni shakllantirish insonning ijodiy kasbiy faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi, u o'zini kasbiy namoyon qilishning maqbul usulini izlash va topishda amalga oshiriladi. Kasbiy shaxs motivatsiyasining rivojlanishi ta'lim jarayonida o'qishdan boshlanadi.

Shu nuqtayi nazardan qaralganda, kasbiy motivatsiyani o'rganish ta'lim samaradorligini oshirish uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan vazifadir. Muammo haqida Motivatsiya bo'yicha juda ko'p nazariyalar va tadqiqotlar bir tomonlama bo'lib, hodisaning yaxlit, aniq tasvirini bermaydi. Hozirgi vaqtda shaxs nima uchun harakat qilishini tushuntirish uchun ko'plab qarama-qarshi nazariyalar ishlab chiqilgan; nima uchun u muayyan harakatlarni amalga oshiradi; nega ba'zi odamlar boshqalardan ko'ra ko'proq rivojlangan motivatsiyaga ega va bundan yuqori imkoniyat va qobiliyatga ega bo'lganlar muvaffaqiyatsizlikka uchragan joyda muvaffaqiyat qozonishadi. Kasbiy motivatsiyaga psixologik yondashuvning asosi shaxs psixologiyasiga ixtisoslashgan bo'lib, bunda psixologiyaning asosiy vazifasi shaxsning ham individual holatini, ham kasbiy motivatsiyasini shakllantirib uni amalda rivojlantirishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD / (MATERIALS AND

---

* Ichki ishlar vazirligi Surxondaryo i akademik litseyi psixologi,

METHODS)

Kompetensiya motivatsiyasi modeli atrof-muhitni o'rganish va yangi tajriba orttirish istagiga asoslanadi deb ta'kidlashadi (Karl Rojers, Gordon Allport va boshqalar. "Kasbiy motivatsiyaning nazariy bilimlari va bu bilimlarni psixologik ta'sirni tashkil etish va bu jarayonni kasbiy faoliyatda qo'llash o'rtasida tafovut mavjud". (M. A. Dunder, 2006). Motivatsiya masalasini amalda o'rganish juda qiyin. Yechilmagan muammolarga qaramay, psixologiya motivatsiya bo'yicha katta hajmdagi bilimlarni to'pladi. "Motivatsiya bu - bu odam yoki hayvonning maqsadga erishishga qaratilgan xatti-harakatlarini keltirib chiqaradigan va boshqaradigan ichki omillar tizimi". N. V. Samoukina (2006) fikriga ko'ra, motivatsiya ikki ma'noga ega:

1) xatti-harakatni belgilovchi omillar tizimi (ehtiyotlar, motivlar, maqsadlar, niyatlar, intilishlar);

2) ma'lum darajada xatti-harakatlarni rag'batlantiradigan va qo'llab-quvvatlovchi jarayonning xarakteristikasi sifatida.

Ilmiy adabiyotlarda motivatsiya inson xatti-harakati, uning boshlanishi, yo'nalishi va faoliyatini tushuntiruvchi psixologik sabablar to'plami sifatida qaraladi. Faoliyatni amalga oshirish uchun motivatsiya kerak. Biroq, motivatsiya juda kuchli bo'lsa, faollik va keskinlik darajasi oshadi, xatti-harakatlarda nomuvofiqliklar paydo bo'ladi, ya'ni ish samaradorligi pasayadi. Bunday holda, motivatsiyaning yuqori darajasi istalmagan hissiy reaksiyalarni (kuchlanish, hayajon, stress va boshqalar) keltirib chiqaradi, bu esa faoliyatni yomonlashtiradi. Har qanday inson motivatsiyasining mohiyati e'tirof, hurmat va qo'llab-quvvatlashni topishdir (S. V. Xrebina, 2017). Motivatsion nazariyalar guruhiga;

A. Maslou nazariyasi, D. Makkleland nazariyasi, F. Gertsbergning ikki omilli modeli kiradi.

Motivatsiyaning jarayon (yoki kognitiv) nazariyalari motivatsiyani tushuntirish sifatida insonning ongli qaror qabul qilish jarayonlariga qaratilgan. Jarayon nazariyalari insonning irodali va o'zini o'zi boshqaradigan kognitiv jarayonlarida individual xatti-harakatlar qanday quvvatlanishi, yo'naltirilishi va saqlanishini aniqlash bilan bog'liq. Motivatsiyaning jarayon nazariyalari xulq-atvor ongli ravishda qaror qabul qilish jarayonlarining natijasi ekanligini ta'kidlaydigan dastlabki kognitiv nazariyalarga asoslanadi.

Motivatsiyaning asosiy jarayon nazariyalari:

- kutish nazariyasi;
- tenglik nazariyasi;
- maqsadlarni belgilash nazariyasi;
- mustahkamlash nazariyasidir.

Kutish nazariyasi. 1960-yillarning boshlarida Viktor Vrum 1930-yillarda Kurt Lyuin va Edvard Tolman tomonidan olib borilgan xulq-atvor tadqiqoti

tushunchalarini bevosita mehnat motivatsiyasiga tatbiq etdi. Asosan, Viktor Vrum odamlarga o'zlari qadrlaydigan natijalarga olib keladigan ish xatti-harakatlarini tanlashni taklif qildi. Ish xatti-harakati uchun qancha kuch sarflashni hal qilishda, odamlar quyidagilarga e'tibor berishlari mumkin:

- Ularning kutish darajasi, ya'ni ular harakat qilish ma'lum darajadagi samaradorlikka olib kelishiga ishonish darajasini anglatadi;
- Ularning vositaliligi yoki ma'lum darajadagi ishlash ma'lum natijalar yoki mukofotlarga olib kelishiga ishonish darajasi;
- Ularning valentligi, ya'ni kutilayotgan natijalar qanchalik yaxshili yoki yomonligi.

Ushbu uchta omil motivatsiyaga multiplikativ tarzda ta'sir qilishi kutiladi, shuning uchun shaxs yuqori motivatsiyaga ega bo'lishi uchun kutish modelining uchta komponenti ham yuqori bo'lishi kerak. Va agar ulardan biri nolga teng bo'lsa (masalan, instrumentallik va valentlik yuqori, ammo kutish butunlay yo'q), odamda vazifa uchun motivatsiya bo'lmaydi. Shunday qilib, boshqaruvda raxbarlar iloji boricha, o'z xodimlarining kuchayishi samaradorlikni oshirishiga va ishlash qimmatli mukofotlarga olib kelishiga ishonishlarini ta'minlashga harakat qilishlari kerak.

1960-yillarning oxirida Porter va Louler Porter-Louler kutish modeli yoki oddiygina Porter-Louler modeli sifatida tanilgan V. Vrum kutish modelining kengaytmasini nashr etdilar. Porter-Louler modelining asosiy asosi V. Vrum modeli bilan bir xil bo'lsa-da, Porter-Louler modeli bir necha jihatdan murakkabroq. Bu shuni ko'rsatadiki, kuchaygan harakatlar avtomatik ravishda yaxshilanishga olib kelmaydi, chunki odamlar bunday holatda doimiy harakatlana olmasligi mumkin.

Yuqori samaradorlikka erishish uchun zarur bo'lgan qobiliyatlarga ega bo'lishi yoki ular zarur vazifalarni qanday bajarishni noto'g'ri yoki noaniq tasavvurga ega bo'lishi mumkin. Qanday qilib sa'y-harakatlarni samarali tarzda yo'naltirishni tushunmasdan, odamlar samaradorlikni mos ravishda oshirmasdan katta kuch sarflashlari mumkin.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Zamonaviy psixologiyada kelajakdagi mutaxassislarining kasbiy motivatsiyasi bo'yicha turli xil nazariyalar mavjud. Kasbiy motivatsiya ehtiyoj-motivatsion sohaning bir qismi bo'lgan va shaxsning professionalligini rivojlantirishning harakatlantiruvchi omili bo'lgan turli xil motivlarning murakkab nisbati bilan belgilanadi; motivatsiyaning yuqori darajasi kasbiy ta'lim va shaxs madaniyatini samarali rivojlantirishga yordam beradi. Professional motivatsiya - bu o'zini va boshqa odamlarni professional muvaffaqiyatga erishish uchun rag'batlantirish jarayoni. Bundan tashqari, kasbiy faoliyatdagi motivatsiya kasb tanlash va kasbiy majburiyatlarni uzoq muddatli bajarishni belgilaydigan o'ziga xos motivlardir

(Yu.E.Ivanova, 2003). O'qish maqsadi Kasbiy motivatsiya kasbiy yo'lni tanlashning maqsadga muvofiqligini, mehnat unumdorligini, natijalardan qoniqish darajasini va kasbiy tayyorgarlikning muvaffaqiyatini belgilaydi. Samarali o'quv jarayoni kamida ikkita omil - kognitiv sohaning rivojlanish darajasi va mutaxassislarning motivatsion sohasi bilan bog'liq. Agar kasbiy motivatsiyaning tuzilishi haqida gapiradigan bo'lsak, eng muhim rol kasbga ijobiy munosabatda bo'ladi, chunki u ta'limning yakuniy maqsadlari bilan bog'liq. Yosh mutaxassislarda kasbiy motivlar tizimini ishlab chiqish va amalga oshirishda mehnat xulq-atvorining polimotivatsiyasi, motivlar ierarxiyasi, motivlar o'rtasidagi kompensatsion munosabatlar va motivatsiyaning dinamizmi kabi motivatsion xususiyatlar hisobga olinadi (A.P. Egorshin, 2010). Bizni mehnat xulq-atvorining motivatsiyasi ishchilarning xulq-atvoriga bir vaqtning o'zida harakatlarni rag'batlantirish orqali turli xil o'zgaruvchan ehtiyojlarni qondirish uchun mo'ljallangan ko'plab motivlar ta'sir qilishi bilan bog'liq. Xodim munosib ish haqi, qiziqarli ish, maqbul mehnat sharoitlari,-martaba istiqbollari, mehmondo'st iqlim, boshqaruv bilan konstruktiv munosabatlar, o'qitish va malaka oshirish, ish xavfsizligi va yuqori darajadagi ijtimoiy himoyaga intilishi mumkin. Motivlar ierarxiyasi mehnat motivlari va xulq-atvor o'rtasidagi munosabatni nazarda tutadi; motivlar inson uchun muhimroq bo'lgan va mehnat motivlari ierarxiyasida yuqori o'rinni egallagan ehtiyojlarga asoslanib, yanada yorqinroq namoyon bo'ladi. Xuddi shu motiv turli xil ishchilarga turli yo'llar bilan ta'sir qilishi mumkin va turli vaziyatlarda bir xil xodimga turlicha ta'sir qilishi mumkin (S.V. Xrebina, 2017). A. Maslou besh ierarxik sinfdan iborat ehtiyojlar ierarxiyasini ishlab chiqdi. Maslouning fikriga ko'ra, odamlarni qondirilmagan ehtiyojlar rag'batlantiradi. Ehtiyojlar asosiy (eng past - eng birinchi) dan eng murakkab (eng yuqori - eng oxirgi) gacha sanab o'tilgan:

- Fiziologiya
- Xavfsizlik
- Ijtimoiy
- O'z-o'zini hurmat qilish
- O'z-o'zini namoyon qilish (A. Maslou, 1954)

NATIJALAR (RESULTS)

Ma'lumot o'rnida tadqiqot mavzusi "Ichki ishlar vazirligiga qarashli o'quvchilarda kasbiy motivatsiyani shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillari" bo'lganligi sababli Ichki ishlar vazirligiga qarashli Surxondaryo akademik litseyi o'quvchilarida kasbiy motivatsiyaning qanchalik shakllantirilganligini aniqlash maqsadida kichik tadqiqot ishini olib bordik. Bunda 1 va 2 - bosqich 60 nafar o'quvchilaridan guruhlar kesimida N. Raydasning "O'ziga ishonch" testi olindi. Ushbu test o'quvchilarda ichki motivatsiya qanchalik shakllanganligi va akademik litseyda o'qishi davomida qanday ijobiy tomonga o'zgarganligini o'rganish uchun

olindi va quyidagilar ma'lum bo'ldi:

1-bosqich o'quvchilarida o'ziga bo'lgan ishonchlilik darajasi

30 nafar 1-bosqich o'quvchilaridan

18 nafarining o'ziga bo'lgan ishonchlilik darajasi - o'rtacha bo'lsa, shundan 5 nafar o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchlilik darajasi – yuqori, 7 nafar o'quvchilarda esa o'ziga ishonchlilik darajasi - past natijani ko'rsatgan.

1-bosqich o'quvchilarida o'ziga bo'lgan ishonchlilik darajasi

30 nafar 2-bosqich o'quvchilaridan 25 nafarining o'ziga bo'lgan ishonchlilik darajasi - yuqori bo'lsa, shundan 5 nafar o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchlilik darajasi - o'rtacha natijani ko'rsatgan.

XULOSA (CONCLUSION)

Shunday qilib, kasbiy motivatsiyani shakllantirish majburiy harakatlardan biri hisoblanadi kasbiy motivatsiya, har bir ishga yoki o'qishga ijobiy yondashish samarali faoliyatga olib keladi. Samarali faoliyat esa yangi moddiy va ma'naviy qadriyatlarni ishlab chiqarishga olib keladi. Kasbiy ijodkorlik shaxsiy va protsessual xususiyatga ega psixologik jihatdir. Bu shaxsning yangi, o'ziga xos va noyob yangilik yaratish uchun asos bo'lgan qobiliyatlari, motivlari, bilimlari va ko'nikmalariga ega bo'lishini nazarda tutadi. Shu nuqtayi nazardan, ijodiy fikrlash bugungi kunda kasbiy motivatsiya muammosiga alohida yechim sifatida qarash mumkin. Bunda yuqorida aytib o'tilganidek ta'lim jarayoni va psixologik tayyorgarlik ustuvor ahamiyatga egadir.

Hozirgi vaqtda o'zini yangi shaklda namoyon qilgan professional motivatsiya, bizning fikrimizcha, faqat motivatsiyani tushunish orqali talqin qilinishi mumkin va kerak. Motivatsiyani rivojlantirish deganda muhitni tashkil etish tushuniladi.

Demak, shuni xulosa qilish mumkinki, Ichki ishlar sohasi xodimlarining ishga va kasbiga bo'lgan qiziqishini orttirish va ularni yuqori ruhiyatda faoliyat ko'rsatishi uchun, asosan, Ichki ishlar vazirligiga qarashli akademik litsey o'quvchilarining kasbiy motivatsiyasini shakllantirishdan va yuqori professional, malakali, raqobatbardosh mutaxassisni tayyorlashdan boshlash lozim bo'ladi degan xulosaga kelinadi.

K.S. Beysenov*

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson huquqlarining kafolatidir

---

* IIV MOI Maxsus fanlar sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson huquqlarining kafolati haqida so‘z yuritishdan oldin “Konstitutsiya nima?” degan savolga javob berish maqsadga muvofiqdir.

Konstitutsiya (lotincha “Constitution” – tuzilish, tuzuk) – davlatning Asosiy qonuni. U davlat tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllantirilish tartibi, saylov tizimi, fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va shaxsning o‘zaro munosabatlari, shuningdek, sud tizimini hamda davlat va jamiyatning o‘zaro munosabatlarini belgilab beradi.

“Konstitutsiya” atamasi Qadimgi Rimdayoq ma’lum bo‘lgan (imperator Konstitutsiyasi deb atalgan qonun). Amir Temur “Tuzuklar”i Sharq va Osiyo mamlakatlari sivilizatsiyasiga xos alohida shakldagi konstitutsiyaviy hujjat xususiyatiga ega bo‘lgan. U shariat qonunlari bilan bir qatorda Markaziy Osiyo mintaqasi xalqlari taqdiriga kuchli ta’sir o‘tkazgan.

Asosiy Qonunimiz yaratilishining murakkab va muhim, ayni chog‘da sharaflil solnomasiga nazar solar ekanmiz, hech shubhasiz, O‘zbekiston Konstitutsiyasi xalqimizning mustaqillik sari uzoq yo‘ldagi izlanishlari natijasi ekaniga komil ishonch hosil qilamiz.

Avvalambor, konstitutsiyaviy “bino”ni qurishda uch ming-yillik milliy davlatchilik tajribasiga tayanilgan. Bugungi O‘zbekiston qadimgi Xorazm va So‘g‘diyona, Qoraxoniylar, Xorazmshohlar, Amir Temur va Temuriylar, o‘zbek xonliklari, ma’rifatparvar ajdodlarimiz, xalqimizning tarixiy an’analari va uning mustaqil davlat haqidagi ko‘p asrli orzusini mujassam etgan⁷².

Insoniyat tarixida insonlarni aql-zakovati maxsulil sifatida ixtiro qilining va taraqqiyotga katta xissa qo‘shgan ixtirolardan biri Konstitutsiyadir. U dastlab aloxida bir maqsad, vazifani bajarish uchun vujudga kelgan bo‘lsa, keyinchalik uning vazifalari kengayib bordi.

Konstitutsiya dastlab AQShda vujudga kelganida uning to‘g‘ridan-to‘g‘ri vazifasi xokimiyat bo‘linishi prinsipini o‘rnatish bilan, davlat xokimiyatining cheklash, tartibga solish bo‘lib, shu orqali insonning erkinligini ta’minlash bo‘lgan. AQSh Konstitutsiyasi to‘rtta masalani ya’ni: qonun chiqaruvchi xokimiyat, ijro xokimiyati, sud xokimiyati, federatsiya va uning sub’ektlarining vakolatlarini belgilab qo‘ygan. Unda inson huquqlari, jamiyatning boshqa institutlarini mustaxkamlash kabi masalalar ko‘zda tutilmagan. Faqat inson huquqlariga taalluqli “Kongress inson huquqlariga zid qonun qabul qilishi mumkin emas” degan qoida mavjud bo‘lgan. Keyinchalik AQSh Konstitutsiyasiga kiritilgan o‘zgarish va qo‘shimchalar inson huquqlariga taalluqli bo‘ldi⁷³ va Konstitutsiya faqat

---

⁷² https://constitution.uz/uz/pages/Konstitutsiyamizning_yaratilishi

⁷³ Конституционное право зарубежных стран: учеб. для вузов / под общ. ред. М. В. Баглая. – М.: НОРМА, 2010. – С. 431-438

hokimiyatni tashkil qilish va faoliyatiga tegishli xujjatdan inson huquqlarini belgilovchi xujjatga aylana bordi. Natijada xokimiyat bilan inson manfaati o'rtasida mutanosiblik vujudga keldi. Keyingi Konstitutsiyalar, hokimiyat va inson munosabatida inson manfaatlarini ustivorligini ta'minlash yo'lidan bordi. Buni Konstitutsiyalarda dastlab, birinchi navbatda inson huquqlariga taalluqli masalalar hal qilinganida ham ko'rish mumkin. Shuningdek keyingi qabul qilinayotgan Konstitutsiyalarda inson masalasi Konstitutsiyalarning dastlabki boblarida berilmoqda. Lekin xamma Konstitutsiyalarda ham inson huquqlari Konstitutsiyada ustivor masala bo'lib xisoblansa ham, inson huquqlarini davlat manfaatlariga xizmat qildirish xollari uchrab turadi. Jumladan Sobiq ittifoq davridagi Konstitutsiyalarda ham inson huquqlari keng belgilangan bo'lsada ulardan davlat manfaati yo'lida foydalanish ko'rsatib qo'yilgan edi. Masalan SSSR Konstitutsiyasida fuqarolarga mitinglar, namoyishlar o'tkazish huquqi berilib, bu huquqdan faqat sotsialistik tuzumni riojlantirish uchun foydalanish mumkunligi belgilab qo'yilgan edi. (SSSR Konstitutsiyasining 50-moddasi)⁷⁴. Huddi shunday qoida O'zSSR Konstitutsiyasida ham bo'lgan. 1991-yildagi O'zbekistonning mustaqilligi o'z Konstitutsiyasini mustaqil qabul qilish imkoniyatini berdi. Konstitutsiya loixasini tayyorlashda demokratik xorijiy mamlakatlar Konstitutsiyalarini, xalqaro huquq normalarini o'rganish, taxlil qilish natijasida bo'lajak Konstitutsiyamizda inson huquqlari bosh masala qilib olindi. Konstitutsiyaning ikkinchi bo'limi "Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinlikari va burchlari" deb nomlanib uning 6 ta bobi inson huquqlariga bag'ishlandi". Unda barcha fuqarolarning millatidan qat'iy nazar qonun oldida tengligi belgilandi⁷⁵. O'zbekistonda yashovchi barcha millatlarning nafaqat qonun oldida barcha masalalarda tengligi e'lon qilindi. Konstitutsiyamizda barcha millatlarni xamma soxada tengligi ta'minlanganligiga bekorga urg'u berayotganimiz yo'q. Chunki ayrim eng demokratik davlatlar Konstitutsiyalarida ham shu mamlakatdagi asosiy millat mavqei yuqori qo'yilishi xollari mavjud. Bunday xolatni O'zbekiston Konstitutsiyasida uchratmaysiz. O'zbekiston fuqarosi qaysi millatga mansub bo'lmasin barcha Konstitutsiyaviy huquqlardan birdek foydalanadi. O'zbekiston Respublikasida 2023 yida yangi taxrirda Konstitutsiya qabul qilinishi masalasi ko'tarilganda, unda inson huquqlarini yanada kengaytirish, inson huquqlarini ta'minlash mexanizmini, inson huquqlarini ta'minlashda davlat ma'suliyatini kuchaytirish zarurati mavjudligidan kelib chiqildi. Buni Konstitutsiyaning quyidagi yangi xolatlarida ko'rish mumkin. Konstitutsiyaning 15-moddasida Konstitutsiya Oliy yuridik kuchga egaligi, to'g'ridan-to'g'ri amal qiluvchi xujjat ekanligi belgilandi. Konstitutsiyaning 20-moddasida Inson huquq va erkinliklari bevosita amal qilishi, Inson huquq va erkinliklari qonunlarining, davlat

---

⁷⁴ Sovet Sotsialistik Respublikalari Ittifoqining Konstitutsiyasi. T: "O'zbekiston", 1977 yil.

⁷⁵ O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2021. – 76 b.

organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ularning mansabdor shaxslari faoliyatining mohiyati va mazmunini belgilashi; Davlat tomonidan insonga nisbatan qo'llaniladigan huquqiy ta'sir choralari mutanosiblik prinsipiga asoslanishi va qonunlarda nazarda tutilgan maqsadlarga erishish uchun yetarli bo'lishi kerakligi; Inson bilan davlat organlarining o'zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga talqin etilishi belgilab qo'yildi. Konstitutsiyada inson huquqlari va erkinliklari ancha kengaytirildi. Yangi huquqlar va qoidalar belgilandi. Buni avvalgi "Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar" bobi, "Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar" deb o'zgartirilganida ham ko'rish mumkin. Avvalgi Konstitutsiyada inson huquqlari uchun 23 modda ajratilgan bo'lsa, yangi taxrirdagi Konstitutsiyada 34 modda mavjud bo'ldi (11 ta yangi modda). Inson huquqlariga taalluqli moddalardagi normalar 37 dan 98 ta ko'paydi. Bu degani faqat yangi moddalar qo'shib qolinmay, yangi normalar bilan boyitildi ⁷⁶. O'lim jasosi taqiqlanadi; insonni sha'ni va qadriyatini daxlsizdir, hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'lishi mumkin emas; hech kim qonunga asoslanmagan xolda xibisga olinishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi, qamoqda saqlanishi yoki uni ozodligi boshqacha tarzda cheklanishi mumkin emas. Shaxsni sudning qarorisiz 48 soatdan ortiq ushlab turish mumkin emasligi, uni ushlab chog'ida unga tushinarli tilda uning huquqlari va ushlab turish sabablari tushuntirilishi shartligi; aybsizlik prezumtsiyasi aniq belgilanganligi, aybsizlikka oid barcha shubxalar, ularni bartaraf etish imkoniyati tugagan bo'lsa ayblanuvchi, sudlanuvchi yoki maxkumning foydasiga hal qilinishi; xar kim o'ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majbur emasligi; agar shaxsning o'z aybini tan olganligi unga qarshi yagona dalil bo'lsa, u aybdor deb topilishi va jazolanishi mumkin emasligi; ozodlikdan maxrum etilgan shaxslar o'ziga nisbatan insoniy muomalada bo'linishi hamda inson shaxsiga xos bo'lgan sha'ni va qadriyatini xurmat qilinishi huquqiga egaligi; shaxsning sudlanganligi va bundan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar uning qarindoshlari huquqlarini cheklash uchun asos bo'lishi mumkin emasligi to'g'risidagi qoidalarni o'rnatilishi insonparvar davlat yo'lidan borayotganimizni ko'rsatadi. Konstitutsiyamizning 37-moddasida fuqarolarning siyosiy soxadagi huquqlarni ham kengaytirildi, unga mutlaqo yangi "O'zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat xizmatiga kirishda teng huquqqa egadirlar" degan qoida kiritildi. Bu fuqarolarning davlat boshqaruv ishlarida ishtirokiga teng imkoniyat yaratadi. Konstitutsiyaga xomiladorligi yoki bolasi borligi sababli ayollarni ishga qabul qilishni rad etish, ishdan bo'shatish va ularning ish haqini kamaytirishni taqiqlovchi qoidani kiritilishi esa, ayollarni jamiyatdagi o'rnini munosib bo'lishiga qaratilgan e'tibordir.

---

⁷⁶ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahriri). – T.:Yuridik adabiyotlar publish, 2023. – 112 b.

Har kimni uy-joyi bo'lish huquqi, har kim qulay atrof-muxitga, uning xolati to'g'risida ishonchli axborotga ega bo'lishi huquqi, o'qituvchilarning maqomini aloxida belgilanishi, sha'ni, qadr-qimmatini ximoya qilinishi, ularga aloxida g'amxo'rlik qilish kerakligi, davlat fuqarolarning bandligini ta'minlash, ishsizlikdan ximoya qilish, kambag'allikni qisqartirish choralarini ko'rishini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida qayd qilinishi va Konstitutsiyaviy darajada belgilanishi O'zbekiston Respublikasini xalqparvar davlat ekanligidan dalolat beradi.

Yangi taxrirdagi Konstitutsiyaning kuchli va ta'sirchan jixatlaridan yana biri-unda inson huquqlarining kafolatlarini belgilashga yangicha yondashuvdir.

Konstitutsiyaning 54-moddasida "Insonning huquq va erkinliklarini ta'minlash davlatning oliy maqsadidir. Davlat inson hamda fuqaroninig Konstitutsiya va qonunlarida mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlaydi" – deb mustahkamlab, o'z zimmasiga katta, ma'suliyatni oldi. Bu norma davlatning maqsadi asosida, ma'suliyatini Konstitutsiyaviy darajada mustahkamladi. Bu tarzda ma'suliyatni mustahkamlanganligi barcha davlat Konstitutsiyalarida uchravermaydi.

Konstitutsiyadagi inson huquqlarini belgilovchi ko'plab moddalarda shu normani ijrosini ta'minlash davlat zimmasida ekanligini yozib qo'yilganligi davlatning shu ma'suliyatidan kelib chiqadi. Davlatning ma'suliyati-majburiyati bir necha moddalarda, shu normani "ta'minlash", "shart-sharoit yaratish", "chora ko'rish", "g'amxo'rlik qilish uchun shart-sharoit yaratish" kabi ma'suliyati to'g'ridan-to'g'ri O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 29, 33, 43, 47, 49, 50, 53, 57- moddalarida ko'rsatilgan. Konstitutsiyaning 55-moddasida inson va fuqarolarning huquqlari kafolatlari tizimi, fuqarolarga o'z huquqlarini ximoya qilish imkoniyatlari kengaytirildi.

Jumladan xar kim o'z huquq va erkinliklarini qonunda taqiqlanmagan barcha usullar bilan ximoya qilishga haqli ekanligi; har kim qonunchilik va xalqaro shartnomalariga muvofiq, agar davlatning huquqiy ximoyaga doir barcha ichki vositalaridan foydalanib bo'lingan bo'lsa, insonning huquq va erkinliklarini ximoya qiluvchi xalqaro organlarga murojat qilishiga xaqli ekanligi Konstitutsiyaning 55-moddasida belgilandi. Bu mutlaqo yangi va huquqlarni himoya qilishining kuchli vositasidir. Konstitutsiyaning 56-moddasida inson huquqlarini ximoyalashda inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar vazifasi belgilandi. Unga asosan, milliy institutlar inson huquqlari va erkinliklarini ximoya qilishning mavjud shakllari xamda vositalarini to'ldiradi, fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga inson huquqlari madaniyatini yuksaltirishga ko'maklashadi. Konstitutsiyada mexnatga layoqatsizlar, yolg'iz keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar, axolining ehtiyojmand qismi, xotin-qizlar huquqi aloxida ximoyalinishi belgilandi. Fuqaro huquqlarini

ximoyalash faqat shaxsning huquqiy xolatiga taalluqli boblarda, moddalardagina emas, Konstitutsiyaning boshqa moddalarida xam uchraydi. Konstitutsiyaning 133-moddasida, fuqarolar, agar sud orqali ximoya qilishning boshqa barcha vositalardan foydalanib bo‘lingan bo‘lsa, sudda ko‘rib chiqilishi tugallangan muayan ishda sud tomonidan o‘ziga nisbatan qo‘llanilgan qonunning Konstitutsiyaga muvofiqligi to‘g‘risidagi shikoyat bilan Konstitutsiyaviy sudga murojat qilishga haqli, - degan qoida bunga misol bo‘ladi. Konstitutsiyaga kiritilgan bu yangi qoida, fuqarolar huquqini kafolatlarini kuchaytirishi bilan birga, Konstitutsiyaviy sud faoliyatini kuchaytirishga xam qaratildi.

Shuningdek, Konsitutsiyaga maxsus “Advokatura” bobining kiritilishi ham inson huquqlarini ta’minlash choralari kuchaytirilganligini ko‘rsatadi. Tajribadan ma’lumki, inson huquqlarini Konstitutsiyada belgilanishi masalani bir tomoni, Konstitutsiyalarda u turlicha va xar tomonlama belgilanishi, chiroyli so‘zlar bilan yozib qo‘yilishi mumkun. Sovet davridagi Konstitutsiyalarda xam inson huquqlari yaxshi belgilangan edi. Lekin ularni amal qilishi qoniqarsiz edi. Shuning uchun Konstitutsiyamizda inson huquqlarini mukammal va keng belgilanishi bilan muammolar xal bo‘lmaydi. Ularni amal qilishini ta’minlovchi kuchli mexanizm va sharoitlar bo‘lishi zarur. O‘zbekiston Prezidentining quyidagi “Xammamiz yaxshi tushunamizki, qonunlarni qabul qilish – bu ishning bir qismi xolos.

Asosiy masala-qonunlarning mazmun-moxiyatini xalqimizga va ma’sul ijrochilarga o‘z vaqtida yetkazish, ularning ijrosini to‘g‘ri tashkil etish xamda qonun talablariga qat’iy amal qilishni ta’minlashdan iboratdir” degan so‘zlari xam buni ko‘rsatadi⁷⁷. Shuning uchun Konstitutsiya normalarini xayotga tadbqiq etishni ta’minlashni ko‘zda tutuvchi, Prezidentning 2023-yil 8-mayda “Yangi taxrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini amalga oshirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilindi⁷⁸. Farmonda Konstitutsiya normalarini, jumladan inson huquqlariga tegishli normalari ta’minlashning kuchli mexanizm va tadbirlari belgilandi. Konstitutsiya normalarini bajarilishi uchun ko‘plab iqtisodiy imkoniyatlarini yaratish chora-tadbirlari ko‘rilmoqda. Bular O‘zbekistonning “Ijtimoiy davlat” xususiyatiga mos keladi⁷⁹.

Xulosa qilib aytganda, Konstitutsiya davlatni davlat, millatni millat sifatida dunyoga tanitadigan Qomusnoma bo‘lganligi, u xalqimizning irodasini, ruhiyatini, ijtimoiy ongi va madaniyatini aks ettirishi, uning xalqimiz tafakkuri va ijodining mahsuli ekanini yaqqol tasdiqlaydi.

---

⁷⁷ Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni katiyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – T.: O‘zbekiston, 1-jild, 2017. – B. 107.

⁷⁸ O‘zbekiston Prezidentining 2023 yil 8 maydagi “Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini amalga oshirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-67-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 10.05.2023 y., 06/23/67/0269-son.

* IIV MOI Maxsus fanlar sikli katta o‘qituvchisi, podpolkovnik

Konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarni ta’minlashda ichki ishlar organlari faoliyatining ahamiyati

Mustaqillik-yillarida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik, huquq-tartibot, qonun ustuvorligi, inson huquq va erkinliklarini ta’minlash uchun muhim poydevor bo‘ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi hamda fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur sharoitlar yaratdi. Sud-huquq tizimi qurilishining mutlaqo yangi konsepsiyasi amaliyotga joriy etila boshlandi. Sudlar faoliyati takomillashib, jinoyat prosessida shaxs huquqlarini kafolatlashning mustahkam asoslari yaratildi. Shaxsni jamiyatdan ajratib qo‘yish, ya’ni ozodlikdan mahrum etish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazo turlarini tayinlash imkoniyatlari kengaytirildi. Sud-huquq tizimining boshqa tarmoqlari – prokuratura, ichki ishlar organlari kabi sohalar, shuningdek, advokatura ham zamon talabiga muvofiq takomillashib bormoqda. Ularning faoliyati inson huquq va erkinlik-larini ta’minlashga yo‘naltirilgan.

Hammamizga ayonki, inson huquq va erkinliklarini ta’minlashda ichki ishlar organlarining faoliyati g‘oyat muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan o‘tgan davrda ushbu idoralarning faoliyati ham tubdan isloh qilindi. Xalq manfaatlariga xizmat qilish ular faoliyatining asosiy mezoniga aylandi. Bu sohadagi maqsadimiz kelajakda el-yurtimizning ishonchi va mehrini qozongan, tom ma’nodagi xalqparvar ichki ishlar organlari tizimini yaratishdir. Ayni paytda bu ishlar katta yo‘lning boshlanishi, dastlabki bosqich ekanini yaxshi tasavvur etamiz. Jamiyatimizda «Qonun va adolat ustuvor, jinoyatga jazo muqarrar» degan prinsipni qaror toptirish uchun bor kuch va imkoniyatni safarbar etish zarur.

Bu haqda so‘z yuritganda quyidagi ustuvor masalalarga e’tibor qaratish o‘rinlidir:

– davlat organlarining kundalik faoliyatida inson huquq va erkinlik-lari ustuvorligiga oid konstitutsiyaviy tamoyil so‘zsiz ta’minlanishi shart. «Xalq davlat idoralariga emas, davlat organlari xalqimizga xizmat qilishi kerak» degan ezgu, ulug‘vor g‘oya barcha bo‘g‘indagi rahbarlar faoliyatida asosiy qoidaga aylanishi lozim;

– muntazam ravishda joylarga chiqib, odamlarning ehtiyoji, muammolarini o‘rganish va ularning yechimini topish vazifasi mansabdorlar tomonidan xo‘jako‘rsinga emas, balki amalda ta’minlanishi zarur.

Yuqoridagi fikrning tasdig‘i sifatida quyidagilarni ta’kidlash mumkin: ma’muriy, jinoyat, fuqarolik va iqtisodiy qonunchilikni takomillashtirish,

jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi samarasini oshirish, ichki ishlar organlari faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari va samaradorligini ta'minlash maqsadida sohada tub islohotlar amalga oshirildi. Huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati mexanizmining samaradorligini oshirish, huquqni muhofaza qilish tizimiga fuqarolarning ishonchini kuchaytirishga oid tadbirlar amalga oshirildi. Jumladan, «Ijtimoiy fikr» jamoatchilik fikrini o'rganish markazi «Sud-huquq tizimi islohotlari jamoatchilik nigo-hida» mavzusida ijtimoiy so'rov o'tkazgan. Unda mamlakatimiz sud-huquq tizimida amalga oshirilgan islohotlar, ularning samaralari, fuqarolarning himoya huquqi ta'minlanishi, aholining huquqiy madaniyati kabi masalalar qamrab olingan. So'rovda qatnashganlarning ko'pchiligi inson huquq va erkinliklari ta'minlanishi fuqarolarning huquqiy madaniyatiga bog'liq, deb hisoblaydi. Shu bois respondentlarning 82,5 foizi o'zini qonunga itoatkor, amal qiladigan fuqaro, deb hisoblaydi. Keyingi-yillarda bunday fuqarolar safi kengayib bormoqda. Fuqarolarimiz o'zlarining himoyalanganligini his etib yashaydi. Chunki mamlakatimiz Konstitusiyasiga muvofiq, davlat o'z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko'zlab, ijtimoiy adolat, qonuniylik prinsiplariga sodiqlik asosida amalga oshirmoqda. Bu fuqarolarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, himoya qilish, farovonligini oshirishga asos bo'lyapti. So'ralganlarning 93,8 foizi o'z huquqlari kafolatlangani va himoyada ekanini qayd etgan. Mamlakatimizda fuqarolar huquqlari buzilganda, ularni qonuniy asosda tiklash uchun barcha shart-sharoitlar mavjud. So'rovda ishtirok etganlarning 71,8 foizi bunga ishonadi va huquqi buzilganda, uning tiklanishiga shubha qilmaydi.

2023-yil 30-aprel kuni bo'lib o'tgan umumxalq referendumida xalqimiz tomonidan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasini qabul qilinishi inson huquq va erkinliklarini ta'minlashda mamlakatimizda yangi davrni boshlab berdi. 1992-yil 8-dekabrda mamlakat parlamenti tomonidan qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi mustaqillik-yillarida islohotlar talabi asosida bosqichma-bosqich takomillashtirib borildi. Konstitusiyaga o'tgan-yillarda asosan davlat hokimiyati organlari faoliyatini takomillashtirish bilan bog'liq o'zgartishlar kiritilganini ko'ramiz. Yangilangan Konstitusiyaga kiritilgan o'zgartish va qo'shimchalar, o'z navbatida, O'zbekiston davlati mohiyatini o'zgartirib yubordi. Unda O'zbekiston ijtimoiy davlat ekani va mamlakatimizda "inson-jamiyat-davlat" tamoyili ustuvorligi e'tirof etildi.

Yangi Konstitusiya «inson – jamiyat – davlat» paradigmasiga asoslangani, unda barcha toifalarning – yoshlar, ayollar, nogironligi borlar, o'qituvchilar, hatto jinoyat sodir etgan shaxslarning huquq va manfaatlari aks etgan. Agar mazkur loyihani xalqimiz ham qo'llab-quvvatlasa, amaldagi Konstitusiyamiz 65 foizga yangilanadi.

Jumladan, inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan umum e'tirof etilgan «Xabeas korpus» instituti konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanadi.

Jumladan:

— aybdorlikka oid barcha shubhalar, agar ularni bartaraf etish imkoniyatlari tugagan bo'lsa, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoki mahkumning foydasiga hal qilinadi;

— hibsga olishga, qamoqqa olishga va qamoqda saqlashga faqat sudning qaroriga ko'ra yo'l qo'yiladi;

— shaxs sudning qarorisiz 48 soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emas kabi normalar endi Bosh qomusimiz bilan tasdiqlanadi.

Yana bir yangilik – ilk bor shaxsni ushlab chog'ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turish asoslarini tushuntirish bo'yicha «Miranda qoidasi» joriy etiladi. Bu orqali davlatimiz rahbarining qat'iy talabi, ya'ni «Hyech kimning unutishga haqqi yo'q – qonun talablari va inson huquqlari – biz uchun oliy qadriyat» ekanligini har bir xodim tomonidan bajarilishi ustidan kunlik nazorat tizimi o'rnatiladi.

Mazkur talab va boshqa yangi normalarning amaliyotga tatbiq etilishi inson huquqlarini ishonchli himoyalash, ijtimoiy-iqtisodiy sohalarni rivojlantirishga xizmat qiladi, albatta. Muxtasar aytganda, avvalo, xalqimizni rozi qilish, xizmat faoliyati orqali fuqarolarga yanada qulayliklar yaratish borasidagi ishlar izchil davom ettiriladi.

Xulosa qilib aytganda, barchamiz – fuqarolar ham, jamiyat ham, davlat ham Vatanimiz ravnaqi uchun, mamlakatimizda tinchlik-barqarorlikni mustahkamlash uchun, tarixiy, ma'naviy va madaniy merosimizni saqlash, boyitish va kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish uchun birdek mas'ulmiz. Yurtimizda yashayotgan turli millat va elat vakillari o'rtasidagi do'stlik, totuvlik muhiti, o'zaro hurmat, hamjihatlikni asrash va mustahkamlash maqsadida olib borayotgan ishlarimizni yanada kuchaytirishimiz lozim. Chunki Prezidentimiz ta'kidlaganidek: «Eng avvalo, odamlarimiz islohotlar samarasini kelajakda emas, balki bugun o'z hayotida his etishlari zarur».

N.B. Shoimov*

O'zbekiston Respublikasining yangilangan konstitutsiyasi – fuqarolarning qulay atrof-muhitga ega bo'lish huquqi kafolati

“8-dekabr - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni Biz inson qadriyatini va manfaatlarini ta'minlash bo'yicha boshlagan islohotlarimizni yangi konstitutsiyaviy makonda yanada qat'iy davom ettiramiz. Xalqimizning xohish-irodasiga binoan Asosiy qonunimizda o'z aksini topgan tamoyillarni to'liq ro'yobga chiqarishimiz va hayotimizning ajralmas qismiga aylantirishimiz lozim”

Ma'lumki, bundan o'ttiz ikki-yil oldin, aniqrog'i 1992-yil 8-dekabr kuni o'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining o'n birinchi sessiyasida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining avvalgi tahriri qabul qilingan edi. Asosiy qonunimizning yangi tahriri 2023-yil 30-aprelda bo'lib o'tgan umumxalq referendumida – to'g'ridan-to'g'ri ovoz berish yo'li bilan qabul qilindi.

Asosiy qonunning yangi tahrirda qabul qilinishi haqiqiy ma'noda jamiyatimiz hayotining ekologik sohasida ham, ya'ni mamlakatimizning bebaho tabiiy boyliklarini ko'paytirish hamda hozirgi va kelajak avlodlar uchun asrab-avaylash hamda atrof-muhit musaffoligini saqlash, atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, aholi salomatligini himoyalash va ekologik xavfsizlikni ta'minlash borasida davlatimizning erishgan katta yutug'i bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahrirda qabul qilinishi va unda jamiyatimiz hayotining barcha sohaları kabi, ekologik sohaga alohida e'tibor qaralib, uning muqaddimasida qayd etilganidek, ushbu Konstitutsiya mamlakatimizning bebaho tabiiy boyliklarini ko'paytirishga hamda hozirgi va kelajak avlodlar uchun asrab-avaylashga hamda atrof-muhit musaffoligini saqlashni maqsad qilgan holda O'zbekiston xalqi nomidan qabul qilindi¹.

Ushbu maqsadni to'liq va mukammal amalga oshirishda yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ***“Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar”*** deb nomlangan IX bobidagi ekologik normalar muhim ahamiyat kasb etib, atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslarni ko'paytirish va ulardan oqilona foydalanish, aholi salomatligini saqlash, har kimning qulay atrof-muhitga va bu haqda ishonchli axborotga ega bo'lish huquqi mavjudligi, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, tabiiy boyliklarni hozirgi va kelajak avlodlar uchun asrab-avaylash masalalari alohida e'tiborga loyiqligi, uning muqaddimasi hamda bir qator (49, 62, 66, 68, 79, 115, 123-m.m.) moddalarida ekologik normalar o'z aksini topganligi va yanada kuchaytirilganini ko'rsatdi.

Xususan, yangi tahrirdagi Asosiy qonunimiz ekologik xavfsizlikning amaldagi kafolati ekanligi ayniqsa uning quyidagi moddalarida yaqqol ko'rinib turadi:

birinchidan, 49-moddasiga muvofiq, Har kim qulay atrof-muhitga, uning holati to'g'risidagi ishonchli axborotga ega bo'lish huquqiga ega.

Davlat fuqarolarning ekologik huquqlarini ta'minlash va atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida shaharsozlik faoliyati sohasida jamoatchilik nazoratini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Shaharsozlik hujjatlarining loyihalari qonunda belgilangan tartibda

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, “Adolat” milliy huquqiy axborot markazi, 2023 y. – 120 b.

jamoatchilik muhokamasidan o'tkaziladi.

Davlat barqaror rivojlanish prinsipiga muvofiq, atrof-muhitni yaxshilash, tiklash va muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshiradi.

Davlat Orolbo'yi mintaqasining ekologik tizimini muhofaza qilish hamda tiklash, mintaqani ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan rivojlantirish yuzasidan choralar ko'radi" - deb qayd etilganligi har kimning qulay atrof-muhitga ega bo'lish huquqi mavjudligini va uning holati haqida ishonchli axborot olish huquqiga egaligini, davlat esa fuqarolarning ekologik huquqlarini ta'minlashi va bu sohada jamoatchilik nazoratini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratishi, barqaror rivojlanish prinsipiga muvofiq, atrof-muhitni yaxshilash, tiklash va muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishi hamda orolbo'yi mintaqasining ekologik tizimini muhofaza qilish hamda tiklash, mintaqani ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan rivojlantirish yuzasidan choralar ko'rishida;

ikkinchidan, 62-moddasiga binoan, «Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburlar» deb ko'rsatilganligi davlatimizning ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy masalasi bo'libgina qolmasdan, balki ekologik siyosatining negizini tashkil etishi hamda butun jamiyat a'zolariga atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish sohasida katta mas'uliyat yuklatilganligida;

uchinchidan, 66-moddasiga asosan, «Mulkdor o'ziga tegishli bo'lgan mol-mulkka o'z xohishicha egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi. Mol-mulkdan foydalanish atrof-muhitga zarar yetkazmasligi, boshqa shaxslarning, jamiyat va davlatning huquqlarini hamda qonuniy manfaatlarini buzmasligi kerak» deya uqdirilganligi mulk egasiga o'ziga tegishli mol-mulkka egalik qilishi, undan foydalanish va tasarruf etish huquqi berilganligi va shu bilan bir vaqtda mulkdorning o'z mol-mulkidan foydalanishi jarayonida boshqa shaxslar, jamiyat va davlatning huquqlarini hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzmasligi hamda atrof muhitga zarar yetkazmasligi shartligida;

to'rtinchidan, 68-moddasiga binoan esa, «Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir.

Yer qonunda nazarda tutilgan hamda undan oqilona foydalanishni va uni umummilliy boylik sifatida muhofaza qilishni ta'minlovchi shartlar asosida va tartibda xususiy mulk bo'lishi mumkin» deb ta'kidlab o'tilganligi tabiiy resurslarga nisbatan mulk huquqining asosiy belgilaridan biri bo'lgan tabiiy resurslarning ajralmasligi belgisiga mos ravishda tabiatda barcha boyliklar bir-biri bilan o'zaro bog'liq ekanligi va bu bog'liqlik tabiatdagi o'zaro mutanosiblikni saqlashida, bu tabiiy resurslarning umummilliy boylik bo'lib, ulardan oqilona foydalanish shartligida hamda ularni muhofaza qilish maqsadida ekologiya sohasiga oid

qonunlar, ya'ni "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"¹ (1992 y.), "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"² (1993 y.), "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"³ (1996), Yer kodeksi⁴ (1998), "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida"⁵ (2004), "Ekologik nazorat to'g'risida"⁶ (2013 y.), "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"⁷ (2016 y.), "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"⁸ (2016 y.), "O'rmon to'g'risida"⁹ (2018 y.), "Ekologik ekspertiza to'g'risida"¹⁰ (2020) va boshqa shu kabi ekologik qonunchilik hujjatlarining to'liq ijro etilishini ta'minlash lozim ekanligida, chunki tabiat obyektlarining birontasiga yetkazilgan zarar boshqalariga ham albatta o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatishida;

beshinchidan, 79-moddasiga binoan, davlat yoshlarning barcha huquqlari kabi, ekologik huquqlarini himoya qilinishini ta'minlashi, 115-moddasiga asosan esa, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining vakolatlaridan biri atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy boyliklarni va biologik xilma-xillikni saqlash, iqlim o'zgarishiga, epidemiyalarga, pandemiyalarga qarshi kurashish hamda ularning oqibatlarini yumshatish sohalarida yagona davlat siyosati amalga oshirilishini ta'minlash ekanligi hamda 123-moddasiga asosan, hududlarni iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik jihatdan rivojlantirishni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish viloyatlar, tumanlar, shaharlar hokimlarining vakolatlaridan ekanligi qayd etilganligida.

Mamlakatimizda atrof muhitni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, tabiiy tizimlarni, ularning biologik rang-barangligini hamda o'zini o'zi to'g'rilash qobiliyatini saqlash va qayta tiklash, tabiiy resurslardan oqilona va kompleks foydalanishni ta'minlash, tabiatdan foydalanishni boshqarishning samarali iqtisodiy metodlarini joriy etishni davom ettirish, atrof muhitning ifloslanish darajasini kamaytirish, tabiiy muhitni saqlashni ta'minlashning huquqiy

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1993 y., 1-son, 38-modda; O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 07.02.2024 y., 03/24/904/0102-son; 30.08.2024 y., 03/24/951/0673-son.

² O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1993 y., 5-son, 221-modda; 04.11.2022 y., 03/22/800/0990-son; 29.11.2023 y., 03/23/880/0905-son; 18.01.2024 y., 03/24/898/0046-son.

³ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 y., 2-son, 52-modda; 07.02.2024 y., 03/24/904/0102-son.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1998 y., 5-6-son, 82-modda; 10.10.2024 y., 03/24/973/0800-son.

⁵ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2005 y., 1-con, 1-modda; 30.08.2024 y., 03/24/951/0673-son.

⁶ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013 y., 52-son, 688-modda; 2017 y., 37-son, 978-modda; 07.02.2024 y.

⁷ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 38-son, 440-modda; 30.08.2024 y., 03/24/951/0673-son.

⁸ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 38-son, 439-modda; 30.08.2024 y., 03/24/951/0673-son.

⁹ Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 17.04.2018 y., 03/18/475/1078-son; 07.06.2022 y.

¹⁰ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2000 y., 5-6-son, 144-modda; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son, 29.04.2021 y., 03/21/688/0394-son.

mexanizmini takomillashtirish, ekologik ilm-fanni rivojlantirish, ekologik bilimlarni keng targ'ib qilish, shuningdek ekologik madaniyatni oshirish chora-tadbirlari kompleksini amalga oshirish borasidagi tadbirlar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi asosida amalga oshirib kelinmoqda.

Bu jarayonda, ya'ni O'zbekiston Respublikasi aholisiga qulay yashash sharoitlari yaratish, sanitariya-gigiyena normalariga rioya qilish, atrof-muhitni obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish, shuningdek, tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish kabi xalq an'analarini tiklashda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 17-oktyabrdagi ***“O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni bayramiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida”***gi F-53-sonli farmoyishida qayd etilganidek, Asosiy qonunimizda belgilangan xalq hokimiyatchiligi, inson qadri, erkinlik va tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik kabi ezgu g'oyalar atrofida fuqarolarni jipslashtirish, «Konstitutsiya – erkin va farovon hayot garovi!» degan bosh g'oyani o'zida mujassam etgan tashkiliy-amaliy hamda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni samarali tashkil etishda farmoyish bilan tasdiqlangan ***“O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuniga bag'ishlangan bayram tadbirlariga tayyorgarlik ko'rish va ularni o'tkazish dasturi”***dagi tadbirlarni, yani:

birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mazmun-mohiyatini keng jamoatchilikka tushuntirish bo'yicha tashkiliy tadbirlarni tegishli davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan mutaxassislarni jalb qilgan holda fuqarolar o'rtasida Konstitutsiyamiz va uning asosida qabul qilingan ekologiya sohasiga oid qonunlar mazmun-mohiyati, atrof muhitni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlikni ta'minlashdagi ahamiyati bo'yicha targ'ibot va tashviqot ishlarini olib borish, ularning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish uchun zarur chora-tadbirlar belgilash va amalga oshirish;

ikkinchidan, ekologiya sohasiga oid ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar va targ'ibot-tashviqot ishlarini ommaviy axborot vositalarida olib borishni yanada kuchaytirish;

uchinchidan, “Konstitutsiya oyligi” doirasida o'tkaziladigan bayram va boshqa ko'ngilochar tadbirlarni rejalashtirish va ishlab chiqishda olimlar va mutaxassislarni keng jalb etish;

to'rtinchidan, “Konstitutsiya oyligi” doirasida ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan targ'ibot tadbirlarida har bir ishtirokchi va aholi ongiga Konstitutsiyadagi ekologik norma talablarini singdirish, ularni vatanining tabiiy boyliklariga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalashda ekologik qadriyatlarning ilg'or namunalarini hisobga olgan holda ekologiya masalalariga bag'ishlangan uchrashuvlar, davra suhbatlari o'tkazib borish va amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasi davlatimiz erishgan buyuk yutuq sifatida – uzoq davrga

mo'ljallangan hujjat bo'lib, fuqarolarning qulay atrof-muhitga ega bo'lish huquqi kafolatidir.

J.Z.Djumaboyev*

R.T.Djuraboyev*

Shaxsiy huquqlar va erkinliklar: Konstitutsiyaviy asoslar va IIOning roli

Shaxsiy huquq va erkinliklar har qanday demokratik jamiyatning asosini tashkil etadi. Ular insonning shaxsiy hayoti, daxlsizligi, erkinligi va qonun oldida tengligi kabi fundamental huquqlarni o'z ichiga oladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolarning shaxsiy huquqlari to'liq kafolatlangan bo'lib, ularni himoya qilishda Ichki ishlar organlari (IIO) asosiy rol o'ynaydi. Ushbu maqolada shaxsiy huquqlar va erkinliklarning konstitutsiyaviy asoslari, ularni ta'minlashda IIOning o'rni hamda mavjud muammolar va yechimlar tahlil qilinadi.

Shaxsiy huquqlar va erkinliklar: tushuncha va ahamiyat

Shaxsiy huquqlar insonning tabiiy va ajralmas huquqlari hisoblanib, qonun bilan himoyalanaadi. Ushbu huquqlar insonning shaxsiy hayoti, unga bo'lgan daxlsizlik va erkinlikni ta'minlash uchun zarurdir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida shaxsiy huquqlar quyidagicha kafolatlangan:

1. **Shaxsiy hayotga daxlsizlik** (27-modda): Har bir shaxsning shaxsiy hayoti, oilaviy sirlari va shaxsiy ma'lumotlari qonun bilan himoya qilinadi.
2. **Shaxsiy daxlsizlik** (25-modda): Har bir shaxsning hayoti, erkinligi va shaxsiy daxlsizligi davlat tomonidan kafolatlanadi.
3. **Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish** (26-modda): Fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlari ularning rozilgisiz oshkor qilinmasligi shart.

Shaxsiy huquqlar insonning erkin hayot kechirishi uchun muhim bo'lib, ular davlat organlari tomonidan himoyalaniishi shart [1].

IIOning shaxsiy huquqlar va erkinliklarni himoya qilishdagi roli

IIO shaxsiy huquqlarni himoya qilishda quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

1. **Jinoyatlarning oldini olish**: IIO shaxsiy huquqlarni buzishga qaratilgan harakatlarni aniqlash va ularning oldini olish choralarini ko'radi.
2. **Terguv va surishtiruv jarayonlarida adolatni ta'minlash**: Terguv jarayonida shaxsiy hayotga daxlsizlik va huquqlarni buzmaslik kafolatini ta'minlaydi.

---

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Jangovar tayyorgarlik sikli katta o'qituvchisi, dotsent, podpolkovnik

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Jangovar tayyorgarlik sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik

3. **Fuqarolarning murojaatlarini ko‘rib chiqish:** Shaxsiy huquqlarning buzilishi bo‘yicha fuqarolardan kelib tushgan murojaatlarni adolatli tarzda ko‘rib chiqadi.

4. **Profilaktika va huquqiy targ‘ibot:** Fuqarolarning shaxsiy huquqlari bo‘yicha huquqiy ongini oshirishga qaratilgan profilaktik tadbirlar o‘tkazadi.

IIOning shaxsiy huquqlarni ta‘minlash bo‘yicha asosiy huquqiy vakolatlari quyidagi qonunlarda belgilangan:

- "Ichki ishlar organlari to‘g‘risida"gi qonun [2];
- Jinoyat kodeksi va Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks [3].

Konstitutsiyaviy kafolatlar va xalqaro standartlar

Shaxsiy huquqlarni ta‘minlashning konstitutsiyaviy asoslari O‘zbekistonning qonunchilik tizimida o‘z aksini topgan. Konstitutsiyaning shaxsiy hayot va erkinliklarni himoya qilishga qaratilgan moddalari xalqaro standartlarga mos keladi:

1. **Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi:** Ushbu hujjatda shaxsiy hayot va erkinliklarni himoya qilish umumjahon prinsiplari belgilangan [4].

2. **Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt:** O‘zbekiston tomonidan tasdiqlangan mazkur hujjat shaxsiy huquqlarning xalqaro kafolatlarini ta‘minlaydi [5].

IIO faoliyatida shaxsiy huquqlarni ta‘minlash mexanizmlari

IIO shaxsiy huquqlarni himoya qilishda quyidagi mexanizmlardan foydalanadi:

1. **Axborot texnologiyalaridan foydalanish:** Fuqarolarning shaxsiy ma‘lumotlarini himoya qilishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.

2. **Huquqbuzarliklarning oldini olish:** Fuqarolarning shaxsiy hayotiga xavf tug‘diruvchi harakatlarni aniqlash va bartaraf etish.

3. **Jamoatchilik bilan hamkorlik:** Fuqarolik jamiyati institutlari bilan birgalikda shaxsiy huquqlarni himoya qilish bo‘yicha tadbirlarni amalga oshirish.

IIO faoliyatida uchraydigan muammolar

IIO shaxsiy huquqlarni himoya qilishda quyidagi muammolarga duch keladi:

1. **Qonunchilikdagi bo‘shliqlar:** Ba‘zi sohalar bo‘yicha me‘yoriy-huquqiy bazaning yetarli emasligi.

2. **IIO xodimlarining huquqiy savodxonligi:** Huquqiy ong va madaniyatning pastligi shaxsiy huquqlarni himoya qilishda kamchiliklarga olib keladi [6].

3. **Tashkiliy muammolar:** IIOning texnik va tashkiliy imkoniyatlarini kuchaytirish zarur.

Hal qilish yo‘llari va tavsiyalar

IIOning shaxsiy huquqlarni himoya qilishdagi samaradorligini oshirish uchun quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

1. Qonunchilikni xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish.
2. IIO xodimlari uchun inson huquqlari bo'yicha maxsus o'quv dasturlarini joriy etish.
3. Axborot texnologiyalaridan keng foydalanish.
4. Fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish.

Xulosa

Shaxsiy huquqlar va erkinliklar inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, ularning himoyasini ta'minlash IIOning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Konstitutsiyaviy va xalqaro huquqiy asoslar ushbu vazifalarni samarali amalga oshirish uchun muhim huquqiy kafolat bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, IIO faoliyatida mavjud muammolarni bartaraf etish, qonunchilikni takomillashtirish va huquqiy targ'ibotni kuchaytirish zarur.

X.N.Muslimov*

O'zbekiston Konstitutsiyasi – xalq irodasining ramzi

Konstitutsiyamizda belgilangan qonun ustuvorligi prinsipi jamiyatimizda inson huquq va erkinliklarini ta'minlash, barcha islohotlarni samarali amalga oshirishning muhim kafolatidir.

Shavkat Mirziyoyev

Konstitutsiya davlatning asosiy qonuni hisoblanib, u davlat tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllantirilish tartibi, saylov tizimi, fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va shaxsning o'zaro munosabatlari, shuningdek, sud tizimini hamda davlat va jamiyatning o'zaro munosabatlarini belgilab beradi⁸⁰.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining g'oyasi, maqsadi, ruhi – har bir qoidasi Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasi, asrlar mobaynida shakllangan demokratik qadriyatlar, milliy davlatchilik, shuningdek, bir necha ming-yillardan buyon avloddan meros bo'lib kelayotgan o'zbekona va sharqona davlatni idora etish hamda xalq bilan bamaslahat siyosat olib borish an'analarini o'zida to'la mujassamlashtirgan. Zero, Konstitutsiya mamlakat, millat va xalq sifatida keyingi qadamlarimizni aniqlab olishimiz uchun g'oyat ahamiyatli masala, adolatli jamiyat qurish yo'lidagi ulkan qadamdir⁸¹.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi mamlakatimiz mustaqilligining huquqiy asosini belgilovchi va xalq irodasining ramzi sifatida xizmat qiluvchi muhim hujjatdir. Konstitutsiya xalqimizning umumiy irodasi va intilishlarini o'zida

---

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Jangovar tayyorgarlik sikli o'qituvchisi, mayor

⁸⁰ <https://namstat.uz/uz/qo-mita-yangiliklar/6888-8-dekabr-o-zbekiston-konstitutsiyasi-qabul-qilingan-kun>

⁸¹ <https://meningkonstitutsiyam.uz/uz/site/page/konstitutsiyaning-mazmun-mohiyati>

aks ettirgan holda, davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida qonun ustuvorligini ta'minlaydi. Ushbu muqaddas hujjat demokratik tamoyillar asosida yaratilgan bo'lib, unda fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatlanadi, ijtimoiy adolat tamoyillari mustahkamlanadi.

1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi xalqimizning o'z mustaqil yo'lini tanlaganligini va milliy davlat qurilishini rivojlantirish yo'lida qat'iy qarorga kelganligini anglatdi. Bu hujjatni tayyorlashda xalqimizning tarixiy tajribasi, madaniyati va an'alariga tayangan holda, zamonaviy demokratik tamoyillar asos qilib olindi. O'zbekiston Konstitutsiyasi xalq suverenitetini e'lon qiladi, ya'ni barcha hokimiyat xalqniki ekanligini va uni amalga oshirish faqat xalqning irodasi bilan bog'liqligini ta'kidlaydi.

Konstitutsiya davlat boshqaruvi tizimini tashkil qilishda xalq irodasining bosh mezon ekanligini belgilaydi. Davlat hokimiyatining manbai va egasi bo'lgan xalq o'z huquqini bevosita saylovlar orqali yoki o'z vakillari orqali amalga oshiradi. Mazkur tamoyil O'zbekistonda demokratiyaning rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratdi. Shu bilan birga, Konstitutsiyada belgilangan davlat boshqaruvi shakli va organlari o'rtasidagi vakolatlar bo'linishi tamoyili mamlakatimizda huquqiy davlat asoslarini shakllantirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Konstitutsiyasi har bir fuqaroning teng huquq va erkinlikka ega ekanligini kafolatlaydi. Unda yashash, ta'lim olish, sog'liqni saqlash, mehnat qilish, shaxsiy xavfsizlik, so'z va e'tiqod erkinligi kabi asosiy huquqlar va erkinliklar qat'iy mustahkamlangan. Ayniqsa, davlatning inson huquqlarini himoya qilish borasidagi majburiyatlari aniq belgilangan. Konstitutsiyamizda har bir fuqaro o'z millati, jinsi, dini va ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar teng huquqlarga ega ekanligi alohida ta'kidlangan.

O'zbekistonning mustaqillik-yillarida erishgan barcha yutuqlari va amalga oshirilgan islohotlar bevosita Konstitutsiyaga tayangan holda amalga oshirildi. Bu hujjat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalaridagi tub o'zgarishlarni huquqiy jihatdan ta'minladi. Konstitutsiyaviy tamoyillar asosida tadbirkorlikni rivojlantirish, xususiy mulkni himoya qilish, yoshlarni qo'llab-quvvatlash va ayollar huquqlarini ta'minlash borasida keng ko'lamli dasturlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi o'zining xalqchil mazmuni bilan ajralib turadi. Unda xalq manfaatlari birinchi o'ringa qo'yilgan va bu davlat siyosatining barcha jabhalarida o'z aksini topadi. Konstitutsiya xalqimizning nafaqat huquqiy, balki ma'naviy qadriyatlarini ham ifoda etadi. U milliy birdamlik va birlikning kafolati sifatida xizmat qiladi.

O'zbekistonda davlat va jamiyat tomonidan Konstitutsiyaning mavqei yuksak qadrlanadi. 2023-yil 30-aprel kuni xalq tashabbusi asosida Konstitutsiyamiz yangi tahrirda qabul qilindi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz dunyoviy davlat, ochiq va

adolatli jamiyat qurish, unda tenglik va teng huquqlilik prinsiplarini hayotga tatbiq etish, fuqarolar, ayniqsa, ayollar va bolalar huquqlarini kamsitmaslik g'oyalari asoslanadi. Bunda yurtimizda inson huquqlari madaniyati tobora yuksalayotgani, inson hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatiga hurmat ruhi shakllanayotgani alohida ahamiyat kasb etadi.

Bosh qomusimiz Muqaddimasida O'zbekiston xalqi ushbu Konstitutsiyani, jumladan, "fuqarolar tinchligi va milliy totuvligini ta'minlash maqsadida"⁸² qabul qilgani alohida ta'kidlangan. Shu ma'noda, Asosiy Qonunimiz – biz uchun nafaqat muhim hayotiy qo'llanma, balki milliy g'urur-iftixor, kerak bo'lsa, ushbu zaminda istiqomat qilayotgan, jinsi, irqi, millati, tili, dinidan qat'i nazar, barcha insonlar uchun mustahkam huquqiy himoya hisoblanadi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 1-moddasida davlat qurilishining yangi strategik maqsadi – suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat qurish ekanligi qat'iy belgilandi, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari joriy etildi. Ayniqsa, inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning mutlaqo yangi mexanizmlarini nazarda tutuvchi konstitutsiyaviy asoslar mustahkamlangani e'tiborga sazovor.

Eng asosiysi, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning: birinchidan, mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga egaligi; ikkinchidan, to'g'ridan-to'g'ri amal qilishi; uchinchidan, yagona huquqiy makonning asosini tashkil etishiga taalluqli konstitutsiyaviy normalar mustahkamlab qo'yildi. Eski tahrirdagi matnda Konstitutsiya normalarini to'g'ridan-to'g'ri qo'llashga doir ushbu mexanizmlar mavjud emasdi.

Inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalarda ta'kidlanganidek, erkinlik – shaxsning o'z huquqlarini amalga oshirishida davlat aralashuvining yo'qligini anglatadi. Shu ma'noda, konstitutsiyaviy islohotlarda huquqiy, ijtimoiy davlat imperativini ta'minlashga alohida e'tibor qaratildi. Birdamlik, adolatli ijtimoiy siyosat, inson kapitalini rivojlantirish tamoyillari ustuvorligiga tayanildi.

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Konstitutsiyasida davlatning ijtimoiy sohadagi majburiyatlariga taalluqli normalar 3 barobar ko'paydi. Eng muhimi, Asosiy Qonunimizda birinchi-marta "O'zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat" (1-modda), degan norma belgilandi.

Ijtimoiy davlat, deganda, avvalo, o'z fuqarolariga muayyan minimal farovonlikni kafolatlaydigan davlat tushuniladi. Yangi O'zbekistonning asosiy maqsadi – har bir fuqaroga g'amxo'rlik qilish, inklyuziv rivojlanish, aholining barcha qatlami uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlashdan iborat

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya 7-moddasi birinchi bandida "Xalq davlat

---

⁸² O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

hokimiyatining birdan-bir Manbai”, degan norma belgilab qo’yilgan. Bu norma timsolida O‘zbekiston Respublikasida jahon miqyosida umume’tirof etilgan xalq hokimiyatchiligi prinsipi, ya’ni xalq suverenitetning tashuvchisi va davlat hokimiyatining yagona manbai ekanini anglatuvchi tamoyil mustahkamlab qo’yilgan⁸³.

Shundan kelib chiqib, keyingi-yillarda mamlakatimizda Yangi O‘zbekiston – inson sha’ni va qadr-qimmat, huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlari oliy qadriyat hisoblangan davlat bo‘lishi; xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi; “odamlar tashvishi bilan yashash”, xalqimizning qonuniy talab-istaklari va xohish-irodasini ro‘yobga chiqarish davlat organlari faoliyatini baholashning eng muhim mezoniga aylanishi; barcha muhim qarorlar aholi ishtirokida, fuqarolik jamiyati institutlari bilan maslahatlashuv asosida qabul qilinishi kabi prinsip va g‘oyalarni hayotga tatbiq etishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – xalqimizning birligi va erkinligini ifodalovchi, davlatimiz mustaqilligining mustahkam poydevori bo‘lib, u bugungi va kelajak avlodlar uchun mustahkam yo‘l xaritasidir. Ushbu hujjat nafaqat huquqiy asos, balki har bir fuqaroning o‘z huquq va burchlarini anglashiga yordam beruvchi muhim vositadir. Konstitutsiyaga hurmat va uni targ‘ib qilish har birimizning fuqarolik burchimizdir.

X.X. Baxramov*

B.B.Umurzakov*

Hayotimiz va faoliyatimizning asosiy qonuni – O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasidir

Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev mamlakatimiz Konstitutsiyasini qabul qilinganining 31-yilligi munosabati bilan O‘zbekiston xalqiga tabrigida “Konstitutsiyani jamiyat hayotining barcha jabhalarida to‘g‘ridan to‘g‘ri va bevosita qo‘llash amaliyotiga o‘tishimiz zarur bu borada, huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini inson huquqlarini himoya qilishga yo‘naltirish eng muhim ustuvor yo‘nalishlardan biri ekanligini” ta’kidlagan edilar [1].

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning 1-moddasida **O‘zbekistonning besh ustuni, ya’ni suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat** ekani qat’iy belgilab qo’yildi, uning mazmuni tubdan takomillashtirilib, yangi bob va moddalar bilan boyitildi”, – deya e’tirof etgan edi davlatimiz rahbari [2].

2023-yilning 30-aprel kuni O‘zbekistonda Konstitutsiyani yangi tahrirda

---

O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti, Yuridik fanlar kafedrasida dotsenti, podpolkovnik

* O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti, Jangovar tayyorgarlik sikli katta o‘qituvchisi, podpolkovnik

qabul qilish maqsadida umumxalq referendumi bo'lib o'tdi. Unga ko'ra, referendumda 19 722 809 nafar fuqaro, ya'ni, ovoz berish huquqiga ega fuqarolarning 84,51 foizi ishtirok etib xalqchil, asosiy qonunimizni umumxalq ovoz berish orqali qabul qildik. Yangi Konstitutsiya shu-yilning 1-may sanasidan kuchga kirdi [3].

Yangi tahrirga asosan, O'zbekiston konstitutsiyasidagi moddalar soni avvalgi 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshirildi. 128 ta moddaning 91 tasiga konseptual o'zgarishlar kiritildi. Umuman olganda, Konstitutsiyamiz matni 65 foizga yangilandi.

O'zgarishlar qatoriga, senatorlar soni 100 nafardan 65 nafarga qisqartirilganligi, O'zbekiston ijtimoiy davlat deb e'lon qilinganligi, mahalliy kengashlar va hokimlarning vakolatlarini bir-biridan ajratilganligi, "Advokatura" deb nomlanib 141 – 142-moddalarni o'z ichiga qamrab olgan yangi 24-bobning kiritilganligi kabilarni e'tirof etishimiz mumkin [4].

Jamiyatni yangilash, modernizatsiya qilish, bozor munosabatlariga bosqichma-bosqich o'tish davrida erishgan barcha yutuqlarimiz Konstitutsiyamizda belgilab qo'yilgan qator huquqiy asoslarga bog'liqligi, o'z navbatida har bir fuqaroda kelajakka umid bilan qarash, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati tomon bosib o'tayotgan yo'limizga to'la ishonch hissini shakllantiradi. O'tgan davr mobaynida Konstitutsiyamiz o'z xalqining ko'p asrlik an'analari va jahon konstitutsiyaviy tajribasining eng ilg'or jihatlarini, eng maqbul prinsiplarini o'zida mujassamlashtirganligini amalda to'la namoyon etdi.

Mustaqil davlatchilik siyosatini yuritish, yurt osoyishtaligini ta'minlash, millatlararo munosabatlarni oqilona yo'lga qo'yish, iqtisodiy oyoqqa turish hamda ma'naviy tiklanish yo'llarini izlab topish, ularning barchasi uchun esa, avvalo, huquqiy asoslarni yaratish mana shu muhim vazifalar sirasiga kirardi.

Agar, mustaqillikdan to hozirgi kunga qadar amalga oshirilgan islohotlar natijalariga e'tiborimizni qaratadigan bo'lsak, barcha erishilgan yutuqlarimiz zahirida bevosita Konstitutsiya asos sifatida yotibdi desak, mubolag'a bo'lmaydi. Konstitutsiyamizda inson, jamiyat va davlat manfaatlarining uyg'unligi bevosita tegishli normalarda o'zining huquqiy ifodasini topganligi ham aynan asosiy qomusimizning xalqchilligidan darak beradi. Darhaqiqat, inson manfaatlarining eng yuqori darajaga ko'tarilishida ham bevosita konstitutsiyamizning o'rni betakrordir.

Demokratik davlatlarda hech bir shaxs yoki fuqaro o'z hayoti va o'ziga tegishli huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni Konstitutsiyasiz tasavvur qila olmaydi. Chunki, bunday jamiyatda fuqaro va har bir shaxs Konstitutsiyada belgilab qo'yilgan huquq va erkinliklarga muntazam ravishda bevosita murojaat qiladi hamda ushbu Asosiy Qonunga o'zining huquq va erkinliklarini kafolatlab beruvchi oliy yuridik hujjat sifatida qaraydi. Shuning uchun ham demokratik

jamiyatda yashayotgan har bir shaxs Konstitutsiyaning mazmun-mohiyatini chuqur anglashi hamda hayotda uchrab turadigan muammolarning yechimini aynan Konstitutsiyadan izlashi va unga tayanishi tabiiy holdir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida xalqimizning irodasi, ruhiyati, ongi va madaniyati aks ettirilgan. Zero, Konstitutsiya xalqning siyosiy donoligi va tafakkuri mahsulidir. Konstitutsiya inson huquqlari va davlat mustaqilligi g'oyalariga sadoqat, hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyatini anglash, o'zbek davlatchiligining uch ming-yildan ziyod tarixiy tajribasiga tayanish, demokratiya, erkinlik va tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik g'oyalariga sadoqatimizni namoyon qilib, xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsip va normalariga asoslangan holda, O'zbekiston fuqarolarining munosib hayot kechirishini, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni, ko'p millatli jonajon O'zbekistonimizning farovonligini va gullab-yashnashini ta'minlash kabi olijanob maqsadlarni ko'zlaydi.

Aytish lozimki, Respublikamiz Konstitutsiyasi qabul qilinganidan buyon o'tgan vaqt davomidagi taraqqiyot, mazkur Konstitutsiyamizning naqadar yetuk va nufuzli hujjat ekanligini to'la tasdiqladi. Buni respublikamiz fuqarolari, siyosatchilar va xalqaro siyosiy tashkilotlar, bir so'z bilan aytganda, keng jamoatchilik tan olgan. Bugungi erkin hayotimiz va nurli kelajagimizning huquqiy asosi hisoblangan Bosh Qomusimizning yaratilishi va qabul qilinishi bir tomondan o'ziga xos tarixiy voqelik hisoblansa, ikkinchi tomondan Konstitutsiyamiz muqaddima qismidan to tugallanuvchi moddasigacha mustaqillik, insonparvarlik, tinchlik-totuvlik, inson huquq va erkinliklari, tenglik kabi qator g'oyalar bilan uyg'unlashib ketganligi, uning mazmunan hamda shaklan yangi hujjat ekanligini anglatadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi siyosiy, ijtimoiy – iqtisodiy, ma'naviy sohalari milliylik ruhi bilan sug'orilib yaratildi. Siyosiy yo'nalishda yurtimizning mustaqil demokratik respublika ekanligi, hokimiyatni amalga oshirishda xalqning o'rni va roli ta'minlanganligi, uning hududida birorta qoida ham uning roziligisiz o'rnatilmasligi, o'zga davlatlar bilan xalqaro huquq normalari asosida munosabat yuritishi belgilangan. Ijtimoiy munosabatlarda, umuminsoniy qadriyatlar, millatlarning qonun oldida tengligi, davlat o'zining har bir fuqarosi uchun xizmat qilishi, shaxs, davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga asoslanadi. Iqtisodiy yo'nalishda davlatning ishlab chiqarish mahsulotlarining qay tarzda yaratilishi, taqsimlanishi, mulk shakllari, egalik qilishning turlari mujassamlangan. Ma'naviy sohalarida davlat hokimiyatini amalga oshirishda uning kelib chiqishi, milliyligi, tarixiy an'analarga qat'i rioya etilishi ta'minlanadi, inson uchun eng muhim bo'lgan huquq va erkinlik g'oyalarini ulug'lantiradi.

So'nggi-yillar davrida mamlakatimizda Konstitutsiyamiz asosida davlat va

jamiyat qurilishi sohasida izchillik bilan chuqur islohotlar amalga oshirildi hamda bu islohotlarning huquqiy poydevori hisoblangan bir qator yangi qonunlar qabul qilindi. O‘zbekiston davlat hokimiyati tizimida saylov tizimi yanada takomillashtirildi (yangi Saylov kodeksi qabul qilindi); sud – huquq tizimi tubdan isloh etilmoqda; o‘zini o‘zi boshqarish institutlarining faoliyati kengaytirilmoqda; inson huquq va erkinliklari va farovonligi bosh masalaga aylandi. Bu ijobiy o‘zgarishlar zaminida konstitutsiyaviy normalar va aniq maqsadlarga yo‘naltirilgan davlatning qat’iy siyosatini ko‘rishimiz mumkin.

Konstitutsiyamiz qabul qilinganining tantana qilar ekanmiz, bu bayram shukhi har birimizni g‘ururlantirishi, yuragimizda jonajon yurtimizga nisbatan farzandlik tuyg‘usini jo‘sh urdirishi tabiiy. Chunki mana 32-yildirki, xalqchil, hayotiy, milliy qadriyat va an‘analirimizni o‘zida mujassam etgan Konstitutsiyamiz asosida qonunlar ishlab chiqilib, tinch va faravon hayot kechirib kelayapmiz.

Odamlar dunyoqarashi tubdan o‘zgargan, hayotga intilishi, yurtga muhabbati oshgan. Zero, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev, “...xalqimiz dunyoqarashining butunlay o‘zgargani, har bir yurtdoshimizning mamlakatimiz taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shayotgani Bosh qomusimizning hayotbaxsh qudrati va ulkan salohiyatidan dalolat berayotganini” ta’kidladilar.

Bir so‘z bilan aytganda, Konstitutsiyamizning hayotbaxsh kuch-qudrati va xalqimizning jipsligi, ahilligi, bilim va salohiyati yuksakligi bois, mamlakatimiz og‘ir sinovlardan muvaffaqiyatli o‘tdi. Bu bizning katta g‘alabamizdir.

Muhtasar qilib aytganda, Konstitutsiyada belgilab qo‘yilgan oliy maqsadimiz, ya’ni inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, davlat suvereniteti prinsiplariga sodiqligimizni, demokratiya, erkinlik va tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik g‘oyalarga sadoqatimizni namoyon qilib, inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish borasida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas’uliyatimizni anglagan holda, davlatchiligimiz rivojining uch ming-yildan ziyod tarixiy tajribasiga, shuningdek jahon sivilizatsiyasiga beqiyos hissa qo‘shgan buyuk ajdodlarimizning ilmiy, madaniy va ma’naviy merosiga tayanib, mamlakatimizning bebaho tabiiy boyliklarini ko‘paytirishga hamda hozirgi va kelajak avlodlar uchun asrab-avaylashga hamda atrof-muhit musaffoligini saqlashga astoydil ahd qilib, xalqaro huquqning umume’tirof etilgan prinsip va normalariga asoslangan holda, O‘zbekistonning jahon hamjamiyati, eng avvalo, qo‘shni davlatlar bilan do‘stona munosabatlarini hamkorlik, o‘zaro qo‘llab-quvvatlash, tinchlik va totuvlik asosida mustahkamlash hamda rivojlantirishga intilib, fuqarolarning munosib hayot kechirishini, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni, ko‘p millatli jonajon O‘zbekistonimizning farovonligini va gullab-yashnashini ta’minlashni maqsad

qilgan holda bosqichma-bosqich va izchillik bilan amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi asosiy huquqiy hujjat sifatidagi o‘rni doimo beqiyos bo‘lib qolaveradi.

J.Z.Djumaboyev*

Ichki ishlar organlarining faoliyatida fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari

Fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklari har qanday demokratik jamiyatning asosi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklari to‘liq kafolatlangan va ularni himoya qilish davlat organlarining asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan. Bu borada Ichki ishlar organlari (IIO) muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqola IIOning faoliyatida shaxsiy huquqlarni himoya qilish uchun yaratilgan huquqiy asoslarni, ularning samaradorligi va amaliyotdagi holatlarni tahlil qiladi.

Fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklari: tushuncha va ahamiyat

Shaxsiy huquqlar insonning shaxsiy hayoti, daxlsizligi, erkinligi va qonun oldida tengligini kafolatlaydigan huquqlarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga ko‘ra, shaxsiy huquqlarga quyidagilar kiradi:

- Shaxsiy hayotga daxlsizlik (27-modda);
- Har bir shaxsning hayoti, erkinligi va shaxsiy daxlsizligiga bo‘lgan huquqi (25-modda);
- Jinoiy ta‘qibga uchramaslik kafolatlari (26-modda).

Shuningdek, shaxsiy huquqlar umuminsoniy huquqlar qatoriga kiradi va xalqaro huquq normalari, jumladan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt orqali kafolatlanadi [1].

IIOning faoliyatida shaxsiy huquqlarni himoya qilishning huquqiy asoslari

IIO faoliyati qonun bilan tartibga solinadigan aniq vakolatlar va majburiyatlarga asoslangan. O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida shaxsiy huquqlarni himoya qilish bo‘yicha IIO uchun quyidagi huquqiy asoslar belgilangan:

1. **O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi** – IIOning inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish vazifasini belgilaydi.
2. **"Ichki ishlar organlari to‘g‘risida"gi qonun** – IIOning asosiy vazifalari, jumladan, shaxsiy huquqlarni himoya qilishni aniqlaydi [2].
3. **Jinoyat kodeksi va Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks** – shaxsiy huquqlarni buzganlik uchun javobgarlikni belgilaydi.

---

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Jangovar tayyorgarlik sikli katta o‘qituvchisi, dotsent, podpolkovnik

4. **Axborotni himoya qilishga oid qonunlar** – shaxsiy ma'lumotlarni muhofaza qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi [3].

IIO faoliyatida shaxsiy huquqlarni ta'minlash mexanizmlari

IIO shaxsiy huquqlarni himoya qilish uchun turli mexanizmlarni qo'llaydi. Ular quyidagilardan iborat:

1. **Profilaktika tadbirlari:** Jinoyat va huquqbuzarliklarning oldini olish uchun profilaktik chora-tadbirlar o'tkazish.

2. **Ta'lim va huquqiy targ'ibot:** Fuqarolarning huquqiy ongini oshirish uchun huquqiy targ'ibot ishlarini tashkil etish.

3. **Jinoyat ishlarini tekshirishda shaxsiy huquqlarni ta'minlash:** Terguv va surishtiruv jarayonida shaxsiy huquqlarning buzilishini oldini olish.

4. **Texnologiyalardan foydalanish:** Axborot texnologiyalari yordamida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish.

IIO faoliyatida uchraydigan muammolar

IIO shaxsiy huquqlarni himoya qilishda bir qator qiyinchiliklarga duch keladi:

1. **Me'yoriy-huquqiy bazaning yetarlicha mustahkam emasligi:** Qonunchilikda ba'zi sohalar bo'yicha aniq mexanizmlarning yetishmasligi [4].

2. **Huquqiy madaniyatning past darajada bo'lishi:** IIO xodimlari va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish zaruriyati.

3. **Tashkiliy muammolar:** IIOning faoliyatidagi tashkiliy kamchiliklar.

Hal qilish yo'llari va tavsiyalar

IIO tomonidan shaxsiy huquqlarni himoya qilish samaradorligini oshirish uchun quyidagi choralar taklif etiladi:

1. Qonunchilikni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish.

2. IIO xodimlarini inson huquqlari bo'yicha doimiy ravishda o'qitish.

3. Fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish.

4. Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishni ta'minlash.

Xulosa

IIO fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini himoya qilishda muhim vazifani bajaradi. Buning uchun huquqiy asoslar yaratilgan bo'lsa-da, ularni yanada takomillashtirish va amaliyotda to'liq ta'minlash talab etiladi. Huquqiy ta'lim va profilaktika choralari orqali fuqarolarning huquqiy ongini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Ш.А. Албеков*

Конституционно-правовые гарантии обеспечения личных прав и свобод граждан органами внутренних дел республики узбекистан

---

* Старший преподаватель цикла физической подготовки Институт повышения квалификации МВД Республики Узбекистан

ВВЕДЕНИЕ

Конституция Республики Узбекистан, принятая 8 декабря 1992 года, закрепляет права и свободы человека как высшую ценность государства и общества. Органы внутренних дел (ОВД) занимают центральное место в системе защиты правопорядка и реализации конституционных гарантий, связанных с защитой личности, ее прав и свобод. Деятельность сотрудников ОВД регулируется Конституцией, законами и другими нормативно-правовыми актами, что обеспечивает их подотчетность и ответственность перед обществом.

Целью данной статьи является анализ конституционно-правовых гарантий, связанных с деятельностью ОВД, выявление проблемных аспектов и перспектив совершенствования их реализации.

Конституционные основы защиты прав и свобод граждан в Узбекистане.

Основные права и свободы граждан. Конституция Республики Узбекистан закрепляет широкий спектр прав и свобод граждан, включая:

- Право на жизнь (статья 25);
- Право на свободу и личную неприкосновенность (статья 27);
- Право на защиту чести и достоинства (статья 26);
- Право на неприкосновенность частной жизни, личной и семейной тайны (статья 31).

Эти права являются основополагающими и обязательны для соблюдения всеми органами государственной власти, включая органы внутренних дел.

Принципы правового государства. Конституция Узбекистана основывается на принципах верховенства закона, гуманизма и уважения прав человека. Статья 15 Конституции подчеркивает, что Конституция и законы обладают высшей юридической силой. Это означает, что любые действия органов внутренних дел должны строго соответствовать законодательству. Особое значение имеет статья 44, которая гарантирует каждому гражданину право на судебную защиту в случае нарушения его прав. Данный механизм служит важным инструментом контроля за законностью действий сотрудников ОВД.

Роль органов внутренних дел в обеспечении конституционных прав граждан.

Функции органов внутренних дел. В соответствии с Законом Республики Узбекистан «Об органах внутренних дел», основными задачами ОВД являются:

1. Обеспечение общественного порядка и безопасности.
2. Защита прав, свобод и законных интересов граждан.

3. Предупреждение, выявление и раскрытие преступлений и правонарушений.

4. Осуществление контроля за соблюдением законодательства.

Деятельность органов внутренних дел направлена на защиту прав граждан, но при этом должна быть строго ограничена рамками закона, чтобы исключить злоупотребление полномочиями.

Принципы деятельности ОВД. Деятельность органов внутренних дел основывается на следующих принципах:

- Законность: Все действия сотрудников ОВД должны быть строго регламентированы законами и подзаконными актами.

- Прозрачность: Общество имеет право знать о деятельности ОВД, за исключением информации, составляющей государственную или служебную тайну.

- Уважение прав и свобод человека: Любые ограничения прав граждан должны быть пропорциональны и обоснованы.

Механизмы обеспечения личных прав и свобод граждан органами внутренних дел.

Право на личную неприкосновенность. Статья 25 Конституции утверждает, что никто не может быть подвергнут незаконным арестам или задержаниям. Для реализации этого права действуют следующие механизмы:

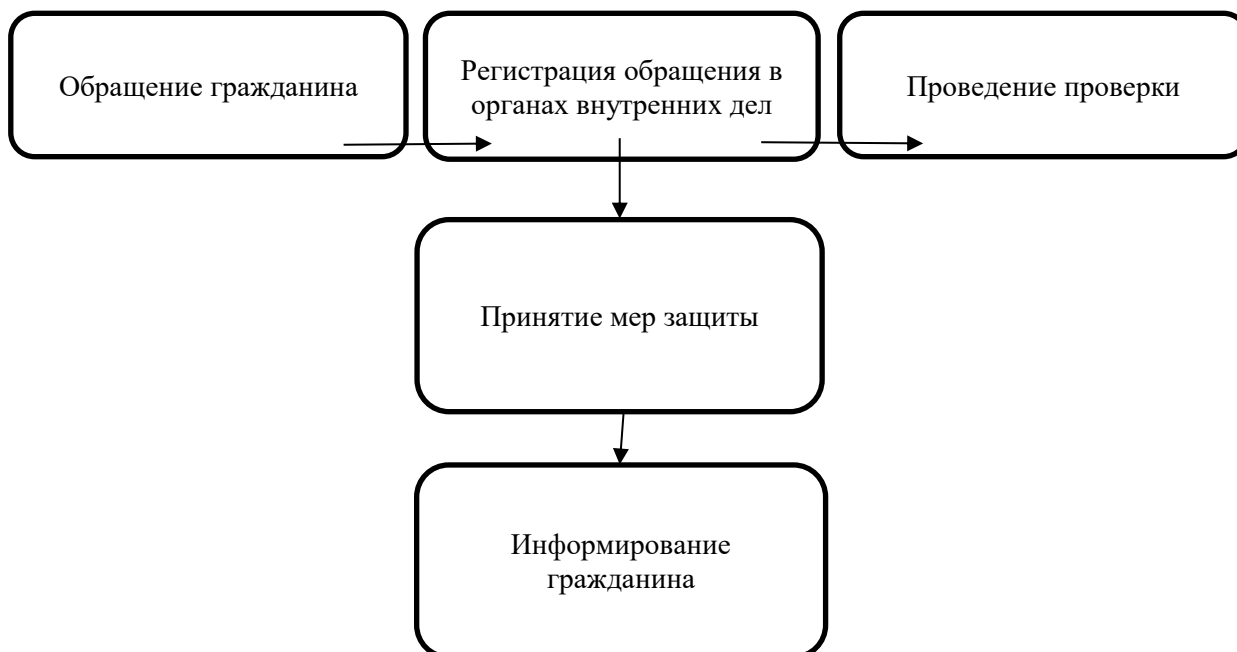
- Процедурные гарантии: Задержание может быть осуществлено только на основании закона, с обязательным уведомлением задержанного о причинах задержания и его правах.

- Судебный контроль: Срок задержания более 48 часов допускается только по решению суда.

Защита от произвола и злоупотреблений. Конституция (статья 26) и уголовное законодательство Узбекистана запрещают применение пыток, насилия или других унижающих человеческое достоинство методов. Органы внутренних дел обязаны соблюдать этот запрет при проведении следственных действий и обеспечении правопорядка. Для борьбы с произволом действует система прокурорского надзора за законностью действий сотрудников ОВД, а также право граждан на подачу жалоб в суд или прокуратуру.

Неприкосновенность частной жизни. Согласно статье 27 Конституции, никто не может подвергаться вмешательству в его частную жизнь без законных оснований. Органы внутренних дел могут собирать личную информацию только в пределах, установленных законом, и с соблюдением принципа конфиденциальности. Нарушение этого права влечет за собой ответственность, предусмотренную законодательством.

Схема №1. Механизм защиты прав граждан органами внутренних дел.

Проблемные аспекты реализации конституционно-правовых гарантий.

Превышение полномочий сотрудниками. ОВД Одна из наиболее острых проблем - случаи превышения полномочий сотрудниками ОВД, включая незаконное задержание, применение силы и нарушение процедурных норм. Такие действия подрывают доверие граждан к государственным органам.

Недостаточная правовая осведомленность граждан. Большинство граждан недостаточно осведомлены о своих правах, что затрудняет их защиту в случае нарушения. Например, не все граждане знают о своем праве на юридическую помощь при задержании.

Ограниченность механизмов общественного контроля. Хотя законодательство Узбекистана предусматривает участие гражданского общества в контроле за деятельностью ОВД, данные механизмы еще недостаточно развиты. Это снижает эффективность обратной связи между гражданами и государственными органами.

Перспективы совершенствования деятельности органов внутренних дел.

Для повышения эффективности реализации конституционно-правовых гарантий личных прав и свобод граждан необходимы следующие меры:

1. Усиление контроля за действиями сотрудников ОВД: Внедрение дополнительных механизмов внутреннего и внешнего контроля, включая цифровую фиксацию действий сотрудников полиции.

2. Расширение правового просвещения граждан: Проведение образовательных кампаний для информирования граждан о их правах и способах их защиты.

3. Повышение профессионализма сотрудников ОВД: Организация

регулярных тренингов по правам человека и международным стандартам защиты прав и свобод.

4. Развитие механизмов общественного контроля: Создание независимых наблюдательных комиссий при органах внутренних дел для мониторинга их деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Органы внутренних дел играют ключевую роль в обеспечении конституционно-правовых гарантий личных прав и свобод граждан Республики Узбекистан. Однако эффективность их деятельности зависит от строгого соблюдения принципов законности, прозрачности и уважения прав человека. Решение существующих проблем требует комплексного подхода, включающего законодательные, организационные и образовательные меры. Только так можно обеспечить надежную защиту прав граждан в современном правовом государстве.

D.J. Eshqulov*

Ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini ta'minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning eng asosiy normalari qayd etilgan shuningdek, inson huquqlari hamda ularning himoya qilinishiga oid umumiy qoidalar ham mustahkamlab qo'yilgan. Yangi Konstitutsiyaning VII–X boblari shaxsiy huquq va erkinliklar, siyosiy va iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar, inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlariga doir eng muhim ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi normalarni qamrab olgan. Ushbu huquq va erkinliklar hamda ularning kafolatlarini bilib olish har bir fuqaroning kundalik hayotida juda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Yangi taxrirdagi Konstitutsiyasining Shaxsiy huquq va erkinliklar deb nomlangan VII bobi 25-35-moddalarni o'z ichiga oladi. Yangi Konstitutsiyaning 25-moddasiga ko'ra, yashash huquqi har bir insonning ajralmas huquqidir va u qonun bilan muhofaza qilinadi. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og'ir jinoyatligi qayd etilgan va O'zbekiston Respublikasi jinoyat kodeksining tegishli moddalari bilan jinoiy javobgarlikni keltirib chiqaradi. O'zbekiston Respublikasida o'lim jazosi taqiqlanadi. Demak yashash huquqi har bir insonning ajralmas huquqi bo'lib, u huquqdan ya'ni yashash huquqidan hech kim ajrata olmasligi mustahkamlab qo'yilgan.

Yangi Konstitutsiyaning 26-moddasida insonning sha'ni va qadr-qimmatini

---

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedrası o'qituvchisi, mayor

daxlsizdir va hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'lishi mumkin emasligi mustahkamlab qo'yilgan bo'lib, hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalaga yoxud jazoga duchor etilishi shuningdek hech kimda uning roziligisiz tibbiy va ilmiy tajribalar o'tkazilishi mumkin emas.

Ushbu moddada mustahkamlangan normalar O'zbekiston Respublikasi xalqining shaxsiy huquq va erkinliklarini yanada to'liq ta'minlashga qaratilgan qoidalaridan hisoblanadi.⁸⁴ Shaxs sha'ni deganda, shaxsning yurish turishiga nisbatan o'zga shaxslarning bergan ma'naviy-axloqiy baxosi tushuniladi. Qadr-qimmat - shaxsning jamiyatdagi o'rniga, shaxsiy xususiyatlariga, qobiliyatlariga, dunyoqarashiga qarab o'zini-o'zi ichki baxolashidir.

Yuqorida keltirib o'tilgan konstitutsiyaviy normalar

- shaxsning sha'ni va qadr-qimmati;
- shaxsiy nomulkiy huquqlarini qo'riqlash va xurmat qilish;
- shaxsiy hayot va uy-joy daxlsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Sha'n va qadr-qimmat faqat insonga xos sifat bo'lib, u insonning tug'ilganidan qo'lga kiritadigan ajralmas va boshqalarga o'tkazib bo'lmaydigan huquq hisoblanadi, ya'ni ma'naviy dunyosini tavsiflaydigan nomoddiy boyliklardan hisoblanadi. Shaxs sha'ni va qadr-qimmatini ximoya qilish huquqining e'lon qilingani O'zbekiston Respublikasining huquq tizimi inson huquqlari sohasida xalqaro standartlarni e'tirof etganini bildirib, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948-yil 10-dekabr) ning 12-moddasida⁸⁵ belgilangan "Shaxs nomusi va sha'ni daxlsizligi", shuningdek, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966-yil 19-dekabr)ning 17-moddasi 1-qismida "Hech kimning shaxsiy va oilaviy hayotiga o'zboshimchalik yoki noqonuniy tarzda aralashish, uning uy-joyi daxlsizligiga yoki yozishmalari sirlari daxlsizligiga o'zboshimchalik bilan yoki noqonuniy tarzda tajovuz qilish va uning or-nomusi va sha'niga tajovuz qilishi mumkin emas"⁸⁶ deb mustahkamlangan me'yorlarning uzviy davomi sifatida namoyon bo'ladi. O'zining sifatlariga ma'naviy-axloqiy baho berish doim shaxsiy bo'lib, sub'ektiv xarakterga ega. Shu bois u ijtimoiy fikr bilan mos kelishi yoki mos kelmasligi mumkin. Shunga qaramasdan, shaxsning qadr-qimmati, shaxsni ichki o'zini-o'zi baholash mezonini va jamiyatning unga bergan bahosi o'zaro bir-biriga bog'langan mezonlardandir. Shuning uchun ham insonning sha'n va qadr-qimmati katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, qonun tomonidan himoya qilinadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 27-moddasida

---

⁸⁴ Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 1.05.2023-yil.

⁸⁵ Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi 10.12.1948- yil.

⁸⁶ Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt 19.12.1966-yil.

“Har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega”⁸⁷ deb qayd etilgan. Shaxsiy hayot daxlsizligi – shaxsning tug‘ilishi bilan vujudga keladigan va hech kimning aralashishiga yo‘l qo‘yilmaydigan insonning hayotiy turmush tarzidir. Yangi Konstitutsiya normalarining mustahkamlanishi va rivojlantirilishi barcha huquq sohalari, ya’ni, fuqarolik, jinoiy, ma’muriy va boshqa sohalariga doir huquqiy me’yorlarda o‘z aksini topgan.

Masalan, 09.01.1997-yildagi O‘zbekiston Respublikasi «Advokatura to‘g‘risida»gi Qonunning 9-moddasiga muvofiq advokat advokatlik faoliyati sirini saqlashga majburdir⁸⁸. Shunday qilib advokatga, advokatura xodimlari va mansabdor shaxslarga advokatlik siri predmetini tashkil etadigan ma’lumotlarni oshkor etish va ushbu ma’lumotlardan o‘zlarining hamda uchinchi shaxsning manfaatlari yo‘lida foydalanish man etiladi. O‘zbekiston Respublikasining 1.03.1997-yildagi «Notariat to‘g‘risida»gi Qonunning 6-moddasiga binoan esa notariusga, notarial harakatlarni bajaradigan mansabdor shaxslarga ularning xizmat vazifasini bajarishlari orqali ma’lum bo‘lgan notarial harakatlar mazmunidagi ma’lumotlarni hattoki, o‘z mehnat shartnomalari bekor bo‘lganidan so‘ng ham, oshkor qilish man etiladi. Bajarilgan notarial harakatlar haqidagi ma’lumot faqat unga yoki uning nomidan yoxud uning topshirig‘iga binoan notarial harakatlarni bajargan shaxslarga berilishi mumkin. Yangi Konstitutsiyaga muvofiq O‘zbekiston Respublikasida hech kim qonunda ko‘rsatilmagan hollarda shaxsning ruxsatisiz turar joyiga kirishi, tintuv o‘tkazishi yoki uni ko‘zdan kechirishi mumkin emas. Faqatgina sudning qaroriga asosan turar joyda yuqoridagi xatti-harakatlarni amalga oshirish mumkin.

Hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi, qamoqda saqlanishi yoki uning ozodligi boshqacha tarzda cheklanishi mumkin emas. Hibsga olishga, qamoqqa olishga va qamoqda saqlashga faqat sudning qaroriga ko‘ra yo‘l qo‘yiladi. Shaxs sudning qarorisiz qirq sakkiz soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emas. Shaxsni ushlash chog‘ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turilishi asoslari tushuntirilishi shart. Shaxsning sudlanganligi va bundan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar uning qarindoshlari huquqlarini cheklash uchun asos bo‘lishi mumkin emas.

Yuqoridagilardan ma’lum bo‘ladiki, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, mansabdor shaxslar ham qonuniy asosi bo‘lmasa, hech bir shaxsni hibsdan yoki qamoqda saqlab turishga haqli emas. Hibsdan yoki qamoqda saqlab turish uchun qonuniy asoslar O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 18, 242—248 va 558-moddalarida qayd etilgan. Hech kim qiynoqqa solinishi, zo‘ravonlikka, shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzdagi

---

⁸⁷ Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil 1-may.

⁸⁸ O‘zbekiston Respublikasining «Advokatura to‘g‘risida»gi qonuni. 09.01.1997-y

tazyiqqa duchor etilishi mumkin emasligi. Ushbu normaning ijrosini mustahkamlash uchun O‘zbekiston Respublikasi

Jinoyat-protsessual kodeksining 17-moddasida sudya, prokuror, tergovchi va surishtiruvchi ishda qatnashayotgan shaxslarning sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilishlari shartligi, hech kim qiynoqqa solinishi, zo‘ravonlikka, shafqatsiz yoki inson sha’ni va qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzdagi tazyiqqa duchor etilishi mumkin emasligi alohida tartibda mustahkamlab qo‘yilgan.

Xulosa qilib aytganda Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, davlat suvereniteti prinsiplariga, demokratiya, erkinlik va tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik g‘oyalariga sadoqatligini namoyon qilib, inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etib, hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas’uliyatini anglagan holda, fuqarolarning munosib hayot kechirishini, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni, ko‘p millatli jonajon O‘zbekistonimizning farovonligini va gullab-yashnashini ta’minlashni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan.

Sh.K.Raximov*

Konstitutsiya – fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarining mustahkam huquqiy poydevori

O‘zbekistonda inson huquqlarini rag‘batlantirish, himoya qilish va ularga rioya qilish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining Milliy strategiyasi doirasida shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash borasida maqsadli choralar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, inson huquqlari sohasida ta’limni takomillashtirish yuzasidan muhim qadamlar qo‘yilmoqda.

Shundan kelib chiqib, keyingi-yillarda mamlakatimizda Yangi O‘zbekiston – inson sha’ni va qadr-qimmatini, huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlari oliy qadriyat hisoblangan davlat bo‘lishi; xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi; “odamlar tashvishi bilan yashash”, xalqimizning qonuniy

---

* IIV MOI Maxsus fanlar sikli o‘qituvchisi, mayor

talab-istaklari va xohish-irodasini ro'yobga chiqarish davlat organlari faoliyatini baholashning eng muhim mezoniga aylanishi; barcha muhim qarorlar aholi ishtirokida, fuqarolik jamiyati institutlari bilan maslahatlashuv asosida qabul qilinishi kabi prinsip va g'oyalarni hayotga tatbiq etishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Demokratiyaning talabu taomili va ustunligi ham shunda. Bunda qonun chiqaruvchi va ijro organlaridan inson huquqlarini ta'minlash; demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda parlament va siyosiy partiyalar, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish; hokimiyat tarmoqlarini tiyib turish va muvozanatni saqlashda parlament rolini oshirish; davlat xizmatlari sifati va samaradorligini yaxshilash, davlat organlari faoliyatining hisobdorligi va ochiqligini kuchaytirish hamda parlament va jamoatchilik nazorati mexanizmlarini amalga tatbiq etish masalalariga alohida e'tibor qaratish talab etiladi.

Avvalo, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida xalq hokimiyatchiligi prinsipining muhim qoidalaridan biri sifatida inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanishi belgilab qo'yildi.

Bugungi kunda inson qadr-qimmati, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash g'oyasi davlatimizning butun ichki va tashqi siyosatining tamal toshiga, Yangi O'zbekistonda olib borilayotgan demokratik islohotlarning eng muhim harakatlantiruvchi kuchiga hamda ushbu ezgu sa'y-harakatlarni o'zaro bog'lab turuvchi muhim omilga aylandi.

Agar dunyo mamlakatlari Konstitutsiyalarida insonning 110 dan ortiq huquqi qayd etilganini hisobga olsak, hozirgi kunda shundan 90 tasi yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda mavjud. Ya'ni bu Konstitutsiya, tom ma'noda, o'zbekona "Inson huquqlari to'g'risidagi bill"ga aylandi, deyishga barcha asoslar bor.

Konstitutsiya bilan fuqarolarning quyidagi shaxsiy huquq va erkinliklari mustahkamlandi:

✓ **Har kim o'z huquq va erkinliklarini qonunda taqiqlanmagan barcha usullar bilan himoya qilishga haqli.**

✓ Shaxsni ushlab chog'ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turishning qonuniy asosi tushuntirilishi kerak.

✓ Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchi o'zining aybsizligini isbotlab berishga majbur emas.

✓ Qonunni buzgan holda olingan dalillardan odil sudlovni amalga oshirish chog'ida foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

✓ Hibsga olishga, qamoqqa olishga va qamoqda saqlashga faqat sudning qaroriga ko'ra yo'l qo'yiladi.

✓ Uy-joyda tintuv o'tkazishga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo'l qo'yiladi.

✓ Jinoyat uchun hukm qilingan har kim qonunda belgilangan tartibda hukmning yuqori turuvchi sud tomonidan qayta ko'rib chiqilishi huquqiga, shuningdek afv etish yoki jazoni yengillashtirish to'g'risida iltimos qilish huquqiga ega.

✓ Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchi tergov va suddagi savollarga javob bermasdan sukut saqlash huquqidan foydalanishi mumkin.

✓ Shaxs sudning qarorisiz qirq sakkiz soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emas.

✓ O'z isbotini topmagan aybdorlikka oid barcha shubhalar gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi yoki mahkumning foydasiga hal qilinadi.

✓ Inson o'ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majbur emas.

✓ Agar shaxsning o'z aybini tan olganligi unga qarshi yagona dalil bo'lsa, u aybdor deb topilishi yoki jazoga tortilishi mumkin emas.

✓ Mahkum o'ziga nisbatan insoniy muomalada bo'linishi hamda inson shaxsiga xos bo'lgan sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilinishi huquqiga ega.

✓ Har kim yozishmalari, telefon orqali so'zlashuvlari, pochta, elektron va boshqa xabarlarini sir saqlanishi huquqiga ega.

✓ Ushbu huquqning cheklanishiga faqat sudning qaroriga asosan yo'l qo'yiladi.

✓ Advokatga o'z himoyasidagi shaxs bilan moneliksiz va xoli uchrashish, maslahatlar berish uchun shart-sharoitlar ta'minlanadi.

✓ Advokat, uning sha'ni, qadr-qimmatini va kasbiy faoliyati davlat himoyasida bo'ladi va qonun bilan muhofaza qilinadi.

✓ Huquqbuzarliklardan jabrlanganlarning huquqlari qonun bilan muhofaza qilinadi.

✓ Davlat jabrlanganlarga himoyalaniшни va odil sudlovdan foydalanishni ta'minlaydi, ularga yetkazilgan zararining o'rni qoplanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi.

✓ Ayblanuvchiga o'zini himoya qilish uchun barcha imkoniyatlar ta'minlanadi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, bugun Konstitutsiyamizning yangi normalarida asosiy e'tibor inson, jamiyat va davlatning barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilganini ishonch bilan ta'kidlash mumkin. Yangi tahrirdagi Asosiy Qonunning qabul qilinishi bilan bu borada yanada mustahkam konstitutsiyaviy-huquqiy asos yaratildi. Binobarin, Yangi O'zbekiston o'zining

ushbu sohalaridagi xalqaro majburiyatlariga qat'iy sodiqligini yana bir bor namoyon etdi.

Konstitutsiyamizda Yevropa, Osiyo, Sharq va Amerika mintaqalarida joylashgan dunyo davlatlarining ijobiy konstitutsiyaviy tajribasi o'z aksini topgan. Asosiy Qonunimiz huquqshunos olimlar, siyosatshunoslar, ko'plab xalqaro tashkilotlar mutaxassislari tomonidan sinchiklab o'rganilgan bo'lib, unga inson huquqlari bo'yicha xalqaro huquq normalari qo'shimcha ravishda uyg'unlashtirilgandir.

O'zbekiston Konstitutsiyasining yangi tahrirda qabul qilinishi "Inson sha'ni va qadr-qimmatini uchun" tamoyili asosida xalq farovonligini yanada yuksaltirish, inson, fuqarolik jamiyati va davlatni jadal rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratdi.

N.Z.Tasimov*

Konstitutsiya - maxsus vositalarni qo'llashning bosh huquqiy asosi sifatida

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ikkinchi bo'limi "Inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari"⁸⁹da qayd etilganidek fuqarolarning huquq va erkinliklari davlat tomonidan ximoyalanishi kafolatlangan. Bugungi kunda mamlakatimiz hududida huquqbuzarlar tomonidan sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning oldini olishda ichki ishlar organlari ta'minotida bo'lgan (*O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlan ro'yxatdagi*) maxsus vositalarni fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash maqsadida qo'llashga asos bo'lmoqda.

Ichki ishlar organlari xodimlari tomonidan maxsus vositalarni qo'llashning huquqiy asoslari eng avvalo yuqorida ta'kidlanganidek O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining Ichki ishlar organlari to'g'risidagi Qonuni, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat hamda ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodekslarining bir qator moddalari, Ichki ishlar vazirligining 55,29-sonli buyruqlari hisoblanadi.

Ichki ishlar organlari to'g'risidagi Qonunning⁹⁰ 5-bobida keltirilganidek,

---

* IIV Malaka oshirish instituti Jangovar tayyorgarlik sikli katta o'qituvchisi, mayor

⁸⁹ *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.2024.*

⁹⁰ *O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar organlari to'g'risidagi qonuni. T.2024.*

Xodimlar maxsus vositalarni faqat qonunda belgilab berilgan hollarda va tartibda olib yurishga, saqlashga va qo'llash huquqlariga ega bo'ladi.

Maxsus vositalarni qo'llash uchun xodim maxsus tayyorgarlikdan o'tib, sertifikatga ega bo'lgandan so'ng maxsus vositalarni qo'llash huquqiga ega bo'ladi.

Maxsus vositalar qo'llanilishidan avval xodim ularni qo'llash niyati to'g'risida aniq ifodalangan holda ogohlantirishi lozimligi, bundan ushbu ogohlantirishning imkoni bo'lmaganda yoxud ularning qo'llanilishini kechiktirish fuqarolarning va xodimning hayoti va sog'lig'iga bevosita xavf tug'diradigan hollarda hamda boshqa og'ir oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan hollar mustasnoligi belgilangan.

Maxsus vositalarning qo'llanilishi yuzaga kelgan vaziyatga, shaxslar xatti-harakatlarining xususiyatiga va xavflilik darajasiga muvofiq bo'lishi kerak. Bunda ichki ishlar organi xodimi har qanday zararning imkon qadar kam bo'lishiga intilishi shart (*xodim tomonidan yetkazilgan zarar yuqorida qayd etilgan Qonunning 5-bobi hamda Jinoyat kodeksining 37,38,39-moddalarida keltirilgan shartlari (chegarasi)ga mos ravishda bo'lishi lozim, shunda xodimning xarakatlari qonuniy deb topiladi. Agar xodim tomonidan yuqorida ko'rsatilgan hujjatlarda keltirilgan shartlar chegarasidan chetga chiqib yetkazilgan zarar oldi olingan zarardan oshib ketgan hollarda xodimga nisbatan javobgarlik belgilanadi*)⁹¹.

Maxsus vositalar qo'llanilganligi natijasida tan jarohati olgan fuqarolarga birinchi yordam ko'rsatilishi, shuningdek imkon qadar qisqa vaqt ichida tibbiy yordam ko'rsatish choralari ko'rilishi zarur (*agar maxsus vosita qo'llanilganligi natijasida fuqaroga tan jarohati yetgan taqdirda xodim birinchi navbatda o'z xavfsizligini ta'minlagan holda tan jarohati olgan fuqaroning oldiga yaqinlashib uni zararsizlantirishi (qurol, kesuvchi-teshuvchi o'tkir tig'li predmetlar v.x. kazolar) lozim*).

Maxsus vositalar qo'llanilganligining har bir holati to'g'risida ichki ishlar organining xodimi bevosita boshlig'iga darhol axborot berishi shart. Agar maxsus vositalar qo'llanilganligi natijasida fuqarolarga tan jarohati yetkazilsa yoxud u halok bo'lsa, shuningdek ularning mol-mulkiga zarar yetkazilsa har bir holat to'g'risida prokurorga darhol xabar beriladi, xodim darhol hodisa joyini o'zgarishsiz saqlashga qaratilgan choralarni ko'radi, maxsus vositalar qonunda belgilangan asoslar bo'yicha va belgilangan tartibda qo'llanilgan bo'lsa ichki ishlar organi xodimi yetkazilgan zarar uchun javobgar bo'lmaydi.

Qonunning 5-bobida Ichki ishlar organlari xodimlariga maxsus vositalarni qo'llash huquqlaridan tashqari bir qator cheklovlar ham belgilangan: Maxsus vositalarning qo'llanilishi uchinchi shaxslarning hayoti, sog'lig'iga xavf tug'dirmasligi va mol-mulkiga zarar yetkazmasligi kerak.

---

⁹¹ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. T.2024. <https://www.lex.uz/acts/111453>

Maxsus vositalar *homiladorlik belgilari sezilib turgan ayollarga, nogironlik belgilari ko‘rinib turgan shaxslarga, yoshi aniq ko‘rinib turgan yoki ma’lum bo‘lgan voyaga yetmaganlarga nisbatan*, bundan ularning qurolli qarshilik ko‘rsatganligi yoki fuqarolarning yoxud ichki ishlar organi xodimining hayoti va sog‘lig‘iga haqiqatda tahdid etib, guruh bo‘lib hujum qilganligi hollari mustasno, shuningdek kuch ishlatmasdan, jamoat tartibini, transport, aloqa vositalari va tashkilotlarning ishini buzmasdan o‘tkazilayotgan g‘ayriqonuniy yig‘ilishlar, mitinglar, namoyishlar, ommaviy chiqishlar va piket qo‘yishlarni bartaraf etish chog‘ida maxsus vositalarning, shu jumladan gazli hamda shikastlantiruvchi qurolning qo‘llanilishi taqiqlanadi.

Xodimlar tomonidan maxsus vositalarni qo‘llashda quyidagilar taqiqlanadi:

odamning boshiga, bo‘yniga, o‘mrov suyagiga, qorniga, jinsiy a‘zolariga, yurak sohasiga rezina tayoq bilan zarbalar berish;

havo harorati selsiy bo‘yicha nol darajadan past bo‘lganida suv bilan zarba beruvchi mashinalarni qo‘llash.

Suv bilan zarba beruvchi va zirhli mashinalar Qoraqalpog‘iston Respublikasi ichki ishlar vazirining, Toshkent shahar ichki ishlar bosh boshqarmasi va viloyatlar ichki ishlar boshqarmalari boshliqlarining og‘zaki yoki yozma qarori asosida qo‘llaniladi, bu haqda O‘zbekiston Respublikasi ichki ishlar vaziriga hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Toshkent shahar va viloyatlar prokurorlariga hamda ularga tenglashtirilgan prokurorlarga darhol xabar beriladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, ichki ishlar organlari xodimlari tomonidan maxsus vositalarni qo‘llashda birinchi navbatda tegishli huquqiy-normativ hujjatlarda belgilangan tartibda va yuzaga kelgan vaziyatdan kelib chiqib, vaziyatni to‘g‘ri baholagan holda - qonun doirasida aniq qaror qabul qilgandan so‘nggina maxsus vositalarni qo‘llashi kerak. Zero “Qonunni bilmaslik javobgarlikdan ozod etmaydi”, har bir xodim doimiy ravishda o‘z ustida muntazam ravishda ishlashi, zamon bilan hamnafas bo‘lishi lozim.

B.H.Burxonov*

Ichki ishlar organlari tomonidan korrupsiya va xizmat vakolatlarini suiiste’mol qilishning oldini olish mexanizmlari

Huquqni muhofaza qilish organlari, xususan, ichki ishlar organlari davlatning fuqarolar oldidagi asosiy mas’uliyatli institutlaridan biri hisoblanadi. Ularning vazifasi fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va xavfsizligini ta’minlash, qonun ustuvorligini qaror toptirishdan iborat. Biroq, ichki ishlar organlari faoliyatida

---

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Jismoniy tayyorgarlik sikli o‘qituvchisi, katta leytenant

korruptsiya va vakolatlarni suiiste'mol qilish kabi holatlar yuzaga kelishi ijtimoiy ishonchni kamaytiradi hamda fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlariga xavf tug'dirishi mumkin. Ushbu maqola ichki ishlar organlarida korruptsiyaning oldini olish va xizmat vakolatlarini suiiste'mol qilishni bartaraf etish uchun huquqiy va amaliy mexanizmlarni tahlil qilishga bag'ishlangan.

Korruptsiya va xizmat vakolatlarini suiiste'mol qilishning sabablari.

Ichki ishlar organlarida korruptsiya va vakolatlarni suiiste'mol qilishning yuzaga kelishiga turli omillar sabab bo'ladi. Ushbu omillar tizimli, iqtisodiy, huquqiy va axloqiy omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin:

Nazoratning yetarli emasligi. Ichki ishlar organlari faoliyati ustidan ichki va tashqi nazorat sustligi xizmat vakolatlarini suiiste'mol qilish xavfini kuchaytiradi. Ko'pincha xodimlarning faoliyati faqatgina ichki audit yoki rahbariyat nazorati bilan cheklanadi. Mustaqil nazorat mexanizmlarining yo'qligi korruptsiya holatlarining oshishiga olib keladi.

Kadrlar siyosatidagi kamchiliklar. Ichki ishlar organlariga ishga qabul qilish jarayonida xodimlarning kasbiy qobiliyatlari va axloqiy fazilatlariga yetarlicha e'tibor qaratilmasligi muammo tug'diradi. Malaka va tajriba yetarli bo'lmagan xodimlar o'z vakolatlarini suiiste'mol qilishga moyil bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, korruptsiyaga moyil xodimlarni tizimdan chiqarib tashlash mexanizmlari yetarlicha samarali emas.

Moliyaviy omillar. Xodimlarning ish haqi pastligi va moddiy rag'bat tizimining yetarli emasligi ularni qo'shimcha daromad topish imkoniyatlarini izlashga undaydi. Bu esa xizmat vakolatlarini suiiste'mol qilish yoki korruptsiyaga aralashish xavfini oshiradi.

Huquqiy savodxonlikning pastligi. Xodimlarning o'z vakolatlarini belgilaydigan qonunchilikni yetarlicha bilmasligi ham muammo tug'diradi. Qonuniy me'yorlarni to'g'ri tushunmaslik yoki noto'g'ri talqin qilish noqonuniy harakatlarga olib kelishi mumkin.

Korruptsiyaga qarshi kurashning huquqiy asoslari

O'zbekiston Respublikasida korruptsiyaga qarshi kurashni tartibga soluvchi huquqiy hujjatlar tizimi xalqaro standartlarga mos ravishda rivojlanmoqda. Quyida ushbu sohadagi asosiy huquqiy asoslar yoritiladi:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Konstitutsiyaning 36-moddasida fuqarolar davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati vositasida amalga oshirishi belgilangan. Ushbu norma fuqarolarning davlat organlari faoliyati ustidan nazorat o'rnatish imkonini beradi.

2. "Korruptsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun (2017). Mazkur qonun korruptsiyaga qarshi kurashning asosiy tamoyillari, subyektlari va mexanizmlarini belgilaydi. Unda davlat organlarida shaffoflikni ta'minlash,

korruptsiya xavfini kamaytirish va javobgarlikni kuchaytirish masalalari ko'rsatilgan.

3. Ichki ishlar organlari faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik. Ichki ishlar organlarining qonuniy faoliyatini ta'minlash uchun qator maxsus normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan. Ushbu hujjatlar xodimlarning xizmat vazifalarini belgilashdan tortib, ularning javobgarligini ham tartibga soladi.

4. Xalqaro huquqiy hujjatlar. O'zbekiston BMTning "Korrupsiyaga qarshi kurash Konvensiyasi"ni ratifikatsiya qilgan. Ushbu xalqaro hujjat korrupsiyaga qarshi kurashda davlatlarning o'zaro hamkorligini mustahkamlaydi va milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirishni talab qiladi.

Ichki ishlar organlarida korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmlari.

Ichki ishlar organlari faoliyatida korrupsiyaning oldini olish uchun bir qator mexanizmlar amaliyotga joriy etilgan. Quyida ushbu mexanizmlar batafsil yoritiladi:

1. Ichki nazorat tizimi. Ichki ishlar organlarida maxsus xizmatlar korrupsiya xavflarini aniqlash va oldini olish uchun mas'ul hisoblanadi. Ushbu xizmatlarning vazifalariga xodimlarning faoliyatini monitoring qilish, qonunbuzarliklarga doir shikoyatlarni o'rganish va tegishli chora-tadbirlarni amalga oshirish kiradi.

2. Kadrlar tanlash va tayyorlash tizimi. Xodimlarni ishga qabul qilish jarayonida ularning kasbiy malakasi va axloqiy fazilatlarini baholashga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, xodimlarni korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha muntazam ravishda o'qitish va malakasini oshirish zarur.

3. Moliyaviy shaffoflik. Moliyaviy faoliyatning ochiqqligini ta'minlash korrupsiyaning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Byudjet mablag'larining maqsadli ishlatilishi ustidan nazoratni kuchaytirish, moliyaviy hisobotlarni oshkora yuritish bu jarayonning samaradorligini oshiradi.

4. Fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlik. Jamoatchilik nazoratini o'rnatish korrupsiyaning oldini olishda muhim vosita hisoblanadi. Fuqarolik jamiyati tashkilotlari ichki ishlar organlari faoliyatini monitoring qilish, korrupsiya holatlariga oid shikoyatlarni ko'rib chiqishda faol ishtirok etishi lozim.

5. Elektron texnologiyalardan foydalanish. Korrupsiyani kamaytirish uchun ichki ishlar organlarida zamonaviy texnologiyalar va elektron xizmatlarni joriy etish muhimdir. Masalan, jarimalarni onlayn to'lash, fuqarolardan tushgan murojaatlarni elektron shaklda qabul qilish va ko'rib chiqish jarayonlarni avtomatlashtiradi va inson omilini kamaytiradi.

Xalqaro tajriba va O'zbekiston uchun saboqlar.

Dunyo tajribasida ichki ishlar organlarida korrupsiyaga qarshi kurashda qator muvaffaqiyatli mexanizmlar qo'llaniladi. Quyida ba'zi misollar keltirilgan:

1. Singapur tajribasi Singapurda mustaqil Korrupsiyaga qarshi komissiya

(Corrupt Practices Investigation Bureau - CPIB) faoliyat yuritadi. Ushbu organ har qanday davlat xizmatchisining noqonuniy faoliyatini aniqlash va bartaraf etish bilan shug'ullanadi. Singapur hukumati korrupsiyaga qarshi kurashda quyidagi asosiy mexanizmlarni qo'llaydi:

- **Shaffoflik:** Davlat xizmatchilarining faoliyati ochiq va shaffof bo'lishi ta'minlanadi. Bu, fuqarolar va ommaviy axborot vositalarining nazoratini kuchaytiradi.

- **Qat'iy javobgarlik:** Korrupsiyaga aloqador har qanday holat qat'iy jazolanishi kerak. Bu, davlat xizmatchilarining o'z vazifalarini bajarishdagi mas'uliyatini oshiradi.

- **Ta'lim va tarbiya:** Korrupsiyaga qarshi kurashda ta'lim va tarbiya muhim ahamiyatga ega. Singapurda yosh avlodni korrupsiyaga qarshi tarbiyalashga alohida e'tibor qaratiladi.

Mazkur tizimlarni qo'llash Singapurni dunyodagi eng korrupsiyasiz davlatlardan biriga aylantirdi.

2. Yevropa mamlakatlarida moliyaviy deklaratsiya tizimi Ko'plab Yevropa davlatlarida huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari o'z daromadlari va mol-mulkini deklaratsiya qilishga majburlar. Bu tizimning asosiy afzalliklari:

- **Noqonuniy daromadlarni aniqlash:** Moliyaviy deklaratsiya tizimi orqali davlat xizmatchilarining daromadlari va mol-mulkini nazorat qilish mumkin. Bu, noqonuniy daromadlarni yashirishning oldini oladi.

- **Ommaviy nazorat:** Fuqarolar va jamoatchilik tashkilotlari davlat xizmatchilarining moliyaviy holatini kuzatish imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa korrupsiyaga qarshi kurashda jamoatchilik ishtirokini oshiradi.

- **Javobgarlik:** Agar davlat xizmatchisi o'z deklaratsiyasida noto'g'ri ma'lumot bersa, u jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Bu tizim noqonuniy daromadlarni yashirishning oldini oladi.

3. Jamoatchilik ishtiroki Xalqaro tajribada fuqarolarning korrupsiyaga oid holatlar bo'yicha xabar berish imkoniyatlari kengaytirilgan. Bunga quyidagilar kiradi:

- **Ishonch liniyalari:** Maxsus ishonch liniyalari orqali fuqarolar korrupsiyaga oid holatlar haqida anonim ravishda xabar berishlari mumkin. Bu, fuqarolarni korrupsiyaga qarshi kurashda faol ishtirok etishga undaydi.

- **Axborotchilarni himoya qilish:** Whistleblower protection tizimi orqali axborotchilar o'z xabarlarini berishdan qo'rqmasliklari uchun himoya qilinadi. Bu, korrupsiyaga qarshi kurashda jamoatchilik ishtirokini oshiradi.

- **Ommaviy axborot vositalari:** Ommaviy axborot vositalari korrupsiyaga oid holatlarni yoritishda muhim rol o'ynaydi. Ular fuqarolarni

xabardor qilish va korrupsiyaga qarshi kurashda jamoatchilikni jalb qilishda yordam beradi.

Ushbu tajribalar O'zbekiston uchun muhim saboqlarni taqdim etadi va korrupsiyaga qarshi kurashda samarali mexanizmlarni joriy etishga yordam beradi.

Xulosa va takliflar.

Ichki ishlar organlari faoliyatida korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

1. Xodimlarning daromadlari va mol-mulkini deklaratsiya qilish tizimini joriy etish.

2. Fuqarolarning ariza va shikoyatlarini ko'rib chiqish uchun maxsus elektron platformalar yaratish.

3. Ichki ishlar organlaridagi vakolatlarni suiiste'mol qilish holatlarini fosh etgan shaxslarni himoya qilish tizimini ishlab chiqish.

4. Xodimlarni korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha doimiy o'qitish va malakasini oshirish dasturlarini amalga oshirish.

Ushbu choralar korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini oshiradi va ichki ishlar organlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. O'zbekistonning xalqaro tajribalarni o'zlashtirishi davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

A.A.Abdibositev*

Fuqarolarning shaxsiy huquqlarini ta'minlashda IIOning huquqiy targ'ibot va madaniyatni oshirishdagi roli

Fuqarolarning shaxsiy huquqlari inson huquqlari tizimining asosiy qismi bo'lib, ularning himoyasini ta'minlash davlatning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ichki ishlar organlari (IIO) bu jarayonda muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat huquqbuzarliklarning oldini olish va qonun ustuvorligini ta'minlash, balki jamiyatda huquqiy ongni shakllantirish, fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish orqali shaxsiy huquqlarni himoya qilishda faol ishtirok etadi. Ushbu maqolada IIOning huquqiy targ'ibot va madaniyatni oshirishdagi roli, bu yo'nalishdagi asosiy vazifalar va mavjud muammolar tahlil qilinadi.

Fuqarolarning shaxsiy huquqlari: tushuncha va ahamiyati

Shaxsiy huquqlar insonning shaxsiy hayoti, erkinligi va daxlsizligi bilan bog'liq bo'lib, ularning buzilishidan himoya qilish har qanday demokratik jamiyat uchun muhimdir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida shaxsiy huquqlar quyidagicha kafolatlangan:

---

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedrası o'qituvchisi, kapitan

1. **Shaxsiy hayotga daxlsizlik** (27-modda): Har bir shaxs o'zining shaxsiy hayoti va ma'lumotlarini himoya qilish huquqiga ega.

2. **Erkinlik va xavfsizlik huquqi** (25-modda): Har bir shaxs o'zining shaxsiy erkinligi va xavfsizligini ta'minlashga haqli.

3. **Qonun oldida tenglik** (18-modda): Barcha shaxslar irqi, millati, dini yoki ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, teng huquqlarga ega [1].

Shaxsiy huquqlarning ahamiyati ularning jamiyatda inson qadr-qimmatini ta'minlash va shaxsiy erkinlikni himoya qilishda namoyon bo'ladi.

IIOning shaxsiy huquqlarni ta'minlashdagi asosiy vazifalari

IIO fuqarolarning shaxsiy huquqlarini ta'minlashda quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. **Huquqiy profilaktika tadbirlari**: Jinoyatlar va huquqbuzarliklarning oldini olish.

2. **Fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish**: Ommaviy axborot vositalari orqali huquqiy ma'lumotlarni yetkazish.

3. **Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish**: Fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlarini maxfiyligini ta'minlash [2].

4. **Huquqbuzarliklar bo'yicha murojaatlarni ko'rib chiqish**: Adolatli va shaffof qarorlar chiqarish.

IIOning ushbu vazifalari inson huquqlarini ta'minlashning huquqiy kafolatlari bo'lib xizmat qiladi.

Huquqiy targ'ibot: mohiyati va ahamiyati

Huquqiy targ'ibot jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni oshirishga qaratilgan faoliyatdir. Bu jarayonda IIO quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. **Ommaviy axborot vositalarida huquqiy tushuntirish ishlarini olib borish**.

2. **Ta'lim muassasalarida huquqiy targ'ibot tadbirlarini tashkil qilish**.

3. **Huquqiy savodxonlikni oshirish uchun bukletlar va qo'llanmalar chiqarish**.

4. **Fuqarolarning huquqlari bo'yicha onlayn platformalar va mobil ilova yaratish** [3].

Huquqiy targ'ibot orqali jamiyatda huquqiy ongni oshirish shaxsiy huquqlarni buzilishining oldini olishga xizmat qiladi.

IIOning huquqiy madaniyatni oshirishdagi roli

IIO jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirishda muhim o'rin tutadi. Bu jarayon quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. **IIO xodimlarining huquqiy savodxonligini oshirish:** Xodimlarni doimiy o‘quv kurslari orqali inson huquqlari va xalqaro standartlar bo‘yicha tayyorlash [4].

2. **Huquqiy targ‘ibot tadbirlarini samarali tashkil qilish:** Huquqiy seminarlar, davra suhbatlari va huquqiy tushuntirish ishlarini olib borish.

3. **Fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlik:** Jamoatchilik nazoratini ta‘minlash uchun NNT va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlik qilish.

IIOning huquqiy madaniyatni oshirishdagi roli fuqarolarning shaxsiy huquqlarini ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi.

Amaliyotdagi muammolar

IIOning huquqiy targ‘ibot va madaniyatni oshirishdagi faoliyatida bir qator muammolar mavjud:

1. **Huquqiy targ‘ibotning yetarlicha samarali emasligi:** Targ‘ibot ishlarining tartibli va tizimli tashkil qilinmaganligi.

2. **Huquqiy savodxonlikning pastligi:** IIO xodimlari va fuqarolar o‘rtasida huquqiy bilimlar yetishmovchiligi.

3. **Tashkiliy muammolar:** Huquqiy targ‘ibot ishlarini amalga oshirish uchun moddiy va tashkiliy resurslarning yetishmasligi.

4. **Axborot texnologiyalaridan yetarli darajada foydalanmaslik:** Fuqarolarni zamonaviy platforma va vositalar orqali huquqiy ma‘lumot bilan ta‘minlash mexanizmlarining yo‘qligi [5].

Muammolarni hal qilish bo‘yicha tavsiyalar

IIOning huquqiy targ‘ibot va madaniyatni oshirishdagi samaradorligini oshirish uchun quyidagi choralar taklif etiladi:

1. **Huquqiy targ‘ibotni kuchaytirish:** Huquqiy ma‘lumotlarni yetkazish uchun zamonaviy texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish.

2. **IIO xodimlarini tayyorlashni takomillashtirish:** Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro standartlar asosida o‘quv dasturlarini ishlab chiqish.

3. **Fuqarolar bilan o‘zaro hamkorlikni yaxshilash:** Jamoatchilik bilan yaqin munosabatlarni yo‘lga qo‘yish.

4. **Axborot xavfsizligini ta‘minlash:** Shaxsiy ma‘lumotlarni himoya qilish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish [6].

Xulosa

IIO fuqarolarning shaxsiy huquqlarini ta‘minlashda va jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirishda muhim o‘rin tutadi. Huquqiy targ‘ibot orqali huquqiy ong va madaniyatni rivojlantirish nafaqat fuqarolarning huquqlarini himoya qilish, balki jamiyatda qonun ustuvorligini ta‘minlashga xizmat qiladi. Biroq, huquqiy targ‘ibot va madaniyatni oshirishdagi mavjud muammolarni bartaraf etish uchun tashkiliy va huquqiy islohotlarni amalga oshirish zarur.

O‘zbekistonda konstitutsiyaviy islohotlar va fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishning yangi mexanizmlari

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlar jamiyat va davlat hayotining barcha jabhalariga ta’sir o‘tkazmoqda. Bu islohotlar fuqarolarning shaxsiy huquqlari va erkinliklarini yanada mustahkamlash, inson huquqlarini himoya qilish bo‘yicha yangi mexanizmlarni joriy etishga qaratilgan. Ushbu maqolada konstitutsiyaviy islohotlarning asosiy yo‘nalishlari, ularning shaxsiy huquqlar himoyasidagi ahamiyati hamda yangi mexanizmlar tahlil qilinadi.

Konstitutsiyaviy islohotlarning maqsadi va asosiy yo‘nalishlari

Konstitutsiyaviy islohotlar fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta’minlashda quyidagi asosiy yo‘nalishlarda amalga oshirilmoqda:

1. **Huquqiy davlat tamoyillarini mustahkamlash:** Konstitutsiyaviy normalarning inson huquqlariga moslashtirilishi va qonun ustuvorligini ta’minlash.
2. **Demokratik jarayonlarni rivojlantirish:** Fuqarolarning davlat boshqaruvida ishtirokini kengaytirish, ularning huquqiy imkoniyatlarini oshirish.
3. **Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish:** Konstitutsiyaviy normalarni xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish [1].
4. **Taraqqiyotning zamonaviy talablariga moslashuv:** Axborot texnologiyalari va globallashuv jarayonlariga mos huquqiy asoslarni yaratish.

Fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishdagi konstitutsiyaviy kafolatlar

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida shaxsiy huquqlarni himoya qilish uchun bir qator kafolatlar belgilangan:

1. **Shaxsiy hayotga daxlsizlik** (27-modda): Har bir shaxsning shaxsiy ma’lumotlari, oilaviy hayoti va shaxsiy sirlari qonun bilan himoyalangan.
2. **Tenglik kafolati** (18-modda): Barcha shaxslar qonun oldida tengdir, irq, millat, din va boshqa belgilariga qaramasdan.
3. **Erkinlik va xavfsizlik huquqi** (25-modda): Har bir shaxsning shaxsiy erkinligi kafolatlangan.
4. **Adolatli sud himoyasi** (26-modda): Shaxs o‘z huquqlarini himoya qilish uchun adolatli sud muhokamasidan foydalanish huquqiga ega.

Bu kafolatlar shaxsiy huquqlar himoyasini ta’minlashda muhim ahamiyatga

---

* IIV Malaka oshirish instituti Jangovar tayyorgarlik sikli katta o‘qituvchisi, mayor

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedrası o‘qituvchisi, kapitan

ega bo‘lib, ular davlat organlari va jamiyat tomonidan rioya qilinishi shart [2].

Konstitutsiyaviy islohotlar natijasida paydo bo‘lgan yangi mexanizmlar

Konstitutsiyaviy islohotlar fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilish uchun yangi mexanizmlarni joriy etdi. Ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Ombudsman institutini kuchaytirish

- Fuqarolarning shaxsiy huquqlari buzilishi holatlarida tezkor murojaat qilish imkonini beradigan ombudsman institutining vakolatlari kengaytirildi. Bu shaxsiy hayotga daxlsizlik va inson huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega [3].

2. Axborot xavfsizligini ta‘minlash

- Konstitutsiyaviy islohotlar doirasida shaxsiy ma‘lumotlarni himoya qilishga oid qonunlar takomillashtirildi. Bu, ayniqsa, raqamli ma‘lumotlarni saqlash va qayta ishlash jarayonlarida muhimdir [4].

3. Sud-huquq tizimini isloh qilish

- Sud mustaqilligini ta‘minlash va fuqarolarning shaxsiy huquqlarini adolatli sud muhokamasi orqali himoya qilish mexanizmlari mustahkamlandi.

4. Fuqarolik jamiyatining roli

- Fuqarolik jamiyati institutlari shaxsiy huquqlarni himoya qilish jarayonlaridagi ishtiroki kengaytirildi. Jamoatchilik nazorati instituti rivojlantirildi [5].

Amaliyotdagi muammolar va ularning yechimlari

Konstitutsiyaviy islohotlarga qaramasdan, shaxsiy huquqlarni himoya qilishda quyidagi muammolar saqlanib qolmoqda:

1. Qonunchilikdagi kamchiliklar

- Shaxsiy hayotga daxlsizlik va ma‘lumotlarni himoya qilish bo‘yicha aniq mexanizmlar to‘liq ishlab chiqilmagan.

2. Huquqiy madaniyatning pastligi

- Fuqarolar va davlat organlari xodimlarining huquqiy savodxonligi yetarli darajada emas [6].

3. Sud tizimidagi kamchiliklar

- Sud himoyasining samaradorligi va sud mustaqilligiga oid muammolar mavjud.

4. Tashkiliy muammolar

- Fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilish bo‘yicha idoralararo hamkorlik mexanizmlari yetarli darajada samarali emas.

Muammolarni bartaraf etish uchun tavsiyalar:

- Shaxsiy ma‘lumotlarni himoya qilish bo‘yicha qonunchilikni takomillashtirish.

- Sud-huquq tizimida adolat va shaffoflikni ta‘minlash.

- Huquqiy targ‘ibot ishlarini kuchaytirish.
- Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish.

Xulosa

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlar fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishda yangi imkoniyatlarni ochdi. Bu islohotlar nafaqat shaxsiy huquqlarni mustahkamlash, balki mamlakatda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda muhim qadamdir. Biroq, amaliyotda mavjud bo‘lgan muammolarni hal qilish uchun qonunchilikni yanada takomillashtirish, huquqiy targ‘ibotni kuchaytirish va davlat organlarining mas’uliyatini oshirish zarur. Shu tariqa, konstitutsiyaviy islohotlardan kutilayotgan samarani to‘liq ta’minlash mumkin.

Ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning jamoatchilik nazoratida munosabatlarning o‘rni

Fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini ta’minlash – har qanday demokratik jamiyatning asosiy mezonidir. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunchilik hujjatlarida shaxsning huquq va erkinliklari davlat tomonidan himoya qilinishi kafolatlangan. Bu jarayonda ichki ishlar organlari muhim rol o‘ynaydi, chunki ular fuqarolarning xavfsizligi, qonuniy manfaatlari va ijtimoiy tartibni ta’minlash bo‘yicha bevosita vakolatga ega. Ushbu jarayonlarda jamoatchilik nazorati juda muhim o‘rin tutadi. Jamoatchilik nazorati orqali davlat organlari faoliyati ochiqlik va shaffoflikka erishadi, shu bilan birga, fuqarolarning davlat boshqaruviga ishonchini oshiradi. [1]

O‘zbekiston Respublikasining “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi 2016-yil 16-sentabrdagi O‘RQ-407-son Qonunida ushbu organlarning asosiy vazifalari belgilab berilgan hamda O‘zbekiston Respublikasining “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi 2018-yil 12-apreldagi O‘RQ-474-son Qonunida Ushbu Qonunning maqsadi davlat organlari va muassasalari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini tashkil etish hamda amalga oshirish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Unga ko‘ra, ichki ishlar organlari vazifalari:

1. Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini himoya qilish;
2. Huquqbuzarliklarni oldini olish va jinoyatchilikka qarshi kurash;
3. Jamoat xavfsizligi va tartibini ta’minlash;
4. Favqulodda holatlarda fuqarolarga yordam ko‘rsatish.

Bu vazifalarni amalga oshirishda ichki ishlar organlari inson huquqlarini himoya qilishning konstitutsiyaviy tamoyillariga rioya qilishlari lozim.

Konstitutsiyaviy kafolatlar

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilishga oid qator moddalar belgilangan: [2]

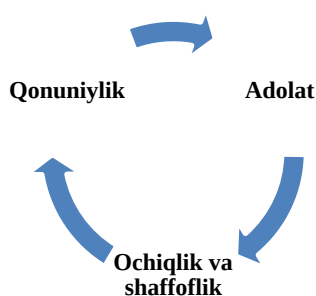
■ **Hayot huquqi (25-modda):** Hech kim o‘zboshimchalik bilan hayotdan mahrum etilishi mumkin emas. Ichki ishlar organlari fuqarolarning hayotini saqlash va xavfsizligini ta’minlashga majburdir.

---

* IIV Malaka oshirish instituti, Axborot texnologiyalari sikli o‘qituvchisi, katta leytenant

- **Shaxsiy daxlsizlik va erkinlik (25-modda):** Hech kim noqonuniy ravishda hibsga olinishi yoki hibsdan saqlanishi mumkin emas. Hibsga olish yoki qamoqqa olish faqat sud qarori asosida amalga oshirilishi lozim.
- **Oila va shaxsiy hayot daxlsizligi (27-modda):** Ichki ishlar organlari fuqarolarning shaxsiy hayotini noqonuniy kuzatishdan himoya qilishlari lozim.
- **Qonun oldida tenglik (18-modda):** Har bir fuqaro, millati, dini yoki ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, teng huquqlarga ega.

Ichki ishlar organlarining faoliyati qonunchilik bilan tartibga solinadi va ular shaxsiy huquq va erkinliklarni himoya qilishda quyidagi tamoyillarga rioya qilishi kerak:

Ichki ishlar organlari fuqarolarning shaxsiy huquqlarini ta'minlash uchun quyidagi amaliy choralarni amalga oshirishi lozim:

1. **Profilaktika ishlari:** Huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan targ'ibot tadbirlari o'tkazish.
2. **Malakali kadrlar tayyorlash:** Huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlarini inson huquqlariga rioya qilishga o'rgatish.
3. **Nazorat mexanizmlarini joriy etish:** Fuqarolarning huquqlari buzilgan taqdirda tezkor choralar ko'rish va javobgarlikni ta'minlash.

Jamoatchilik nazorati – bu davlat hokimiyati va boshqaruv organlari hamda nodavlat tashkilotlar faoliyati ustidan fuqarolar, ularning birlashmalari va o'zini-o'zi boshqarish, fuqarolik jamiyatining boshqa tuzilmalari tomonidan qonun doiralarida olib boriladigan nazorat hisoblanadi.[3]

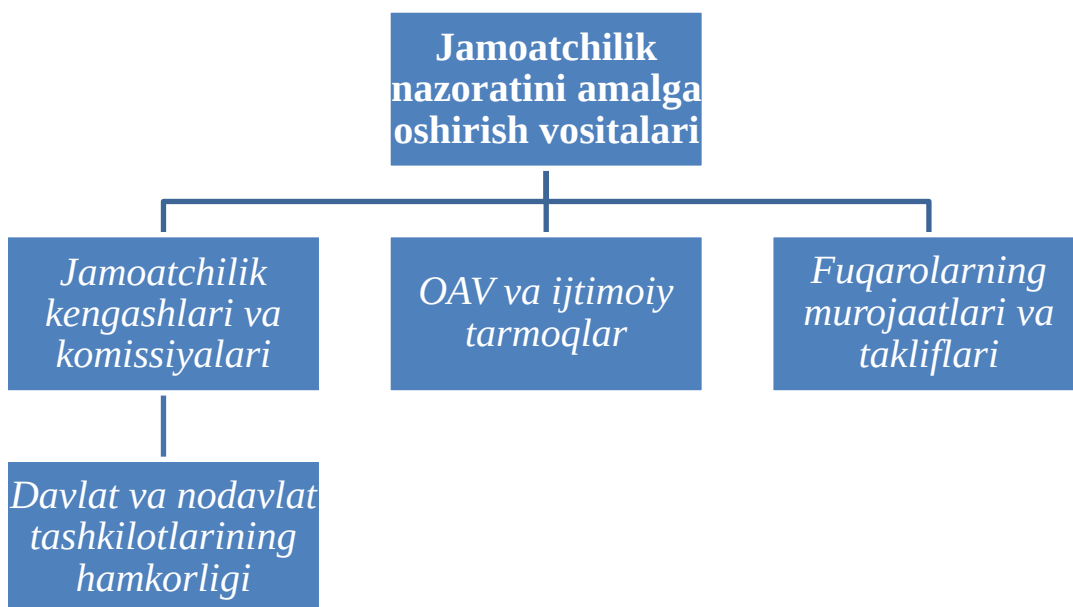
O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi **36-moddasiga** muvofiq fuqarolar davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishlari mumkin.

Jamoatchilik nazoratining ahamiyati Ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash. Jamoatchilik nazorati orqali ichki ishlar organlari faoliyati haqida keng jamoatchilikka xolis ma'lumot beriladi. Bu korrupsiya va suiiste'molliklarning

oldini olishga yordam beradi. Huquqni muhofaza qilishni kuchaytirish Fuqarolar va nodavlat tashkilotlar ishtiroki ichki ishlar organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning qonuniyligi va adolatligini baholashga imkon yaratadi. Bu huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi. Fuqarolarning ishonchini mustahkamlashda Odamlar o'z huquqlari himoyalalanayotganini sezganda, davlat institutlariga nisbatan ishonch ortadi. Bu ijtimoiy barqarorlik va hamjihatlikni ta'minlaydi. [4]

Jamoatchilik va ichki ishlar organlari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash orqali Jamoatchilik nazorati fuqarolar va ichki ishlar organlari o'rtasidagi muloqot uchun platforma yaratadi. Bu kelajakda yuzaga keladigan muammolarni oldindan bartaraf etishga yordam beradi.

Fuqarolar va mutaxassislar ishtirokidagi maxsus organlar ichki ishlar

organlari faoliyatini baholaydi va monitoring olib boradi. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali ichki ishlar organlarining faoliyati tanqidiy va ochiq muhokama qilinadi. Fuqarolarning ariza, shikoyat va takliflari ichki ishlar organlari faoliyatini takomillashtirishga ko'maklashadi. Nodavlat tashkilotlar va fuqarolik jamiyati institutlari ichki ishlar organlari faoliyatini kuzatib borishda hamkor sifatida ishtirok etadi.

Ichki ishlar organlari fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ammo, bu huquqlarni kafolatlashda davlatning boshqa tuzilmalari bilan hamkorlik qilish, qonunchilikni yanada takomillashtirish va fuqarolarning huquqiy ongini oshirish zarur. Shu yo'l bilan demokratik tamoyillarga asoslangan huquqiy davlat barpo etish mumkin. Ichki ishlar organlari va jamoatchilik nazoratining o'zaro integratsiyasi nafaqat fuqarolarning huquq va

erkinliklarini himoya qilishda, balki davlat boshqaruvi tizimini yanada demokratlashtirishda ham muhim o‘rin tutadi. [5]

Bu yo‘nalishda qonunchilikni rivojlantirish, jamoatchilikni faol jalb qilish va fuqarolik jamiyatini mustahkamlash muhim omillar sanaladi.

X.N.Muslimov*

Inson huquq va erkinliklarining konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari.

Har bir xalq, millat o‘z istiqboliga erishganidan so‘ng jahonda yangi mustaqil davlat sifatida tashkil topganligi, maqsadi, kelajak istiqbollari Konstitutsiyada belgilab qo‘yadi. Chunki dunyodagi mavjud konstitutsiyalarning barchasi ularni ijod etgan xalqning, millatning siyosiy tafakkuri, ma‘naviyati va madaniyati bilan uzviy bog‘liqdir. Xuddi shu ma‘noda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ham xalqimiz tabiatiga mos barcha ma‘naviy-madaniy qadriyatlarni, xalqimiz donishmandligini, axloqiy fazilatlarini o‘zida mujassam etgan. Asosiy qonunimiz-yillar davomida xalqimizning dilidan joy oldi, inson va fuqarolarning huquq va erkinliklarini hamda majburiyatlarini o‘zida mujassam etgan dasturul amal sifatida namoyon bo‘ldi.-yillar o‘tgan sayin Konstitutsiyamizning mukammalligi, hayotiyliigi, uning kelajakning ham talablariga javob bera olishi isbotlanmoqda. Bu esa istiqbolning ilk-yillarida Asosiy qonunni yaratish yo‘lida amalga oshirilgan ulkan va mashaqqatli mehnat samarasidir. O‘tgan davr ichida nimaga erishgan bo‘lsak Konstitutsiya asosida amalga oshirildi, uning normalariga amal qilgan holda erishdik. Konstitutsiyaning 22-moddasida davlat o‘z hududida ham, uning tashqarisida ham o‘z fuqarolarini huquqiy himoya qilishi va ularga homiylik ko‘rsatishi, 23-moddasida respublika hududida chet el fuqarolarining va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarning huquq va erkinliklari xalqaro huquq normalariga muvofiq himoyalanihi kafolatlab qo‘yildi. Konstitutsimizning 13-moddasida: “O‘zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko‘ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha‘ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi⁹²” deb belgilab qo‘yilgan.

Inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlari - inson va fuqarolarning Konstitutsiya shuningdek qonunlarda mustahkamlangan huquqlari hamda erkinliklarini amalga oshirishni davlat tomonidan ta‘minlashga yordam beradigan vositalar, usullar shu jumladan shart-sharoitlar majmui hisoblanadi. Inson huquqlari hamda erkinliklarining kafolatlarini quyidagicha turkumlash mumkin deb hisoblanadi: yuridik, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy deb qaraladi. Yuridik kafolatlar

---

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Jangovar tayyorgarlik sikli o‘qituvchisi, mayor

⁹² O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023 yil 30 aprel.

deganda fuqarolarning huquqlari shu bilan bir qatorda erkinliklari qonunlar asosida huquqiy jihatdan kafolatlanishini anglash mumkin. Yuridik kafolatlarning quyidagi shakllari mavjud: [konstitutsiyaviy](#) huquqiy kafolatlar, sudlar tomonidan huquqlar shuningdek erkinliklarni kafolatlash, ombudsman faoliyati, hukumat faoliyatini qayd etib o'tish joiz.

Inson huquqlari va erkinliklariga rioya qilishning ta'minlanishi demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati barpo etishning muhim sharti hisoblanadi. Shunga asosan, O'zbekiston o'z mustaqilligiga erishgach, ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlarning zahirida, inson huquq va erkinliklariga bo'lgan e'tibor, insonlarning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, inson huquqlarini eng oliy qadriyat sifatida e'tirof etish kabi g'oyalarni bosh maqsad qilib qo'ydi. Qisqa vaqt ichida fuqarolar huquq va erkinliklarini ta'minlaydigan huquqiy soha tashkil etildi, demokratiya va fuqarolik jamiyatining asosiy institutlari shakllantirildi, huquqni qo'llash amaliyoti takomillashtirildi.

Qayd etish kerakki, bugungi kunda mamlakatimizda inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari hamda kafolatlari bilan bir qatorda uning tashkiliy mexanizmlari ham yaratilgan. Konstitutsiyamizda fuqarolarning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy huquqlari, jamiyat rivojlanishining strategik yo'nalishlari, boshqaruvning adolatli va demokratik prinsiplari, shuningdek ma'naviy qadriyatlarimiz asoslari o'z ifodasini topgan. Ta'kidlash lozimki, asosiy qonunimizning 13-moddasiga asosan "O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi". Shundan kelib chiqqan holda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar markazida birinchi o'rinda – inson, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari nazarda tutilganligini ko'rish mumkin. Shuningdek, mamlakatimizda fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish sohasidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) tomonidan amalga oshirilmoqda.

Yangi tahrirdagi "Oliy Majlisning inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) to'g'risida"gi Qonunning 1-moddasiga muvofiq, "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) mansabdor shaxs bo'lib, unga davlat organlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va mansabdor shaxslar tomonidan inson huquqlari hamda erkinliklari to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi ustidan parlament nazoratini ta'minlash vakolatlari berilgan⁹³". Ijtimoiy-siyosiy kafolatlar davlatda amal qilib turgan siyosiy tizim bilan bog'liq. Ushbu tizim inson huquq va erkinliklari buzilishining oldini olish uchun

---

⁹³ "Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 27.08.2004-yildagi 669-II-son.

xizmat qiladi. Zero, fuqarolarning huquq va erkinliklarini kafolatlash ko‘pincha davlatning olib borayotgan ijtimoiy siyosatiga bog‘liq bo‘ladi. Masalan, Konstitutsiyamizning 45-moddasiga ko‘ra, “Voyaga yetmaganlar, mehnatga layoqatsizlar va yolg‘iz keksalarning huquqlari davlat himoyasidadir” deb belgilab qo‘yilgan.

Darhaqiqat, bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonida aholini ijtimoiy himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylanishi lozim. Bundan tashqari, mamlakatimizda inson huquqlarini ta‘minlash borasidagi chora-tadbirlar inson huquqlarining umume’tirof etilgan g‘oyalari va qadriyatlariga, shuningdek, xalqaro majburiyatlarga sodiqlik, amalga oshirilayotgan barcha siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning bosqichma-bosqich xarakterda ekanligi; demokratiya va ijtimoiy adolat g‘oyalari sadoqatimizni namoyon etish orqali, xalq hokimiyatchiligini mustahkamlash; xalq vakilligi institutlarini rivojlantirish; demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyati shakllanishiga asoslanganlik; insonparvar demokratik huquqiy davlatni barpo etish yo‘lida hamma narsa inson uchun, inson baxt-saodati uchun yaratilganligi kabi va boshqa bir qator demokratik tamoyillar asosida amalga oshirilmoqda.

Konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlar mazmunan quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- fuqarolarning huquq va erkinliklarini buzish mumkin bo‘lgan harakatlarni taqiqlash hamda chegaralashning yuridik meyorlarini mustahkamlash;
- fuqarolarning o‘z huquq va erkinliklarini hech qanday to‘siqsiz amalga oshirishlarida davlat organlari hamda mansabdor shaxslarning mas‘ulligi;
- tajovuz etishdan himoyalaniшни ta‘minlovchi maxsus meyorlar (shikoyat, sudga murojaat qilish huquqlari) mavjudligi;
- huquqlarni buzganlik uchun yuridik javobgarlikning belgilanganligi;
- davlat va fuqarolarning huquqlarini amalga oshirishni mustahkamlashda jamoat tashkilotlari hamda mansabdor shaxslarning faoliyati.

Konstitutsiyaviy kafolatlariga bevosita mamlakat Konstitutsiyasining o‘zida mustahkamlangan kafolatlar kiradi. Inson va fuqarolarning huquqlari kafolatlari ichida fuqarolarning teng huquqliligi tamoyili alohida o‘rin tutadi. Konstitutsiyamizning 18-moddasiga muvofiq, “O‘zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar, qonun oldida tengdirlar”. Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlaridan yana biri fuqarolarning murojaat qilish huquqi siyosiy huquqlarning ajralmas qismi hisoblanadi. Konstitutsiyamizning 35-moddasida “Har bir shaxs bevosita o‘zi va boshqalar bilan birgalikda vakolatli davlat organlariga, muassasalariga yoki xalq vakillariga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish huquqiga ega” ekanligi

ko'rsatib o'tilgan. Ushbu moddada belgilangan norma fuqarolarning siyosiy huquqlaridan biri hisoblanib, ularning davlat organlariga, muassasalariga yoki xalq vakillariga murojaat qilish huquqlarini belgilaydi.

Asosiy qonunning 93-moddasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, "O'zbekiston Respublikasining Prezidenti fuqarolarning huquq va erkinliklariga, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishining kafilidir" deb belgilab qo'yilganligining shohidi bo'lamiz. Bu me'yor mamlakat rahbarining har bir inson haq-huquqlari uchun shaxsan kafil ekanligini ko'rsatib turibdi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va mustaqillik-yillarida qabul qilingan barcha qonunlarimiz, olib borilayotgan islohotlar, avvalo, inson huquq va erkinliklarini ta'minlashga, himoya qilishga yo'naltirilgan. Shu ulug' maqsad yo'lida davlatimiz umumbashariy insonparvarlik qoidalariga asoslanib, fuqarolarimizning erkinliklari, huquq va qonuniy manfaatlarini to'liq ta'minlab kelmoqda. Istiqlol-yillarida Yurtboshimizning tashabbusi va bevosita rahbarligida milliy qonunchiligimizda nafaqat inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, balki insonparvarlik tamoyillari ham kuchaytirildi. Mamlakatimiz mustaqilligining dastlabki kunlaridanoq Inson huquqlari umujahon deklaratsiyasi ratifikatsiya qilindi va undagi insonparvar mezonlar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining asosiy me'yorlariga aylandi. Har bir insonning o'z haq-huquqlarini bilib olishi uchun yetarli sharoitlar tashkil qilindi. Shuning uchun ham davr o'tishi bilan biz Konstitutsiyamizning ahamiyati va mohiyatini, hayotimizdagi o'rni va ta'sirini, qadr-qimmatini yanada chuqurroq anglab bormoqdamiz va unga bo'lgan hurmat-e'tiborimiz tobora ortmoqda. Demokratik jamiyatning eng muhim belgilaridan biri jamiyat a'zolarining qonun oldidagi tengligi, Konstitutsiya va qonunlar ustunligining ta'minlanganidir. Mamlakatimizda Konstitutsiyaning ustuvoriligini ta'minlash, ya'ni qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlar tomonidan chiqarilgan normativ-huquqiy hujjatlarning konstitutsiyaviyligini nazorat qilish O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudiga yuklatilgan.

Konstitutsiyaga muvofiq, davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi organlarini tiyib turish va muvozanatda ushlab turish uchun O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi o'zining vakolatlari doirasida quyidagi masalalarni ko'rib chiqadi: O'zbekiston Respublikasi qonunlarining va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlarining, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, qarorlari va farmoyishlarining, hukumat, mahalliy davlat hokimiyati organlari qarorlarining, O'zbekiston Respublikasi davlatlararo shartnomaviy va boshqa majburiyatlarining O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiqligini aniqlaydi; O'zbekiston Respublikasining Prezidenti tomonidan imzolanganiga qadar O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy qonunlarining, O'zbekiston Respublikasi xalqaro shartnomalarini ratifikatsiya qilish

to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonunlarining O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiqligini aniqlaydi; Qoraqalpog'iston Respublikasi Konstitutsiyasining O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, Qoraqalpog'iston Respublikasi qonunlarining O'zbekiston Respublikasining qonunlariga muvofiqligi to'g'risida xulosa beradi; O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari normalariga sharh beradi; O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining muayyan ishda qo'llanilishi lozim bo'lgan normativ-huquqiy hujjatlarning O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiqligi to'g'risida sudlar tashabbusi bilan kiritilgan murojaatini ko'rib chiqadi; konstitutsiyaviy sudlov ishlarini yuritish amaliyotini umumlashtirish natijalari yuzasidan har-yili O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalariga va O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga mamlakatdagi konstitutsiyaviy qonuniylikning holati to'g'risida axborot taqdim etadi. Konstitutsiyaviy sud muayyan ishda qo'llanilgan qonunning Konstitutsiyaga muvofiqligini fuqarolar va yuridik shaxslarning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklarini buzilganligi to'g'risidagi shikoyatlarni tekshirish haqidagi ishlarni hamda O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari bilan berilgan vakolati doirasida boshqa ishlarni ko'rib chiqadi. 2021-yilning 27-aprelida "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunning qabul qilindi. Uning maqsadi Konstitutsiyaviy sud faoliyatining samaradorligi va nufuzini oshirishga, mustaqilligini mustahkamlashga, uni shakllantirish tartibini yanada demokratlashtirishga, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kengaytirishga qaratildi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunda belgilangan vakolatlarni aniq va og'ishmay amalga oshirish uchun Konstitutsiyaviy sud o'z faoliyati davomida quyidagi asosiy prinsiplarga amal qiladi. Bular, Konstitutsiyaning ustunligi, mustaqillik, kollegiallik, oshkoralik, taraflarning tortishuvi va teng huquqliligi prinsiplaridir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 83-moddasiga muvofiq, Konstitutsiyaviy sud qonunchilik tashabbusi huquqiga ega bo'lib, bu huquq Konstitutsiyaviy sud tomonidan qonun loyihasini O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish orqali amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga masalalar kiritish huquqiga O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman), O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) o'rinbosari - Bola huquqlari bo'yicha vakil, Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi,

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining kamida to‘rt dan bir qismidan iborat deputatlar guruhi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati a‘zolari umumiy sonining kamida to‘rt dan bir qismidan iborat senatorlar guruhi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi, O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasining raisi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Tadbirkorlik sub’ektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha vakil egadirlar.

Shuningdek, agar qonun fuqarolar va yuridik shaxslarning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklarini buzayotgan hamda sudda ko‘rilishi tugallangan muayyan ishda qo‘llanilgan bo‘lsa, fuqarolar va yuridik shaxslar qonunning Konstitutsiyaga muvofiqligini tekshirish to‘g‘risidagi shikoyat bilan Konstitutsiyaviy sudga murojaat etishga haqlidir. Muxtasar qilib aytganda Konstitutsiya - taraqqiyot garovi. Demak, qonunlarga qat’iy amal qilsak, davlat va jamiyat oldidagi burchimizni ado etgan, qolaversa mamlakatimizni gullab yashnashiga hissa qo‘shgan bo‘lamiz.

Xulosa sifatida ta’kidlash joizki, inson huquqlari rivojlanishi uzluksiz davom etuvchi va takomillashib boruvchi jarayon hisoblanadi. Shunga ko‘ra, inson huquqlariga oid norma va qoidalarni har bir shaxs qalbi va ongiga singdirishi, o‘z fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lishi va o‘z navbatida, milliy o‘zlikni anglashga hamda huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyati shakllantirilishiga o‘z hissasini qo‘shmog‘i lozim.

A.A.Abdibosитov*

Q.Z.Djumaboyev*

Ichki ishlar organlarining faoliyatida fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari

Fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklari har qanday demokratik jamiyatning asosi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklari to‘liq kafolatlangan va ularni himoya qilish davlat organlarining asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan. Bu borada Ichki ishlar organlari (IIO) muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqola IIOning faoliyatida shaxsiy huquqlarni himoya qilish uchun yaratilgan huquqiy asoslarni, ularning samaradorligi va amaliyotdagi holatlarni tahlil qiladi.

Fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklari: tushuncha va ahamiyat

Shaxsiy huquqlar insonning shaxsiy hayoti, daxlsizligi, erkinligi va qonun oldida tengligini kafolatlaydigan huquqlarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston

---

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedrası o‘qituvchisi, kapitan

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Jangovar-jismoniy tayyorgarlik sikli kabinet boshlig‘i, kata leytenant

Respublikasi Konstitutsiyasiga ko'ra, shaxsiy huquqlarga quyidagilar kiradi:

- Shaxsiy hayotga daxlsizlik (27-modda);
- Har bir shaxsning hayoti, erkinligi va shaxsiy daxlsizligiga bo'lgan huquqi (25-modda);
- Jinoiy ta'qibga uchramaslik kafolatlari (26-modda).

Shuningdek, shaxsiy huquqlar umuminsoniy huquqlar qatoriga kiradi va xalqaro huquq normalari, jumladan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt orqali kafolatlanadi [1].

IIOning faoliyatida shaxsiy huquqlarni himoya qilishning huquqiy asoslari

IIO faoliyati qonun bilan tartibga solinadigan aniq vakolatlar va majburiyatlarga asoslangan. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida shaxsiy huquqlarni himoya qilish bo'yicha IIO uchun quyidagi huquqiy asoslar belgilangan:

5. **O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi** – IIOning inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish vazifasini belgilaydi.

6. **"Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonun** – IIOning asosiy vazifalari, jumladan, shaxsiy huquqlarni himoya qilishni aniqlaydi [2].

7. **Jinoyat kodeksi va Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks** – shaxsiy huquqlarni buzganlik uchun javobgarlikni belgilaydi.

8. **Axborotni himoya qilishga oid qonunlar** – shaxsiy ma'lumotlarni muhofaza qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi [3].

IIO faoliyatida shaxsiy huquqlarni ta'minlash mexanizmlari

IIO shaxsiy huquqlarni himoya qilish uchun turli mexanizmlarni qo'llaydi. Ular quyidagilardan iborat:

5. **Profilaktika tadbirlari:** Jinoyat va huquqbuzarliklarning oldini olish uchun profilaktik chora-tadbirlar o'tkazish.

6. **Ta'lim va huquqiy targ'ibot:** Fuqarolarning huquqiy ongini oshirish uchun huquqiy targ'ibot ishlarini tashkil etish.

7. **Jinoyat ishlarini tekshirishda shaxsiy huquqlarni ta'minlash:** Terguv va surishtiruv jarayonida shaxsiy huquqlarning buzilishini oldini olish.

8. **Texnologiyalardan foydalanish:** Axborot texnologiyalari yordamida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish.

IIO faoliyatida uchraydigan muammolar

IIO shaxsiy huquqlarni himoya qilishda bir qator qiyinchiliklarga duch keladi:

4. **Me'yoriy-huquqiy bazaning yetarlicha mustahkam emasligi:** Qonunchilikda ba'zi sohalar bo'yicha aniq mexanizmlarning yetishmasligi [4].

5. **Huquqiy madaniyatning past darajada bo'lishi:** IIO xodimlari va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish zaruriyati.

6. **Tashkiliy muammolar:** IIOning faoliyatidagi tashkiliy kamchiliklar.

Hal qilish yo'llari va tavsiyalar

IIO tomonidan shaxsiy huquqlarni himoya qilish samaradorligini oshirish uchun quyidagi choralar taklif etiladi:

5. Qonunchilikni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish.
6. IIO xodimlarini inson huquqlari bo'yicha doimiy ravishda o'qitish.
7. Fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish.
8. Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishni ta'minlash.

Xulosa

IIO fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini himoya qilishda muhim vazifani bajaradi. Buning uchun huquqiy asoslar yaratilgan bo'lsa-da, ularni yanada takomillashtirish va amaliyotda to'liq ta'minlash talab etiladi. Huquqiy ta'lim va profilaktika choralari orqali fuqarolarning huquqiy ongini oshirish muhim ahamiyatga ega.

L.Z.Komilov*

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va o'qotar qurolni qo'llash huquqi: huquqiy bog'liqlik

O'zbekiston mustaqil taraqqiyotining chorak asrdan ziyod dacrida adolatli fuqarolik jamiyati, huquqiy demokratik davlat qurishga, xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirishga, erkin bozor munosabatlariga va xalqimiz uchun munosib hayot sharoitlarini yaratishga qaratilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, bugungi kunda bosib o'tgan yo'limiz hamda tajribamizni holisona baholashdan, o'tgan-yillarda egallangan marralar va yutuqlarni chuqur tahlil qilishdan, shuningdek shiddat bilan rivojlanayotgan davr talablaridan kelib chiqib, davlat va jamiyat miqyosidagi demokratik islohotlarni izchil davom ettirish maqsadida mamlakatimizni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan huquqiy asoslar qabul qilinib, sobitlik bilan amalga oshirib kelinmoqda .

Konstitutsiya – davlatning asosiy hujjati hisoblanib, davlat boshqaruvi, hukumat organlari faoliyatining tartibi va tamoyillari davlat, jamiyat va fuqarolarning huquq hamda majburiyatlari u bilan belgilanadi . O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat ekanligi belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasida: "O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to'g'ridan-to'g'ri amal qiladi va yagona huquqiy

---

* IIV Malaka oshirish instituti Jangovar tayyorgarlik sikli o'qituvchisi, kapitan

makonning asosini tashkil etadi. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari xalqaro huquqning umume’tirof etilgan prinsip va normalari bilan bir qatorda O‘zbekiston Respublikasi huquqiy tizimining tarkibiy qismidir. Agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O‘zbekiston Respublikasining qonunida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo‘lsa, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasi qoidalari qo‘llaniladi. Davlat va uning organlari, boshqa tashkilotlar, mansabdor shaxslar, fuqarolik jamiyati institutlari hamda fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish yuritadilar”, deb ta’kidlangan.

Shu bilan birga O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini mutolaa qiladigan bo‘lsak, unda ichki ishlar organi xodimi tomonidan qurol qo‘llash xususida so‘z yuritilmagan. Ammo, Konstitutsiyaning 16-moddasida “Ushbu Konstitutsiyaning birorta qoidasi O‘zbekiston Respublikasining huquq va manfaatlariga, ushbu Konstitutsiyaning birinchi bo‘limida nazarda tutilgan asosiy prinsip va normalarga zarar yetkazadigan tarzda talqin etilishi mumkin emas.

O‘zbekiston Respublikasining qonunlari va boshqa normativ-huquqiy hujjatlari O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi asosida va uni ijro etish yuzasidan qabul qilinadi. Birorta qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjat Konstitutsiyaning prinsip va normalariga zid bo‘lishi mumkin emas .”, deya keltirib o‘tilgan. Bundan kelib chiqib aytish mumkinki, ichki ishlar organi xodimi tomonidan qurol qo‘llash bo‘yicha qonunchilikda mavjud tartibotlarni o‘zida aks ettirgan qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar Konstitutsiyada keltirilgan prinsip va normalarga amal qiladi. Shu munosabat bilan, Konstitutsiya O‘zbekiston hududidagi eng oliy yuridik kuchga ega bo‘lgan hujjat hisoblanib, sohaga oid barcha huquqiy asoslarning huquqiy asosini tashkil etadi. Konstitutsiyada keltirilgan ayrim moddalarning dispozitsiyalari ichki ishlar organi xodimi tomonidan qurol qo‘llash jarayoniga bevosita taalluqlidir. Ichki ishlar organi xodimi xizmat faoliyatida qurol qo‘llash bilan bog‘liq vaziyatlarga to‘qnash kelsa, Konstitutsiyada keltirilgan quyidagilarni har doim yodda tutmog‘i lozim:

2-modda. “Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas’uldirlar.”

Ushbu moddaning dispozitsiyasi xalq davlatga emas, balki, davlat xalqqa xizmat qilishi kerakligini ifoda etadi. Mazkur qoidaning qamrov va amal qilish darajasi amaldagi ma’muriyatning siyosiy faoliyatida sezilarli darajada ortdi. Xususan, 2017-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan “Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralar xalqimizga xizmat qilishi kerak! ” deb ta’kidlanishi davlat organlari va xalqimizning o‘zaro munosabatlarida sezilarli ijobiy o‘zgarishlarni vujudga keltirdi. Shunday ekan, davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas’uldirlar. Shu munosabat bilan,

inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash ichki ishlar organlari xodimlari tomonidan o'qotar qurolni qo'llashni taqozo etsa, xodimlar jamiyati oldidagi mas'uliyatlarini his etgan holda mazkur huquqqa qo'l urishga majbur bo'ladilar.

13-modda. "O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa ajralmas huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi."

Albatta, O'zbekiston Respublikasida inson huquqlari eng oliy qadriyatdir. Ichki ishlar organi xodimi tomonidan o'qotar qurolni qo'llash huquqidan foydalanilsa, u ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan yoki sodir etmoqchi bo'lgan shaxsga qasddan zarar yetkazish emas, balki boshqa insonlarning huquqlarini ta'minlash asosiy qadriyatligi hisobga olinadi.

25-modda. "Yashash huquqi har bir insonning ajralmas huquqidir va u qonun bilan muhofaza qilinadi. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og'ir jinoyatdir."

Mazkur norma eng og'ir jinoyat inson hayotiga suiqasd qilish ekanligi ifodalab beradi. Inson hayotiga suiqasd qilish bilan bog'liq noxush holatlarning oldini olishda yoki unga qarshi kurashishda davlat ta'sirchan choralarni ko'rmog'i, xususan, ichki ishlar organi xodimiga qurol qo'llash vakolatini ham bermog'i lozim.

26-modda. "Insonning sha'ni va qadr-qimmat daxlsizdir. Hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'lishi mumkin emas."

Hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalaga yoxud jazoga duchor etilishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasida Konstitutsiyaning ushbu moddasini ta'minlashga alohida e'tibor qaratiladi. Ichki ishlar organi xodimi boshqa keyslar singari, o'qotar qurolni qo'llashda ham qiynoqqa solish, zo'ravonlikka, boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy usullardan foydalansa, javobgarlikka tortilishi muqarrar.

31-modda. "Har bir inson shaxsiy hayotining daxlsizligi, shaxsiy va oilaviy sirga ega bo'lish, o'z sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqiga ega.

Har kim yozishmalari, telefon orqali so'zlashuvlari, pochta, elektron va boshqa xabarlar sir saqlanishi huquqiga ega. Ushbu huquqning cheklanishiga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo'l qo'yiladi.

Har kim o'z shaxsiga doir ma'lumotlarning himoya qilinishi huquqiga, shuningdek noto'g'ri ma'lumotlarning tuzatilishini, o'zi to'g'risida qonunga xilof yo'l bilan to'plangan yoki huquqiy asoslarga ega bo'lmay qolgan ma'lumotlarning yo'q qilinishini talab qilish huquqiga ega.

Har kim uy-joy daxlsizligi huquqiga ega.

Hech kim uy-joyga unda yashovchi shaxslarning xohishiga qarshi kirishi mumkin emas. Uy-joyga kirishga, shuningdek unda olib qo'yishni va ko'zdan

kechirishni o'tkazishga faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibda yo'l qo'yiladi. Uy-joyda tintuv o'tkazishga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo'l qo'yiladi."

Albatta, ichki ishlar organi xodimi boshqa shaxslar singari shaxsiy hayotining daxlsizligiga ega. O'zining yok boshqa shaxslarning hayoti yoki sog'lig'iga zo'ravonlik bilan qilingan hujumdan himoyalanişda o'qotar qurolni qo'llash vakolati qonun bilan mustahkamlangan.

Xulosa qilib shuni aytamizki, Konstitutsiyasiz milliy qonunchiligimizni tasavvur etib bo'lmaydi. Konstitutsiyada keltirilgan tartibotlar va qoidalar shaxs, jamiyat va davlat hayotida nihoyatda muhim ahamiyat kasb etib, ular o'rtasidagi eng muhim munosabatlarni belgilab beradi. Konstitutsiyada ichki ishlar organi xodimi tomonidan o'qotar qurolni qo'llashda ham amal qilish shart bo'lgan qoidalar keltirilgan bo'lib, ichki ishlar organlari xodimlari tomonidan o'qotar qurolni qo'llashning asosiy mohiyatini o'zida aks ettiradi.

F.S.Axmedov*

Inson huquqlari-qonun himoyasida

So'nggi-yillarda inson huquqlarini himoya qilishning qonunchilik va tashkiliy-huquqiy bazasini mustahkamlash, inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish va xalqaro majburiyatlarni bajarish, shuningdek, inson huquqlarini himoya qilish masalalari yuzasidan xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni faollashtirishga doir bir qator tizimli ishlar olib borilmoqda.

Jumladan, hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasi inson huquqlari bo'yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga, jumladan Birlashgan Millatlar Tashkilotining (keyingi o'rinlarda – BMT) 6 ta asosiy shartnomasi va 4 ta fakultativ protokoliga qo'shilgan bo'lib, ularning amalga oshirilishi yuzasidan BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashi va shartnomaviy qo'mitalariga muntazam ravishda milliy ma'ruzalarni taqdim etib kelmoqda.

Bundan tashqari, milliy qonunchilikni inson huquqlari sohasidagi xalqaro-huquqiy standartlar bilan uyg'unlashtirish bo'yicha amaliy chora-tadbirlar ko'rilmogda.

Shu bilan birga, inson huquqlari sohasida uzoq muddatli strategiyaning qabul qilinishi ushbu sohada davlat siyosatining samarali amalga oshirilishiga, inson huquqlari va erkinliklariga hurmat munosabati shakllanishiga, mamlakatning xalqaro-maydondagi obro'si yanada mustahkamlanishiga, shu jumladan

---

* IIV Malaka oshirish instituti Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, podpolkovnik

O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy va siyosiy-huquqiy reyting hamda indekslardagi mavqei yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Inson huquqlari nima – bu insonning tug‘ilishidan to vafot etguniga qadar butun umri davomida unga hamrohlik qiladigan huquq va erkinliklardir. Ushbu universal huquqlar millati, jinsi, irqi yoki etnik kelib chiqishi, rangi, dini, tili yoki boshqa huquqiy maqomidan qat’i nazar, hech qanday kamsitishlarsiz barcha uchun xosdir. Inson huquqlari yashash huquqi kabi eng asosiy huquqlardan tortib, munosib turmush tarzini ta’minlashga xizmat qiladigan ta’lim olish, mehnat qilish yoki ijtimoiy ta’minot olish kabi huquqlariga qadar barcha huquqlarni qamrab oladi.

Inson huquq va erkinliklari har kimga tug‘ilganidan boshlab tegishli bo‘ladi. Inson huquqlari munosib hayot kechirish va insoniy salohiyatimizni rivojlantirishga imkon berish uchun zarur bo‘lgan barcha insoniy fazilatlar uchun muhimdir. Inson huquqlarini ta’minlash qo‘rquv, ta’qib yoki kamsitishsiz jamiyatda yashash uchun katta ahamiyatga ega.

Inson huquqlari quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

Universallik – barcha bir xil darajada inson huquqlariga ega;

Ajralmaslik – ularni hech qachon tortib olish mumkin emas, lekin ba’zida ularni cheklash mumkin – masalan, agar shaxs qonunni buzsa yoki davlat xavfsizligi masalalari uchun;

Bo‘linmaslik – ma’lum bir huquqlar to‘plamidan ikkinchisiz to‘liq foydalanish mumkin emas;

O‘zaro bog‘liqlik – ma’lum bir huquqni berish yoki uni buzish boshqa huquqlarga ta’sir qilishi mumkin;

Tenglik – barcha insonlar o‘zlarining qadr-qimmati va huquqlarida tengdir;

Kamsitmaslik – har bir inson irqi, tanasining rangi, jinsi, tili va boshqa xususiyatlaridan qat’i nazar inson huquqlariga ega.

1948-yilda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi ommaviy himoya qilinadigan asosiy inson huquqlarini belgilaydigan birinchi yuridik hujjat bo‘ldi. Deklaratsiya va ikkita pakt – Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt (1966) va Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt (1966) bilan birgalikda Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro billni tashkil etadi.

Insonning asosiy huquq va erkinliklari O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining Ikkinchi bo‘limida bayon etilgan. Yangi tahrirda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ikkinchi bo‘limida inson huquqlari, fuqarolik, shaxsiy huquq va erkinliklar, siyosiy huquqlar, ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va ekologik huquqlari, inson hamda fuqaroning huquq va erkinliklari kafolatlari va fuqarolarning burchlari belgilab qo‘yilgan. Konstitutsiyasining 19-moddasida aytilishicha O‘zbekiston Respublikasida insonning huquq va erkinliklari

xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi.

Mustaqil demokratik yo'ldan dadil odimlayotgan O'zbekistonning eng ulug' maqsadi, avvalo, xalqimiz manfaatlari ko'zlangan islohotlarni amalga oshirishga qaratilgani bilan e'tiborlidir. Bu jihatlar Konstitutsiyamizda ham mustahkamlab qo'yilgan. Jumladan, Bosh Qomusimizning II-bob, 13-moddasida "O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanishi ko'rsatib o'tilgan bo'lsa, V-bob, 19-moddasida O'zbekiston Respublikasida insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi. Inson huquq va erkinliklari har kimga tug'ilganidan boshlab tegishli bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar.

Imtiyozlar faqat qonunga muvofiq belgilanadi va ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shart.

Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va Qonunlar bilan himoya qilinadi" deyilgan.

Yurtimizda inson huquq va erkinligini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan ishlarga hamohang tarzda faoliyat yuritayotgan Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi ham shu kabi ezgu ishlarni amalga oshirishga kamarbastalik qilmoqda. Joriy-yil 31 oktyabr kuni Markaz tashkil etilganligiga 18-yil to'ladi. O'tgan davr mobaynida mazkur Markaz o'z oldidagi o'ta dolzarb sanalgan milliy harakat rejasini tuzish, Konstitutsiyamiz, qonunlar va inson huquqlari sohasidagi umume'tirof etilgan xalqaro huquq me'yorlari qoidalarini amalga oshirish strategiyasini ishlab chiqish, inson huquqlari sohasida O'zbekiston Respublikasining xalqaro va milliy tashkilotlar bilan hamkorligini rivojlantirish, mamlakatimizda inson huquqlariga rioya etilishi va bu huquqlarning muhofaza qilinishi yuzasidan milliy ma'ruzalar tayyorlash, davlat hokimiyati va boshqaruv organlariga, shuningdek, inson huquqlari bo'yicha jamoat birlashmalariga maslahatlar berish, inson huquqlarini rag'batlantirish va muhofaza qilishning turli jihatlarini yuzasidan tadqiqotlar o'tkazish kabi vazifalarni muvaffaqiyatli ado etib kelmoqda.

Shu munosabat bilan Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi direktori, yuridik fanlari doktori, professor Akmal Saidov "Turkiston-press" NAA muxbiriga quyidagilarni so'zlab berdi.

Avvalo, shuni qayd etishni istardimki, yurtimiz mustaqillikka erishgandan

so'ng har bir sohada tub islohotlar jarayoni boshlandi, deydi Akmal Saidov - ayniqsa, inson huquqlarini ta'minlash borasida 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining O'zbekiston parlamenti tomonidan tasdiqlanganligi istiqbolning ilk-yillarida qabul qilingan muhim xalqaro huquqiy hujjat bo'ldi.

Shu o'rinda, Milliy markazning xalqaro hamkorligiga ham to'xtalib o'tish joiz. Xususan, BMTning O'zbekistondagi Taraqqiyot Dasturi, EXHTning O'zbekistondagi Loyihalar Koordinatori, Xalqaro mehnat tashkiloti, O'zbekistondagi Evropa Ittifoqi delegatsiyasi, YuNESKO, YuNISEF, Xorijiy mamlakatlarning mamlakatimizdagi elchixonalari, qator xalqaro jamg'armalarning vakolatxonalari bilan samarali hamkorlik o'rnatilgan. Xalqaro sheriklar bilan hamkorlikda respublikamizda inson huquq va erkinliklarini yanada mustahkamlash, himoya qilish va rag'batlantirishga yo'naltirilgan turli loyihalar amalga oshiriladi.

Hozirda Markazning Axborot-huquq bo'limi huzurida Markaziy Osiyoda yagona ixtisoslashtirilgan Inson huquqlari bo'yicha ommaviy kutubxona faoliyat yuritadi. Mazkur kutubxona o'zbek va xorijiy tillarda nashr etilgan kitoblar, jurnallar va boshqa adabiyotlardan iborat bo'lib, 5 mingdan ziyod nomdagi inson huquqlariga doir kitob fondiga ega. Markaz tomonidan inson huquqlari bo'yicha 150 dan ziyod to'plamlar, kitoblar va boshqa adabiyotlar davlat tilida ko'p ming adadda chop etildi.

Inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida qabul qilingan me'yoriy hujjatlar, xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish maqsadlarida milliy institutlarning qonunchilik asoslarini takomillashtirish O'zbekistonning demokratik o'zgarishlarga sodiqligini yana bir karra namoyish qilmokda.

Ayni paytda mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan inson huquqlari bo'yicha milliy institutlardan Oliy Majlis Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman), O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonunchilik monitoringi instituti hamda Milliy markazimiz zimmasidagi vazifalarni to'laqonli bajarish yo'lida xizmat qilib kelmoqda. Bu tashkilotlarning harakati, izlanishlari o'laroq, yurtimizda inson huquqlari muhofazasi yo'lida mustahkam qonunchilik tizimi barpo etildi. Istiqbol-yillarida insonning asosiy huquq va erkinliklarini ta'minlashga doir konstitutsiyaviy qonunlar, kodekslar va boshqa qonunlar qabul qilinib, hayotga tatbiq etilmoqda. "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi, "Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi, "Nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatining kafolatlari to'g'risida"gi, "Xayriya to'g'risida"gi va boshqa qonunlarning qabul qilinishi inson huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslarini takomillashtirishga zamin bo'lmoqda.

Ayni paytda mamlakatimizda inson huquq va erkinliklarining huquqiy

asoslari yaratilishi va uning amalda qo'llanishi hamda kafolatlanishini kuzatuvchi mexanizmlardan yuqorida tilga olib o'tilgan institutlar bilan bir qatorda Oliy sud huzuridagi Sud qonunchiligini demokratlashtirish va liberallashtirish hamda sud tizimi mustaqilligini ta'minlash bo'yicha tadqiqot markazi va Adliya vazirligi, Bosh prokuratura, Ichki ishlar vazirligida inson huquqlari bo'yicha bo'linmalar va boshqarmalar samarali faoliyat yuritmoqda.

O'zbekistonda xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsip va normalari ustunligi konstitutsiyaviy asosda e'tirof etiladi. Bugungi kunda mamlakatimiz inson huquqlari bo'yicha 70 dan ziyod xalqaro hujjatlar, xususan, BMT tomonidan inson huquqlari bo'yicha qabul qilingan 10 ta majburiy xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilib, o'zining xalqaro majburiyatlarini muntazam ravishda bajarib kelmoqda.

Inson huquqlarini himoya qilishning asosiy qismini fuqarolardan tushadigan murojaatlarni qabul qilish va ularni ijobiy hal etishga qaratilgan. Shu ma'noda Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazining asosiy faoliyat yo'nalishlari va uning tuzilmasi haqida to'xtaladigan bo'lsak, quyidagi raqamlarga e'tiboringizni qaratmoqchiman: birgina Jamoatchilik bilan aloqalar bo'limining o'ziga fuqarolar joriy-yilning o'tgan 9 oyi mobaynida siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, shaxsiy huquq va erkinliklarini himoya qilishga qaratilgan 1452 holat bo'yicha ariza, shikoyat va takliflardan iborat murojaatlarini bildirishgan. Ayni kunda 192 ta holat bo'yicha tegishli huquqiy maslahat berildi, 117 ta holat bo'yicha esa huquqlarni amalga oshishiga boshqa organlar bilan hamkorlik qilindi, 92 ta holat bo'yicha buzilgan huquqlar tiklandi. Chu bilan birga, Markazimizga telefon orqali bo'lgan ko'plab murojaatlarga huquqiy maslahat ham berib boriladi.

Inson huquqlari doirasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish orqali quyidagi takliflar nazarda tutiladi:

birinchidan, inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlarni qonunchilik va huquqni qo'llash amaliyotiga implementatsiya qilishning samaradorligini oshirish, shu orqali milliy qonunchilikni takomillashtirish;

ikkinchidan, inson huquqlari bo'yicha xalqaro majburiyatlarni bajarish yuzasidan qonun hujjatlaridagi kamchiliklarni bartaraf etish, xalqaro tashkilotlarning inson huquqlari sohasidagi tavsiyalarini bajarish samaradorligini oshirish;

uchinchidan, inson huquqlari va erkinliklarini ishonchli himoya qilishni ta'minlashga qaratilgan tashkiliy-huquqiy va boshqa kompleks chora-tadbirlar tizimi yaratiladi, xalqaro majburiyatlarning lozim darajada bajarilishi ustidan parlament, hududiy vakillik organlari va jamoatchilikning samarali nazoratini ta'minlash;

to'rtinchidan, aholining inson huquqlari sohasidagi huquqiy savodxonligini

oshirish, jumladan bu borada axborot tarqatish, ta'lim berishning faoliyati yanada takomillashtir hamda jamiyatda inson huquqlari madaniyatini yanada yuksaltirish;

beshinchidan, inson huquqlari sohasidagi xalqaro va mintaqaviy tuzilmalar bilan hamkorlikni yangi bosqichga ko'tarish orqali mamlakatning inson huquqlari va erkinliklari sohasidagi xalqaro reytinglar va indekslar bo'yicha ko'rsatkichlari yaxshilanadi.

Bir so'z bilan aytganda, O'zbekistonning demokratik o'zgarishlarga sodiqligini namoyish qilish, yurtimizda kechayotgan ulkan o'zgarishlar va yangilanishlar davrida avvalo inson huquqlarini himoya qilish va rag'batlantirish birlamchi vazifalardan sanalib, inson huquqlarining o'rni beqiyosdir.

O'.M.Otayev*

Konstitusiyani yangilashning ijtimoiy zaruriyati

Konstitusiya (*lotincha "Constitution" – tuzilish, tuzuk*) – davlatning asosiy qonuni hisoblanadi. U davlat tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllantirish tartibi, saylov tizimi, fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va shaxsning o'zaro munosabatlari, shuningdek, sud tizimini hamda davlat va jamiyatning o'zaro munosabatlarini belgilab beradi. Dunyo mamlakatlari orasida birinchi Konstitusiya 1787-yilda AQShda qabul qilingan.

So'nggi olti-yilda erishgan yutuqlarimizni (xususan iqtisodiyot, inson huquqlari, odil sudlov, so'z va e'tiqod erkinligi, ijtimoiy himoya sohalaridagi yuzlab cheklovlarni olib tashlangani, naqd pul, valyuta, kredit, debitor-kreditor masalalaridagi muammolar hal qilingani, qo'shnilarimiz bilan oramizdagi 25-yillik "muzlar erigani" va b.) ortga qaytmasligini ishonchli konstitusiyaviy himoyasini ta'minlash, ushbu erishilgan yutuqlar, huquq va erkinliklardan nafaqat hozirgi, balki kelajak avlodlarimiz emin-erkin foydalanishi uchun, ularni albatta Konstitusiyada muhrlab qo'yishimiz zarurligi. Dunyoda kundan-kunga yangi-yangi sinovlar, xavf-xatar va tahdidlar paydo bo'layotgani; bugungi ziddiyatli jarayonlar, iqtisodiy qarama-qarshiliklar qachon va nima bilan tugashini bashorat qilib bo'lmasligi; ayrim davlatlarning dunyo xaritasida qolish-qolmasligi savol ostida qolayotganligi; jahonda 100 million aholi o'z hayotini saqlash uchun, boshqa yurtlarda boshpana izlab yurgani; oziq-ovqat yetishmasligi, energiya resurslari tanqisligi, pandemiya kabi global muammolar rivojlangan davlatlar aholisini ham jiddiy o'ylantirib qo'yayotganligi va bularning barchasi bizga ta'sir ko'rsatishi, Mintaqamizdagi vaziyat ham bizni tashvishga solayotganligi, yonimizda qariyb 50-yillik notinchlik

---

* IIV MOI Maxsus fanlar sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik

davom etayotganligi, Mamlakatimiz katta davlatga aylanayotganligi, aholimiz 2040-yilga borib, 50 millionga yetishi, ularning yarmidan ko'pi yoshlar bo'lishi, ularga munosib sharoit qilib berish uchun, barqaror iqtisodiyot, xavfsiz davlat, samarali boshqaruv, ijtimoiy kafolatlar bo'lishi lozimligi. Bularning barchasi uchun mustahkam huquqiy poydevor zarur bo'lishi, Yangi O'zbekistonga yangilanayotgan Konstitutsiya kerakligini ko'rsatayotganligi.

Konstitutsiya matni olimlar yoki mutaxassislar tomonidan kabinetlarda yozilmadi. Balki, avval xalqimizning fikri, takliflari 2 bosqichda o'rganildi, shundan so'ng Konstitutsiya loyihasi tayyorlandi. Avvallari Konstitutsiya qabul qilishda dastlab loyiha ishlab chiqilib, keyin xalq muhokamasiga qo'yilgan.

-birinchi bosqichda Konstitutsiya loyihasini shakllantirish uchun odamlarimiz 60 mingdan ziyod takliflar berdi. Ushbu takliflarning har to'rttasidan bittasi loyihadan joy oldi;

-ikkinchi bosqichda Konstitutsiya loyihasi umumxalq muhokamasiga qo'yildi. Ommaviy axborot vositalari, internet tarmoqlari orqali loyiha bilan 5 million aholimiz tanishib chiqib, 150 mingdan ortiq takliflarini bildirdi.

Shu bilan birga, mehnat jamoalari, oliygohlar, mahalla faollari va ziyolilar bilan bo'lib o'tgan muhokamalarda ham yana 10 mingta qo'shimcha taklif kelib tushdi. Konstitutsiyadagi moddalar soni amaldagi 128 tadan 155 taga, normalar soni 275 tadan 434 taga oshdi. Ya'ni, Asosiy qonunimizning 65 foiz matni xalqimiz takliflari asosida yangilandi. O'zbekiston – ijtimoiy davlat deb belgilandi. Ijtimoiy, bu – insonga e'tibor va g'amxo'rlik, degani. Davlatning ijtimoiy sohadagi majburiyatlari bilan bog'liq Konstitutsiyadagi normalar 3 barobarga ko'paytirilayapti. Konstitutsiyada har kimning uy-joyli bo'lish huquqi belgilandi.

Ma'lumot uchun: o'tgan-yili mamlakatimizda 50 ming oila uchun yangi kvartiralar olishga sharoit yaratib berilgan. Bu-yil 90 ming oilani uy-joyli qilish marrasi olingan. Yaqin 2-3-yilda bu raqamni 200 mingga yetkazish ustida ishlandi.

Hyech kim sudning qarorisiz va qonunga nomuvofiq holda uy-joyidan mahrum etilishi mumkin emasligi, uy-joyidan mahrum etilgan mulkdorga uy-joyning qiymati hamda u ko'rgan zararlarning o'rni qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibda oldindan hamda teng qiymatda qoplanishi ta'minlanishi kafolatlandi. Aholini kafolatlangan bepul tibbiy xizmatlardan foydalanishi ham loyihaga kiritildi. Umuman, loyihada aholi salomatligini asrash bilan bog'liq normalar 4 barobar ko'paytirildi.

Ma'lumot uchun: Bunda, joriy-yilda "Kafolatlangan xizmatlar paketi" qayta ko'rib chiqilib, 20 turdagi kasalliklar bo'yicha diagnostika, davolash va profilaktika xizmatlari hajmi to'liq qamrab olinadi. Ko'p uchraydigan 20 turdagi kasalliklar bo'yicha birlamchi bo'g'indagi bepul analiz turlari – 15 tadan 25 tagacha, tekshiruvlar – 10 tadan 20 tagacha, dorilar – 64 tadan 90 taga oshiriladi.

Ijtimoiy davlatga xos bunday yondashuv ta'lim sohasi bo'yicha ham ko'pgina modda va normalarda o'z ifodasini topdi. Ta'lim va ilm-fanga oid normalar qariyb 2 barobarga oshdi. Fuqarolarning oliygohlarga davlat granti hisobidan o'qish huquqi qat'iy belgilandi. Ma'lumot tariqasida aytish mumkinki, 2017-yilgacha oliygohlarga kirish uchun davlat grantlari soni faqat qisqarib kelgan bo'lsa, oxirgi olti-yilda bu boradagi ahvol butunlay o'zgardi. Grantlar soni 2 baravar ko'payib, 40 mingga yetdi. Shundan, magistratura uchun – 5 baravar ko'paydi.

Fuqarolarning bepul boshlang'ich kasb-hunarga o'qitilishi belgilandi. Nogironligi bor bolajonlarimizga o'z tengdoshlari bilan bir xil ta'lim olishi uchun barcha sharoitlar yaratildi. Shuning uchun, bunday imkoniyatlar inklyuziv ta'lim sifatida Konstitusiyaga kiritildi. Davlat oilaning to'laqonli rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart-sharoitlar yaratishi konstitusiyaviy mustahkamlandi. Endi, farzandlar tarbiyasi, ularga ta'lim berish, barkamol voyaga yetkazish ham ota-ona majburiyati sifatida belgilandi. Bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash hamda himoya qilish, uning jismoniy, aqliy va madaniy jihatdan to'laqonli rivojlanishi uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yaratish davlatning burchi sifatida belgilandi. Har kimning mehnati uchun hеч qanday kamsitishlarsiz hamda mehnatga haq to'lashning belgilangan eng kam miqdoridan kam bo'lmagan tarzda adolatli haq olish huquqi kafolatlandi.

Mehnatga haq to'lashning eng kam miqdori insonning munosib turmush darajasini ta'minlash zarurati hisobga olingan holda belgilanishi mustahkamlandi.

Homiladorligi yoki bolasi borligi bilan bog'liq sabablarga ko'ra ayollarni ishga qabul qilishni rad etish, ishdan bo'shatish va ularning ish haqini kamaytirish taqiqlanishi belgilandi. Davlat fuqarolarning bandligini ta'minlash, ularni ishsizlikdan himoya qilish, shuningdek kambag'allikni qisqartirish choralari ko'rishi mustahkamlandi. Davlat fuqarolarning kasbiy tayyorgarligini va qayta tayyorlanishini tashkil etishi hamda rag'batlantirishi qayd qilindi. Bolalar mehnatining bolaning sog'lig'iga, xavfsizligiga, jismoniy, aqliy va ma'naviy jihatdan to'laqonli rivojlanishiga xavf soluvchi, shu jumladan uning ta'lim olishiga to'sqinlik qiluvchi har qanday shakllari taqiqlanishi belgilandi. Har kim ishsizlikda ijtimoiy ta'minot olish huquqiga egaligi mustahkamlandi. Pensiya, nafaqa va boshqa ijtimoiy yordamlar miqdori eng kam iste'mol xarajatlaridan oz bo'lishi mumkin emasligi belgilab qo'yildi. Bu degani, 2 million 200 ming ehtiyojmand oilalar davlatdan kafolatli moddiy yordam oladi. Bu – jami oilalarning 25 foiziga to'g'ri keladi, ularga har-yili 11 trillion so'm ajratiladi. Konstitusiyada 18 milliondan ortiq yoshlar masalalariga ham alohida e'tibor berildi. Konstitusiyada yoshlar masalalari bo'yicha alohida bob kiritilayotgani ham bejiz emas.

Shuningdek, davlat: yoshlar huquqlari himoyalaniishi va ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirokini rag'batlantirishni kafolatlayapti, yoshlarda

qadriyatlarimizga sodiqlik, vatanparvarlik tuyg'ularini shakllanishiga g'amxo'rlik qilishi belgilanayapti.

Bundan tashqari, yoshlarning ta'lim olishi, ijtimoiy va tibbiy himoyasi, uy-joyli bo'lishi, bandligi uchun shart-sharoitlar yaratish – davlatning konstitutsiyaviy majburiyati sifatida kiritilayapti. Nogironligi bo'lgan shaxslar hamda aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand boshqa toifalarining huquqlari davlat himoyasida ekanligi belgilandi. Davlat aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand toifalarining hayoti sifatini oshirishga, jamiyat va davlat hayotida to'laqonli ishtirok etishi uchun ularga shart-sharoitlar yaratishga hamda ularning asosiy hayotiy ehtiyojlarini mustaqil ravishda ta'minlash imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan choralarni ko'rishi mustahkamlandi.

Z.M. Aliyeva*

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar organlari tizimida tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlangan xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini himoya qilish amaliyoti

“Xotin-qizlar zo'ravonlik, zararli stereotiplar va kamsituvchi muomala ob'ekti bo'lmashligini, ular tabiiy ravishda jamiyatning teng huquqli a'zosi bo'lsin”

Sh.M.Mirziyoyev

O'zbekiston Respublikasida «**Inson qadri uchun**» degan tamoyil barcha islohotlarimizning asosiy negizini tashkil etmoqda. Chunki, jamiyatda inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimini yaratmay turib, huquqiy demokratik davlat barpo etish mumkin emas.

“**Inson – jamiyat – davlat**” degan yangi tizim asosida O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlar natijasida jamiyat taraqqiyoti rivojlanmoqda.

Bugunda **Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)**ga dunyoning 193 ta davlatlari *rasmiy a'zodir*. O'zbekiston Respublikasi ham 1992-yil 2-mart kuni *mustaqil davlat sifatida dunyodagi eng nufuzli tashkilot hisoblangan BMTning teng huquqli sub'ektiga aylandi*.

Inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlar BMTning Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasida o'z aksini topgan bo'lib, unga a'zo davlatlar BMT bilan hamkorlikda inson huquqlari va erkinliklarini to'laqonli hurmat qilishga va unga rioya qilishga ko'maklashish majburiyatini olgan.

Mazkur hujjat dunyoning deyarli barcha mamlakatlari tomonidan ratifikatsiya

---

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Maxsus-kasbiy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi, podpolkovnik

qilingan va boshqa hech qaysi xalqaro hujjat bunday sharafiga da'vo qila olmaydi. Aynan ushbu Deklaratsiya O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan keyin, xatto milliy Konstitutsiya qabul qilinmasdan oldin qo'shilgan birinchi xalqaro-huquqiy hujjat hisoblanadi.

Deklaratsiyadagi qoidalar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, insonning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquq va erkinliklarining ishonchli himoya qilinishini ta'minlaydigan milliy qonunchilik normalarida o'z ifodasini topgan.

So'nggi-yillarda O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini himoya qilishning qonunchilik bazasini mustahkamlash, bu borada xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish va xalqaro majburiyatlarni bajarish bo'yicha salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, milliy qonunchilik bazasi xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga hamohang tarzda mamlakatimizda xotin-qizlar huquqlari kamsitilishining barcha shakllariga barham berish hamda ularning siyosiy huquqlari to'g'risidagi asosiy hujjatlar, ya'ni O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrda "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi O'RQ-561-son Qonuni ijroga qaratildi.

Mazkur qonunning maqsadi xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratligi belgilab berildi.

Qonunda tazyiq, zo'ravonlik, uning ko'rinishlaridan bo'lgan jinsiy zo'ravonlik, jismoniy zo'ravonlik, iqtisodiy zo'ravonlik va ruhiy zo'ravonlik, himoya orderi hamda boshqa tushunchalariga keng ta'rif berildi.

Aynan mazkur qonunning 4-moddasida tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlanuvchining huquqlari aniq ko'rsatildi. Shuningdek, qonunda bir qator davlat organlari va tashkilotlari, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi, Mahalliy davlat hokimiyat organlari, Ichki ishlar organlari, Mehnat organlari, Ta'limni davlat tomonidan boshqarish organlari, Davlat sog'liqni saqlash tizimini boshqarish organlarining hamda sog'liqni saqlash muassasalari, O'zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo'mitasi, Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlarining va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish sohasidagi vakolatlari hamda ishtirok etishi tegishli moddalarda o'z aksini topgan.

Shu bilan birgalikda mazkur qonun talablaridan kelib chiqib, hozirda tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlanuvchilar, shuningdek zo'ravonlik sodir etgan yoki zo'ravonlik sodir etishga moyil bo'lgan shaxslar haqidagi ma'lumotlar bazasi shakllanganligini, xotin-qizlarimizga huquqiy maslahat berish mexanizmi hamda

xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik holatlarining oldini olish to‘g‘risida axborot olishlarini ta‘minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasining butun hududida tunu kun ishlaydigan, bepul telefon liniyasi tarmog‘i (ishonch telefoni), himoya orderini berish amaliyoti, tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanuvchilarga iqtisodiy, huquqiy, ijtimoiy, ruhiy, tibbiy va boshqa yordam ko‘rsatish bo‘yicha maxsus markazlar faoliyati hamda ushbu qonunchilikni buzgan aybdor shaxslarga belgilangan tartibda javobgarlik masalasi keng yo‘lga qo‘yilganligini mamnuniyat bilan aytishimiz mumkin.

Navbatdagi O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-562-son qonuni xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta‘minlash sohasidagi munosabatlarni tartibga solish maqsadida qabul qilindi.

Mazkur qonunda ham gender, gender tenglik, gender statistika, gender-huquqiy ekspertiza, jins bo‘yicha bevosita va bilvosita kamsitish va boshqa tushunchalarga aniq tariflar berildi.

Jumladan, qonunda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta‘minlash sohasini tartibga solish, davlat xizmati sohasida, saylov huquqlarini amalga oshirishda, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda, ta‘lim, ilm-fan, madaniyat hamda sog‘liqni saqlash sohalarida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari tegishli boblarda o‘z o‘rni va ahamiyatiga ega bo‘ldi.

Respublikamizda xotin-qizlarga nisbatan har qanday zo‘ravonliklarning oldini olish, ularning huquqlarini tushuntirish va bu kabi salbiy holatlardan himoya qilishda boshqa davlat idoralari bilan bir qatorda ichki ishlar organlari bilan ham hamkorlikni yanada mustahkamlash muhim o‘rinni egalladi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 14-iyundagi 495-son “Buxoro viloyatini xotin-qizlar bilan ishlash yo‘nalishida namunali xududga aylantirish chora-tadbirlari dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qaroriga muvofiq Qoraqalpog‘iston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi, Toshkent shahar va Toshkent viloyati Ichki ishlar bosh boshqarmalari va viloyatlar ichki ishlar boshqarmalarida joriy etilgan xotin-qizlar bilan ishlash masalalari bo‘yicha inspektorlariga O‘zbekiston Respublikasi IIVning me‘yoriy buyrug‘iga asosan xotin-qizlar o‘rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasini amalga oshirish faoliyati belgilab berildi. Unga ko‘ra, xotin-qizlar masalalari bo‘yicha bo‘linmalar o‘z vazifalariga xotin-qizlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, huquqiy madaniyatini oshirish, huquqiy targ‘ibot ishlarini o‘tkazish, xotin-qizlar tomonidan huquqbuzarliklar sodir etilishi sabablarini va ularga imkon berayotgan shart-sharoitlarni bartaraf etish borasida chora-tadbirlarni ko‘rish,

huquqbuzarlikdan jabrlangan, huquqbuzarliklar sodir etishga moyil bo'lgan, huquqbuzarlik sodir etgan, shu jumladan ilgari sudlangan va ozodlikdan mahrum etish muassasalaridan ozod qilingan xotin-qizlarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish va ijtimoiy moslashtirish choralari tashkil etish, xotin-qizlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasini tashkil etish sohalaridagi funksiyalari ko'rsatib o'tildi.

Xotin-qizlar masalalari bo'yicha bo'linmalar o'z vazifa va funksiyalarni amalga oshirishda quyidagi huquqlarga ega:

- xotin-qizlardan qonun hujjatlariga rioya etishni talab qilish;
- g'ayriqonuniy xatti-harakatlarni tugatishni talab qilish, bu talablar bajarilmagan taqdirda esa majburlov choralari qo'llash;
- o'z xizmat majburiyatlarini amalga oshirish chog'ida xotin-qizlarning shaxsini tasdiqlaydigan hujjatlarni tekshirish, shaxsiy ko'rikdan o'tkazishni, ularning ashyolarini, qo'l yukini, bagajini ko'rikdan o'tkazishni amalga oshirish hamda mazkur narsalar, vositalarni va moddalarni olib yurish hamda saqlash uchun qonuniy asoslar mavjud bo'lmagan taqdirda ularni olib qo'yish;
- fuqarolarning shaxsiy xavfsizligi va jamoat xavfsizligini ta'minlash, jinoyatlarning oldini olish, ularni sodir etgan yoki qidiruvda bo'lgan xotin-qizlarni aniqlash hamda ushlab maqsadida shaxslarga tegishli bo'lgan turar-joylarda va boshqa binolarda ularga qarashli er uchastkalarida fuqarolarning roziligi bilan, tashkilotlar joylashgan xududda va binolarda ularning ma'muriyati ruxsati bilan yoki mulkdorning roziligi bilan bo'lish;
- terrorchilikka qarshi va boshqa operatsiya o'tkazilayotgan zonada xotin-qizlarni shaxsiy ko'rikdan o'tkazish;
- ichki ishlar organlari yurituvdagi materiallar buyicha xotin-qizlarni, mansabdor shaxslarni ichki ishlar organlariga chakirtirish, ulardan zarur tushuntirishlar, ma'lumotlar, hujjatlar, ma'lumotnomalar va ularning kuchirma nusxalarini olish;
- ma'muriy huquqbuzarliklar sodir etgan xotin-qizlarni qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ushlab va ichki ishlar organlariga olib borish;
- jinoyatlar yoki ma'muriy huquqbuzarliklar sodir etganlikda gumon qilinayotgan xotin-qizlarni organizmida alkogol, giyohvandlik vositalari, ularning analoglari, psixotrop moddalar va ularning prekursorlari yoki aklirodasiga ta'sir ko'rsatuvchi boshqa moddalar mavjudligini aniqlash uchun tekshirishni amalga oshirish va qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa huquqlarini amalga oshiradi.

Ichki ishlar organlarining xotin-qizlar masalalari bo'yicha inspektorlar xizmat vazifalarini bajarish va vakolatlarini amalga oshirishda qonun asosida to'g'ri qo'llay olishlari talab etiladi. Bunda ichki ishlar organlarida mazkur lavozimda ishlayotgan katta inspektor xodimalarimizdan xizmat faoliyatida tazyiq va zo'ravonlikdan

jabrlangan xotin-qizlarni buzilgan huquqlarini himoya qilishda va tiklashlarida ulardan katta tajriba hamda zaruriy huquqiy bilimlar talab etiladi.

Shu bilan birgalikda, tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan xotin-qizlar o‘z huquqlarini talab qilishlari, buzilgan huquqlarini tiklashda tegishli idoralarga murojaat qilishlari uchun, ularni huquqiy ongini va huquqiy savodxonligini oshirishda keng ko‘lamli profilaktik chora-tadbirlar, suhbatlar hamda targ‘ibotlar amalga oshirib kelinmoqda.

Lekin ming afsuski, O‘zbekistonning o‘z milliy mintalitetidan kelib chiqib, aksariyat ayollarimiz o‘z turmush o‘rtog‘i tomonidan tazyiq va zo‘ravonlik sodir etilgan taqdirda ham ajrimni oldini olish, farzandarini tirik etim qilmaslik maqsadlarida turmush o‘rtog‘i ustidan ichki ishlar organlariga shikoyat qilishni yot g‘oya deb bilib, qonun bilan qo‘riqlanadigan haq-huquqlarini himoya qila olmasliklari natijasida ularni ustidan surunkali ravishda tazyiq, zo‘ravonlik, ho‘rlash va boshqa noxush holatlarni davom ettirishlariga sabab bo‘lmoqda.

O‘z navbatida Prezident Administratsiyasi Ijro etuvchi apparatining Kommunikatsiyalar va axborot siyosati bo‘yicha sho‘ba mudiri Saida Mirziyoyevaning 2022-yil-dekabr oyida xalqaro anjumanida: **«Afsuski, jamiyatimizning aksariyat qismi an‘analarni qonunlardan ustun qo‘yadi. Bizning zaif tomonimiz ham aynan shunda, O‘zbekiston barcha qonunlari tenglikka asoslangani, ammo jamiyat biz zo‘ravonlikka nisbatan juda sabrli»** ekani haqida fikrini o‘rinli deb o‘ylaymiz.

Shu sababli ichki ishlar organlarining xotin-qizlar masalalari bo‘yicha inspektorlar xotin-qizlarga huquq va erkinliklar haqida tushunchalar berish, tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanganlarga qachon, qaysi davlat organlariga qanday tartibda murojaat qilishda ularga tegishli huquqiy maslahatlar berish, mahallalarda yashovchi ayollarni qanday huquqlari borligini, uni qanday tartibda himoya qilish shakllari borligi va qonunchiligimizda tazyiq va zo‘ravonlikka uchraganda qanday javobgarliklar belgilanganligi bo‘yicha ma‘lumotga va axborotga ega bo‘lishlari borasida keng qamrovli targ‘ibot-tashviqot ishlarini amalga oshirish zarur.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish institutining tajribali professor-o‘qituvchilari tomonidan Respublika miqyosida tizimdagi xotin-qizlar masalalari bo‘yicha katta inspektorlarining xizmat faoliyatlariga oid bilim va ko‘nikmalarini oshirish, amaliy faoliyati davomida ularga huquqiy va metodik jihatdan yordam ko‘rsatish, kasbiy mahoratlarini mustahkamlash maqsadida o‘quv yig‘inlari va sayyor o‘quv kurslari tashkil etib kelinmoqda. Ularga tazyiq va zo‘ravonlikning mazmun mohiyati, zo‘ravonlik sodir etgan shaxslarga nisbatan jinoiy javobgarlikka tortish yuzasidan o‘z vakolatlari doirasida choralar ko‘rish kabi bir qator masalalar hamda Hukumat tomonidan ichki ishlar organlari sohalari bo‘yicha kiritilayotgan yangi normativ-huquqiy hujjatlarni mazmunini o‘zlashtirish

kabi huquqiy bilimlar berib, malakalari oshirib borilmoqda.

Bu esa, ichki ishlar organlari sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar o'z navbatida xotin-qizlar masalalari bo'yicha (katta) inspektorlari oldiga qo'yilgan asosiy talab va vazifalarni bekamu ko'st amalda qo'llashda katta ahamiyatga ega.

Alohida ta'kidlab o'tish joizki, muqaddam er-xotin o'rtasidagi urush va janjallarda mahalla faollari tomonidan ajrimlar sonini kamaytirish maqsadida yarashtirish yo'li orqali baram berilardi.

Prezident Administratsiyasi sho'ba mudiri Saida Mirziyoyeva 2022-yil 6-dekabrda Toshkentda o'tkazilgan zo'ravonlikka qarshi kurashni institutsionalizatsiya qilish bo'yicha xalqaro anjumanda oiladagi zo'ravonlikni jinoyat deb baholashni taklif qildi. *«Oiladagi zo'ravonlik – oilaning ichki ishi emas, bu muammo butun jamiyatga tegishli. Ayol o'z dardi bilan yolg'iz qolib ketmasligi kerak»*, – dedi. U voyaga etmaganlar bilan jinsiy aloqa qilganlik uchun jazo kuchayishi zarurligini ta'kidladi.

Qonunchiligimizga oxirgi-yillarda kiritilayotgan qator o'zgartirishlar bilan O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 5-oktyabrdagi O'RQ-640-sonli qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi **206⁻¹-moddasi** himoya orderida nazarda tutilgan cheklovlarga rioya etmaslik bilan to'ldirilgani hamda 2023-yil 1-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 248-moddasiga qo'shimchalar kiritish haqida"gi O'RQ-902-sonli qonunlari asosan tazyiq o'tkazgan va (yoki) zo'ravonlik sodir etgan yoxud ularni sodir etishga moyil bo'lgan shaxs tomonidan himoya orderi talablarini bajarmaganlik uchun ma'muriy javobgarlik belgilandi.

Kelgusida xotin-qizlar masalalari bo'yicha inspektorlariga yana bir yangi vakolatni amalga oshirish borasida ularning huquqiy bilimlarini rivojlantirishda hech qachon uzilib qolmasligi, sodir etilayotgan huquqbuzarlik va jinoyatlarni oldini olish va ularga qarshi kurashishda, shuningdek xodimlarning huquqiy savodxonligi va huquqiy bilimini rivojlantirish, huquqiy ongi va huquqiy madaniyatining yuksaltirish orqali erishish, ayniqsa bu boradagi tizimli huquqiy ta'limning takomillashtirish maqsadga muvofiq ekanligidan dalolat beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, respublikamizda xotin-qizlarning huquqlarini himoya qilish, ularning ijtimoiy sharoitlaridan kelib chiqib, tibbiy, huquqiy, ma'naviy va moddiy yordamlar ko'rsatish borasida qabul qilingan normativ huquqiy xujjatlarning ahamiyatli jihatlarini aynan ichki ishlar organlari xotin-qizlar masalalari bo'yicha katta inspektorlari tomonidan keng targ'ibot ishlarini olib borish, ularga zaruriy huquqiy maslahatlar berishda aynan ushbu xodimlarning huquqiy bilimlarini muntazam oshirib borish zaruriyati muhimligini anglash lozim.

Yoshlarning huquqiy ongini oshirishda terrorizm va ekstremizmni oldini olish

(Ichki ishlar organlari misolida)

Dunyoda so‘ngi-yillarda ekstremizm va terrorizm bilan bog‘liq jinoyatlar transmilliy va transchegaraviy xususiyat kasb etib, ijtimoiy xavflilik darajasi keskin oshib bormoqda. Xususan, 2018–2024-yillarda dunyoning 100 dan ziyod mamlakat hududida 5 mingdan ortiq terroristik harakatlar sodir etilib, ularning oqibatida 30 mingdan ko‘proq inson halok bo‘lgan yoki jarohatlangan⁹⁴. Terrorizmga qarshi kurashish borasida dunyoda keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilayotgan bo‘lsada, mazkur turdagi jinoyatlar miqdori kamaymayapti. Bugungi kunda terrorizm umumbashariy halqaro muammoga aylandi. Shu sababli terrorizm bilan bog‘liq jinoyatlarga qarshi kurashishning jinoyat-huquqiy va kriminologik usul va asoslarini takomillashtirishga ehtiyoj ortib bormoqda hamda ularni yanada takomillashtirish dolzarb hisoblanadi.

Dunyo miqyosida siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlar bo‘yicha tadqiqot olib boruvchi Iqtisod va tinchlik xalqaro institutining terrorizmning global indeksi bo‘yicha bergan ma‘lumotlariga ko‘ra, Afg‘oniston, Iroq, Somali, Burkina-Faso, Suriya, Nigeriya, Mali, Niger va Pokiston davlatlarida terrorizm xavfi yuqori hisoblanadi. Oxirgi o‘n-yillikda terrorchilik harakatlari oqibatida yuzaga kelgan o‘lim holati 182 ming nafarni tashkil etganligi bu illatning shaxs, jamiyat, davlat va insoniyat uchun qanchalik xavfli ekanligini ko‘rsatmoqda⁹⁵.

Bugungi kunda jahon miqyosida yuzaga kelayotgan xavf-xatar va tahdidlar, avvalo, xalqaro terrorizm, diniy ekstremizm, noqonuniy migratsiya, odam savdosi, yoshlar o‘rtasida xalqimizga yot g‘oyalar tarqalishining tobora kuchayib borayotganligi ichki ishlar organlari oldiga o‘z vaqtida ushbu tahdidlarni oldini olish va ularga barham berish bo‘yicha yangi vazifalarni qo‘ymoqda⁹⁶.

Tinchlik va xavfsizlikni ta‘minlashda yoshlarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, huquqiy savodxonligini oshirish masalasi davlat hokimiyati va huquq-tartibot organlari oldida turgan dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Yaqin qo‘shni va uzoq mamlakatlarda sodir bo‘layotgan ichki noroziliklar va siyosiy inqirozlar tahlili aholining huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirishda

---

* Malaka oshirish instituti Maxsus kasbiy fanlar kafedrası dotsenti, podpolkovnik

* Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli o‘qituvchisi, mayor

⁹⁴ Country Reports on Terrorism 2024– Doklad Gosudarstvennogo departamenta SShA o problemakh borby s terrorizmom v mire // www.state.gov – ofitsialnyy veb-sayt Gosudarstvennogo departamenta SShA.

⁹⁵ https://t.me/manaviyat_va_marifat_darsi

⁹⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganligining 26 yilligiga hamda Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan bayram tabrigi. // Halq so‘zi -2018 yil 13 yanvar

fuqarolik jamiyati institutlari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar o'rtasida ishonchli hamkorlikning yo'qligini ko'rsatmoqda. Bu holatlar aholi bilan bevosita ishlaydigan ichki ishlar organlarining jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish faoliyatiga oid masalalarni ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etishni hamda globallashtirish davrida ushbu faoliyatni takomillashtirib borishni talab etmoqda.

So'nggi-yillarda mamlakatimizda yoshlarning huquqiy ongi va jamiyat huquqiy madaniyatini yuksaltirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, bu borada qator qonunchilik hujjatlari qabul qilindi hamda ushbu yo'nalishdagi islohotlar jamiyat hayotiga keng tatbiq etib kelinmoqda.

Xususan, "Jamiyatda huquqiy madaniyatni rivojlantirish" milliy dasturi doirasida jamiyatning barcha sohalarida huquqiy savodxonlikni oshirish, huquqiy ta'lim va tarbiyani kuchaytirish, yuridik mutaxassislarni tayyorlash, fuqarolarning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini ro'yobga chiqarish, davlat va jamiyat hayotini adolat mezonlari asosida boshqarishda ijobiy natijalarga erishildi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yanada yuksaltirish bo'yicha chora tadbirlari to'g'risida"gi Farmonining qabul qilinishi ushbu yo'nalishdagi ishlar samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Ushbu Farmon bilan tasdiqlangan Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasida yosh avlodning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish bo'yicha ta'lim muassasalarining huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan hamkorlik qilishining samarali mexanizmlarini kengaytirish, jamiyat hayotida muhim o'rin tutuvchi fuqarolik jamiyati institutlari, davlat va nodavlat tashkilotlariga huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasida amalga oshirilishi lozim bo'lgan vazifalar belgilab berildi⁹⁷.

Biroq, ushbu yo'nalishdagi ishlar tahlil qilinganda, jamiyat huquqiy madaniyatini rivojlantirish faqatgina huquqni muxofaza qiluvchi organlarning ishi sifatida ko'rilayotganligi, oila, mahalla, ta'lim muassasalari, korxona va tashkilotlar, shuningdek fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan yoshlarning vatanparvarligini oshirish orqali huquqiy madaniyatini yuksaltirish borasida ishlar tizimli amalga oshirilmayotganligidan dalolat bermoqda.

Jahon miqyosida davlat va jamiyat hayotida ro'y berayotgan turfa xil inqirozlar, ekstremizm va terorizm xususan jinoyatchilikning turli xil shakl va usullarda amalga oshirilayotganligi to'g'risidagi daliliy ma'lumotlar tahlili huquqiy ta'lim-tarbiya, huquqiy madaniyatni va **vatanparvarligini** yuksaltirishga oid tizimni isloh qilish, ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashishda aholining huquqiy savodxonligini

---

⁹⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 yanvardagi PF-5618-son "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yanada yuksaltirish bo'yicha chora tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni // URL <http://www.lex.uz>

oshirishning zamonaviy va yanada samarali mexanizmini ishlab chiqish zarurati mavjudligidan dalolat beradi. Shu bois, jazolovchi ta'sir choralari kuchaytirish ko'magida jinoyatchilikka qarshi kurashish emas, balki fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini zamonga mos holda shakllantirib borish, ularda huquqiy immunitetni hosil qilish orqali eustremizm va terrorizm bilan bog'liq jinoyatlar sodir etilishining oldini olish hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Yurtimizda aholining huquqiy savodxonligini oshirish orqali huquqbuzarlik(jinoyat)larning oldini olish, jamiyatda o'rnatilgan tartibot va qonun normalariga og'ishmay amal qiluvchi shaxsni tarbiyalash masalalarining dolzarbligi bu borada ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilishini taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, huquq-tartibotni ta'minlovchi tuzilma sifatida ichki ishlar organlari aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish, ayniqsa, yoshlarga ijtimoiy, siyosiy, huquqiy yo'nalishdagi birlamchi axborotlarni uzluksiz yetkazib berishi orqali ularning huquqiy ongi va madaniyatini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi⁹⁸.

Shuningdek, ichki ishlar organi xodimlarining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish, ularning qonun hujjatlarini to'g'ri qo'llay olish amaliyotini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish talab etiladi.

Yoshlarni qonunga itoatkorlik ruhida tarbiyalash va huquqiy savodxonligini oshirishda ichki ishlar organlarining faoliyatida uchrayotgan ayrim muammolar va unga ta'sir etuvchi omillar mavjud bo'lib, bu muammolarning ilmiy-nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq etmasdan turib, jamiyat huquqiy madaniyatini to'laqonli yuksaltirishning imkoni yo'q.

Jumladan, yoshlarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish ishlari tizimli va uzviy tashkil etilmayapti. Jamiyatda, oilada, mahallada, ta'lim muassasalarida va tashkilotlarda huquqiy axborotlarni yetkazishning ta'sirchan mexanizmi mavjud emas.

Shuningdek, yoshlar bilan manzilli ekstremizm va terrorizmni oldini olishda huquqiy targ'ibot tadbirlarini tashkil etishda va amalga oshirishda davlat organlari va boshqa sohaviy xizmatlarning faol ishtiroki ta'minlanmayapti, bu borada yuqori natijadorlik va samaradorlik ko'zga tashlanmayapti.

Huquqiy tadbirlar hamon an'anaviy usullarda, oddiy uchrashuvlarni o'tkazish yo'li bilan amalga oshirilmoqda, bu borada targ'ibotning innovatsion usullaridan, shu jumladan, veb-texnologiyalardan foydalanilmayapti, ichki ishlar organlarining huquqiy yo'nalishdagi internet sahifalari yetarli emas.

Mazkur muammolarning ilmiy-nazariy va amaliy tomonlari bo'yicha shu kunga qadar ilmiy tadqiqot ishlari to'liq o'tkazilmayotganligi sababli ichki ishlar

---

⁹⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 yanvardagi PF-5618-son "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yanada yuksaltirish bo'yicha chora tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni// URL <http://www.lex.uz>

organlari boshqa davlat organlari bilan mazkur yo‘nalishda innovatsion yechimlar va yangiliklar veb-saytlar orqali targ‘ibot tashviquot ishlarini tashkil etishlari hamda ilmiy tadqiqot ishlarni olib borishlari maqsadga muvofiq.

Davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek, “Asosiy masala - qonunlarning mazmun-mohiyatini xalqimizga va mas’ul ijrochilarga o‘z vaqtida yetkazish, ularning ijrosini to‘g‘ri tashkil etish hamda qonun talablariga qat’iy amal qilishni ta’minlashdan iboratdir”. Mazkur vazifalar va “O‘zbekistonning Yangi taraqqiyot strategiyasi” 17, 20-maqсадlari talabidan kelib chiqib, ichki ishlar organlarining jamiyat huquqiy madaniyatini yuksaltirishga oid faoliyatini takomillashtirish, «aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish borasida davlat tuzilmalari (*muallifdan: shu o‘rinda, ichki ishlar organlari*) ning fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari bilan o‘zaro samarali hamkorligini tashkil etish» bilan bog‘liq muammolarni tadqiq etish va uning ilmiy yechimini topish muhim ahamiyat kasb etadi⁹⁹.

Yuqoridagilarga asosalanib xulosa sifatida shuni aytish joizkii Ichki ishlar organlari xodimlari ekstremiz va terrorizmni oldini olishda fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishda aholinig jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish ular bilan uchrashuvlar hamda aholini qiynab kelayotgan huquqiy muammolarini bartaraf etish orqali huquqiy savodxonligini oshirsak maqsadga muvofiqdir.

B.M.Ganiyev*

Terrorizm va ekstremizm illatlariga qarshi ilm ma’rifat bilan kurashish

Bugungi oddiy bo‘lmagan, g‘arb va sharqning muayyan davlatlari orasidagi geosiyosiy manfaatlar fonida yuz berayotgan jangovar, informatsion to‘qnashuvlar va oqibatdagi, dunyo davlatlarining deyarli har birida, har sohada yuzaga kelayotgan qiyinchilik va inqirozning turli ko‘rinishlari yuz ko‘rsatayotgan davr, davlatimiz organlari, tashkilotlari, jamoatchilik va umuman Respublikamizning har bir fuqarosi zimmasiga har qachongidan ko‘ra ogoh va e’tiborli bo‘lish, fuqarolarimiz, ayniqsa yoshlarimizning ongu-tafakkuriga ta’sir etishi mumkin bo‘lgan zararli illatlardan saqlashdek katta mas’uliyat yuklaganligini har birimiz aniq his etmog‘imiz lozim.

Ta’kidlash lozimki, bugungi kunda xalqaro-maydonda turli ekstremistik va

---

⁹⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi «2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi 60-sonlm farmani // URL <http://www.lex.uz>

* IIV MOI Maxsus kasbiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi, podpolkovnik

terroristik tashkilotlar tomonidan dunyo aholisiga qarshi amalga oshirilayotgan xunrezliklar, o'zlarining saflarini to'ldirish maqsadida fuqarolar, ayniqsa, yoshlar orasida o'zlarining zararli g'oyalarini targ'ib etishga bo'lgan urinishlar afsuski hamon davom etib kelmoqda.

Insoniyat turmush tarzi va hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurgan va mubolag'asiz davlatchilikning har qanday sohasida beqiyos o'rin egallagan "Internet", ayni davrda o'zining ijtimoiy tarmoqlari orqali nafaqat yaxshi maqsadda, balki odamlarning ongu tafakkurini buzadigan, terrorizm, ekstremizm, davlatlardagi tartibsizliklarni amalga oshirish bilan birga, butun insoniyatning buguni va kelajagiga tahdid soluvchi o'z g'oyalarini tarqatish bilan faoliyatlarini jadallashtiruvchi guruhlar ixtiyorida, afsuski jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta'sir o'tkazuvchi xavf-xatar bo'lib ham xizmat qilmoqda.

Barchamizga ma'lumki jamiyatda siyosiy, diniy, mafkuraviy va boshqa maqsadlarga erishish uchun shaxsning hayoti, sog'lig'iga xavf tug'diruvchi, mol-mulk va boshqa moddiy ob'ektlarning yo'q qilinishi xavfini keltirib chiqaruvchi hamda davlatni, xalqaro tashkilotni, jismoniy yoki yuridik shaxsni biron-bir harakatlar sodir etishga yoki sodir etishdan tiyilishga majbur qilishga, xalqaro munosabatlarni murakkablashtirishga, davlatning suverenitetini, hududiy yaxlitligini buzishga, xavfsizligiga putur yetkazishga, qurolli mojarolar chiqarishni ko'zlab ig'vogarliklar qilishga, aholini qo'rqitishga, ijtimoiy-siyosiy vaziyatni beqarorlashtirishga qaratilgan harakatlarni amalga oshirishni maqsad qilib olgan terrorchilik harakatlari mavjud.

Shuningdek, ma'lumki ekstremizm ijtimoiy-siyosiy vaziyatni beqarorlashtirishga, davlatlarning konstitutsiyaviy tuzumini zo'rlik bilan o'zgartirishga, hokimiyatni zo'rlik ishlatib egallashga va uning vakolatlarini o'zlashtirib olishga, milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovat qo'zg'atishga qaratilgan harakatlarning ashaddiy shakllari ifodasidir.¹⁰⁰

Terrorizm, ekstremizm atamalariga ko'plab ta'riflar berilgan bo'lsada, ularning asl mazmun-mohiyati notinchlik va beqarorlikni keltirib chiqarish, insonlar qalbiga qo'rquv va vahima solish, ularni jismonan yo'q qilish, zo'ravonlik yo'li bilan hokimiyatga intilish kabi salbiy unsurlardan iboratdir.

Mamlakatimizda ushbu jinoiy harakatlarning oldini olish va ularga chek qo'yish maqsadida 2000-yil 15-dekabrda O'zbekiston Respublikasining "Terrorizmga qarshi kurashish to'g'risida"gi, 2018-yil 30-iyulda "Ekstremizmga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunlari qabul qilingan.

Mazkur qonunlarning maqsadi – terrorizmga, ekstermizmga qarshi kurash sohasidagi munosabatlarni tartibga solish, asosiy vazifalari - shaxs, jamiyat va davlatning terrorizmdan xavfsizligini ta'minlash, davlatning suverenitetini va

---

¹⁰⁰ O'zbekiston Respublikasining 30.07.2018 yildagi «Ekstremizmga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonuni

hududiy yaxlitligini himoya qilish, fuqarolar tinchligi va milliy totuvlikni saqlashdan iborat.¹⁰¹

Hozirgi taraqqiyot bosqichida boshqa dunyoviy davlatlar singari O'zbekistonda diniy qarashlar, xoh islom dini, xoh boshqa dinlardagi ijobiy fikrlar aholining ma'naviyatini yuksaltirish va e'tiqodini mustahkamlashga xizmat qilishini e'tirof etilayotganligi bejiz emas. Tarixiy taraqqiyot jarayoni muayyan kuchlar va shaxslar ko'p bora dinni asos qilib, jamiyatni o'zaro qonli urushlarga da'vat etganligini ko'rsatadi. Buning fojiali oqibatlariga esa tarix guvoh. Afsuski, bunday urinishlar hozir ham davom etmoqda. «Dinni tarqatish» shiori ostida olib borilgan urushlar uchun din emas, balki shu shiorlarni olg'a surgan insonlar aybdor. Zero, din, xususan Islom dini insoniyatni doimo ma'naviy komillikka targ'ib qilib kelganligi shak-shubhasizdir.

Bugun siyosiy hokimiyatga intilayotgan, diniy shiorlarni "niqob qilib olgan" ba'zi guruhlar Markaziy Osiyo mamlakatlari, xususan, O'zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyatga salbiy ta'sir o'tkazishga harakat qilishlari mumkinligini yodda tutmog'imiz lozim. Kuzatilayotganidek, XX asrning oxiri XXI asrning boshlarida diniy mutaassiblik, ekstremizm, terrorizm, missionerlik, ommaviy madaniyat kabilar davlat va jamiyat xavfsizligi, fuqarolar tinchligiga jiddiy tahdid sifatida namoyon bo'ldi.

Ushbu tahdidlarning boshqalaridan farqi shuki, ular avvalo insonlarning ongiga ta'sir etadi, ularning ongida uzilish, ruhiyatida ma'naviy bo'shliq hosil bo'lishiga olib keladi, ayniqsa, bu tahdidlar yoshlar, kelajak avlodlar uchun ulkan xavf bo'lib qolmoqda.

Ma'lumki, terrorizm va ekstremizm balolari nafaqat bugungi kunda, balki u mavjud bo'lgan barcha zamon va makonlarda insoniyat va jamiyat uchun tom ma'nodagi fojia bo'lib kelgan. Bugungi notinchliklar hukm surayotgan mintaqalarning deyarli barchasidagi barqaror vaziyatni izdan chiqaruvchi omillari ham mazkur ikki narsadir. Ekstremizm va terrorizm birgalikda, bir maslakka xizmat qiluvchi ikki unsur deb qaraladigan bo'lsa, ekstremizm ko'proq g'oyaviy va nazariy, terrorizm esa ko'proq harakat jihatlariga mos keladi. Ekstremizm barcha dinlarda, masalan, buddizm, xristianlik, islomdagi norasmiy oqimlarda uchrab turadi. Fransiya Fanlar akademiyasi XVIII asrda chop etgan lug'atida terrorizmni «qo'rqitish tizimi» deb ta'riflaydi. Boshqa guruh olimlar terrorizmni «harakat orqali targ'ibot» deb ataydilar. Ayrim manbalarda esa terrorizmga «qo'rqitish siyosati» deya nisbat beriladi. Ko'rinib turibdiki, terror va qo'rquv – egizak tushunchalardir.

Terrorizm, ekstremizm bir siyosiy atamalar sifatida, qurol sotish, narkobiznesni rivojlantirish, konstitutsion tuzumlarni ag'darish va boshqa tuban maqsadlarga erishish uchun, aytib o'tilgan turli jinoiy yo'llardan foydalanishni zarur

---

¹⁰¹ O'zbekiston Respublikasining 15.12.2000 yildagi «Terrorizmga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonuni

va joiz deb biladigan kimsalar va tashkilotlarning yo‘l-yo‘rig‘laridan iborat faoliyatlaridir. Ushbu illatlar hech qachon ezgulikka qaratilgan emas, aksincha har doim diniy va insoniy me‘yorlar, umuminsoniy qadriyatlar va ahloqiy fazilatlariga qarshi ishlatilganligi uchun eng og‘ir va vahshiyona jinoyatlar hisoblanib kelgan. Terrorizm, ekstremizm din, millat, elat va chegara bilmaydi. Eng vahshiy, madaniyatsiz va insoniy xislatlarini yo‘qotgan ashaddiy jinoyatchilar, bunday qabih ishlarga qo‘l uradilar.

Muqaddas Islom dinini ham niqob qilib olganlar ekstremistik va terroristik harakatlar bo‘lib, ular o‘z oldilariga islomning asliga qaytishni va xalifalik davlati qurishni kuch ishlatish yo‘li bilan amalga oshirishni maqsad qilgan oqimlardir. Bunday oqim va harakatlar diniy mutaassiblikka asoslangan bo‘lib, muayyan mazhab ta‘limotiga qattiq yopishib olish oqibatida yuzaga keladi va ko‘pincha muayyan siyosat va iqtisodiy manfaatlarni ta‘minlash maqsadida amalga oshiriladi.

Tarixdan ma‘lumki Islom dini doirasida vujudga kelgan ilk ekstremistik oqim – Xorijiylar bo‘lib, Hazrati Ali roziyallohu anhu va Muoviya roziyallohu anhu o‘rtasidagi “Siffiyn” jangida muzokara va kelishish orqali to‘xtatish siyosatiga Ali rozilik bergani uchun uning qo‘shinidan unga qarshi ajralib chiqqan guruhdir. Xorijiylarning dastlabki vakillari sahroviy arablar bo‘lib, ilm-ma‘rifatdan yiroq, lekin o‘zlarini dindorlikning cho‘qqisiga chiqqanlik da’vosini qiluvchi shaxslar edi. Ularning ilmi bo‘lmaganligi sababli, o‘zlariga yoqqan narsaga yopishib olib, boshqa narsalarni rad etar va boshqalarni nuqsonda ayblar edilar. Ular begunoh musulmonlarning qonini to‘kib, yo‘lto‘sarlik qilib, Alloh harom qilgan narsalarni o‘zlariga halol hisoblashgan edilar.

Xorijiylardan biri Abdurahmon ibn Muljam 661-yilda xulafoi roshidiynlarning to‘rtinchisi Hazrati Ali ibn Abu Tolibni yarador qilib o‘ldirdi. Xorijiylar umaviylar va abbosiylar xalifaligiga qarshi urush olib borib, juda ko‘p musulmonlarning o‘limiga sabab bo‘ldi. Ular davlat uchun har doim katta muammolarni keltirib chiqarib, har doim mamlakatda fitna va beqarorlikni qo‘zg‘atib turardi. Zamonlar o‘tishi bilan ular barcha islom jamoasining qarshiligiga uchradi.

Yoki boshqa bir tarixiy misol, ya‘ni X asrda o‘rta Sharqda Hamdon al-Ash‘as Shia mazhabining Ismoiliya yo‘nalishi doirasida «Al-Qaromita» (yana bir nomi “Qirmitiylar”) deb atalgan diniy-siyosiy harakatga asos soldi. Bu harakat vakillari boshqa mazhablar tarafdorlarini o‘ldirish siyosatini olib bordi. 317 hijriy sanada qirmitiylar Islom dunyosida misli ko‘rilmagan jinoyatga qo‘l urishdi. Ularning boshlig‘i Abu Tohir 600 otliq va 900 piyoda bilan Muqaddas Makka shahriga kirib qatl va talonchilik o‘tkazdi. Hajarul asvad va Ka‘badagi boshqa muqaddas narsalar, jumladan oltin tarnovni talashdi. Xoja Nizomulmulkning “Siyosatnoma” asarida

yoziqlashicha ushbu fojida 30000 musulmon, jumladan 1900 kishi Haram ichida shahid qilingan.

Tarixiy manbaalarga ko'ra XII asr boshida ismoiliylardan Hasan Sabboh (1124-y.) va uning tarafdorlari o'z diniy g'oyalari va siyosiy maqsadlarini amalga oshirish uchun qurol ishlatish, qatl qilish, yo'lto'sarlik, terrorchilikdan foydalanib kelgan. Ular gashish (giyohvandlik moddasi)ni qo'llash yo'li bilan fidoyilarni tarbiyalab, o'z muxoliflarini o'ldirishga buyurgan. Unda fidoiyga ko'p miqdorda gashish ichirib uni bexush qilar, so'ngra uni behishtsimon bir joyga olib borib, bir muddat ayshu ishrat va maishatda o'tkazgandan keyin qaytarib avvalgi joyiga olib kelardi. Fidoiy o'ziga kelganda bu narsa uning hayolida mangu qolib, shu yo'lda jon fido xizmat qilishga undardi. Ular din va davlat arboblariidan 48 kishini terror qilganlar. Jumladan, Abbosiy xalifalardan Al-Musarshid, Ar-Rashidlarni, ularning ashaddiy dushmani Xoja Nizomulmulk va uning ikki o'g'li Ahmad va Faxrulmulklarni terror qilishgan. Ularning asosiy qarorgohi va markazi Alamut qal'asi (Eron)da bo'lgan bo'lib, keyinroq Alamut qal'asi mo'g'ul sarkardasi Xo'lagu tomonidan zabt etilib, ularning terrorchilik va siyosiy faoliyatiga barham berilgan.

Shu bilan VII asrning II-yarmidan XIII asrning I-yarmigacha islom dunyosida davom etgan diniy ekstremistik harakatlar inqirozga uchragan bo'lsa ham, oradan 5 asr o'tib, XVIII asr o'rtalarida Muhammad ibn Abdulvahhob (1703-1794) tomonidan Arabiston yarim orolida "Vahhobiylik" nomi bilan atalgan diniy-siyosiy ekstremistik harakat, 1928-yil Misrda Hasan al-Banno tomonidan "Ihvonul muslimin" harakati, 1952-yilda Falastinda Taqiyuddin Nabahoniy boshchiligida "Hizbut tahrir al islomiy", "salafiylik", "IshID" va shu kabi ko'plab oqimlarga asos solindiki, bu ham bo'lsa, yovuzlikka xizmat qilgan eski ota-bobolarining izidan boruvchi, zamonga hamohang holatda ularning buzg'unchilik faoliyatlarini davom qildiruvchi, butun dunyo tinchligiga rahna soluvchi yangi bir yovuzlik jamoasini vujudga keltirdi.

Yuqorida ko'rsatilgan, Vahhobiylik, Hizbut tahrir al islomiy, Salafiylik, IshID kabi jamoalar tarafdorlarining ko'p qismi butun dunyoda Islom xalifaligini barpo etishni o'zlariga shior qilib, qilayotgan amaliyotlari bunyodkorlik o'rniga faqatgina buzg'unchilik va qirg'indan iboratligiga butun dunyo guvoh bo'lmoqda. Hech bir zamon va makonda eshitilmaganki, mazkur jamoalar tomonidan insoniyat yoki jamiyat manfaatlariga xizmat qiladigan biron bir inshoat, maktab, masjid yohud boshqa narsa bunyod qilinganligi haqida. Buning aksiga ular tomonidan buzib tashlangan maktablar, portlatilgan masjidlar, bosib olingan inshoatlar, o'ldirilgan begunoh insonlar haqidagi xabarlargagina dunyo ahli afsuski hamon guvoh bo'lib kelmoqda. Bu esa, Islom dini ta'limotining noto'g'ri talqin qilinishiga, ezgulikka chaqiruvchi muqaddas dinimiz sha'niga noo'rin ta'na toshlari otilishiga olib kelmoqda. Vaholanki, "islom" so'zining o'zagi "salom" so'zidan olingan. Ya'ni,

tinchlik va salomatlik ma'nolarini anglatadi. Uchinchi ma'nosi – itoat. Ya'ni, Alloh va Uning Rasuli sollallohu alayhi vasallam ko'rsatmalariga amal qilish harakatida bo'lishi lozim, degan xulosa chiqadi. Islom dini nafaqat insonning o'zi, balki o'zga odamlarga, hatto nabotot va hayvonotga, qo'yingki, barcha mavjudotga nisbatan rahm-shafqatli va mehribon bo'lishga chaqiradi. Zo'ravonlik, qo'poruvchilik va tajovuzkorlikni u hech qachon oqlagan emas va oqlamaydi ham. Qur'oni karimning Moida surasi 32 – oyati mazmunida shunday deyiladi: "Kimki biron jonni o'ldirmagan va yerda buzg'unchilik qilib yurmagan odamni o'ldirsa, demak go'yo barcha odamlarni o'ldiribdi va kimki unga hayot ato etsa, demak, go'yo barcha odamlarga hayot beribdi".¹⁰²

Islom dinida mashhur bir qoida borki, "Har qanday muammoning sababi ilmsizlik, yechimi esa ilm-ma'rifatdir". Shunga ko'ra bu boradagi muammolardan qutulishning ahamiyatli yo'li fuqarolarimiz, yoshlarimizning dunyoviy va diniy ilmiy saviyasini oshirish, e'tiqodiy tushunchalarni to'g'ri shakllantirishdir. Mazkur masalani hal qilish faqat davlat rahbarlari yoki tegishli tashkilotlarning vazifasi emas, balki har birimizniki ekanligini teran fikrlash orqali tushunib yetmog'imiz joiz. Har birimiz avvalo davlatimiz rahbariyati tomonidan belgilanib, hozirgi kunda fuqarolarimiz turmush darajasini ko'tarish, kambag'allikni qisqartirish, xalqimiz farovonligini oshirish yo'lida amalga oshirilib kelinayotgan islohotlarning asl mazmun-mohiyatini to'liq anglagan holda avvalo o'zimizni isloh qilsak, qolaversa ushbu tushunchalarni o'sib kelayotgan farzandlarimizning ongu-tafakkurida to'g'ri shakllantira olsak, terrorizm, ekstremizm kabi illatlar, buzg'unchi g'oyalar tarafdorlarining tuzoqlarini chetlab o'tishimiz mumkin bo'ladi. Chunki, yozilib borayotgan tarix shuni ko'rsatmoqdaki, turli terroristik harakatlarni amalga oshirishda sodda, ilmsiz fuqarolarimizni qo'g'irchoq qilishga urinayotganlar, ularning dunyoviy yoki diniy bilimsizliklaridan foydalanish orqali o'zlarining qabih niyatlarini ro'yobga chiqarishni ko'zlaganlar.

Dinimizning tinchliksevar, mo'tadil ta'limot ekanligini, u hech qachon qon to'kish, urush olovini yoqishni yoqlamasligini butun jahon ahli yaxshi biladi. Shulardan kelib chiqqan holda to'la ishonch bilan aytishimiz mumkinki, terrorchi va ekstremistlar bu dunyodagi yovuzlik merosxo'rlaridir.

Shu boisdan ham bugunimizning egalari fuqarolarimiz, kelagajimiz egalari yoshlarimizning ongu tafakkurini asrashimiz, ularni yuqorida keltirilgan bo'zg'unchi g'oyalardan himoyalab to'g'ri tarbiya qilishimiz yuksak ahamiyat kasb etadi. Chunki ular ota makonning, ona Vatanning buguni va ertasi egalaridirlar. Ushbu ishonchning isbotini ta'minlash uchun, fuqarolarimiz, yoshlarimiz eng avvalo, ekstremizm, terrorizm naqadar xavfli ekanligini chuqur anglab yetmoqlari kerak.

---

¹⁰² Qur'oni karim, Moida surasi 32 oyat.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, terrorizm va ekstremizmga qarshi kurashishda nafaqat davlat organlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, balki har bir fuqaro jumladan har birimiz bu jinoiy harakatlar bo‘yicha ma’lumotlarga ega yohud bunday illatlarning har turdagi ko‘rinishlari haqida shubha uyg‘ongan taqdirda zudlik bilan huquqni muhofaza qiluvchi organlarga xabar berishimiz, bu bilan davlatimiz va fuqarolarimiz tinchligi va milliy totuvligimizni saqlashda munosib hissamizni qo‘shgan bo‘lamiz.

Sh.M.Ubaydullayev*

Yangi O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish davr talabi

Bugungi kunda korrupsiya muammosiga jahonning deyarli har bir mamlakatida duch kelish mumkin. Korrupsiya so‘nggi-yillarda xalqaro miqyosda transmilliy jinoyat sifatida tomonidan keng muhokama qilinayotgan mavzulardan biridir.

Ta’kidlash lozimki, korrupsiya keltiradigan zarar barcha davlatlar uchun teng sanalib, mazkur illat davlatning turli sohalariga, xususan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy jabhalarida amalga oshirilayotgan islohotlarga hamda mamlakatning xalqaro-maydondagi imidji va investitsiyaviy jozibadorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti *Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvar kuni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qilgan Murojaatnomasida* ta’kidlaganidek, “Jamiyatimizda korrupsiya illati o‘zining turli ko‘rinishlari bilan taraqqiyotimizga g‘ov bo‘lmoqda. Bu yovuz baloning oldini olmasak, haqiqiy ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yaratib bo‘lmaydi, umuman, jamiyatning birorta tarmog‘i rivojlanmaydi”¹⁰³.

Korrupsiyaga qarshi ta’limning dolzarbligi yosh avlodning ushbu illatga nisbatan fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish zarurati bilan bog‘liq.

O‘tgan davr mobaynida O‘zbekiston Respublikasi global korrupsiyaga qarshi kurash jarayonining faol ishtirokchisiga aylandi. Mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashning huquqiy asoslari mustahkamlanib bormoqda.

2020-2021-yillarda davlat va xo‘jalik boshqaruvining barcha organlarida korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tizimlarini bosqichma-bosqich tashkil etish chora-tadbirlari ko‘rildi. Korrupsiya xavfini o‘z vaqtida aniqlash, ularga olib boradigan

---

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Maxsus fanlar sikli o‘qituvchisi, mayor.

¹⁰³ B.Ismoilov., U.Abdurahmonov. Ta’sirchan jamoatchilik nazorati korrupsiyaga qarshi kurashishda qay darajada muhim? <https://uza.uz/oz/posts/>.

oqibat, sabab va sharoitlarni bartaraf etish, korrupsiya xavfi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan joylar aniqlanmoqda¹⁰⁴.

Korrupsiyaga qarshi kurash muntazam o'zgarish va yangilanishlarni talab qiladi. Shu bois, oldimizda bu qabih yovuzlikdan xalos bo'lish uchun bir qator muhim vazifalar turibdi. Xususan, yosh avlodning huquqiy savodxonligi va ongini rivojlantirish, halollik, poklik, to'g'rilik (yaxshi va yomonning farqiga borish) ko'nikmalarini singdirish orqali korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish shular jumlasidandir.

«Bugungi kunda faqat iqtisodiyotga emas, balki, eng avvalo, respublikaning siyosiy va xalqaro nufuziga, jamiyatimizning ma'naviy-ahloqiy nufuziga katta zarar yetkazayotgan eng xafli illat – korrupsiyadir¹⁰⁵.

Korrupsiya – yer yuzidagi har qanday mamlakat taraqqiyotga salbiy ta'sir etadigan illatlatlardan biridir. Korrupsiya va poraxo'rlik davlatni yemirishi rivojlangan davlatlar tajribasidan yaxshi ma'lum. Korrupsiya muammolari bilan shug'ullanuvchi «Transparency International» tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, ayni damda dunyoda ko'plab jinoyatlarga sabab bo'layotgan nafs balosi, ya'ni korrupsiya va poraxo'rlik natijasida-yiliga 1 trillion dollardan ortiq o'zlashtiriladi¹⁰⁶.

Korrupsiya har qanday mamlakatning milliy davlatchilik asoslari, siyosiy va iqtisodiy barqarorligiga jiddiy xavf soladi, fuqarolarning ijtimoiy adolat, qonun ustivorligi va davlat organlariga bo'lgan ishonchini susaytiradi. Bu illat mamlakat aholisi o'rtasidagi sog'lom muhitini buzib, ularda tabaqalashuvni vujudga keltiradi, qarindosh-urug'chilik va mahalliychilikka keng yo'l ochib, oddiy xalqning ishchanlik kayfiyatini tushiradi va natijada bunday davlatda rivojlanish bo'lmaydi.

Insonni qiyin ahvolga tushiradigan, uni ruhan ezadigan holatlar ichida eng og'iri bu adolatsizlik hisoblanadi. Uning bir ildizi korrupsiya bilan bog'liq bo'lib, bu shaxsning o'z mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlari yoki o'zganing manfaatlarini ko'zlab moddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etishida ifodalanadi.

Korrupsiya (lot. *Corrumpe- buzmoq*) termini odatda mansabdor shaxs tomonidan unga berilgan mansab vakolatlaridan o'zining shaxsiy manfaatlari yoki o'zgalarning manfaati yo'lida qonunchilik va axloq qoidalariga zid ravishda foydalanishini anglatadi.

Shu bois azal-azaldan korrupsiya va uning jirkanch illatlariga qarshi kurashish dunyo xalqlari va keng jamoatchilikning doim diqqatidadir. Masalan, rus olimi

---

¹⁰⁴ A.Xolbekov, A.Sherov Taraqqiyot strategiyasi markazi ekspertlari “Korrupsiyaning har qanday ko'rinishiga murosasiz bo'lish – yoshlarning kundalik hayot tarziga aylanishi shart” T-2023 06 yanvar

¹⁰⁵ I.Ismailov, J.S.Muxtorov, S.B.Xo'jaqulov “Korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar profilaktikasi”, O'quv qo'llanma. T-2017. B-3.

¹⁰⁶ I.Ismailov, J.S.Muxtorov, S.B.Xo'jaqulov “Korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar profilaktikasi”, O'quv qo'llanma. T-2017. B-5.

S.I.Ojegov va N.Yu.Shvedova korrupsiyaga amaldor shaxslar va siyosatchilarning ahloqiy buzulishi sifatida ta'rif berishgan.

Qadimgi yunon faylasufi Aristotel bu xaqda shunday degan: «Har qanday davlat tizimida qonunlar va boshqa farmoyishlar orqali ishini shunday tashkil qilish kerakki, unda mansabdor shaxslarning noqonuniy o'yl bilan boyishiga yo'l qo'ymaslik lozim». Fransuz mutafakkiri Sharl Lui Monteske esa «... har qanday xokimiyat vakolatiga ega bo'lgan shaxs, uni suiste'mol qilishga moyil buladi va u ma'lum bir maqsadga erishmaguncha shu yo'nalishda yuradi» degan. Korrupsiyaning kelib chiqishi tarixi va rivojlanishi masalalarini o'rgangan Nikkollo Makiavelli uni yo'talga qiyoslab shunday degan edi: «Korrupsiyani ham o'ytalga o'xshab oldindan aniqlash qiyin, ammo davolash oson, lekin bu kasalni o'tkazib yuborsangiz, uni aniqlash oson, ammo davolash qiyin». AQShlik tadqiqotchi olimlar korrupsiyaga «siyosat va davlat boshqaruvi sohasidagi ijtimoiy xavfli ko'rinish» deb ta'rif berishadi. Ularning fikricha, korrupsiya davlat xokimiyati vakillari tomonidan o'zining xizmat mavqeyini qasdani mulkiy va nomulkiy manfaat va foyda olishning har qanday shaklida, shuningdek ushbu xokimiyat vakillarining to'liq sotib olinishida namoyon bo'ladi.

Jamiyatda korrupsiyaga qarshi kurashish uchun eng avvalo, korrupsiyani o'zi nimalardan iborat ekanligini anglab yetmoq lozim.

Korrupsiyaning ilk ko'rinishlari qadim-qadim zamonlarga borib taqaladi va bu dastlab qabilada ma'lum bir mavqeiga ega bo'lish uchun qabila boshlig'iga sovg'a-salomlar berish yoki ma'lum bir hududni bosib olgan sarkardaning tobeligiga kirib, unga hadyalar ulashish orqali o'zi egalik qilib turgan hududyoki nohiyada hukmronlikni saqlab qolishga qaratilgan xatti-harakatlar sifatida shakllangan.

Keyinchlik davlatlarning tashkil topishi, davlat apparatlarini va boshqaruvining murakkablashuvi, boshqaruvning saylov yoki demokratlashuvi natijasida korrupsiya sekin asta jamiyatdan siqib chiqarila boshlandi va insoniyatda unga qarshi murosasizlik namoyon bo'la boshladi. Bu murosasizlik esa o'z navbatida korrupsiyaga qarshi kurashishusullari va mexanizmlarini paydo bo'lishiga olib keldi.

Ushbu illatni tadqiq qilgan olimlar quyidagi faktorlarni korrupsiyani yuzaga keltiruvchi omillar sifatida ko'rsatadi:

Ikki xil ma'noni anglatuvchi qonunlar – ushbu vaziyat huquqni qo'llovchi mansabdor shaxs tomonidan qonunlarni turlicha qo'llash ikonini yaratadi. Shuningdek, ayrim mutaxassislar jinoyat, ma'muriy qonunchilikdagi «vilka» sanksiyalarni ham korrupsiyaga qulay sharoit yaratish mumkinligi haqida fikr yuritishgan. Ya'ni, sanksiyaning aniq miqdori yo'qligi sudyada uni o'z hoxishiga qarab qo'llashga sharoit yaratib bergan.

Aholining huquqiy savodxonligining pastligi – aholi tomonidan qonunlarni bilmaslik, tushunmaslik mansabdor shaxsga o‘zining manfaati yo‘lida qonunlardan foydalanishga qulay sharoit yaratgan.

Mamlakatdagi siyosiy vaziyatning notinchligi – mamlakatdagi notinchlik birinchi navbatda aholi ongida hayotda yuksak turmush darajasiga erishishning asosiy usuli qonunga xilof faoliyat bilan bog‘liq, degan mutloqo axloqqa zid nuqtai nazar shakllanishiga olib keladi. Bu esa o‘z navbatida korrupsiyaga qulay sharoit yaratadi.

Ijro hokimiyatining birligi tamoyilining buzilishi – aynan bitta faoliyatning turli instansiyalar tomonidan tartibga solinishi:

- aholining davlatni nazorat qilishdagi sust ishtiroki;
- davlat sektorida xizmat qilayotgan xizmatchilar daromadlarining xususiy sektorda topish mumkin bo‘lgan daromadlardan kamligi;
- mamlakat yuqori boshqaruv organlarining aholidan uzulib qolganligi;
- mamlakatdagi diniy va axloqiy qoidalar.

Jahon mamlakatlarida korrupsiyaga qarshi kurashishning quyidagi usullari mavjud:

Ichki nazorat – bu usul boshqaruv apparatining o‘zida nazoratni kuchaytiruvchi tuzilmalar (har xil ichki inspeksiyalar va boshqa nazorat organlarini tashkil etish orqali) yaratishni taqazzo etadi. Bu tuzilmaning asosiy vazifasi xodimlarning ichki tartib va etika qoidalariga rioya etishlarini nazorat qilishdir. Hozirgi kunda bizning yurtimizda tashkil etilgan barcha organlarni ichida ichki xafsizlik xizmatlari mavjud bo‘lib, ular o‘zlari tashkil etilgan organ xodimlarining qonunchilik va xizmat intizomiga rioya etilishi ustidan ichki nazoratni olib boradilar.

Tashqi nazorat – korrupsiyaga qarshi kurashishga doir xalqaro tajriba va milliy-huquqiy bazaga asoslanib, davlatning shu sohadagi ayni bir mustaqil tuzilmani mustaqilligini oshirib, aynan ushbu tuzilmalar orqali korrupsiyaga qarshi samarali kurash olib borish tushuniladi. Ya’ni, sud hokimiyatining maksimal darajada mustaqilligiga erishishi yoki jamiyatda mavjud tuzilmalarga korrupsiyani nazorat qilish huquqini berilishi yoki ommaviy axborot vositalariga ko‘proq erkinlik berish va h.k.

Jahon tajribasida korrupsiyalashgan hokimiyatga qarshi kurashishda eng ilg‘or usul bu **saylov tizimi orqali kurashish** bo‘lib, demokratik davlatlarda saylangan vakillarni korrupsiya uchun jazolashning asosiy usullaridan biri keyingi saylovlarda unga ovoz bermaslik hisoblanadi. Saylovlar orqali ta’sir ko‘rsatish usuli, xorijda eng ta’sirchan usul hisoblanadi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish xalqaro miqyosda ham transmilliy jinoyat sifatida tan olinib, unga qarshi dunyo bo‘ylab kurashish borasida bir qancha

mustahkam huquqiy baza yaratilgan. BMT Iqtisodiy va ijtimoiy kengashining Korruptsiyaga qarshi kurash rezolitsiyasi (1995 y.), keyinchalik esa Davlat mansabdor shaxslarning xalqaro kodeksi (1996 y.), Xalqaro tijorat tashkilotlari korruptsiya va poraxo'rlikka qarshi kurash haqidagi deklaratsiya (1997 y.), Millatlararo uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash konvensiyasi (2000 y.), Bosh Assambleya tomonidan qabul qilingan Korruptsiyaga qarshi konvensiya (2008 y.) va boshqa xalqaro hujjatlar muhim ahamiyatga ega.

Korruptsiyaga qarshi kurashda eng yuqori natijalarga erishgan Singapur, Shveysiya, Gangkong va Portugaliya davlatlarning tajribasini o'rganilganda, bu davlatlarda eng asosiy omil sifatida korruptsiyani yuzaga keltiruvchi omillarni bartaraf etish muhim o'rin tutgani, shuningdek bu omillarni bartaraf etish bilan bir vaqtda qonunchilikda korruptsiya jinoyatlari uchun sanksiyalar og'irlashtirilib, byurokratik jarayonlar yengillashtirilgan hamda sud tizimining mustaqilligi keskin oshirilganini (sudyalarning daromadlari va imtiyozlarini oshirish evaziga) ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, dastlab *Singapurda* korruptsiyaga qarshi kurash borasida o'tkazilgan islohotlar davomida bir qator davlat idoralarida o'tkazilgan "tozalashlar" mamlakat televideniya orqali to'g'ridan-to'g'ri namoyish etilib, mansabdor shaxslar hamda fuqarolarda korruptsiyaga muvossasizlikni shakllantirishga va ularning huquqiy ongning oshirishga jiddiy e'tibor qaratilganini kuzatishimiz mumkin.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan kurashlar natijasi o'laroq, *Singapur* davlati hozirda dunyoda korruptsiya eng minimal darajaga tushgan davlat sifatida tan olinadi.

Mamlakatimiz istiqbolga erishganidan so'ng, korruptsiyaga qarshi kurashish borasida izchil davlat siyosati olib borildi va bunga O'zbekiston Respublikasining Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korruptsiyaga qarshi konvensiyasiga a'zo bo'lganligini (07.07.2008-yildagi O'RQ-158-sonli qonuni) eng birinchi qadam sifatida ko'rsatishimiz, ushbu qonunni mamlakatimizda korruptsiyaga qarshi kurashish uchun yangi davrni boshlab berdi.

Mazkur qonunda O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi, Ichki ishlar vazirligi, Davlat xavfsizlik xizmati va Adliya vazirligi korruptsiyani oldini olish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqish va ularni amalga oshirishda boshqa ishtirokchi davlatlarga yordam ko'rsatishi mumkin bo'lgan organlar sifatida belgilab qo'yildi.

Bundan tashqari, Bundan tashqari, 2017-yil 3-yanvardagi O'zbekiston Respublikasining Korruptsiyaga qarshi kurash to'g'risidagi qonun qabul qilinishi korruptsiyaning oldini olishga unga qarshi kurash bo'yicha institutsional mexanizmlarni rivojlantirishga muhim omil bo'lib xizmat qildi.

Ushbu normativ huquqiy xujjatlarning barchasi o'z navbatida inson huquq va manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimini takomillashtirishga, xalqimizning davlat hokimiyatiga bo'lgan ishonchini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi¹⁰⁷.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashish va uni minimal darajaga tushirish borasida bajarishimiz lozim bo'lgan ishlar hali bir talaygina ekanligi, korrupsiyani oldini olish va unga murosasizlikni shakllantirish maqsadida o'z oldimizga qo'ygan maqsadlarga erishish uchun quyidagilarni taklif etmoqchiman:

Jumladan:

- Zudlik bilan respublikamizdagi barcha vazirliklar, hokimliklar, davlat organlari va tashkilotlarda bir-birini takrorlaydigan vazifalarni bajarish amaliyotini bekor qilib, bu vazifalarni bajarishga mas'ul organlar tizimini takomillashtirish va bunda inson omilidan foydalanish mexanizmidan bosqichma-bosqich voz kechish;

- Xalqimizga xizmat ko'rsatishda yangi innovatsion g'oyalar va zamonaviy axborot-telekommunikatsiya vositalarini qo'llagan holda kam vaqt va xarajat talab etuvchi usullardan foydalanish;

- Mamlakatimizda amalda bo'lgan qonunchilikda mavjud korrupsion jinoyatlarningsanksiyalarini og'irlashtiruvchi nuqtai-nazardan qayta ko'rib chiqib, bu bilan shu turdagi jinoyatlarni sodir etgan shaxslarga nisbatan javobgarlik choralarini kuchaytirish;

- Korrupsion jinoyatlarni soir etgan mansabdor shaxslar va fuqarolarning qilmishlarini OAV yoki Televideniya orqali namoyish etish orqali, ularda korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish;

- Jurnalistlar, bloggerlar va boshqa ijtimoiy ma'lumotlarni yig'ish va tarqatish bilan shug'ullanuvchi shaxslarga, jamiyatimizda uchraydigan har qanday korrupsion holatlar bo'yicha mustaqil va daxlsiz surishtiruv o'tkazish huquqini ta'minlab, ularni bu faoliyatiga bo'lgan har qanday aralashuv yoki cheklovlarga nisbatan keskin javobgarlik choralarini ishlab chiqqan holda, korrupsiyaga qarshi kurashishda jamoatchilik nazoratini yanada oshirish lozim.

Korrupsiyani barvaqt oldini olish va unga qarshi kurashish vakolatini amalga oshiruvchi alohida tashkil etilayotgan organga, tezkor-qidiruv, tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv va shu turdagi jinoyatlarni tergov qilish bilan bog'liq aniq vakolatlar va huquqlarni bergan holda, ularni mustaqilligini qat'iy ta'minlash choralarini ko'rish hamda jinoyatlarni barvaqt oldini olish maqsadida shaxsga va bank siriga oid ma'lumotlarni, telefon so'zlashuvlarini eshitish yoki pochta jo'natmalarini ko'zdan kechirish bilan bog'liq bo'lgan ayrim tergov harakatlarini

---

¹⁰⁷ O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida"gi qonunin // URL: <http://www.lex.uz>.

jinoyat ishini qo'zg'atmasdan turib, ya'ni tergovga qadar tekshiruv yoki tezkor zarurat yuzasidan amalga oshirishi vakolatlarini berish maqsadga muvofiq bo'ladi.

K.S.Beysenov*

Huquqiy madaniyatni va huquqiy ongni rivojlantirishda yuridik ta'limning o'rni

So'nggi-yillarda respublikamizda huquqiy ta'limni rivojlantirish borasida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilib kelinmoqda. Yuridik kadrlar huquqiy ongini oshirish jamiyatda qonuniylikka amal qilishning asosiy omilidir.

Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish qonun ustuvorligini ta'minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

So'nggi-yillarda milliy huquq tizimini tubdan isloh qilish, jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish hamda malakali yuridik kadrlarni tayyorlash borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi.

Shu bilan birga, inson huquq va erkinliklariga hurmat munosabatini shakllantirishga, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga, jamiyatda fuqarolarning huquqiy savodxonligi darajasini oshirishga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammo va kamchiliklar saqlanib qolinmoqda.

Xususan, huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, huquqiy ta'lim va tarbiya borasidagi ishlar tizimli va uzviy olib borilmayapti. Uzoq-yillar davomida bu masala huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ayrim davlat organlarining ishi sifatida qarab kelinib, bunda oila, mahalla va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining ishtiroki yetarlicha ta'minlanmagan.

Yoshlarning huquqiy tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarga nisbatan huquqiy immunitetni shakllantirish, har bir shaxsda qonunlarga va odob-axloq qoidalariga hurmat, milliy qadriyatlarga sadoqat, huquqbuzarliklarga nisbatan murosasizlik hissini uyg'otish ishiga kompleks tarzda yondashilmadi.

Aholining huquqiy bilimlarini oshirishga doir vazifalarning umumiy tusda belgilanganligi hamda ularni amalga oshirishning aniq ta'sirchan mexanizmi mavjud emasligi jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi ishlarning samarasiz olib borilayotganligini ko'rsatadi.

Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda **shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni saqlash g'oyalarini** aholi ongiga singdirish ishlarining yetarli olib borilmasligi ham qonun ustuvorligini ta'minlashga o'zining jiddiy salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda.

Aholining huquqiy bilimlari yetarli emasligi, shuningdek, davlat organlarining

---

* Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, podpolkovnik

qonunga xilof qarorlari ustidan sudga shikoyat qilish imkoniyatidan deyarli foydalanmasligi mansabdor shaxslar tomonidan fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlari kamsitilishi holatlarining vujudga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Bundan tashqari, hozirgi globallashuv, ilmiy-texnik taraqqiyot davrida aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishning innovatsion usullaridan, targ'ibotning ilg'or va ta'sirchan vositalaridan, xorijiy davlatlarning bu boradagi ijobiy tajribalaridan yetarli darajada foydalanilmayapti¹⁰⁸.

Huquqii ong bu – ijtimoiy ong shakli; jamiyat a'zolarining mavjud huquqiy munosabatlar va huquqni tushunishi, huquq-tartibot haqidagi tasavvurida o'z aksini topadi. Huquqii ong nafaqat amaldagi huquq, balki uning tarixi, shuningdek boshqa jamiyatlardagi voqeliklarni bilishni ham o'z ichiga oladi. Alohida shaxs, guruh va jamiyatning Huquqii ongi ajratib ko'rsatiladi. Huquqii ong huquqiy mafkura va huquqiy psixologiyadan tashkil topgan. Huquqiy mafkura – har xil huquqiy hodisalar haqidagi nuqtai nazar, tushun-cha, g'oya va qarashlarning ilmiy umumlashtirilgan tizimidan iborat. Huquqii ongning huquqiy mafkura qismida aksini topgan huquqiy hodisalar huquqqa bag'ishlangan maxsus nazariy izlanishlarda o'z rivojini topib, ilmiy darajada anglab yetiladi. Bunday ilmiy asarlarning mazmuni odamlar ma'naviy mulkiga aylanib, ularning ongiga aniq huquqiy bilimlarni, mulohazalarni, e'tiqod va kay-fiyatni olib kiradi¹⁰⁹. Jamiyatda ong shakllari turli xil. Ammo huquqiy ong jamiyatda ijtimoiy ongni boshqa ong shakllaridan falsafa, siyosat, din, axloqan farq qiladi. Huquqiy ong jamiyatda ijtimoiy ongning maxsus shakli bo'lib hisoblanadi, chunki huquqiy ong keng tushuncha bo'lib, jamiyatda huquqiy normalarni qabul qilish, ularni turmushda qo'llash, huquq to'g'risida bilimlarning, ya'ni huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya to'g'risidagi murakkab ijtimoiy vazifalarni o'z ichiga oladi. Huquqiy ong huquq bilan uzviy ravishda borliq. Huquqiy ong va huquqning munosabatlari uning quyidagi xususiyatlarida namoyon bo'ladi. – jamiyatda huquqiy ong qonun va boshqa huquq normalarni qabul qilishda turli g'oyalarni rivojlantirishda, ularni qabul qilishda muhim rol o'ynaydi. – jamiyatda huquqiy ong barcha fuqarolarning, davlat organlarini, ayniqsa huquqni muhofaza qiluvchi organlar sud, prokuratura, ichki ishlar organlari, milliy xavfsizlik xizmati, adliya organlari va mansabdor shaxslarni huquqni to'g'ri hayotda qo'llash uchun ular bilan turli ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda muhim ahamiyatga ega: jamiyatda huquqiy ong amaldagi davlatning harakatda bo'lgan huquqiy normalarini tartibga solishda, kodifikatsiya qilishda muhim rol o'ynaydi; jamiyatda huquqiy ong boshqa ijtimoiy shakllaridan huquq, majburiyat, burch, huquqbuzarlik va qo'llaniladigan jazo

---

¹⁰⁸ <https://lex.uz/docs/4149765>

¹⁰⁹ <https://qomus.info/encyclopedia/cat-h/huquqii-ong-uz/>

choralari bilan farq qiladi¹¹⁰. Huquqiy ong davlatning huquqiy normalarini qabul qilish, huquqiy tashabbuskorlik faoliyatini amalga oshirishda, huquqiy normalarni turmushda qo'llashda ular bilan kishilar o'rtasidagi turli ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda katta ahamiyatga ega. Chunki davlat miqyosida har qanday qonun va boshqa huquqiy normalar qabul qilishdan oldin huquqshunos mutaxassislar tomonidan o'rganib chiqiladi. Shuning uchun huquqshunoslar qanchalik siyosat va amaliyotni yaxshi bilsa, qabul qilinadigan huquq normalari shunchalik mustahkam bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng, fuqarolarning huquqiy ongligi natijasida huquqshunos mutaxassis olimlarning ishlashi natijasida bozor iqtisodiyotining iqtisodiy huquqiy asosini yaratuvchi ko'pgina qonunlar qabul qilindi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi asosida bir qancha O'zbekiston Respublikasining fuqarolik, jinoyat, mehnat, ma'muriy va boshqa kodekslari qabul qilindi. Huquqiy ong huquq to'g'risidagi kishilarning qarashlarini o'rgatar ekan, u o'zining tuzilishiga egadir, ya'ni mafkura va huquqiy psixologiyadan iborat. Jamiyatda huquqiy ongni rivojlantirishda, normalarni qabul qilishda huquqiy mafkura asosiy hal qiluvchi rol o'ynaydi. Chunki huquqiy mafkura jamiyatdagi huquqiy ustqurmaning mavjudligini, talabgajavob berishini, normalarning kishilar o'rtasidagi turli ijtimoiy munosabatlarni tartibga solib mustahkamlashga va rivojlantirishga katta yordam beradi. Huquqiy psixologiya huquqiy mafkuraning ta'minlab turuvchi asosiy ozuqadir. Chunki huquqiy psixologiya to'g'risida alohida shaxslarni va jamoatchilikning ongidan tashkil topgan. Jamoatchilik huquqiy ongi shaxsi fuqarolarning huquqiy ongidan iborat. Huquqiy madaniyat kishilarning to'g'risidagi bilimga qonunga bo'lgan hurmati normalarning bajarishi, ularga amal qilmaganda huquqbuzarliklar sodir qilinsa, tegishli jazo choralari olishiga aytiladi. O'zbekiston Respublikasida demokratik huquqiy davlatni shakllantirish jamiyat, mansabdor shaxslar va fuqarolarning madaniyatini oshirishni talab qiladi. Shubhasiz, shaxsning yuksak huquqiy madaniyati jamiyat taraqqiyotini ta'minlaydi. Bunda biz aytgan "huquqiy davlatni" vujudga kelishiga turtki beradi. Fikrimizcha, biz qoralaydigan korrupsiya, bezoriliklar, turli xil jinoyatlar shaxsning yoki jamiyatning huquq ongi va huquq madaniyati yetarli darajada bo'lmaganidan vujudga keladi. Barchasi bilmaslik oqibatidan, albatta. Xo'sh insonlar o'z huquqiy madaniyatini qanday shakllantirishlari zarur. O'z mafkurasini shakllantirish uchun shaxs: o'z huquqiy bilimlarini muttasil oshirib borishi; amaldagi qonunchilik hujjatlari bilan tanish bo'lishi; huquqiy faoliyatda ajdodlarimizdan meros bo'lib kelgan ijtimoiy qoidalarni ham e'tiborga ola bilishi; hokimiyat organlarining funksiyalari va vazifalarini bilishi va ular bilan o'zaro munosabatlarga kirisha olishi; huquq-tartibot sohasining

---

¹¹⁰ Saidov A., Tojixonov U. Huquqiy madaniyat nazariyasi. -T: Ichki ishlar akademiyasi nashriyoti. 2000. 102-bet

jamiyatdagi o'rnini to'g'ri idrok qilishi va ularning vazifalarini to'g'ri anglashi zarurdir¹¹¹. Ochig'ini aytish mumkinki bugungi davrda bizga huquqiy ong va huquqiy madaniyat kerak "Nima uchun?" degan tabiiy savol tug'iladi. Ushbu ikki bo'g'in demokratiya va biz qurmoqchi bo'lgan huquqiy davlatning asosini tashkil etadi. Bunday jamiyatning yuzaga kelishida yuridik tarbiya eng katta o'rinni egallaydi. Bunda avvalo klassik usulning ba'zi xususiyatlari namoyon bo'ladiki, unda inson huquqni chuqur anglab yetadi. Afsuski, hozirgi vaqtda ko'pchilik tadqiqotlarda va jamiyatimizda yuridik fan va uning metodologik asosini tashkil qiluvchi "huquqni tushunish" masalasi o'rta tashlanmayapti. Bu borada chet el olimlari katta tadqiqot ishlarini olib borganlar va bu faoliyat davom etmoqda¹¹². Xususan, xorijlik olimlarning huquqshunoslik sohasi inqirozini oldini olish bo'yicha takliflarini o'rganish shundan dalolat beradiki, ularning ko'pchiligi oxir-oqibat huquqni tushunish muammosiga boribtaqaladi va bu huquqni tushunishning metodologik ahamiyat kasb etishining yana bir isbotidir. Yuridik fanlarni rivojlantirishning dolzarb muammolarini yechishga qaratilgan takliflar ishlab chiqqan holda yurisprudensiya sohasini isloh qilish har bir yetuk huquqshunos kadrlarning vazifasi desak, mubolag'a bo'lmaydi. Rus xalqining buyuk yozuvchisi Lev Tolstoy "Huquqshunoslik fanini o'zlashtirish ancha oson, bundan tashqari, hayotda uning foydasi ko'p tegadi"¹¹³ deb ta'kidlagan. Yuridik ta'lim va fan respublikamizda huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishda, ijtimoiy - iqtisodiy, siyosiy, sud-huquq islohotlarini amalga oshirishning huquqiy asoslarini yaratishda, respublikamizda qonunchilikni ta'minlashda, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda, ularning huquqiy ongi va madaniyatini oshirishda munosib hissa qo'shmoqda. Hozirgi kunda yuridik fanlarning yutuqlaridan qonun ijodkorligi jarayonida, huquqni qo'llash amaliyotida, yuridik ta'limni rivojlantirishda keng foydalanilmoqda. Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan qonun va qarorlarning sifati, demak butun jamiyat va davlatning rivojlanishi yuridik ta'lim sifati bilan chambarchas bog'liqdir. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda shuni xulosa qilishimiz mumkinki, O'zbekiston Respublikasida yuridik fanlarni rivojlantirish uchun yuqoridagi tashkiliy muammolarni hal etish va keltirilgan taklif va tavsiyalarni amaliyotda qo'llash orqali erishishimiz mumkin. Hozirgi zamon huquqni tushunish masalalarining tahlili shuni ko'rsatadiki, huquq tushunchasi, uning mohiyati va ijtimoiy vazifasi zamonaviy yuridik fanda hal qilinishi lozim bo'lgan muammolar hisoblanadi. Binobarin, huquqni tushunish plyuralizmi hukm surayotgan hozirgi davrda bizning yuridik fan va amaliyot qaysi

¹¹¹ Mamasoliev S. Huquqiy madaniyat-huquqiy ma'rifatdir. Adolat ko'zgusi huquqiy gazetasi 2024y-12 b

¹¹² <https://zenodo.org/records/11193938>

¹¹³ Lev Tolstoy. Asosiy qaxramonlarim-haqiqatdir. / Tarjimon: Ortiqboy Abdullaev-T: "O'zbekiston", 2019.

huquqni tushunish tipiga asoslanishi lozim, degan masala dolzarb hamda hanuzgacha o'z yechimini topmaganini qayd etib o'tish mumkin. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev aytganlaridek, "biz qanchalik mukammal qonunlar yaratmaylik, qanday isloxotlar o'tkazmaylik, agar fuqarolarimizning huquqiy bilimi, ongi va madaniyati yetarli bo'lmasa, kutilgan natijalarga erishish mushkul bo'ladi"¹¹⁴. Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlari kafolatlari mustahkamlash, aholining huquqiy madaniyat va huquqiy ongini oshirish, shuningdek ularni qonunga itoat va hurmat ruhidan tarbiyalash-bu insonparvar demokratik huquqiy davlat barpo etish va kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirishning asosini tashkil etadi desak yanglishmagan bo'lamiz. Aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga doir ishlar samaradorligini yanada takomillashtirish, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan uyg'un ravishda huquqiy bilimlarini oshirib borishning zamonaviy usullarini joriy etish, shuningdek, aholini, ayniqsa, yoshlarni zararli axborotlardan himoya qilish bo'yicha mustahkam huquqiy immunitetni shakllantirish maqsadida:

Xulosa o'rnida jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishning asosiy vazifalari etib quyidagilar belgilanishi kerak: aholiga mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, qabul qilinayotgan qonun hujjatlari va davlat dasturlarining mazmuni va mohiyatini izchil yetkazish tizimini shakllantirish, fuqarolar ongida **«Jamiyatda qonunlarga hurmat ruhini qaror toptirish – demokratik huquqiy davlat qurishning garovidir!»** degan hayotiy g'oyani mustahkamlash; jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, ta'lim-tarbiyaning tizimli va uzviy ravishda olib borilishiga alohida e'tibor qaratish, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlab, aholining barcha qatlamlariga huquqiy ong va huquqiy madaniyatni chuqur singdirish, **shaxsiy manfaatlari hamda jamiyat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni saqlash g'oyalarini** keng targ'ib qilish; yosh avlod ongiga huquq va burch, halollik va poklik tushunchalarini hamda odob-axloq normalarini chuqur singdirib borish, [Konstitutsiyaning](#) muhim jihatlarini ularga bolaligidan boshlab o'rgatish; aholi o'rtasida huquqiy madaniyatni shakllantirish bo'yicha huquqiy-ma'rifiy tadbirlarni xalqimiz tarixi, dini, milliy qadriyatlarini o'rgatish bilan uyg'un holda tashkil qilish, shuningdek, har bir fuqaroda davlat ramzlari bilan faxrlanish tuyg'ularini shakllantirish orqali mamlakatga daxldorlik, vatanparvarlik hissini kuchaytirish; davlat xizmatchilarining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirib borish, ularda korrupsiya va boshqa huquqbuzarliklarga nisbatan murosasizlik munosabatini shakllantirish; davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shu jumladan, huquqni muhofaza qiluvchi organlar hamda fuqarolik

---

¹¹⁴ Mirziyoyev Sh.M./Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari-T: "O'zbekiston" NMIU, 2019 y. 111be

jamiyati institutlarining manzilli huquqiy targ'ibotni amalga oshirish borasidagi o'zaro hamkorligini mustahkamlash; jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni oshirishga doir tadbirlarni tashkil etishda ijtimoiy sheriklik prinsiplaridan keng va unumli foydalanishni tizimli asosda yo'lga qo'yish; ommaviy axborot vositalarining huquqiy axborot bilan ta'minlashdagi rolini oshirish, huquqiy targ'ibotning innovatsion usullaridan keng foydalanish, shu jumladan, veb-texnologiyalarni qo'llashni kengaytirish; yuridik ta'limni takomillashtirish, shuningdek, yuridik kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini rivojlantirish; jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishning ilmiy asoslarini chuqur tadqiq etish¹¹⁵.

X.X. Xasilov*

Yangi O'zbekistonning Yangi Konstitutsiyasi –davlatimizning mustahkam huquqiy asosi

Konstitutsiyamiz teng huquqligimiz va erkinligimiz qomusidir. Asosiy qonunimiz demokratik huquqiy davlatchilik hamda adolatli fuqarolik jamiyati qaror topishining, mazkur maqsad yo'lida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarning poydevori bo'lib xizmat qilmoqda.

Yuksak iftixor bilan e'tirof etish lozimki, Konstitutsiya – xalqimiz ijodining mahsuli, ijtimoiy turmushimiz mezonlari sifatida demokratik taraqqiyot yo'lini belgilab bermoqda.

Konstitutsiya mamlakat tarixida, uzoq, davomli maqsad va vazifalarimizni aniq belgilab berishda o'zining puxta o'ylangan tamoyil va qoidalari bilan ishonchli va hal qiluvchi omil sifatida-maydonga chiqdi.

Konstitutsiyamiz negiziga qo'yilgan talab va qoidalarga to'liq mos keladigan, dunyo hamjamiyatida "o'zbek modeli" deb nom qozongan, mamlakatimizni isloh etish va modernizatsiya qilish yo'li naqadar to'g'ri ekanini bugun hayotning o'zi tasdiqlab bermoqda.

Ushbu modelning mazmun-mohiyati mashhur besh tamoyilda mujassam topgani barchamizga yaxshi ma'lum. Bu tamoyillar iqtisodiyotni mafkuradan xoli qilish, qonun ustuvorligini ta'minlash, davlatning bosh islohotchi sifatidagi boshqaruvchilik rolini tan olish, mamlakatimizning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, kuchli ijtimoiy siyosat yuritish, shuningdek, siyosiy va iqtisodiy islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirishdan iborat ekani bilan alohida ajralib turadi.

Demokratik jarayonlarni sun'iy ravishda tezlashtirish, shoshma-shosharlik,

---

¹¹⁵ <https://lex.uz/docs/4149765>

* IIV Malaka oshirish instituti Maxsus-kasbiy fanlar kafedrası katta o'qituvchisi, podpolkovnik.

turli inqilobiy to'ntarishlar yo'li qanday ayanchli oqibatlariga olib kelishi mumkinligini hayotning o'zi barcha misollarda tasdiqlab berayotgani bugun hammamizga ayon.

Faqatgina biz tanlagan bosqichma-bosqich, tadrijiy rivojlanish yo'li xalqimiz ko'zlagan ezgu niyatlarga erishishga, zamonaviy demokratik talablarga javob beradigan davlat, inson manfaatlari, huquq va erkinliklari eng oliy qadriyat bo'lgan, qonun ustuvorligini ta'minlaydigan jamiyat barpo etishga olib kelishi muqarrar. Buni hayotimizning o'zi bugun isbotlab bermoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev haqli ravishda ta'kidlaganidek: "Konstitutsiyamizning qoida va tamoyillaridan kelib chiqib, biz bundan to'rt-yil oldin Harakatlar strategiyasini qabul qildik hamda keng ko'lamli va shiddatli demokratik islohotlarni boshladik. Ularning huquqiy asosini Konstitutsiyamizga 7-marta kiritilgan o'zgartirishlar, qabul qilingan 5 ta kodeks va 250 ga yaqin qonunlar tashkil etmoqda. Bundan tashqari, Konstitutsiyamiz bo'yicha 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan umumxalq referendumida O'zbekiston xalqi o'zining milliy huquqiy asosini tasdiqladi. Ushbu Konstitutsiya O'zbekiston fuqarolari fikri bilan deyarli 65 foizga yangilandi.

O'tgan qisqa davrda jamiyatimizning siyosiy-huquqiy va ijtimoiy-iqtisodiy qiyofasi, odamlarimizning dunyoqarashi butunlay o'zgargani, har bir yurtdoshimiz mamlakatimizning taraqqiyotiga munosib hissa qo'shayotgani Bosh qomusimizning hayotbaxsh qudrati va ulkan salohiyatidan dalolat beradi"¹.

Shu nuqtai nazardan mamlakatimizda olib borilayotgan siyosiy islohotlar negizida turgan demokratik davlat qurishning asosiy talabi bo'lmish hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linishi, ular o'rtasidagi munosabatlarda o'zaro tiyib turish va manfaatlar muvozanatini ta'minlaydigan tizim barpo etilgani alohida e'tiborga sazovordir.

Respublika iqtisodiyotida tub demokratik va bozor islohotlarining amalga oshirilayotgani, xususiy mulkka keng yo'l ochib berish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, qishloq xo'jaligi sohasida hal qiluvchi kuchga aylanib borayotgan fermerlikni rivojlantirish uchun qulay sharoitlar, imtiyoz va preferensiyalar yaratish, klaster tizimini joriy etish, xususiy mulk va mulkdorlar huquqlarini himoya qilish bo'yicha ko'plab qonun hujjatlari qabul qilingani muhim prinsipial ahamiyatga ega bo'ldi.

Bu o'rinda jamiyatni erkinlashtirish, biznes yuritish uchun huquqiy va qonunchilik bazasi hamda zarur sharoitlarning yaratilgani, muntazam ravishda takomillashtirib borilgani iqtisodiyotni izchil va barqaror rivojlantirishda, aholining

---

¹O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligini yigirma sakkiz yilligiga bag'ishlangan tantanali ma'ruzasi. "Yangi O'zbekiston" gazetasi 2020 yil 9 dekabr.

hayot darajasi va sifatini yuksaltirishda katta o‘rin tutganini qayd etish lozim.

Mamlakatimizda kichik biznes va tadbirkorlikning taraqqiyoti, xususiyl mulkning jadal rivoji uchun g‘oyat qulay va ustuvor sharoitlar yaratib berilar ekan, avvalo, shularning hisobidan iqtisodiyotning o‘shish sur‘atlarini tezlashtirish, aholining ish bilan band bo‘lishi va daromad topishi bilan bir qatorda, biz uchun yangi bo‘lgan, demokratik islohotlarning asosiy tayanchi va harakatlantiruvchi kuchi – o‘rta sinfni shakllantirilib boriladi.

O‘z-o‘zidan ayonki, tobora chuqurlashib borayotgan islohotlar natijasida erishiladigan o‘ta muhim o‘zgarishlar hech qachon bir kunda, kimningdir buyrug‘i yoki xohishi hisobidan bo‘lmaydi. Buning uchun albatta vaqt kerak, eng asosiysi – bu islohotlarning mazmuni va maqsadlarini jamiyatimiz, xalqimiz chuqur anglab olishi va qo‘llab-quvvatlashi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Darhaqiqat, faqatgina xalqimizning qo‘llab-quvvatlashi mamlakatimizda amalga oshirilayotgan har qanday islohotlarga kuch beradi.

Jamiyatini isloh qilish borasidagi maqsad va vazifalarning ma‘no-mohiyatini ana shunday tushunishdan kelib chiqib bayon etilgan “Islohot – islohot uchun emas, avvalo inson uchun”, “Yangi uy qurmay turib, eskisini buzmay” degan mashhur shiorlar el-yurtimiz o‘rtasida keng yoyilib, qo‘llab-quvvatlanayotgani bejiz emas, albatta.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining nufuzi-yillar o‘tgani sayin yuksalib boraveradi. U suveren davlatchiligimiz natijasi, jamiyat taraqqiyoti ehtiyojlarining munosib javobi sifatida vujudga keldi. Uning qabul qilinishi mamlakatimiz hayotida ulkan siyosiy voqea, yangi O‘zbekistonni barpo etish jarayonidagi muhim qadamdir. Konstitutsiya suveren davlatimizning qonunchilik-huquqiy negizini shakllantirishning asosiy poydevori, mustaqil davlatchiligimizning tamal toshi bo‘ldi. “Konstitutsiya biz uchun huquq, burch va majburiyatlarimiz majmuasigina emas, balki, hayotimizni farovon etish, uni chinakam qonuniy asosda qurish, o‘z haq-huquqlarimizni ta‘minlash, jamiyatda qonun va adolat ustuvorligini o‘rnatishning hayotbaxsh manbaidir”.

Konstitutsiyamizning eng muhim xususiyati shundaki, unda insonni ulug‘lash, uning erkin kamol topishi uchun real sharoitlar yaratish o‘z aksini topgan. Konstitutsiyada inson, uning hayoti, erki, sha‘ni, qadr-qimmatini va boshqa ajralmas huquq hamda erkinliklari muqaddas sanalib, ular davlat tomonidan kafolatlanadi. Darhaqiqat, Konstitutsiya O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari uchun demokratik ma‘rifiy davlat fuqarolari ega bo‘lishi lozim bo‘lgan barcha iqtisodiy, siyosiy hamda ijtimoiy-madaniy huquq va erkinliklarni kafolatlab bergan. E’tirof etish joizki, Asosiy Qonunimiz «Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi»ning barcha muhim qoidalari va normalarini o‘z mazmuniga to‘la singdirgan.

Inson va fuqaroning huquqiy holatini belgilashda Konstitutsiya inson

huquqlari ustuvorligi, davlat bilan fuqaroning o‘zaro siyosiy-huquqiy aloqadorligi hamda mas’ulligi prinsiplariga asoslanuvchi tamomila yangi qoidaga tayangandir. Ayni vaqtda, inson huquqlari ustuvorligi prinsipining konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanganligi davlatimiz mohiyati tubdan o‘zgarib, chinakam demokratik mazmunga ega bo‘laborayotganligidan dalolat beradi.

Aslida Konstitutsiyamiz inson uchun yaratildi va uning manfaatlariga xizmat qilmoqda. Unda jamiki dunyoviy ne’matlar orasida eng ulug‘i – inson degan g‘oya ilgari surilgan. «Davlat organlari va mansabdor shaxslar, – deyiladi Asosiy Qonunimizda, – jamiyat va fuqarolar oldida mas’uldirlar». Fuqarolarning huquq va erkinliklari qonun bilan himoyalanaadi.

Konstitutsiya o‘zining tub mohiyati, falsafasi, g‘oyasiga ko‘ra yangi hujjatdir. Unda ... jamiki dunyoviy ne’-matlar orasida eng ulug‘i – inson degan fikr ilgari surilgan va shu asosda «fuqaro – jamiyat – davlat» o‘rtasidagi o‘zaro munosabatning oqilona huquqiy yechimi topilgan. Bundan ko‘rinib turibdiki, ijtimoiy-siyosiy hamda davlat-huquqiy hayotda inson (fuqaro) haq-huquqlari va manfaatlari ustuvor mavqega ega bo‘ladi. Davlat o‘z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko‘zlab, ijtimoiy adolat va qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshiradi (Konstitutsiyaning 14-moddasi).

O‘zbekiston Konstitutsiyasi inson huquqlari g‘oyalariga sadoqat, hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas’uliyatni anglash, o‘zbek davlatchiligining tarixiy tajribasiga tayanish, demokratiya va qonuniylikni hurmat qilish, xalqaro huquqning umume’tirof etilgan qoidalarini tan olish, mamlakat fuqarolarining munosib hayot kechirishlarini ta’minlash, insonparvar huquqiy demokratik jamiyat barpo etish, shuningdek, fuqarolar tinchligi va milliy hamjihatlikni kafolatlash kabi olijanob maqsadlarni ko‘zlaydi.

O‘tgan mustaqil taraqqiyot yo‘liga nazar tashlasak, har bir O‘zbekiston fuqarosi o‘z kuchiga, aql-zakovatiga, milliy urf-odatlarini, an’analari va qadriyatlariga tayangan holda erishgan yutuqlarida Konstitutsiyaning roli va ahamiyati katta ekanligining guvohi bo‘lamiz. Konstitutsiya inson (fuqaro) bilan davlatning o‘zaro munosabatlari ko‘lamini, ijtimoiy hayot asosiy sohalariga davlat aralashuvining chegarasi va xarakterini belgilab berdi. Eng muhimi Konstitutsiya insonning fundamental huquq va erkinliklariga oliy yuridik maqom baxsh etdi. Davlat hokimiyati o‘z faoliyatini shunday tashkil etishi belgilanganki, unga ko‘ra inson davlat mexanizmining oddiygina unsiz murvati emas, balki siyosiy hayotning faol ishtirokchisi, ijtimoiy taraqqiyotning bosh maqsadi, jamiyatning ezgu tilagi va oliy qadriyatidir.

Konstitutsiyamiz hamda uning uzviy qoidalari amal qilishi natijasida O‘zbekistonda demokratik talablarga javob beradigan konstitutsiyaviy tuzum qaror topdi. Konstitutsiyaviy tuzum – Konstitutsiyada ifodalangan jamiyat va davlat

miqyosida qaror topgan hayot tarzi sifatida e'tirof etiladi. Mazkur tuzum davlatning Konstitutsiyasi va konstitutsiyaviy qonunlari bilan o'rnatilgan hamda tartibga solinadigan ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy-huquqiy munosabatlar tizimi demakdir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki-yillardanoq mamlakatimizdagi demokratik islohotlar yo'lini yorituvchi, yangi hayot va adolatli jamiyat yaratishning ishonchli asosi bo'lib xizmat qilmoqda. U O'zbekiston davlati suverenligining va erkin taraqqiy etishining yaqqol timsoli sifatida gavdalanmoqda. Real ijtimoiy-siyosiy hayotning o'zi Konstitutsiyamizning ulkan bunyodkorlik salohiyatiga ega ekanligini isbotlab turibdi.

Sh.M.Ubaydullayev*

Huquqbuzarliklar oldini olishda prinsiplarning o'рни va roli

Mamlakatimiz sud-xuquq tizimida olib borilgan islohotlar natijasida profilaktika inspektorlarining xuquqbuzarliklarining oldini olish faoliyatini samarali tashkil etish xamda takomillashtirishga xizmat qiladigan bir qator ishlar amalga oshirildi¹¹⁶.

Huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasida amalga oshirilgan islohotlarning bugungi bosqichida uning samaradorligini oshirish, shuningdek, huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyatini amalga oshirish jarayonida huquqni muhofaza qilish organlari bilan birga boshqa davlat organlari, jamoat tuzilmalari va fuqarolarning ishtirokini ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarorida huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasidagi chora-tadbirlarning aniq manzilga yo'naltirilmaganligi va ularga kompleks yondashilmayotganligi, shuningdek huquqbuzarliklarning tizimli ravishda sodir etilishiga doir sabab va shart-sharoitlarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish samaradorligi mavjud emasligi ko'rsatib o'tildi. Ushbu hujjatda qonuniylik ahvolini va huquqbuzarliklar profilaktikasi bo'yicha chora-tadbirlarning samaradorligini atroflicha muhokama qilish uchun joylarda, birinchi navbatda kriminogen vaziyat nomaqbul bo'lgan hududlarda fuqarolarning sayyor qabullarini hamda davlat idoralari va tashkilotlari vakillarining aholi bilan uchrashuvlarini tashkil etish masalalari belgilab berildi¹¹⁷.

---

* Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, mayor

¹¹⁶ Muhamedov O.M. Hakrkatlar strategiyasi asosida ichki ishlar organlanri tizimida amalga oshirilgan islohotlar. Monografiya. – T., 2018. –B.4.

¹¹⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 14 martdagi «Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-2833-son qarori.

2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida «jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish borasidagi faoliyatni muvofiqlashtirishning samaradorligini oshirish»¹¹⁸ kabi vazifalar nazarda tutilgan. Bu esa respublikamizda ichki ishlar organlari tayanch punktlari faoliyatiga ilg‘or tajribalar, ish usullari va innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ular faoliyatini huquqiy, tashkiliy-metodik, moddiy-texnik jihatdan va malakali kadrlar bilan ta‘minlashni takomillashtirish, tayanch punktlari negizida o‘zaro maqsadli hamkorlikni tashkil etishda jamoatchilik tuzilmalari ishtirokining samaradorligini oshirishni taqozo etgan.

Harakatlar strategiyasining mantiqiy davomi bo‘lgan **Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasining** qabul qilindi. Ushbu hujjatda yaqin va o‘rta istiqbolda O‘zbekistonning taraqqiyot tendensiyalari, davlat va jamiyat hayotining barcha jabhalarini kompleks rivojlantirish yo‘nalishlari aniq belgilab berilgan¹¹⁹.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022-yil 28-yanvardagi “2022 – 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi o‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi 60-sonli farmoniga muvofiq ikkinchi ustuvor yo‘nalishida mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirishda 16-maqsadida: Jamoat xavfsizligini ta‘minlash, huquqbuzarliklarning sodir etilishiga sabab bo‘lgan shart-sharoitlarni o‘z vaqtida aniqlash va bartaraf etishning samarali tizimini yaratish:

Huquqbuzarliklarning oldini olish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish¹²⁰;

Jamoat tartibini saqlash bo‘yicha patrullik xizmati faoliyatini tubdan takomillashtirish, shu jumladan zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etgan holda fuqaroni ichki ishlar bo‘limiga tekshirish uchun olib borish amaliyotidan voz kechish:

Yo‘l infratuzilmasini takomillashtirish va xavfsiz harakatlanish sharoitlarini yaratish orqali yo‘llarda avariya va o‘lim holatlarini qisqartirish, shu jumladan harakatni boshqarish tizimini to‘liq raqamlashtirish va jamoatchilikning ushbu sohadagi ishlarda keng ishtirokini ta‘minlash;

17-maqsadida: Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning yangi qiyofasini shakllantirish va ularning faoliyatini xalq manfaatlari, inson qadr-

---

¹¹⁸ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son Farmoni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., – № 6, 70-m.

¹¹⁹ 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi // URL:<http://www.lex.uz>.

¹²⁰ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022 yil 28 yanvardagi “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi o‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi 60-sonli farmoni // URL:<http://www.lex.uz>.

qimmat, huquq va erkinliklarini samarali himoya qilishga yo‘naltirish.

Ichki ishlar organlarini xalqning ishonchli himoyachisi sifatida xalqchil professional tuzilmaga aylantirish hamda aholi bilan maqsadli ishlashga yo‘naltirish;

Qonuniylikni qat’iy ta’minlovchi, ochiq va adolatli prokuratura faoliyatining mustahkam huquqiy asoslarini yaratish hamda “Qonun – ustuvor, jazo – muqarrar” tamoyilini bosh mezonga aylantirish;

Tezkor-qidiruv va tergov faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirish, fuqarolarning qadr-qimmat va erkinligini samarali himoya qilishning ta’sirchan mexanizmlarini joriy etish;

Huquqni muhofaza qiluvchi organlarda jinoyatlar haqida xabarlarini hisobga olish tizimini tubdan isloh qilish, jinoyatlarni yashirish holatlarining oldini olishda zamonaviy usullardan foydalanishda ichki ishlar organlari muhim vazifalar belgilab qo‘yilganligini misol qeltirsak maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida qabul qilingan bu farmon ichki ishlar organlari tizimida tub islohotlarning yangi bosqichini boshlab berdi. Ichki ishlar organlarini aholiga o‘z vaqtida yordam ko‘rsatadigan, uning har bir xodimi «*Xalq manfaatlariga xizmat qilish*»ni o‘z xizmat burchi deb biladigan ijtimoiy yo‘naltirilgan professional tuzilmaga aylantirish ishlari boshlandi¹²¹.

Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasidagi chora-tadbirlarning aniq manzilga yo‘naltirish va ularga kompleks yondashish, idoralararo hamkorlikni rivojlantirish, huquqbuzarliklarning samarali profilaktikasini amalga oshirish borasida huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan bir qatorda, boshqa davlat organlari va jamoat tashkilotlarining ham ustuvor vazifasi etib belgilanishi bu borada ularning oldiga alohida vazifalar belgilab berilishi huquqbuzarliklar profilaktikasida samarali natijalarga erishishga imkon berdi.

O.M.Boynazarov*

Korrupsiyaviy holatlarni oldini olishda axborot texnologiyalarining roli

Axborot texnologiyalari (AT) korrupsiyaga qarshi kurashning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Bu texnologiyalar davlat boshqaruvi va xususiy sektor faoliyatida shaffoflikni ta’minlash, inson omilini kamaytirish va jarayonlarni avtomatlashtirish orqali korrupsiyaviy holatlarning oldini olishga yordam beradi. Shuningdek, AT davlat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni mustahkamlash, fuqarolar ishtirokini oshirish va hujjatlar aylanishini optimallashtirishda muhim rol

---

¹²¹ Mirziyoyev Sh.M. Bilimli avlod – buyuk kelajakning, tadbirkor xalq – farovon hayotning, do‘stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir// O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi. – 2018 yil 7 dek. www.uza.uz.

* IIV Malaka oshirish instituti, Axborot texnologiyalari sikli o‘qituvchisi, katta leytenant

o‘ynaydi. Mazkur ishda axborot texnologiyalarining korrupsiyaga qarshi kurashdagi asosiy yo‘nalishlari, jumladan, shaffoflikni ta‘minlash, hujjatlar aylanishini raqamlashtirish va avtomatlashtirish kabi jihatlar ko‘rib chiqiladi. Bu usullar davlat boshqaruvi va iqtisodiy sohalarda adolatni qaror toptirish, samaradorlikni oshirish hamda fuqarolar manfaatlarini himoya qilishda beqiyos ahamiyatga ega. Texnologiyalar korrupsiyaga qarshi kurashda jamiyatning ishonchini mustahkamlash va davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

✓ **Shaffoflikni ta‘minlash.** Shaffoflik davlat boshqaruvi va xususiy sektorning ochiqqligini ta‘minlash, fuqarolarni faol ishtirok etishga jalb qilish va korrupsiyani kamaytirishning asosiy tamoyillaridan biridir. Axborot texnologiyalaridan foydalanish davlat va fuqarolar o‘rtasidagi ochiqlikni oshiradi, shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashda kuchli vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu texnologiyalarni keng joriy etish uchun raqamli savodxonlikni oshirish va infratuzilmani rivojlantirish muhimdir. Shaffoflik – fuqarolik jamiyatining asosiy poydevorlaridan biri bo‘lib, texnologiyalarning roli bu jarayonda beqiyosdir.

Quyidagilar orqali bu boradagi muhim yo‘nalishlar keltirilgan:

Elektron davlat xizmatlari: Elektron xizmatlar fuqarolar va tadbirkorlarning davlat tashkilotlari bilan o‘zaro aloqasini inson omilini cheklagan holda tashkil qiladi. Natijada, xizmatlardan foydalanish jarayoni soddalashadi va korrupsiyaviy holatlarning oldi olinadi. *Misol sifatida:* Soliq to‘lovlari, yer uchastkalarini ro‘yxatga olish, litsenziyalar olish kabi xizmatlarning raqamlashtirilishi.

Ochiq ma‘lumotlar platformalari: Ochiq ma‘lumotlar jamiyatning davlat faoliyatini nazorat qilish imkoniyatini kengaytiradi. *Misol sifatida:* Davlat xarajatlari, shartnomalar, tenderlar va loyihalarning ochiq portalda e‘lon qilinishi shuningdek jamoatchilikka ochiq bo‘lgan ma‘lumotlar tahlil qilish va huquqbuzarliklarni aniqlashni osonlashtiradi.

Shaffof tender tizimlari: Tender va davlat xaridlari jarayonida elektron platformalarni joriy qilish natijasida shaffoflik ta‘minlanadi. *Misol sifatida:* “E-xarid” kabi tizimlar orqali davlat xaridlari haqidagi ma‘lumotlarning oshkoraligini ta‘minlash.

Fuqarolar uchun ochiq hisobotlar: Axborot texnologiyalari fuqarolarga davlat idoralarining faoliyati haqida batafsil ma‘lumot olish imkonini beradi. Davlat tashkilotlari o‘z faoliyatining natijalari bo‘yicha onlayn hisobotlar berib boradi.

Mobil ilovalar va onlayn platformalar: Fuqarolar uchun yaratilgan maxsus ilovalar va veb-saytlar ularning davlat faoliyatini monitoring qilish, xizmatlardan foydalanish va shikoyatlar kiritishini osonlashtiradi. *Misol sifatida:* Korrupsiyaga oid holatlarni xabar qilish uchun mobil ilovalar.

✓ **Hujjatlar aylanishini raqamlashtirish.** Davlat idoralari, xususiy tashkilotlar va boshqa tuzilmalarda hujjatlar bilan ishlash jarayonlarini raqamli formatga o'tkazishdir. Bu jarayon inson omilini kamaytirish, ma'lumotlar oqimini optimallashtirish va shaffoflikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Raqamlashtirish jarayonida zamonaviy dasturiy vositalar va texnologiyalar qo'llaniladi. Qog'oz hujjatlar o'rniga raqamli hujjat aylanish tizimlari joriy etilishi:

✧ Korruptsion bitimlar uchun imkoniyatlarni kamaytiradi.

✧ Hujjatlar tarixini kuzatib borish imkoniyatini yaratadi.

Hujjatlar aylanishining raqamlashtirilishi nafaqat shaffoflikni oshiradi, balki tashkilotlarning samaradorligini oshirish, ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash va ekologik muammolarni hal qilishga hissa qo'shadi. Ushbu texnologiyani joriy qilish orqali davlat va xususiy sektor yangi, samarali ishlash uslubiga o'tishi mumkin. Raqamlashtirish kelajakning muhim talabi hisoblanadi.

✓ **Avtomatlashtirish va inson omilini kamaytirish:** Inson tomonidan qo'lda bajariladigan jarayonlarni texnik vositalar, dasturiy ta'minot va sun'iy intellekt yordamida avtomatik tarzda amalga oshirishdir. Inson omilini kamaytirish esa qaror qabul qilish yoki jarayonlarni boshqarishda inson xatoliklari va korrupsiyaviy holatlar ehtimolini minimallashtirishga qaratilgan. Ushbu usul davlat boshqaruvi, biznes va ishlab chiqarish jarayonlarida samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Avtomatlashtirish va inson omilini kamaytirish davlat va xususiy sektor faoliyatining shaffofligini ta'minlash, samaradorlikni oshirish va korrupsiyaga qarshi kurashda kuchli vosita hisoblanadi. Ushbu jarayonni keng miqyosda amalga oshirish uchun texnologik infratuzilmani rivojlantirish, xodimlarni qayta tayyorlash va raqamli savodxonlikni oshirish muhimdir. Avtomatlashtirish – zamonaviy dunyoning ajralmas qismi va iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi. Avtomatlashtirilgan tizimlar orqali qaror qabul qilish jarayonini sun'iy intellektga topshirish, korrupsiyaviy ta'sirni kamaytiradi. *Misol sifatida:* Avtomatlashtirilgan tender tizimlari.

Axborot texnologiyalari korrupsiyaga qarshi kurashning eng samarali vositalaridan biri sifatida nafaqat jarayonlarni soddalashtirish, balki shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlash orqali jamiyatda adolatli boshqaruvni shakllantirishga xizmat qiladi. Shaffoflikni oshirish, hujjatlar aylanishini raqamlashtirish va jarayonlarni avtomatlashtirish orqali korrupsiyaviy holatlarning oldini olish bugungi kunning dolzarb talabi bo'lib qolmoqda. Elektron davlat xizmatlari, ochiq ma'lumotlar platformalari, avtomatlashtirilgan tizimlar va sun'iy intellekt asosidagi texnologiyalar davlat va xususiy sektor faoliyatini optimallashtirishga, inson omilini kamaytirishga va korrupsiyaviy ta'sirlarni minimallashtirishga imkon beradi. Ayniqsa, fuqarolarni jarayonlarga faol jalb qilish va ularning davlat boshqaruviga bo'lgan ishonchini oshirish korrupsiyaga qarshi kurashda muhim natijalarga olib

keladi. Shu bilan birga, axborot texnologiyalarini muvaffaqiyatli joriy etish uchun raqamli infratuzilmani rivojlantirish, xodimlarni qayta tayyorlash va raqamli savodxonlikni oshirish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Bunday yondashuv davlat boshqaruvi va iqtisodiyotni yangi, samarali ishlash tizimiga o'tkazishning poydevori bo'lib xizmat qiladi. Axborot texnologiyalaridan keng foydalanish korrupsiyaga qarshi kurashda nafaqat texnologik, balki ijtimoiy rivojlanishning muhim shartidir. Bu esa davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi munosabatlarni kuchaytirishga, shaffoflik va adolat tamoyillariga asoslangan boshqaruv tizimini yaratishga xizmat qiladi.

Kiber huquq: raqamli asrdagi huquqiy muammolar va ularning yechimlari

Kiber huquq axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga va himoya qilishga qaratilgan huquq sohasidir. Kibermakon, axborot resurslari va tizimlari, raqamli iqtisodiyot va internetdagi intellektual mulk huquqlarining rivojlanishi bilan bog'liq yangi munosabatlarning paydo bo'lishi ushbu huquq sohasining zarurligini keltirib chiqardi [1].

Demak, kiber huquq boshqa huquq sohalari qatorida o'z ifodasini topgan yangi huquq tizimining elementi sifatida qaralishi kerak. Bu o'z navbatida, mazkur huquq tarmog'i bilan tartibga solinadigan munosabatlar, ularning obyekti, subyektlari hamda subyektlarning huquq va majburiyatlarini aniqlashtirishni taqozo etadi.

Kiber huquqning huquqiy tartibga solish predmetiga kibermakonda yuzaga keladigan va turli huquq sohaslarining normalari bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar majmui yoki yig'indisi kiradi.

Kiber huquqning asosiy vazifalari:

- *Kibermakondagi munosabatlarni huquqiy tartibga solish:* Bu vazifa jismoniy yoki yuridik shaxslarning kibermakondagi huquqlari va majburiyatlarini aniqlashtirishni, shuningdek, ushbu sohadagi faoliyatni tartibga soluvchi normalarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

- *Kibermakondagi huquqlar va manfaatlarni himoya qilish:* Bu vazifa kiberjinoyatchilik, kiber-tajovuz, axborot xavfsizligi tahdidlari va boshqa zararli faoliyatlarga qarshi kurashishni o'z ichiga oladi.

Kiber huquq sohasidagi asosiy muammolar:

- *Yurisdiksiya:* Kibermakonning chegarasiz tabiati tufayli yurisdiksiya masalalari murakkablashadi. Jinoyatchilar va jabrlanuvchilar turli mamlakatlarda bo'lishi mumkin, bu esa huquqni muhofaza qilish organlari uchun qiyinchiliklar tug'diradi [2].

- *Maxfiylik va ma'lumotlarni himoya qilish:* Kibermakon shaxsiy ma'lumotlarni to'plash, saqlash va ishlatish bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqaradi.

Qonunchilik shaxsning o'z fikriga sobit bo'lish huquqini mustahkamlaydi, ammo axborot tarqatish qonun asosida cheklanishi mumkin:

- ✓ *Kiberjinoyatchilik:* Kibermakon jinoyatchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Zamonaviy texnologiyalar tufayli shaxslar o'z uylaridan chiqmasdan ham jinoyat sodir etishmoqda [3].

---

* IIV Malaka oshirish instituti, Axborot texnologiyalari sikli katta o'qituvchisi, katta leytenant.

✓ *Axborot xavfsizligi:* Kiberhujumlar davlatlar, tashkilotlar va shaxslar uchun jiddiy xavf tug‘diradi. Davlatlar kiberhujumlarga qarshi choralarni faqat qonun asosida amalga oshirishi lozim [3].

✓ *Huquqiy tartibga solishdagi kamchiliklar:* Kiber huquq nisbatan yangi soha bo‘lib, qonunchilikdagi kamchiliklar va noaniqliklar tufayli yangi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, O‘zbekiston qonunchiligida “aqidaparastlik” tushunchasi ishlatilsa-da, uning aniq mezonlari ko‘rsatilmagan [3].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi choralar ko‘rilishi mumkin:

✓ *Milliy qonunchilikni takomillashtirish:* Kiber huquq sohasidagi milliy qonunchilikni takomillashtirish, xususan kiberjinoyatchilik, ma’lumotlarni himoya qilish, axborot xavfsizligi va boshqa dolzarb masalalarni tartibga soluvchi normalarni ishlab chiqish zarur. Qonunchilikdagi ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga talqin etilishi kerak [3].

✓ *Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish:* Kiber huquq sohasida xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, jinoyatchilarni ta’qib qilish, dalillarni almashish va umumiy standartlarni ishlab chiqish uchun muhimdir [2].

✓ *Texnik choralarni qo‘llash:* Axborot tizimlarini himoya qilish, kiberhujumlarni aniqlash va oldini olish, shuningdek, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish uchun texnik choralarni qo‘llash zarur [1].

✓ *Jamiyatni xabardor qilish:* Kiber huquq va kiberxavfsizlik masalalari bo‘yicha jamiyatni xabardor qilish, shuningdek, axborot texnologiyalaridan xavfsiz va mas’uliyatli foydalanishni targ‘ib qilish zarur.

Kiber huquq doimiy rivojlanishda bo‘lgan sohadir. Yangi texnologiyalar, masalan, sun’iy intellekt, blokcheyn texnologiyasi va kvant hisoblash, yangi imkoniyatlar va tahdidlarni keltirib chiqaradi.

Kiber huquq sohasidagi qonunchilik yangi texnologiyalarga moslashishi kerak. Bu esa, qonunchilikni takomillashtirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, texnik choralarni qo‘llash va jamiyatni xabardor qilish kabi choralarni o‘z ichiga oladi.

Kiber huquqning kelajagi barcha manfaatdor tomonlarning birgalikdagi sa’y-harakatlariga bog‘liq. Davlatlar, xalqaro tashkilotlar kibermakonni xavfsiz, barqaror va inklyuziv qilish uchun birgalikda ishlashlari kerak.

Yuqorida keltirilgan muammolar va yechimlar kiber huquq sohasining murakkabligini ko‘rsatadi. Ushbu sohadagi bilimlarni chuqurlashtirish va samarali siyosatlarini ishlab chiqish uchun doimiy tadqiqotlar hamda munozaralar olib borish lozim.

Konstitutsiya - fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning muhim huquqiy asosi

O'zbekistonda qisqa tarixiy muddat ichida milliy davlatchilikni shakllantirishning huquqiy asoslari yaratildi. Mamlakatimiz barcha rivojlangan huquqiy davlatlardagi kabi uch hokimiyatga, ya'ni qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga taqsimlandi. Xalq farovonligi yo'lida kuchli huquqiy davlatdan fuqarolik jamiyati sari ildam qadam qo'yish maqsadida erkin bozor munosabatlariga asoslangan kuchli iqtisodiyot barpo etildi. Ta'kidlash kerakki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatimizda inson huquqlariga rioya etilishi va bu huquqlarning muhofaza qilishning muhim qomusi xisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari mustahkamlaydigan o'ta muxim mafkuraviy aqidalardan biri bu insonning ulug'lanishi va uning demokratiya sharoitida yashashga mansubligidir. Mustaqilligimizning ilk-yillarida O'zbekiston xalqi milliy taraqqiyot yo'lining bosh g'oyasi – "Ozod va obod vatan, erkin va farovon xayot barpo etish" deb belgilandi.

Ayni bugungi kunda yurtimizda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev boshchiligida Yangi O'zbekistonni barpo etish bilan bog'liq islohotlarda **"inson, uning huquqlari, erkinliklari, ayniqsa, qadri – eng muhim qadriyat"** degan tamoyil muhim o'rinlarga qo'yilmoqda. Shu munosabat bilan-yillar davomida amal qilib kelgan **"davlat – jamiyat – inson"** tamoyili Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida **"inson – jamiyat – davlat"** tamoyiliga o'zgartirildi.

Bularning barchasi, o'z navbatida, ta'limning o'ziga xos sohasi hisoblanuvchi **inson huquqlari bo'yicha ta'limni** izchil rivojlantirishni taqozo qilmoqda. Bunday ta'lim barchaning inson huquqlariga nisbatan hurmatini rag'batlantirish va unga har tomonlama rioya etilishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Inson huquqlari sohasidagi ta'limning maqsadi inson huquqlari madaniyati dunyosini yaratishga yo'naltirilgan bo'lib, bu har bir insonning huquqi va ana shu huquqlarning o'zi ham hurmat qilinishini nazarda tutadi. Odamlar o'zlarining huquqlari va majburiyatlarini bilishi bilan bir qatorda boshqalarning inson huquqlarini himoya qilishlari ham talab qilinadi. Inson huquqlari, shuningdek, milliy til va udumlarni, san'atni, o'z vataniga sadoqatni hurmat qilish demakdir.

Inson huquqlari sohasidagi ta'lim insonlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik jabhalarda, umuman, o'z hayotiga daxldor bo'lgan qarorlarni qabul qilishning barcha jarayonlarida to'laqonli ishtirokini ta'minlash,

---

* IIV Akademiyasi Huquqbuzarliklar profilaktikasi fakulteti katta o'qituvchisi, podpolkovnik

shuningdek huquqbuzarliklar, zo‘ravonlik va nizolarning oldini olishda ham muhim o‘rin tutadi.

Davlat rahbari Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga yo‘llagan 2022-yil 22-dekabr kunidagi Murojaatnomasida ta’lim, sog‘liqni saqlash, elektr-energiya, gaz, sud-huquq, xullas aholini qiynab kelayotgan masalalarning barchasi ushbu Murojaatnomadan o‘rin oldi. Ahamiyatlisi, muammolar aniq ko‘rsatildi, takliflar ham aniq ilgari surildi. Davlat rahbari, eng avvalo, odamlarimizning joylarda sudma-sud sarson bo‘lib yurishlariga barham berilishi, buning uchun adolatli hukm va qaror chiqarish bo‘yicha viloyat sudlarining vakolati ham, mas’uliyati ham oshirilishini qayd etdi. Inson huquqlarini yuksak o‘rinda ta’minlash uchun O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Mirziyoyev Shavkat Miromonovichning 2022-yil 28-noyabrda PF-257-sonli «Jinoyatlarni tergov qilish sohasida malakali kadrlarni tayyorlashning sifat jihatidan yangi tizimini joriy etish to‘g‘risida» farmoni¹²²ga muvofiq Bosh prokuratura Akademiyasi negizida O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi tashkil etildi. Akademiya Bosh prokuratura tashkiliy tuzilmasiga kiruvchi, yuridik shaxs maqomiga ega, ixtisoslashtirilgan oliy ta’lim va ilmiy-tadqiqot muassasasi hisoblanadi. Ushbu Akademiyada 2023/2024 o‘quv-yilidan boshlab tergov faoliyati va huquqni muhofaza qilish faoliyatining boshqa sohalarida oliy ta’limning ikki bosqichli tizimi – bakalavriat va magistratura bo‘yicha to‘laonli o‘quv jarayoni tashkil etiladi. Bu Akademiyaning tashkil etilishi fuqarolarning huquqlarini ximoya qilish borasida ishlarni olib borayotgan tergovchi kadrlarni aynan shu Akademiya orqali tayyorlash mexanizmi joriy etildi. Ushbu Akademiyada tergovchilar aynan o‘zlarining mutaxassisliklari bo‘yicha ta’lim olishib, yetarlicha bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi. **“Hech kimning unutishga haqqi yo‘q – qonun talablari va inson huquqlari – biz uchun oliy qadriyat”**¹²³. Prezidentning ushbu so‘zlari Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga yo‘llagan Murojaatnomasida qayd etildi. O‘ylaymizki, 2023-yil “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim-yili”da xalq manfaati yo‘lida xizmat qilish burchini yelkasiga olgan har bir shaxs ushbu g‘oyaga hamohang holda faoliyat yuritisa mamlakatda inson huquq va manfaatlari ta’minlanishiga o‘zining munosib hissasini qo‘shgan bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Inson huquqlari bo‘yicha kengashning 46-sessiyasida BMT shafeligida yoshlar huquqlari bo‘yicha umumjahon konferensiyasini o‘tkazish tashabbusi asosida 2022-yil 5-6-dekabrda “Inson huquqlari sohasida ta’lim” global forumi o‘tkazilib, anjumanda inson huquqlari sohasidagi ta’limni rivojlantirish bo‘yicha Samarqand harakatlar rejasi

---

¹²²O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning «Jinoyatlarni tergov qilish sohasida malakali kadrlarni tayyorlashning sifat jihatidan yangi tizimini joriy etish to‘g‘risida» farmoni. 28.11.2022 yil PF-257-sonli

¹²³O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga va O‘zbekiston xalqiga murojaatnomasi. 20 dekabr 2022 yil.

(2023-2025-yillar) qabul qilindi.

Shu o‘rinda, inson huquqlari sohasida ta’limni takomillashtirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 07-fevral kunidagi PQ-46-son "O‘zbekiston Respublikasida Inson huquqlari sohasidagi Milliy ta’lim dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori¹²⁴ qabul qilindi. Ushbu qarorga muvofiq, BMT umumjahon dasturining to‘rtinchi bosqichi (2020-2024-yillar) davom etmoqda. Bu bosqichda asosiy e’tibor yoshlarga ta’lim berishda tenglik, inson huquqlarini amalga oshirish, kamsitmaslikka e’tibor qaratilmoqda. Shuningdek, dasturga muvofiq 2023/2024 o‘quv-yilidan boshlab kasbiy va umumiy ta’lim tizimida “Inson huquqlari”, “Xotin-qizlar huquqlari”, “Bola huquqlari” bo‘yicha ta’lim berish yuzasidan maxsus kurslar tashkil etiladi.

Inson huquqlari sohasidagi ta’lim bilim berish bilan bir qatorda bu huquqlar qanday kafolatlanishi va himoya qilinishini ham ko‘zda tutadi. Shuningdek, bu ta’lim inson huquqlarining qadriyatlari, fuqarolarning erkinliklari, ularning o‘z fikrlarini bildirish huquqlarini ham qamrab olgan. U shuningdek, ta’lim oluvchilarni inson huquqlari qadriyatlarini e‘zozlash va himoya qilishga o‘rgatadi.

Inson huquqlari sohasidagi ta’limni amalga oshirishning vositalari juda ko‘p, bunda odamlar dunyoni turlicha tasavvur etishlari, o‘qituvchilar esa turli tashkilotlarda turli vaziyatlarda ish olib borishlarini hisobga oladi. Shu bilan bir qatorda inson huquqlari barcha mamlakatlardagi hamma uchun bir xil ekanligini ham yoddan chiqarmaslik kerak. Ular ajralmas, bo‘linmas, o‘zaro bog‘liq holda muhimdir.

O‘zbekistonda inson huquqlari sohasida ta’limni takomillashtirish bo‘yicha muhim choralar ko‘rilmoqda. Jumladan, inson huquqlari bo‘yicha magistrlar dasturini amalga oshirish uchun huquqshunoslik maktablarining uyushmasi tashkil etildi. Uyushmaga O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasining akademiyasi, Inson huquqlari bo‘yicha milliy markaz, Toshkent davlat yuridik universiteti, Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti kirgan. Inson huquqlari sohasida yuqori malakali ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlash maqsadlarida ushbu yo‘nalishda “Inson huquqlari” ixtisosligi bo‘yicha oliy ta’limdan keyingi ta’lim instituti ham tashkil etildi.

O‘zbekiston Respublikasida inson huquqlari sohasidagi Milliy ta’lim dasturining asosiy maqsadi – Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari sohasida ta’lim va tarbiya to‘g‘risidagi Deklaratsiyasi qoidalari va inson huquqlari sohasidagi Jahon ta’lim dasturining to‘rtinchi bosqichini amalga oshirish, shuningdek, aholi barcha qatlamlarining inson huquqlari va erkinliklari to‘g‘risidagi milliy va xalqaro standartlar to‘g‘risida xabardorligini, ushbu yo‘nalishda amalga oshirilayotgan ishlar samaradorligini yanada oshirishdan iboratdir. Milliy ta’lim

---

¹²⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 07.02.2023 yildagi PQ-46-son "O‘zbekiston Respublikasida Inson huquqlari sohasidagi Milliy ta’lim dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori

dasturining asosiy vazifalari yoshlarning inson huquqlari va erkinliklari sohasidagi xabardorligini oshirish; davlat organlari xodimlarining inson huquqlari va gender tenglik sohasidagi bilim va ko'nikmalarini oshirish; inson huquqlari sohasida pedagog kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish va ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash; aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarining inson huquqlari sohasida xabardorligini oshirish; inson huquqlari bo'yicha ta'lim sohasida fuqarolik jamiyati institutlarining faolligini oshirish; zamonaviy texnologiyalar, badiiy asarlar, ommaviy axborot vositalaridan foydalangan holda inson huquqlari sohasida ta'lim va tarbiya tizimining samaradorligini oshirish; inson huquqlari bo'yicha ta'lim sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish hisoblanadi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida bolalar alohida g'amxo'rlik va yordam huquqiga ega ekanliklari mustahkamlab qo'yilgan. BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasida bolaning shaxsi sog'lom va har tomonlama uyg'unlashgan holda kamol topishi, u oila g'amxo'rligida, baxt, mehr-muhabbat va ongli tushunish vaziyatida o'sishi zarurligi ko'rsatilgan.

Fuqarolik jamiyati institutlari, davlat organlari va tashkilotlarining faol vakillarini rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori bilan "Inson huquqlari himoyasi uchun" ko'krak nishoni ta'sis etildi. U har-yili Xalqaro inson huquqlari kuni – 10-dekabrda inson huquqlarini himoya qilish sohasidagi xizmatlar uchun beriladi.

Umuman, mamlakatimizda inson huquqlarini rag'batlantirish, himoya qilish va ularga amal etish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan O'zbekiston Respublikasida inson huquqlari sohasidagi Milliy ta'lim dasturi va "Yo'l xaritasi" tasdiqlangan. Dastur doirasida yoshlarning, davlat organlari xodimlarining, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarining inson huquqlari va erkinliklari sohasida xabardorligini, fuqarolik jamiyati institutlarining faolligini, zamonaviy texnologiyalar, badiiy asarlar, ommaviy axborot vositalaridan foydalangan holda inson huquqlari sohasida ta'lim va tarbiya berish tizimining samaradorligini oshirish, pedagog kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish va ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash choralari ko'rilmogda.

B.B. Umurzakov*

Inson huquq va erkinliklariga oid konstitutsiyaviy qoidalarining amal qilishi masalalari

1992-yil 8-dekabrda mustaqil O'zbekistonimiz Konstitutsiyasining qabul

---

* IIV Malaka oshirish institute Jangovar tayyorgarlik sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik.

qilinishi mamlakatimiz hayotida muhim tarixiy voqea bo'ldi. Ishonch bilan aytish mumkinki, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi bugungi kunda barchamiz uchun mo'tabar, ijtimoiy-huquqiy qadriyatga aylangan. U ijtimoiy-siyosiy hayotimizning bosh mezoni va uzviy qismi bo'lib qoldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ta'kidlab o'tganidek, "O'tgan davr mobaynida Konstitutsiyamizda muhrlab qo'yilgan tamoyil va qoidalar negizida yurtimizda milliy qonunchilik tizimi barpo etildi. Mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va harbiy salohiyati yuksalishiga, hayotimizning barcha sohalarida amalga oshirilgan samarali islohotlarga asos bo'ldi" [1].

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi yangi demokratik davlatchiligimiz qaror topganligini siyosiy – huquqiy jihatdan rasmiylashtirdi. Mustaqil taraqqiyotimizning o'tgan butun davri mobaynida Asosiy qonunimiz yurtimizda huquqiy davlatchilik hamda fuqarolik jamiyati qaror topishining kafolati bo'lib xizmat qilmoqda. Asosiy Qonunimiz davlatchilik, huquq tizimi va qonunchilik borasida insoniyat to'plagan eng ilg'or tajriba va g'oyalarni o'zida mujassamlashtirgan, oliy yuridik kuchga ega bo'lgan hujjatdir.

Ijtimoiy adolat, demokratiya, inson huquqlari, hokimiyatlarning taqsimlanishi, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati to'g'risidagi ezgu qoidalar undan munosib o'rin egallagan. O'zbek xalqining ko'p ming-yillik davlatchilik va huquqiy taraqqiyoti yutuqlari, uning erk, ozodlik va mustaqillik xususidagi azaliy orzuumidlari o'z aksini topgan. Asosiy Qonunimiz millatimizning inson huquqlariga sodiqligi, ezgulik, an'analar davomiyligini ifodalaydi.

Mustaqil yurtimizning davlatchilik va huquqiy taraqqiyoti mustahkam huquqiy negizga ega. Erkin taraqqiyotimizning o'tgan butun davri mobaynida Asosiy qonunimiz yangilanayotgan mamlakat taraqqiyotining mustahkam qonuniy zamini bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, «Mustaqil taraqqiyot-yillarida Konstitutsiyamiz yurtimizda huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati, erkin bozor munosabatlari va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni qurish, xalqimiz uchun tinch, obod va farovon hayot barpo etish, O'zbekistonning xalqaro-maydonda munosib o'rin egallashida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qilmoqda»[2].

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi mustahkam ma'naviy – madaniy zaminga tayangan. Unda o'zbek xalqining ko'p asrlik tarixiy taraqqiyoti davomida shakllantirilgan va sayqal toptirilgan tub insoniylik fazilatlari mujassamlangan. Asosiy qonunimizdagi insonparvarlik, vatanparvarlik, ijtimoiy adolat, milliy g'urur, sahovatpeshalik, demokratiyaga moyillik, bag'rikenglik kabi ko'plab qadriyatlar Abu Ali ibn Sino, Forobiy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Mirzo

Ulug‘bek, Sharafiddin Ali Yazdiy, Nizomiddin Jaloliy, Abdurazzoq Samarqandiy, Burxoniddin Marg‘inoniy, Ahmad Donish, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy va boshqa ajdodlarimiz asarlaridagi dono fikrlari bilan hamohangdir.

Mustaqil davlat sifatida o‘ttiz ikki-yillik taraqqiyotimiz mobaynida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Bosh Qomus sifatida samarali amal qildi. Konstitutsiya qabul qilingandan buyon o‘tgan davrda jamiyat hayotida keng ko‘lamli o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Natijada, O‘zbekistonning siyosiy tizimi va davlat boshqaruvi qiyofasi tubdan o‘zgardi. Bularning barchasi jamiyatimiz Konstitutsiya asosida ildam rivojlanayotganligini ko‘rsatadi. Konstitutsiyaning eng muhim xususiyati shundaki, unda insonni ulug‘lash, uning erkin kamol topishi uchun real sharoitlar yaratish o‘z aksini topgan. Konstitutsiyada inson, uning hayoti, erki, sha‘ni, qadr-qimmati va boshqa ajralmas huquq hamda erkinliklari muqaddas sanalib, ular davlat tomonidan kafolatlanishi va muhofazalanishi belgilangan. Jumladan Konstitutsiyamizning 13-moddasida “O‘zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko‘ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha‘ni, qadr-qimmati va boshqa ajralmas huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi” deb qayd etilgan. Darhaqiqat, Konstitutsiya O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari uchun demokratik ma‘rifiy davlat fuqarolari ega bo‘lishi lozim bo‘lgan barcha iqtisodiy, siyosiy hamda ijtimoiy-madaniy huquq va erkinliklarni kafolatlab bergan.

Ma‘lumki, *inson huquqlari* – adolatning, shaxs erkinligining ko‘lami va me‘yorini ifodalaydi. Ular davlat hokimiyati bilan inson o‘rtasidagi munosabatlarni uyg‘unlashtirishning normativ shakli hisoblanadi. Inson huquqlariga rioya qilish amaliyotining yuksak takomilga yetganligi davlatning huquqiy va demokratikligini ifodalovchi ko‘rsatkichdir.

Mamlakatimizda inson huquqlari borasida amal qilayotgan barcha konstitutsiyaviy va boshqa qonunchilik normalari “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi” da belgilangan shaxsiy, siyosiy, ijtimoiy – iqtisodiy va madaniy huquq va erkinliklarga tamomila mosdir [3].

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida inson huquqlariga oid quyidagi muhim xalqaro – huquqiy qoidalar mustahkamlangan: birinchidan, inson huquqlari va erkinliklarini tan olish va himoya qilish – davlatning majburiyati; (13-modda); ikkinchidan, inson huquqlari va erkinliklari tizimi xalqaro huquqiy andozalarga mos kelishi va bu sohada xalqaro huquqning ustunligi; uchinchidan, inson huquqlari va erkinliklari unga tug‘ilganidan boshlab taalluqli ekanligi; to‘rtinchidan, hammaga va har kimga inson huquqlari va erkinliklarining teng va barobar taalluqliligi; beshinchidan, inson huquqlari va erkinliklari davlat idoralari

faoliyatining mazmunini tashkil etishi; oltinchidan, fuqarolarning kafolatlangan sud himoyasi bilan ta'minlanishi; yettinchidan, inson huquqlari va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslar huquqlarining buzilmasligi zarurligi (60-modda) [4].

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev Asosiy Qonunimizga bag'ishlangan tantanali majlisda, Bosh Qomusimizda inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat sifatida mujassam etilgani, ana shu prinsipni amalga oshirish uchun bizda qat'iy siyosiy iroda va yetarli imkoniyatlar mavjudligini ta'kidlab o'tdilar.

Ma'ruzada jamiyatda konstitutsiyamizning hayotbaxsh kuchi va qudratini teran anglashimiz uchun quyidagi muhim vazifalarni amalga oshirish zarurligi ta'kidlandi:

birinchidan, inson huquqlarini ta'minlash samaradorligini yanada oshirish uchun milliy strategiya yaratilishi;

ikkinchidan, huquqni muhofaza qiluvchi organlarni faqat va faqat xalq manfaati yo'lida og'ishmay xizmat qiladigan idoralarga aylantirishilishi;

uchinchidan, advokatura institutini takomillashtirish orqali inson huquqlarini ta'minlashni yangi bosqichga ko'tarish zarurligi;

to'rtinchidan, vijdon erkinligi, millatlararo totuvlik, dinlararo bag'rikenglik, mamlakatimizda va xorijda fuqarolarimizni kafolatli himoya qilish bundan buyon ham davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanishi;

beshinchidan, xotin-qizlar va erkaklar o'rtasida huquqiy tenglikni mustahkamlanishi;

oltinchidan, fuqarolarning Konstitutsiyada belgilangan mulk huquqi daxlsizligi va doim davlat himoyasida bo'lishi.

Joriy-yil 12–13-avgust kunlari yoshlar huquqlarini targ'ib qilishning dolzarb masalalariga bag'ishlangan Inson huquqlari bo'yicha Samarqand forumi videokonferensiya shaklida o'tkazildi. Unda davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasidagi taklifiga muvofiq tayyorlangan BMTning Yoshlar huquqlari bo'yicha konvensiyasi loyihasi muhokama qilindi.

Bu esa, jamiyatda inson huquqlari va manfaatlarining qonuniy kafolatlanishiga xizmat qiluvchi tashkiliy, huquqiy, siyosiy, iqtisodiy mexanizmlarni yanada takomillashtirish zarurligini yaqqol ifodalaydi. Konstitutsiyamizning inson huquq va erkinlariga oid har bir qoidasini amalga oshirish, hayotga tatbiq etish bir butun mexanizm sifatida ishlashi bu sohadagi ishlarimizning samaradorligini ko'rsatadi.

Konstitutsiyaviy qoidalarni hayotimizda qo'llanilishi, uning bevosita amalda harakatlanishini ta'minlash muhimdir. Konstitutsiyaviy ko'rsatmalarni huquq-tartibot organlari tomonidan qat'iy bajarilishini ta'minlaydigan mexanizm tizimli

ishlashi muhim. Zotan, konstitutsiyaviy tuzum mustahkamligining eng muhim sharti Asosiy qonun normalarining bevosita harakati, ularning jamiyat turmushiga soʻzsiz tatbiq etilishi hisoblanadi.

Konstitutsiyaga muvofiq, davlat hokimiyati va davlat boshqaruvi organlari zimmasiga inson (fuqaro)larning huquq va erkinliklarini, qonuniy manfaatlarini himoya qilish majburiyati yuklatilgan. «Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida masʼuldirlar», degan konstitutsiyaviy qoida aynan davlat idoralari va lavozimli, muayyan hokimiyat vakolatlariga ega boʻlgan shaxslar tomonidan fuqarolarning haq-huquqlari va erkinliklarini taʼminlash faoliyatini, ularni muhofaza etish bilan bogʻliq burchlarini anglatadi.

Konstitutsiyamizda insonning eng muhim huquqlaridan biri boʻlgan yashash huquqi mustahkamlangan. Konstitutsiyaning 25-moddasiga koʻra, «Yashash huquqi har bir insonning ajralmas huquqidir va u qonun bilan muhofaza qilinadi. Inson hayotiga suiqasd qilish eng ogʻir jinoyatdir. Oʻzbekiston Respublikasida oʻlim jazosi taqiqlanadi». 2008-yildan mamlakatimizda oʻlim jazosining bekor qilinishi insonning yashash huquqi qonuniy asosda himoya qilishning amaliy isboti boʻldi.

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 55-moddasida Har kim oʻz huquq va erkinliklarini qonunda taqiqlanmagan barcha usullar bilan himoya qilishga haqli. Har kimga oʻz huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlarining hamda boshqa tashkilotlarning, ular mansabdor shaxslarining qonunga xilof qarorlari, harakatlari va harakatsizligi ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanadi. Har kimga buzilgan huquq va erkinliklarini tiklash uchun uning ishi qonunda belgilangan muddatlarda vakolatli, mustaqil hamda xolis sud tomonidan koʻrib chiqilishi huquqi kafolatlanadi.

Har kim Oʻzbekiston Respublikasining qonunchiligiga va xalqaro shartnomalariga muvofiq, agar davlatning huquqiy himoyaga doir barcha ichki vositalaridan foydalanib boʻlingan boʻlsa, insonning huquq va erkinliklarini himoya qiluvchi xalqaro organlarga murojaat etishga haqli.

Har kim davlat organlarining yoxud ular mansabdor shaxslarining qonunga xilof qarorlari, harakatlari yoki harakatsizligi tufayli yetkazilgan zararining oʻrni davlat tomonidan qoplanishi huquqiga egaligi belgilangan. Bu huquqni amalga oshirish mexanizmlarini mustahkamlovchi qoidalar qator qonunchilik hujjatlarida belgilab berilgan. «Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari toʻgʻrisida»gi qonunda, Fuqarolik protsessual, Jinoyat protsessual kodekslarida fuqarolarning, yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini sud tartibida muhofaza etishning yuridik mexanizmlari va kafolatlari mustahkamlab qoʻyilgan [5].

Sud-huquqiy islohotlar natijasida qamoqqa olishga sanksiya berish huquqi prokurordan sudga oʻtkazildi. Mamlakatimizda «Xabeas korpus act» institutining joriy etilishi bunga yaqqol misoldir. Mazkur institutning amaliyotga tatbiq etilishi

insonning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari, uning daxlsizligini himoya qilishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bu, o'z navbatida, inson huquq va erkinliklarini himoya qilishda sud hokimiyatining nufuzi va rolini yanada oshirdi.

Oldimizda turgan navbatdagi masala, «Xabeas korpus act»ning joriy etilishi bilan bog'liq mexanizmlarni yanada takomillashtirish, xorijiy davlatlarda samara berayotgan ilg'or g'oya va mexanizmlarni mamlakatimiz siyosiy-huquqiy tizimiga tatbiq etishdan iboratdir. Zero, «Xabeas korpus act»ning hali qo'llanilmagan qirralari mavjudki, uning to'liq joriy etilishi, inson huquq, erkinliklari va manfaatlarini bekamu-ko'st ta'minlanishiga xizmat qiladi.

Konstitutsiyamiz bozor iqtisodiyotiga o'tishga, xususiy mulkchilik munosabatlarini qaror toptirishga huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. U mulkchilikning xilma-xil shakllari tengligini, iqtisodiy faoliyat yuritish va tadbirkorlik erkinligini aks ettiruvchi g'oya hamda qoidalarini mustahkamlagan. Unga ko'ra, xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat tomonidan himoyalanaadi. Asosiy qonunga binoan, har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli. Fuqarolarning mulkdor bo'lish va meros qoldirish huquqi qonun bilan kafolatlanadi. Mulkdor o'z mulkiga o'zi istagandek egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi. Davlat iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligini, barcha mulk shakllarining huquqiy jihatdan tengligini va qonun bilan bab-baravar muhofaza etilishini kafolatlaydi (65-68-moddalar). Ushbu konstitutsiyaviy qoidalarga qat'iy rioya etilishi jamiyatda iqtisodiy barqarorlik va rivojlanishni ta'minlaydi.

Shuni mamnuniyat bilan e'tirof etish lozimki, mamlakatimiz parlamenti xususiy mulkka oid konstitutsiyaviy qoidalarini hayotga samarali tatbiq etishning huquqiy mexanizmlarini yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasining "Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi qonunini qabul qildi. Qonundan ko'zda tutilgan maqsad mamlakatda xususiy mulk va u bilan bog'liq munosabatlarni rivojlantirish hamda huquqiy tartibga solish, mulkdorlar huquqlarini va qonuniy manfaatlarini ishonchli kafolatlashdan iborat.

Mamlakatimizda inson huquqlarini muhofazalashning konstitutsiyaviy – huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha izlanishlar jadal bormoqda. Bu borada quyidagi muammolarga alohida e'tibor qaratilmoqda:

- a) konstitutsiyaviy huquqlarni muhofazalashning samarali nazorat mexanizmlarini vujudga keltirish;
- b) fuqarolarning buzilgan huquqlarini tiklash tartibini takomillashtirish;
- d) xalqaro mezonlar va milliy tajribani inobatga olib, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoyalash hamda tartibga solishning huquqiy bazasini takomillashtirish;

e) konstitutsiyaviy huquq va erkinliklar mazmunini targ'ib qilish bo'yicha axborotlashtirishni yo'lga qo'yish;

f) konstitutsiyaviy huquqlarning poymol etilishiga oid shikoyatlarni ko'rish tartibini takomillashtirish va huquqni tiklash taomillari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;

g) aholiga huquqiy ma'rifat tarqatish va konstitutsiyaviy – huquqiy madaniyatni yuksaltirish, shu jumladan, inson huquqlarini madaniyatini shakllantirish[6].

Shunday qilib, Inson huquqlariga oid konstitutsiyaviy qoidalarning bekamuko'st amal qilishi, O'zbekiston jamiyatining bundan keyingi taraqqiyoti uchun muhim bo'lib, jamiyatning har bir a'zosi, shaxsning kamol topishi, huquq va erkinliklarining ta'minlanishi, muhofazalanishiga xizmat qiladi.

D.R.Ruziyev*

Fuqarolarning turar-joy daxlsizligini ta'minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari

O'zbekistonda mulk huquqini himoya qilish, yer uchastkasi va turar joy daxlsizligi masalasi hamisha o'z dolzarbligini yo'qotgan emas. Chunki mulkdorning rozilgisiz uning yeriga, turar joyiga kirishga yoki zarar yetkazishga hech kimning haqqi yo'q. Mustaqillikning o'tgan davri mobaynida garchi xususiy mulk huquqini himoya qilish borasida qator islohotlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, biroq mulk dahlsizligini ta'minlash yuzasidan samarali yechim topish juda murakkab vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 47-moddasiga ko'ra, har kim uy-joyli bo'lish huquqiga ega ekanligi, hech kim sudning qarorisiz va qonunga zid tarzda uy-joyidan mahrum etilishi mumkin emasligi, uy-joyidan mahrum etilgan mulkdorga uy-joyning qiymati hamda u ko'rgan zararlarning o'rni qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibda oldindan hamda teng qiymatda qoplanishi ta'minlanishi belgilanganligi, uy-joy qonunchiligi normalariga rioya qilish fuqarolar, shuningdek, uy-joy fondini hisobga olish, saqlash, foydalanish va ta'mirlashni ta'minlash vakolati yuklatilgan davlat organlari, korxonalar, muassasa va tashkilotlarning uy-joyga bo'lgan huquq va manfaatlarini himoya qilishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun sudlar bunday toifadagi ishlarni hal etishda mas'uliyatni yanada oshirishlari, nizolarning qonuniy ko'rilishini to'liq ta'minlashlari lozim¹²⁵.

Darhaqiqat, uy-joy daxlsizligini qonuniy asoslarda kafolatlashni Asosiy qonunimiz darajasida belgilanishi inson qadri uchun tamoyilining hayotdagi ijrosi

---

* Toshkent shahar IIBB TB boshlig'i o'rinbosari – Tergov qismi boshlig'i, podpolkovnik

¹²⁵ O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining "Uy-joy nizolari bo'yicha sud amaliyoti haqida"gi Qarori

ta'minlanayotganligining muhim ko'rinishi sifatida baholashimizga imkon beradi. Konstitutsiyamiz mazmuni shunday normalar bilan to'ldirilishi inson manfaatlarining yorqin namunasidir.

Asosiy Qonunimizda davlat o'z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko'zlab, ijtimoiy adolat va qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshiradi, deb belgilab qo'yilgan. Shundan kelib chiqib, alohida ta'kidlash lozimki, konstitutsiya va qonun ustuvorligi prinsipi inson hayotida so'zsiz ustuvor ahamiyat kasb etishi lozim va zarurdir.

Inson huquqlariga doir xalqaro hujjatlarda, konstitutsiyalarda daxlsizlik masalalari qay darajada mustahkamlangan?

O'zbekiston Respublikasi inson huquqlariga oid 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilgan va mazkur hujjatlar ijrosini ta'minlash bo'yicha tizimli ishlarni amalga oshirib kelmoqda. Shundan kelib chiqib, turar joy daxlsizligini ta'minlash ham shular jumlasidandir. Xususan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 12-moddasida hech kimning shaxsiy va oilaviy hayotiga o'zboshimchalik bilan aralashish, uy-joyi daxlsizligiga, uning yozishmalaridagi sirlarga yoki uning nomus va sha'niga o'zboshimchalik bilan tajovuz qilinishi mumkin emas. Har bir inson xuddi shunday aralashuv yoki tajovuzdan qonun orqali himoya qilinish huquqiga ega, deb belgilab qo'yilgan.

Qiziqarli holat sifatida, AQSh konstitutsiyasiga 1791-yilda kiritilgan o'zgartirish bo'yicha, "Hech bir askar tinch zamonda ham, harbiy holatda ham shaxsiy uylarga egasining rozilgisiz kirishi mumkin emas; harbiy holatda istisno tariqasida bunga ruxsat berilishi mumkin, lekin tartibga soluvchi qonun asosida".

Konstitutsiyamizning 31-moddasiga binoan, hech kim xonadonlarga, unda yashovchi shaxslarning ruxsatisiz kirishi mumkin emas. Uyga kirish, shuningdek, undagi narsalarni olib qo'yish va ularni ko'zdan kechirishga, faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda yo'l qo'yiladi. Uy-joyda tintuv o'tkazishga esa faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan ruxsab beriladi.

Bundan ko'rinib turibdiki, shaxs va uning uy - joy daxlsizligini ta'minlash, davlat oldida turgan eng muhim funksional vazifalardan biri hisoblanadi.

Turar joy daxlsizligi tegishli normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Mamlakatimizda aholini arzon uy joylar bilan ta'minlash ham ijtimoiy davlatning muhim begilaridan biri hisoblanadi. Turar joy deganimizda, insonlarning vatan ichidagi vatani desak, xech ham xato qilmagan bo'lamiz.

Umuman turar joy daxlsizligi bu, fuqarolarning konstitutsiyaviy shaxsiy huquq va erkinliklaridan biri bo'lib, fuqarolarning turar joyga bo'lgan daxlsizligini huquqiy jihatdan kafolatlaydigan muhim talabdir.

O'zbekiston qonunchiligiga qaraydigan bo'lsak, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 45-moddasida turar joyga, unda istiqomat qiluvchilarning

xohish-irodasiga xilof ravishda, noqonuniy tarzda kirish, mansabdor bo'lmagan shaxs tomonidan sodir etilgan bo'lsa, – bazaviy hisoblash miqdorining uchdan bir qismidan bir baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo'ladi, deb belgilab qo'yilgan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Jinoya kodeksining 142 -moddasiga asosan, turar joyga unda yashovchilarning erkiga xilof ravishda zo'rlik ishlatib, bostirib kirish 3-yilgacha axloq tuzatish ishlari, ikki-yildan besh-yilgacha ozodlikni cheklash yoki 5-yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanishi ko'rsatilgan. Turar joy daxlsizligida xususiy mulk bo'lgan uylar, kvartiralar olib qo'yilishi, mulkdor esa uyga, kvartiraga mulk huquqidan mahrum etilishi mumkin emasligi ham tushuniladi.

Ammo bir qator hollarda turar joy daxlsizligiga bo'lgan huquq istisno etiladi. Jumladan, garov munosabatlarida undiruv garovga qo'yilgan mol-mulkka qaratilganda, natsionalizatsiya, rekvizitsiya, musodara qilinganda turar joy daxlsizligi chetlab o'tiladi.

Jinoyat protsessual kodeksining 158-moddasiga ko'ra, surishtiruvchi va tergovchi biror turar joy, xizmat, ishlab chiqarish binosida, yoki o'zga joyda biron narsa yoki hujjatlar borligi haqida aniq asoslangan ma'lumoti bo'lsa, tintuv o'tkazishi mumkinligi belgilab qo'yilgan. Mazkur huquqiy normalar ham shaxslarning turar joy daxlsizlini qonun doirasida himoya qilishni nazarda tutadi. Qolaversa, konstitutsiyaning 21-moddasida ham fuqarolar o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, jamiyat va davlatning qonuniy manfaatlari, huquqlari va erkinliklariga putur yetkazmasliklari mustahkamlab qo'yilgan.

Qonun hujjatlarida belgilangan hollarda inson va fuqarolarning uy-joy daxlsizligi huquqi cheklanishi mumkin.

Jumladan, garov munosabatlarida undiruv garovga qo'yilgan mol-mulkka qaratilganda, mulk natsionalizatsiya, rekvizitsiya, musodara qilinganda.

Fuqarolik kodeksining 202-moddasiga ko'ra, natsionalizatsiya – fuqarolarga hamda yuridik shaxslarga qarashli natsionalizatsiya qilinayotgan mol-mulkka nisbatan mulk huquqini haq to'lash asosida qonunga muvofiq davlat ixtiyoriga o'tkazishdan iborat.

Mazkur kodeksning 203-moddasiga ko'ra, rekvizitsiya deganda tabiiy ofatlar, avariya, epidemiyalar, epizootiyalar yuz bergan taqdirda va favqulodda tusdagi boshqa vaziyatlarda mol-mulk jamiyat manfaatlarini ko'zlab, davlat hokimiyati organi qaroriga muvofiq mulkdordan unga mol-mulkning qiymatini to'lagan holda qonunchilikda belgilangan tartibda va shartlar asosida olib qo'yilishi mumkinligi tushuniladi.

Ushbu kodeksning 204-moddasiga ko'ra, qonunda nazarda tutilgan hollarda mol-mulkning sudning qaroriga muvofiq jinoyat yoki o'zga huquqbuzarlik qilganlik uchun haq to'lamasdan mulkdordan olib qo'yilishi musodara hisoblanadi.

Shu bilan birga, inson va fuqarolar uy-joy daxlsizligi huquqini amalga oshirishda boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini buzmasliklari shart.

Ta'kidlab o'tish lozimki, majburiyatsiz huquqlar mavjud bo'lishi mumkin emas.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Konstitutsiyada uy-joyga yoki shaxsning boshqa mol-mulkiga uning ruxsatisiz kirish, ularni ko'zdan kechirish va tintuv o'tkazishga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo'l qo'yilishi mumkinligining belgilab qo'yilishi, inson huquq va erkinliklari bilan bog'liq muammolarning oldini olishga xizmat qiladi hamda mazkur muammoning yechimini konstitutsiya darajasida mustahkamlashga bevosita xizmat qiladi.

X.X.Baxramov*

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlarining tartibga solinishi

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan beri 33-yillik tarixiy bir katta davr, masofani bosib o'tdi. Buning isboti amalga oshirilgan islohotlar, yangilanish yo'lida erishilgan yutuqlarimiz va kundalik hayotimizda o'z aksini topmoqda. Bu borada Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, «Istiqlol-yillarida erishgan yutuqlarimizga tayanib, milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari dadil qadam qo'ymoqdamiz»[1].

Zero, bu borada mustaqil va demokratik O'zbekiston Respublikasini barpo etilishi va yanada rivojlanishi yo'lida mustahkam poydevor bo'lib kelayotgan Asosiy Qonun – Konstitutsiyamizdir. Mazkur asosiy qonunimiz – Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va boshqa asosiy xalqaro hujjatlarning prinsipial qoidalarini o'zida mujassam etgan holda, inson huquq va manfaatlari, uning erkinliklari davlat manfaatlaridan ustunligini mustahkamladi, odamlarimiz uchun munosib hayot sharoiti yaratishni o'zining tub maqsadi etib belgiladi, ijtimoiy adolat tamoyillarini e'lon qildi.

Konstitutsiyamiz qonun ustuvorligi, uning barcha fuqarolar uchun tengligini va shuningdek, davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linishining huquqiy prinsipini belgilab berdi, ularning mustaqilligi, mustaqil hokimiyat tarmog'i sifatida rivojlanishini kuchaytirishga, demokratik davlatning asosiy hal qiluvchi sharti bo'lgan hokimiyatlar o'rtasida o'zaro tiyib

---

* IIV Malaka oshirish instituti Yuridik fanlar kafedrasida dotsenti, podpolkovnik

turish va manfaatlar muvozanatining samarali mexanizmini shakllantirishga qaratilgan qonuniy negizni yaratdi. Biroq, vaqt shiddat bilan o'tib bormoqda, bugun zamon har qachongidan ham tezlashdi. Farovonlik oshgani sayin jamiyatning talab va ehtiyojlari ham oshib boradi.

Zero, davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev yangi tahrirdagi Konstitutsiyani qabul qilish zarurati to'g'risida o'rinli ta'kidlaganlaridek, «Mamlakatimiz taraqqiyotini yangi pog'onaga olib chiqish uchun boshqaruv ham, qonunchilik ham, jamiyatimiz ham o'zgarishi kerak. Agar shunday qilmasak, muammolarni ko'rib, ko'rmaslikka olsak, zamondan orqada qolamiz. Xalqimiz, yosh avlodimiz bizdan rozi bo'lmaydi.

Shuning uchun, "Avval – inson, keyin – jamiyat va davlat" degan ustuvor g'oyani Konstitutsiyamiz va qonunlarimizga ham, kundalik hayotimizga ham chuqur singdirishimiz kerak. Hozirgi kundagi jiddiy sinovlar va bashorat qilib bo'lmaydigan xavf-xatarlarni yengib o'tishga qodir bo'lgan milliy davlatchiligimiz asoslarini mustahkamlashimiz zarur.

Yuqoridagilarni e'tiborga olgan holda, Asosiy qonunimizni takomillashtirish ishlari davom ettirildi. Ushbu islohotdan xalqimiz katta o'zgarishlar kutmoqda. Bugungi kunga qadar bu borada 220 mingdan ziyod taklif kelib tushgani ham buning yaqqol dalilidir. "Jamiyat – islohotlar tashabbuskori" tamoyili asosida barcha masalalar bo'yicha xalqimiz bilan bamaslahat ish tutamiz» deya ta'kidlagan edi davlatimiz rahbari [2].

Shuni alohida ta'kidlashimiz mumkinki, hozirgi davrda dunyoda 7 mingdan ortiq til va dialekt(sheva)lar mavjud bo'lsa-da ulardan 400 ga yaqini o'z yozuviga ega, 178 tasi esa davlat tili yoki rasmiy til maqomiga egadir.

O'zbek tili ham mazkur 178 ta tillar ro'yxatida bo'lib shunday maqomga ega. Shu bois, Konstitutsiyamiz matni davlat tilida olimlar yoki mutaxassislar tomonidan kabinetlarda yozilmadi. Balki, avval xalqimizning fikri, takliflari *ikki bosqichda* o'rganildi, shundan so'ng yangi Konstitutsiya loyihasi tayyorlandi. Taqqoslaydigan bo'lsak avvallari Konstitutsiya qabul qilishda dastlab loyiha ishlab chiqilib, keyin xalq muhokamasiga qo'yildi.

Konstitutsiyamizdagi boblar soni amaldagi 26 tadan 27 taga, moddalar soni amaldagi 128 tadan 155 taga, konstitutsiyaviy-huquqiy normalar soni 275 tadan 434 taga oshdi. Ya'ni, Asosiy qonunimizning 65 % matni xalqimiz takliflari asosida yangilandi.

Mazkur yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilindi [3].

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning 1-moddasida O'zbekistonning besh muhim ustuni, ya'ni suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat

ekani qat'iy belgilandi.

Yangi Konstitutsiyamizning Muqaddimasi ham yangilanib mamlakatimiz va xalqimiz oldiga qo'yilgan maqsadlar bilan to'ldirildi[4].

Avvalgi Konstitutsiyamizda muhrlab qo'yilgan tamoyil va qoidalar asosida mamlakatimizda to'laqonli, samarali amal qiladigan qonunchilik va huquqiy baza yaratildi. Bir so'z bilan aytganda, Asosiy Qonunimiz huquqiy davlat qurish yo'liga o'tishimizning poydevorini qurib bergan edi.

Konstitutsiyaviy-huquqiy normalar keyinchalik qomusimiz asosida qabul qilingan qonunlar va kodekslarda jumladan, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat, Jinoyat-protsessual, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodekslarda muhofazalanib, ushbu konstitutsiyaviy-huquqiy normalar talablarini buzgan shaxslar tegishli javobgarlikka tortilib qonuniylik va huquq-tartibot mustahkamlandi.

Yangi Konstitutsiyamizda O'zbekiston – huquqiy davlat deb belgilanishi bilan bog'liq yangiliklarga e'tibor qaratib quyidagilarni yuksak e'tirof etishimiz mumkin. Jumladan,

- Inson huquq va erkinliklarini ta'minlash davlatning oliy maqsadi etib belgilanganligi hamda Inson huquqlariga oid normalar 3 baravardan ortiqqa oshganligi;

- Inson huquq va erkinliklari qonunlarimizning, har bir vazirlik va idora faoliyatining mazmuniga aylanishi qat'iy talab sifatida belgilanganligi;

- Inson bilan davlat organlarining o'zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga talqin etilishi;

- O'zbekiston Respublikasida insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etilishi va kafolatlanishi;

- Davlat organlari tomonidan insonga nisbatan qo'llaniladigan huquqiy ta'sir choralari mutanosiblik prinsipiga asoslanishi va qonunlarda nazarda tutilgan maqsadlarga erishish uchun yetarli bo'lishi kerakligi;

- Qonunchilikda belgilanmagan majburiyat hech kimning zimmasiga o'z rozilgisiz yuklatilishi mumkin emasligining qayd etilganligi.

Shuningdek Yangi Konstitutsiyamizda:

- o'lim jazosi taqiqlanganligining qayd etilganligi;

- shaxsni sudning qarorisiz 48 soatdan ortiq muddat ushlab turish mumkin emasligining belgilanligi;

- ilk bor gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchilarga o'zining aybsizligini isbotlashi shart emasligi va istalgan vaqtda sukut saqlash huquqidan foydalanishi mumkinligining belgilanganligi;

- har kim O'zbekiston Respublikasining qonunchiligiga va xalqaro

shartnomalariga muvofiq insonning huquq va erkinliklarini himoya qiluvchi xalqaro organlarga, agar davlatning huquqiy himoyaga doir barcha mavjud ichki vositalaridan foydalanib bo'lingan bo'lsa, murojaat etishga haqliligi mustahkamlanganligi;

- har kim davlat organlarining yoxud ular mansabdor shaxslarining qonunga xilof qarorlari, harakatlari yoki harakatsizligi tufayli yetkazilgan zararining o'zni davlat tomonidan qoplanishi huquqiga egaligi qayd etilganligi;

- shaxsni ushlash chog'ida unga tushunarli tilda o'z huquqlari va ushlab turilish asoslari tushuntirilishi kerakligi belgilanligi;

- aybdorlikka oid barcha shubhalar, agar ularni bartaraf etish imkoniyatlari tugagan bo'lsa, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoki mahkumning foydasiga hal qilinishi kerakligi qayd etilganligi;

- hech kim o'ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majbur emasligi belgilandi;

- agar shaxsning o'z aybini tan olganligi unga qarshi yagona dalil bo'lsa, u aybdor deb topilishi yoki jazoga tortilishi mumkin emasligi kafolatlandi;

- shaxsning sudlanganligi va bundan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar uning qarindoshlari huquqlarini cheklash uchun asos bo'lishi mumkin emasligi kabi masalalar konstitutsiyaviy-huquqiy normalarda mustahkamlandi.

Yangi Konstitutsiyamizning "Inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari" deb nomlangan Ikkinchi bo'limi o'z ichiga 19-moddadan 58-moddalarigacha inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari konstitutsiyaviy-huquqiy tartibga solingan bo'lsa.

"Fuqarolarning burchlari" deb nomlangan 11-bobida esa 59 – 64-moddalarida ya'ni jami 6 ta moddalarda konstitutsiyaviy-huquqiy burchlari belgilangan bo'lib ularga rioya etmaslik, bajarmaslik yoxud mazkur normalar talablarini buzishning huquqiy oqibatlari konstitutsiyaviy normalar hamda quyidagi qonunchiliklar bilan qo'riqlanadigan ijtimoiy munosabatlarga tajovuz qilish hisoblanib yuridik javobgarlikning tegishli intizomiy, moddiy, ma'muriy yoxud jinoiy javobgarlikka tortilishiga sabab bo'ladi.

Ya'ni konstitutsiyaviy-huquqiy normalar talablarini buzganlik uchun konstitutsiyamizda sanksiya qismi mavjud bo'lmaganligi bois ushbu qo'riqlovchi funksiyalarni yuridik javobgarlikni nazarda tutuvchi amaldagi kodekslarimiz bajaradi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonunchiligi – inson va jamiyat farovonligi yo'lida fuqarolarning huquq va erkinliklarini, mulkni, davlat va jamoat tartibini, tabiiy muhitni muhofaza qilishni, ijtimoiy adolat va qonuniylikni ta'minlashni, ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarning o'z vaqtida va ob'ektiv ko'rib chiqilishini, shuningdek

bunday huquqbuzarliklarning oldini olishni, fuqarolarni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etish ruhida tarbiyalashni o'z oldiga vazifa qilib qo'yadi.

Bu vazifalarni amalga oshirish uchun ushbu Kodeks qanday harakat yoki harakatsizlik ma'muriy huquqbuzarlik hisoblanishini, ma'muriy huquqbuzarlikni sodir etgan shaxsga nisbatan qaysi organ (mansabdor shaxs) tomonidan qay tartibda qanaqa ma'muriy jazo qo'llanilishi va ijro etilishini belgilaydi.

Shuningdek, Yangi Konstitutsiyamizga yana quyidagi normalarning kiritilishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, 21-moddada "Insonning huquq va erkinliklari faqat qonunga muvofiq va faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholining sog'lig'ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta'minlash maqsadida zarur bo'lgan doirada cheklanishi mumkin." hamda 33-moddasida "Axborotni izlash, olish va tarqatishga bo'lgan huquqni cheklashga faqat qonunga muvofiq hamda faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholining sog'lig'ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta'minlash, shuningdek davlat sirlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa sir oshkor etilishining oldini olish maqsadida zarur bo'lgan doirada yo'l qo'yiladi."

Jamiyatimizda Konstitutsiya va qonunlar ustuvorligini ta'minlash, davlat organlari faoliyatini yangicha konstitutsiyaviy-huquqiy sharoitga mos holda yo'lga qo'yishning ahamiyatini chuqur anglagan holda, bu borada tizimli ishlar amalga oshirila boshlandi. Jumladan, konstitutsiyaviy-huquqiy normalar talablaridan kelib chiqib, amaldagi qonunlarimizni ular bilan uzviy uyg'unlashtirish yuzasidan tegishli ishlarni olib borish zarur.

Zero, davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev quyidagilarni e'tirof etdilar, "Bu haqda so'z yuritganda, qisqa muddatda 30 dan ziyod qonun va qonunosti hujjatlari yangi tahrirdagi Konstitutsiyaga muvofiqlashtirilganini ta'kidlash lozim. Konstitutsiya va qonun ustunligi tamoyili – bu barqaror taraqqiyotning asosiy mezon." [4].

Fikrimizcha, jamiyatimizning barcha a'zolari, jumladan yoshlar shuningdek, barcha davlat va jamoat ishlaridagi mansabdor shaxslaru ishchi va xizmatchilar Yangi Konstitutsiyamizning talablarini o'rganishlari hamda yaxshi bilib unga rioya etishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

B.B.Turg'unbayev*

Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashda inson huquqlarini himoya

---

* IIV Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti, Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, podpolkovnik

qilish tizimini yanada takomillashtirish.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev O'zbekiston tarixida yangi davrni boshlab berib, inson manfaatlarini oliy darajaga ko'tardilar. O'zbekiston nafaqat qo'shni davlatlar bilan, dunyo davlatlari bilan ham, xamdo'stlik aloqalarini yangi yuksak pog'onalarga ko'tardilar va xalqaro turizmni rivojlantirishga keng yo'l ochib berdilar. Ichki va tashqi turizmni rivojlantirishda transport logistikasini rivojlantirish hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasiga chegaradosh qo'shni Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va Afg'oniston davlatlaridan yurtimizga mexmonlarni kirib kelishlari kun sayin ortib bormoqda. Toshkent shahriga nafaqat qo'shni davlatlardan, vodiy va voha shaharlaridan ham kirib kelayotgan transport vositalarning soni ham ortib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017-yil 11-iyuldagi 3127-sonli qarorining ijrosini ta'minlash maqsadida keng ko'lamli ijobiy ishlar olib borilmoqda. Shunga qaramasdan hozirgi kunda avtotransport vositalari uchun zamonaviy avtoturargohlarni tashkil etish, yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash va tirbandliklarni oldini olish asosiy vazifalardan biri bo'lib turibdi.

Toshkent shahriga kirib keladigan transport oqimini kamaytirish maqsadida shahar atrofida yirik avtoturargohlar barpo etish bo'yicha takliflar:

Toshkent shahrida barpo etilayotgan yer usti metropoliteni bekatlarining yaqinida vodiydan, vohadan va viloyatlardan kirib keladigan transport vositalari uchun maxsus avtoturargohlar uchun yer-maydonlarini aniqlash, loyihalash, barpo etish va infrastrukturani yaratish;

Shahar transportini metropoliten, avtobus, yo'nalishli taksi va taksilarni, yangi barpo etiladigan avtoturargoxlar bilan bog'lash;

Avtoturargohda shaxsiy avtomobillar va turistik avtobuslar uchun parkovka joylarini, avtomobillarga servis xizmat ko'rsatish va velosipedlarni prokatga berish shaxobchalarini, mexmonxona, oshxona va shunga o'xshash xizmatlarni tashkil etish.

Shahar atrofida avtoturargohlarni yaratilishi xaydovchilar, mehmonlar, turistlar va Toshkent viloyatlaridan Toshkent shahriga har kuni shahsiy avtomobillarida ishga, o'qishga va boshqa yumushlar bilan kelib ketadigan haydovchilar uchun qulayliklarni keltirib chiqarishi bilan birgalikda, shahar ichidagi transport vositalarining oqimini kamayishiga, tirbandliklarni va yo'l transport xodisalarini sodir bo'lish extimolini kamaytirishi bilan birgalikda shahar ichida parkovka joylarini qidirishga extiyojni kamaytiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Avtotransport vositalari haydovchilarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2018-yil 23-fevraldagi 139-sonli qarori va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Avtotransport vositalari va shahar elektr transport vositalari haydovchilarini tayyorlash, qayta tayyorlash hamda ularning malakasini oshirish bo‘yicha nodavlat ta’lim xizmatlari ko‘rsatish faoliyatini litsenziyalash tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2018-yil 31-maydagi 408-sonli qarori ijrosini ta’minlash kechiktirib bo‘lmaydigan dolzarb vazifalardan biridir.

O‘zbekiston Respublikasida-yiliga ikki mingga yaqin insonlar Yo‘l Transport Hodisalari (YTH) oqibatida hayotdan ko‘z yummoqdalar. YTH sodir etilishining asosiy omillaridan biri bu, “Haydovchi-Piyoda” tizimi hisoblanib, barcha YTHlarning 80% dan ortig‘ini tashkil etmoqda. YTHlarni paydo bo‘lish ehtimolini kamaytirish uchun “Avtomobil – Yo‘l – Haydovchi – Piyoda - Muhit” tizimidagi asosiy bo‘g‘ini hisoblangan haydovchiga qaratish talab etiladi. Shunday ekan asosiy e’tiborni haydovchilarni tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish, tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimiga qaratishimiz zarur.

Haydovchilarni tayyorlash avtomaktablari hozirgi kun talabiga to‘liq javob beradimi? – yo‘q albatta. Chunki, malakali haydovchilarni tayyorlash uchun chet el tajribalaridan foydalanib, yangicha o‘qitish usullaridan foydalanish davri keldi. Hozirgi kunda 3-4 oy ichida malakali haydovchilarni tayyorlab bo‘lmasligini vaqt ko‘rsatib turibdi. Shu sababli avtomaktablarni tubdan isloh qilish vaqti keldi.

Avtomaktablarni yakunlab haydovchilik guvohnomasini olganlar-yilning bir faslida avtomobilni boshqarish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. Avtomobilni tuman tushgan vaqtda, sirpanchiq yo‘llarda, dovonlarda, avtomagistallarda, ruxsat etilgan katta tezliklarda va shunga o‘xshash sharoitlarida boshqarish malakasiga ega bo‘lmayaptilar. Shulardan kelib chiqqan holda quyidagi takliflar kiritayapman:

“Yo‘l harakatini xavfsizligini tashkil etish”, “Avtomobillar ekspertizasi” va “Avtomobillarni sinash” mutaxassisliklari bo‘yicha ilmiy-pedagogik mutaxassislarni tayyorlash;

Avtomaktablarga mutaxassisligi bo‘yicha oliy ma’lumotga ega bo‘lgan pedagoglar va o‘rgatuvchi ustalarni jalb etishni hamda xorijiy davlatlarda malakasini oshirishlarini tashkil etish;

Nazariy va amaliy mashg‘ulotlarga ajratilgan soatlarni va o‘qitish muddatini qayta ko‘rib chiqish;

IIV YHXBB tasarrufida zamonaviy avtodrom, tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish va imtixonlar olishga mo‘ljallangan yagona zamonaviy kompleksni barpo etish;

Yo‘l harakati qoidalarini buzgan, haydovchilik guvohnomasidan ma’lum muddatga mahrum etilgan haydovchilarni qayta tayyorgarlik ko‘rishlari uchun

o‘zlari o‘qigan avtomaktablarida malaka oshirishga jalb etishni tashkil etish;

Avtomaktablarni faoliyatini baholashning yangi, sifat reyting tizimini joriy etish. Buning uchun asosiy e‘tiborni avtomaktabni tamomlab, haydovchilik guvohnomasini olgan haydovchilar tomonidan sodir etilgan qoidabuzarliklar taxlilini e‘tiborga olishga qaratish.

Birinchi marotaba haydovchilik guvohnomasini olgan haydovchilarning transport vositalariga “Tezlik cheklangan” taniqlik belgisini ma’lum muddatga o‘rnatishni tashkil etish.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Yo‘l harakati qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2015-yil 24-dekabrda 370-sonli qarori asosida 2016-yil 1-martdan kuchga kirgan YHQ larga qo‘shimchalar kiritish bo‘yicha takliflarim:

Birinchi marotaba haydovchilik guvohnomasini olgan va avtomobilni boshqarish huquqidan mahrum etilib, malakasini oshirib, imtihonlarni topshirib haydovchilik guvohnomasini olgan haydovchilarning transport vositalariga “Tezlik cheklangan” taniqlik belgilarini o‘rnatilishini joriy etish;

YHQlarining “Yo‘lning qatnov qismida transport vositalarining joylashishi” 11.4 bandiga “Tezlik cheklangan” taniqlik belgilari o‘rnatilgan transport vositalariga “Faqat chapga burilish yoki qayrilib olish uchun chetki bo‘lakni egallashga ruxsat etiladi” jumlasini qo‘shishni;

YHQlarning 16.2 bandiga qo‘shimcha “Agar tartibga solinmagan piyodalar o‘tish joyi oldida transport vositasi sekinlashtirilsa haydovchi darhol ogohlantiruvchi falokat ishorasini yokishi kerak” jumlasini qo‘shishni;

YHQlarning 17.5 bandiga qo‘shimcha “Temir yo‘l kesishmasida majburan to‘xtab qolgan transport vositasining haydovchisi darhol ogohlantiruvchi falokat yorug‘lik ishorasini yoqishi”, darhol odamlarni tushirish va kesishmani bo‘shatish choralari ko‘rishi kerak jumlasini qo‘shishni taklif etaman.

O‘zbekiston Respublikasi “Yo‘l harakati xavfsizligi to‘g‘risida”gi 2013-yil 10-apreldagi 348-sonli qonunining maqsadi, yo‘l harakati xavfsizligi sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat bo‘lib, ushbu qonunning asosiy vazifalari fuqarolar hayoti va sog‘ligi muxofaza etilishi, ularning huquqlari hamda qonuniy manfaatlari, yuridik va jismoniy shahslarning mulki, shuningdek atrof muxit himoya qilinishini ta’minlashdan iborat ekanligi belgilangan.

YHQlarning 7.3. bandida me‘yordan ortiqcha tusi o‘zgartirilgan (qoraytirilgan) oynalar o‘rnatilgan bo‘lsa transport vositalaridan foydalanish taqiqlanishi belgilangan. Bundan asosiy maqsad transport vositasi salonidagi haydovchi va yo‘lovchilarni DAN xodimlari, videoregistrator va fotoradarlar kuzata olish imkoniyatiga ega bo‘lishdir. Unda o‘z-o‘zidan savol tug‘iladi, - “Nega davlatga belgilangan miqdorda pul to‘lash orqali me‘yorga bo‘ysinmaslik mumkin?”. Bu savol ham ayrim munozaralarga sabab bo‘lmoqda. Shu bilan birgalikda ota –

onalarni o'z farzandlaridan ishonchnoma olish tartibini ham qayta ko'rib chiqish vaqti keldi.

Sh.M.Ubaydullayev*

Transport terrorizmini oldini olishning huquqiy ahamiyati

Bugun biz dunyo hamjamiyati tez sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan, insoniyat hozirga qadar boshidan kechirayotgan davrlardan tubdan farq qilayotgan o'ta shiddatli va murakkab, tahlikali bir zamonda yashamoqdamiz. Hozirgi taraqqiyot bosqichida butun insoniyat noan'anaiy xavf-xatar va kutulmagan yangicha tahdidlarga duch kelmoqda¹²⁶.

Ma'lumki, xalqaro terrorizmga qarshi kurashning universal darajada samaradorligini oshirish zaruriyati o'tgan asrning birinchi yarmida kuchaydi.

Dunyo hamjamiyati tomonidan terrorchilikka qarshi kurashish jarayoni kuchaytirilgan sari terrorchilik harakatlarini sodir etilish usullari ham o'zgarib bormoqda. Ta'kidlash joizki oxirgi-yillarda terrorchilik xarakatlarini sodir etishda transport vositalaridan foydalanish holatlari ko'p kuzatilmoqda. Transport terrorizmi tushunchasiga olimlar tomonidan turli xil ta'riflar berilgan. Xususan rus olimlari A.M.Kirokosyan¹²⁷ va L.Yu.Taova¹²⁸lari **“Transportdagi terrorizm – bu zo'rovonlikning maxsus tashkillashtirilgan ko'rinishi bo'lib, ekstremistik g'oyalarni amalga oshirishga yo'naltirilgan, uyushgan sub'ektlarning favqulodda agressiyaga chaqiruvchi tadbirlarini transport vositalari bilan yoki transport vositalarida amalga oshirilishidir”** - deb ta'rif berishgan.

Bugungi kunda transport vositalari tomonidan sodir etilayotgan terrorchilik xarakatlarini oldini olish va unga qarshi kurashishning huquqiy asoslari-yildan-yilga takomillashib bormoqda.

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, 1926-yili Bryussel shahrida bo'lib o'tgan jinoyat huquqi bo'yicha Birinchi Xalqaro Kongressda terrorizmga barham berishga oid bir qator xalqaro anjumanlar uyushtirilgan. Ushbu anjumanlarda terrorizmga qarshi kurashning asosiy yo'nalishlari belgilangan va bir qator xalqaro hujjatlar qabul qilingan.

Shu bilan birga, Millatlar Ligasi faoliyati davomida terrorizmga dolzarb muammolarning biri sifatida qaralgan. 1934-yilning 10-dekabrida Millatlar Ligasi

---

* Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, mayor.

¹²⁶ B.A.Matlubov «Terrorizm va ekstremizmga qarshi kurashish: muammo va yechimlar», O'quv qo'llanma T-2018. B-3

¹²⁷ Киракосян А.М. Терроризм на транспорте как угроза современному обществу: социально-философский анализ: Автореф. дисс ... канд. филос. наук. – М: Воен. ун-т МО. РФ, 2007 – С. 15-25;

¹²⁸ Таова Л.Ю. Терроризм на транспорте как угроза современному обществу// Веб-сайт Кибернетика - <https://cyberleninka.ru/article/n/terrorizm-na-transporte-kak-ugroza-sovremennomu-obschestvu>, 12.2014.;

Kengashi tomonidan terrorizm muammolarini o'rganish va unga qarshi kurash bo'yicha Konvensiya loyihasini ishlab chiqish yuzasidan maxsus qo'mita tuzildi. Ushbu qo'mita taqdim qilgan loyihalar asosida 1937-yilning 16-noyabrida Millatlar Ligasi tomonidan ikki xalqaro huquqiy hujjat – «Siyosiy terrorizm sifatida aniqlanadigan siyosiy xarakterdagi jinoyatlarning oldini olish va ular uchun jazolash to'g'risida»gi konvensiya hamda Xalqaro jinoyat tribunali Nizomi qabul qilingan. Ushbu hujjatlarni dunyoning 23 davlati imzolagan bo'lib, faqatgina Hindiston hukumati tomonidan ratifikatsiya qilingan¹²⁹.

1937-yilgi Konvensiya kamchiliklardan holi bo'lmasada, u xalqaro terrorizmga qarshi kurashda o'z salmoqli hissasini qo'shdi. Jumladan, davlatlar ma'lum darajada faqat birlashgan holdagina terrorchilik tahdidiga teng kelish mumkinligi, aksiterror universal mexanizmlarni yaratishga ehtiyoj paydo bo'lganligini anglab yetdi. Shuningdek, konvensiyada javobgarlik tushunchasi va mexanizmi, terrorchilik xurujlari bilan xalqaro miqyosda kurashish tartibi, ekstraditsiya masalalari xalqaro terrorizmga qarshi kurash borasida universal huquqiy asoslarni yaratishga muhim turtki bo'lgan deyish mumkin.

Xalqaro terrorizmga qarshi kurash borasida universal huquqiy mexanizmlarni yaratish jarayonlarining sifat va mazmun jihatidan yuksalishi Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) ta'sis etilishi paytidan boshlanadi. O'sha davrlarda terrorizmga qandaydir huquqbuzarlik harakati sifatidagina qaraldi va ushbu muammo yuzasidan kelishuvga erishish qiyin emas, deb hisoblandi. Shu tufayli o'sha paytlarda terrorizm faqat nazariy jihatdangina mavjud bo'ldi. Keyinchalik BMT hujjatlarida terrorchilik xurujlarini belgilovchi tushunchalar hosil bo'ldi, terrorizmning shakl, tur va maqsadlari ochib berildi.

Aynan BMT tashabbusi ostida bugungi kunda xalqaro terrorizmga qarshi kurash borasida tuzilgan universal konvensiyalar ishlab chiqilib, hayotga tadbiq etilgan. Shuningdek, xalqaro terrorizmni bartaraf etish bo'yicha samarali tadbirlar qo'llash maqsadida BMT Bosh Assambleyasining bir qator maxsus qo'mita va komissiyalari tuzildi.

Jumladan, BMTning xalqaro terrorizm bo'yicha maxsus qo'mitasi 1972-yilda tashkil qilingan bo'lib, Bosh Assambleyaning yordamchi organi hisoblanadi. Maxsus qo'mita xalqaro terrorizm tushunchasini aniqlash, bu hodisaning asosiy sabablarini o'rganish va unga qarshi kurashishda aniq tavsiya hamda amaliy choralar ishlab chiqish bilan shug'ullanadi.

Bugungi kunda xalqaro terrorizmga qarshi kurash borasida 13 ta universal konvensiya va uchta qo'shimcha protokollar qabul qilingan bo'lib, ular xalqaro terrorizmning xilma-xil turlarini nazarda tutadi. Ushbu konvensiyalarda jinoyat deb

---

¹²⁹ Лукашук И.И. Международное право. – М.: «Москва», 2001. – С. 247.

nazarda tutilgan xatti-harakatlarga baho berish borasida davlatlar ushbu xatti-harakat majmuini milliy qonunchiligida jinoyat deb topish, o'zaro huquqiy yordam ko'rsatish, shu jumladan sud va dastlabki tergov davomida zarur bo'lgan dalillarni taqdim etish majburiyati belgilangan¹³⁰.

2001-yilning 11-sentyabrida bo'lib o'tgan voqealar jahon hamjamiyatining xalqaro terrorizm muammosiga jiddiyoq e'tibor berishga chaqirdi. Ushbu voqealardan so'ng dunyoning ko'plab davlatlari o'z qonunchiligini ko'rib chiqib, terrorizmga qarshi kurashning maxsus asoslariga ega emasligi yoki bu qonunlar bugungi kun talabiga javob bera olmasligini anglab yetdi. BMTning keyinroq qabul qilingan hujjatlari terrorizm fenomenini tadqiq etishning nazariy bazasini yanada rivojlantirish, xalqaro terrorizmni bartaraf etish maqsadidagi amaliy ishlarga qaratildi.

Xususan, 2006-yilning 8-sentyabrida BMTning 192 a'zo davlatlari tomonidan global aksilterror strategiya qabul qilindi va shu-yilning 19-sentyabrida Bosh Assambleyaning yuqori darajadagi uchrashuvidan so'ng u amaliyotga kiritildi. Bu dunyo mamlakatlarining terrorizmga qarshi kurash borasidagi umumiy yondashuvini o'zida aks ettirgan dastlabki strategiyasi hisoblanadi¹³¹.

Tadqiqotchilar tomonidan global aksilterrorchilik strategiyasiga terrorizmning tarqalishiga imkon beruvchi sharoitlarni bartaraf etish, shuningdek, unga qarshi kurashishga qaratilgan amaliyot rejasini kiritish lozimligi ta'kidlanadi. Unda davlatlar va BMTning bu sohasidagi imkoniyatlarini mustahkamlash bo'yicha tadbirlar tavsiya etilgan. Quyidagi elementlar esa mazkur strategiya asosi hisoblanadi:

- terrorizmning tarqalishiga imkon beruvchi shart-sharoitlarning bartaraf etish bo'yicha tadbirlar;
- terrorizmning oldini olish va unga qarshi kurash bo'yicha tadbirlar;
- terrorizmning oldini olish va unga qarshi kurash bo'yicha davlatlar imkoniyatini va bu sohada BMT tizimi rolini mustahkamlash bo'yicha tadbirlar;
- terrorizmga qarshi kurashning fundamental asosi sifatida inson huquqlarini hurmat qilish va huquqning ustuvorligini ta'minlash bo'yicha tadbirlar.

Shuningdek, dunyoda aynan transport terrorizmining oldini olishga qaratilgan quyidagi asosiy huquqiy hujjatlar mavjud:

1) "Havo transportida sodir etilgan huquqbuzarliklar va boshqa harakatlar to'g'risida"gi Konvensiya (1963-yilda Tokioda qabul qilingan). Mazkur konvensiyada asosiy masalalar quyidagilarga qaratilgan:

- Uchuvchilar xavfsizligiga tahdid bo'lgan holatlarda qo'llaniladi;

---

¹³⁰ Международные соглашения по борьбе с терроризмом. [//www.un.org/russian/terrorism/instruments.shtml](http://www.un.org/russian/terrorism/instruments.shtml).

¹³¹ Международные соглашения по борьбе с терроризмом. <http://www.un.org/russian/terrorism>.

- Agarda havo kemasi kapitani kema bortidagi shaxslardan biri, parvoz xavfsizligiga tahdid soluvchi harakatlar amalga oshirganligi yoki amalga oshirmoqchiligi haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lsa, mazkur shaxsning harakatlarini cheklashga qaratilgan tadbirlarni kema kapitaniga mustaqil amalga oshirishga ruhsat berilgan.

- Kelishilgan davlatlarga huquqbuzarni qamoqqa olish va nazoratni havo kemasining qonuniy kapitaniga qaytarish majburiyati yuklatilgan.

2) "Havo kemalarini noqonuniy qo'lga olishni to'xtatish to'g'risida"gi Konvensiya (1970-yilda Gaagada qabul qilingan). Mazkur konvensiyada asosiy masalalar quyidagilarga qaratilgan:

- havo kemasi bortidagi har qanday shaxsni, parvoz vaqtida zo'rlik ishlatish yoki zo'rlik ishlatish bilan tahdid qilish oqali qo'rqitib havo kemasini bosib olish yoki kema ustidan nazoratni o'rnatish kabi har qanday harakatlar jinoyat deb e'lon qilinadi;

- konvensiyani imzolagan tomonlar havo kemalarini noqonuniy egallash holatlariga "og'ir jazo choralarini" qo'llash majburiyatini oladi;

- Konvensiyaga muvofiq tarzda kelishilgan kelishilgan davlatlardan kelgusida jinoiy ish ochishda tegishli idoralarga topshirish uchun huquqbuzarlarni qo'lga olish talab qilinadi;

- Konvensiyaga muvofiq tarzda kelishilgan tomonlar jinoiy-protsessual jarayonlarda bir birlariga yordam berish majburiyatini oladi.;

3) "Fuqaro aviatsiyasi xavfsizligiga qarshi qaratilgan noqonuniy harakatlarga qarshi kurashish to'g'risida"gi halqaro konvensiya. Konvensiyada asosiy masalalar quyidagilarga qaratilgan:

- parvoz vaqtida havo kemasidagi shaxslarga nisbatan noqonuniy yoki qasddan zo'rlik ishlatish harakatlarini amalga oshirish, agar ushbu harakatlar mazkur havo kemasi xavfsizligiga tahdid bo'lsa;

- havo kemasi bortiga portlovchi moddalarni o'rnatish;
- yuqorida aytib o'tilgan harakatlarni amalga oshirishga urinish;
- ushbu turdagi jinoyatlar yoki jinoyatga urinishlarda ishtrokchi bo'lish kabi harakatlar jinoyat deb e'lon qilindi;

- konvensiyani imzolagan tomonlar havo kemalarini noqonuniy egallash holatlariga "og'ir jazo choralarini" qo'llash majburiyatini oladi;

- kelishilgan davlatlardan kelgusida jinoiy ish ochishda tegishli idoralarga topshirish uchun huquqbuzarlarni qo'lga olish talab qilinadi;

4) "Xalqaro fuqaro aviatsiyasiga xizmat ko'rsatuvchi aeroportlarda noqonuniy zo'ravonlik harakatlarini to'xtatish to'g'risida"gi Protokol (1988-yilda Monrealda qabul qilingan).

Monreal konvensiyasi halqaro fuqaro aviatsiyasiga xizmat qiluvchi

aeroportlarda teraktlarning amalga oshirilishini oldini olishga e'tibor qaratiladi.

Bundan tashqari quyidagi:

- halqaro fuqaro aviatsiyasi bilan bog'liq bo'lgan noqonuniy harakatlarga qarshi kurashish to'g'risidagi 2010-yildagi konvensiya;

- havo kemalarini noqonuniy egallashga qarshi kurashish konvensiyasini to'ldiruvchi 2010-yildagi protokol;

- havo kemalari bortida sodir etiluvchi jinoyatlar yoki ayrim harakatlar konvensiyasiga o'zgartirish kirituvchi 2014-yildagi protokol;

- dengiz kemalari xavfsizligiga qarshi qaratilgan noqonuniy harakatlarga qarshi kurashish to'g'risidagi 1988-yildagi konvensiya va boshqalar shular jumlasiga kiradi.

Transport terrorizmini aniqlash va unga qarshi kurashish masalalari ham mamlakat doirasida aynan shu hujjatlarda tartibga solinadi.

Xususan, qonunning 2-moddasidagi asosiy tushunchalarda terrorchilik harakati tushunchasiga berilgan ta'rifda terakt sodir etilishida transport vositalaridan foydalanilishi mumkinligi ta'kidlangan.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, xalqaro terrorizmga qarshi kurashning huquqiy asoslari tahlil qilinganda, aynan avtotransport vositalaridan foydalangan holda teraktlar sodir etilishiga qarshi kurashish masalasida halqaro yoki milliy davlatchilik doirasidagi huquqiy hujjatlar tarqoq bo'lib, transport terrorizmining barcha jihatlarini tizimlashtirib tartibga soluvchi yagona nomalarni mavjud emasligi ma'lum bo'ldi. Xususan, halqaro miqyosda ushbu yo'nalishni tartibga soluvchi hujjatlar turli konvensiyalarga bo'linib ketgan bo'lsa, milliy davlatchilik miqyosida ham transport xavfsizligiga oid va terrorizmga qarshi kurashish yo'nalishidagi normativ hujjatlar qisman tartibga solinganligi ma'lum bo'ldi.

Konstitutsiyada inson huquqlarining kafolati

Konstitusiyamizda qat'iy belgilab qo'yilganidek, insonning sha'ni va qadr-qimmati daxlsiz bo'lib, uning huquqlari va qonuniy manfaatlariga zid keladigan har qanday harakatlarga qarshi kurashish, hech shubhasiz, eng dolzarb vazifalarimizdan biridir.

Shavkat Mirziyoyev

Mamlakatimiz mustaqilligining dastlabki kunlaridanoq Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi ratifikatsiya qilindi va undagi insonparvar meyorlariga aylandi. Har bir insonning o'z haq-huquqlarini bilib olishi uchun yetarli sharoitlar tashkil qilindi. Shuning uchun ham davr o'tishi bilan biz Konstitusiyamizning ahamiyati va mohiyatini, hayotimizdagi o'rni va ta'sirini, qadr-qimmatini yanada chuqurroq anglab bormoqdamiz va unga bo'lgan hurmat e'tiborimiz tobora ortmoqda. Demokratik jamiyatning eng muhim belgilaridan biri jamiyat a'zolarining qonun oldidagi tengligi, Konstitutsiya va qonunlar ustunligining ta'minlanganidir.

2023-yil 30-aprel kuni bo'lib o'tgan umumxalq referendumida xalqimiz tomonidan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini qabul qilinishi inson huquq va erkinliklarini ta'minlashda mamlakatimizda yangi davrni boshlab berdi.

O'tgan davr mobaynida Konstitusiyamiz respublika mustaqilligining huquqiy poydevorini mustahkamlashda, barcha sohalardagi islohotlarni amalga oshirishda va xalqimiz farovonligini yuksaltirishda muhim omil bo'lib xizmat qildi. Shu bilan bir qatorda davr sinovlaridan muvaffaqiyatli o'tib, mustaqilligimizning hamda insonlarning huquq va erkinliklari hamda manfaatlarining chinakam kafolatiga aylandi. Qomusimizda birinchi navbatda, shaxs manfaati davlat manfaatidan ustun g'oyasiga asos solingan bo'lib, inson, uning huquq va erkinliklari hamda manfaatlari eng oliy qadriyat sifatida muhrlab qo'yildi. Konstitusiyamizda fuqarolarning tengligi, erkinligi va daxlsizligi, huquq va erkinliklarining oliy qadriyat ekanligi, har qanday qonunga xilof tajovuzlardan muhofaza qilinishi, qonunga asoslanmagan holda hibsga olinmasligi yoki qamoqda saqlanmasligi, qiynoqqa solinmasligi kabi eng muhim va muxtasar qoidalar qat'iy mustahkamlab qo'yildi.

Konstitusiyamizda belgilangan normalarga hamohang holda o'tgan davrda inson huquqlari bo'yicha milliy institutlarning yaxlit tizimi yaratildi, inson huquqlari bo'yicha ta'limning uzluksiz tizimi barpo etildi, inson huquqlarini ta'minlash

---

* Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik

bo'yicha monitoring olib borish tizimi ishlab chiqildi, inson huquqlarini ta'minlashning nodavlat tizimi, fukarolik jamiyati institutlari faol rivojlantirildi hamda bu sohada samarali xalqaro hamkorlik yo'lga qo'yildi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning ikkinchi bo'limi inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari deb nomlanib

19-moddasida O'zbekiston Respublikasida insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi. Inson huquq va erkinliklari har kimga tug'ilganidan boshlab tegishli bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengligi belgilangan.

O'zbekistonda inson huquqlarining ta'minlanishi bu sohaga alohida e'tibor qaratilishini, davlat va jamiyatning demokratik jihatdan rivojlanishini ko'rsatadi. So'nggi-yillarda mamlakatda inson huquqlari sohasida bir qator ijobiy o'zgarishlar amalga oshirildi, lekin bu yo'nalishda yana ko'p ishlarni qilish talab etiladi. Buning barchasi O'zbekistonning xalqaro miqyosdagi imidjini yaxshilash va inson huquqlari sohasidagi xalqaro talablarga javob berishga qaratilgan.

Demak insonlar huquq va erkinliklarining ta'minlanishi – bu davlatning, jamiyatning va xalqaro tashkilotlarning asosiy vazifalaridan biri bo'lib, ular insonning qadr-qimmatini hurmat qilish, uning erkinligini va hayotining xavfsizligini ta'minlashga yo'naltirilgan. Inson huquqlarining ta'minlanishi:

Konstitutsiya va qonunlar: Davlatda insonning huquqlari, erkinliklari va bunday huquqlarni himoya qilish mexanizmi konstitutsiyada va maxsus qonunlarda belgilanishi kerak. Masalan, inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha qonunlar, zo'ravonlik va diskriminatsiyaga qarshi qonunlar, so'z erkinligi va ommaviy axborot vositalariga oid qonunlar qabul qilinadi.

Xalqaro shartnomalar: Inson huquqlarini ta'minlash xalqaro darajada ham muhim. BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Majburiy mehnatga qarshi konvensiyalar, Qonunsiz qiynoqlar va dahshatli muomalaga qarshi konvensiyalar kabi xalqaro shartnomalar inson huquqlarini himoya qilishga yo'naltirilgan.

Sudlar va qonun himoyachilar: yurtimizda inson huquqlarining himoyasini ta'minlash uchun mustaqil va adolatli sudlar tashkil topdi, bunda Sudlar tomonidan inson huquqlariga e'tibor berilib fuqarolarning buzilgan huquqlari qonun asosida tiklanmoqda.

Inson huquqlari bo'yicha ta'lim: Insonlar o'z huquqlarini bilishlari va ularni himoya qilishlari uchun ta'lim muhim rol o'ynaydi, shuning uchun ham mamlakatimizda inson huquqlari bo'yicha ommaviy axborot vositalarida chiqishlar,

huquqiy targ'ibotlar keng ko'lamda o'tkazilib kelmoqda, joylarda o'tkazib kelinayotgan treninglar fuqarolarni huquqlarini tushunish va ularni adolatli talab qilishda qo'llab-quvvatlashga yordam bermoqda.

Jamoatchilik fikri: Inson huquqlari bo'yicha axborot va ommaviy fikrning rivojlanishi, turli ma'ruzalar va kampaniyalar olib borish insonlarning huquqlari buzilishining oldini olishga yordam beradi.

Ijtimoiy adolat: Inson huquqlarini ta'minlash faqat huquqiy himoyadan iborat emas, balki ijtimoiy va iqtisodiy tenglikni ta'minlashni ham talab qiladi. Bu imkoniyatlarni, ta'lim va tibbiy xizmatlardan foydalanishni, ijtimoiy farovonlikni ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Ichki ishlar organlari tomonidan inson huquqlarining ta'minlanishi-bu davlatning tashqi va ichki xavfsizligini ta'minlash bilan birga, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga yo'naltirilgan muhim vazifadir. Ichki ishlar organlari, asosan, jamoat tartibni saqlash, jamoat xavfsizligini ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi faoliyat bilan shug'ullanadi, ammo ularning faoliyati inson huquqlariga rioya etish va ularni himoya qilishni qamrab olishi kerak.

Xulosa qilib aytganda yurtimizda Ichki ishlar organlari inson huquqlarining ta'minlanishida katta rol o'ynaydi. Ular fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqni muhofaza qilish bo'yicha faoliyat olib bormoqdalar. Bunday faoliyat, o'z navbatida, qonunlarga asoslangan bo'lib, adolatli, shaffof va inson huquqlariga rioya qilingan holda amalga oshirilmoqda.

Shikoyat qilish mexanizmi, monitoring tizimlari va jamoatchilik nazorati orqali ichki ishlar organlarining faoliyati haqidagi axborotlarning oshkoraligi ta'minlangan.

X.A.Turabbayev*

Fuqarolarning huquq va manfaatlariga daxldor bo'lgan hujjatlar bilan tanishib chiqish huquqining konstitutsiyaviy kafolatlari

Mamlakatimizda o'tgan yillar mobaynida inson huquqlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Avvalo, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida xalq hokimiyatchiligi prinsipining muhim qoidalaridan biri sifatida inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanishi belgilab qo'yildi (13-modda).

Ushbu konstitutsiyaviy prinsip doirasida Asosiy Qonunimizning

---

* IIV MOI Yuridik fanlar kafedra professori, yu.f.n., professor, podpolkovnik

7-9-boblarida inson va fuqarolarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy huquq, erkinliklari hamda ularning kafolatlari belgilab berildi. Xususan, Qomusimizning 7-bobida insonning shaxsiy huquq va erkinliklari belgilangan bo‘lib, ular tizimida fuqarolarning ularning huquq va manfaatlariga daxldor bo‘lgan hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishib chiqish huquqi muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 32-moddasi mazmunidan anglashiladigan ushbu huquq mazkur moddada O‘zbekiston Respublikasining barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari va mansabdor shaxslari zimmasiga ushbu materiallar bilan tanishib chiqish imkoniyatini yaratib berish majburiyati tarzida yuklangan.

Mazkur konstitutsiyaviy norma o‘z mohiyatiga ko‘ra, fuqarolarning Konstitutsiyaning 33-moddasida mustahkamlangan har kim o‘zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqi hamda 32-moddada belgilangan jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ishtirok etish huquqi bilan uzviy bog‘liqdir. Ya’ni, fuqarolar o‘zlarining huquq va manfaatlariga daxldor bo‘lgan hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishib chiqish orqali boshqa konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirish uchun sharoit yaratadilar.

Asosiy Qonunimiz 30-moddasida belgilangan fuqarolarni ularning huquq va manfaatlariga daxldor bo‘lgan hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishib chiqishi uchun imkoniyat yaratib berish majburiyati axborot erkinligi kafolatlaridan biri bo‘lib, ushbu konstitutsiyaviy norma O‘zbekiston Respublikasining o‘ndan ortiq qonun hujjatlarida yanada rivojlantirilgan, uni ta’minlashga qaratilgan qo‘shimcha mexanizm va tartibotlar belgilab berilgan.

Xususan, “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunning 8-moddasida davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari hamda mansabdor shaxslar qonun hujjatlarida belgilangan tartibda har kimga o‘zining huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo‘lgan axborot bilan tanishib chiqish imkoniyatini ta’minlab berish bilan bog‘liq bir qator mexanizmlar belgilab berilgan. Unga ko‘ra, Konstitutsiya bo‘yicha tegishli majburiyat yuklangan yuqorida qayd etilgan sub’ektlar maqbul axborot resurslari yaratishlari, foydalanuvchilarni fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va majburiyatlariga, ularning xavfsizligiga doir hamda jamiyat manfaatlariga taalluqli boshqa masalalar yuzasidan axborot bilan ommaviy tarzda ta’minlashlari shart.

Shu singari normalar O‘zbekiston Respublikasining boshqa bir qator amaldagi qonun hujjatlarida ham o‘z aksini topgan. Xususan, “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonunning 14-moddasi to‘g‘ridan to‘g‘ri “O‘zlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni ichiga olgan axborot resurslaridan yuridik va jismoniy shaxslarning erkin foydalanishi”ga bag‘ishlangan. Unga ko‘ra, yuridik va jismoniy shaxslar

o'zlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ichiga olgan axborot resurslaridan erkin foydalanish, mazkur ma'lumotlarning to'liqligi hamda to'g'riligini ta'minlash maqsadida ularga aniqliklar kiritish huquqiga ega. O'zlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ichiga olgan axborot resurslaridan yuridik va jismoniy shaxslarning erkin foydalanishi qonun bilan cheklanishi mumkin. Yuridik va jismoniy shaxslarga o'zlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ichiga olgan axborot resurslaridan erkin foydalanishni axborot resurslarining mulkdori yoki egasi rad etganligi ustidan sudga shikoyat qilinishi mumkin.

Bu borada 2017 yil 24 avgust kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining o'n birinchi yalpi majlisida ma'qullangan "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining yangi tahririda ham Asosiy Qonunimizning 30-moddasidan kelib chiquvchi bir qator muhim qoidalar belgilangan. Xususan, unda davlat organi, tashkilot va ularning mansabdor shaxslari murojaatni ko'rib chiqish chog'ida murojaat qiluvchilarga ularning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga daxldor hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishib chiqish imkoniyatini, agar ular davlat siri yoki qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa sir bo'lgan ma'lumotlarni o'z ichiga olmasa, jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga, jamiyat va davlat manfaatlariga zarar yetkazmasa, ta'minlashi shartligi belgilangan.

Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, qonun hujjatlari bilan ayrim turdagi axborotdan foydalanish va tanishib chiqish uchun qo'shimcha kafolatlar belgilanishi mumkin. Bu ushbu turdagi axborotning inson hayoti va sog'lig'i, xavfsizligi bilan bevosita bog'liqligi bois, ular bilan tanishib chiqishga bo'lgan zaruriyat bilan izohlanadi. Xususan, "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun 30-moddasida jamiyat manfaatlaridan kelib chiqib, davlat tabiatni muhofaza qilish idoralari falokatlar va boshqa hodisalar natijasida atrof tabiiy muhit normativda belgilanganidan ham ortiqroq darajada ifloslangan taqdirda bunday falokat va hodisalar to'g'risida jamoatchilikni darhol xabardor etishlari shartligi belgilab qo'yilgan.

Shuningdek, "Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonunning 5-moddasida davlat hokimiyat va boshqaruv organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, shuningdek korxona, muassasa va tashkilotlar rahbarlari aholining va hududlarning favqulodda vaziyatlardan muhofazalanish holati hamda ularning xavfsizligini ta'minlash yuzasidan ko'rilgan choralar haqida, oldindan bashorat qilinayotgan va ro'y bergan favqulodda vaziyatlar to'g'risida, ulardan aholini muhofaza qilishning usul va yo'llari haqida ommaviy axborot vositalari hamda boshqa kanallar orqali aholini o'z vaqtida va ishonchli tarzda xabardor etishlari shartligi belgilangan. "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi Qonunning (Yangi

tahriri) 35-moddasida ham favqulodda vaziyatlar to'g'risidagi shoshilinch xabarlar yoki vakolatli davlat organlari tomonidan jamoatchilikka tezkorlik bilan yetkazish maqsadida berilgan xabarlar barcha ommaviy axborot vositalarida e'lon qilinishi belgilab qo'yilgan.

Yoki bo'lmasa, qonun hujjatlarida jamiyatdagi ayrim toifa ijtimoiy guruh, qatlamlarning tegishli axborotdan foydalanish huquqini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha kafolatlar ham belgilanishi mumkin. Masalan, yangi tahrirdagi "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi Qonunning 30-moddasida tadbirkorlik sub'ektlarining axborotdan foydalanish kafolatlari o'rnatilgan. Unga ko'ra, davlat organlari, ularning mansabdor shaxslari tadbirkorlik faoliyati sub'ektlariga mazkur sub'ektlarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor qonun hujjatlari, hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishish imkoniyatini ta'minlashi shart. Axborotdan foydalanish qonun hujjatlarini va tegishli materiallarni ommaviy axborot vositalarida, shu jumladan, Internet jahon axborot tarmog'i orqali davlat organlarining rasmiy veb-saytlarida e'lon qilish va tarqatish yo'li bilan ta'minlanadi. Xuddi shuningdek, "Tadbirkorlik faoliyati sohasidagi ruxsat berish tartib-taomillari to'g'risida"gi Qonunning 13-moddasida vakolatli organlar tadbirkorlik sub'ektlari ruxsat berish tartib-taomillaridan o'tish tartibi to'g'risidagi nizomlar bilan moneliksiz tanishib chiqishi va ruxsat etish xususiyatiga ega hujjatlarni olish uchun zarur bo'lgan hujjatlar moneliksiz taqdim etilishi uchun shart-sharoitlar yaratishini belgilaydi. Ushbu normalar shubhasiz tadbirkorlik sub'ektlari erkin faoliyat ko'rsatishi uchun muhim huquqiy zamin hozirlaydi.

Shu bilan bir qatorda qonun hujjatlarida sud ish yurituviga jalb qilingan shaxslarning axborot bilan tanishishga bo'lgan huquqlarining qo'shimcha mexanizmlari ham belgilangan. Xususan, "Sudlar to'g'risida"gi Qonunning 8-moddasida, FPK 9-moddasi; XPK 10-moddasi va JPK 20-moddasida sud ishlari olib borilayotgan tilni bilmaydigan sudda qatnashuvchi shaxslarning tarjimon orqali ish materiallari bilan to'la tanishish huquqi ta'minlanishi belgilangan.

Qonun hujjatlari bilan ayrim davlat organlariga nisbatan ham fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga taalluqli hujjatlar hamda materiallar bilan tanishib chiqish bo'yicha qo'shimcha majburiyatlar yuklanishi mumkin. Masalan, 2016 yil 16 sentabrdagi "Ichki ishlar to'g'risida"gi Qonunning 8-moddasiga ko'ra, agar qonunda boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, ichki ishlar organlari har bir fuqaroga o'zlarida mavjud bo'lgan, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga bevosita daxldor bo'lgan hujjatlar hamda materiallar bilan tanishish imkoniyatini ta'minlashi shart. Yoki bo'lmasa, Bojxona kodeksida bojxona brokerlarining reestridagi axborot O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasining rasmiy veb-saytiga joylashtirilishi va tanishish uchun ochiq

bo'lishi talabi belgilangan (280-modda).

O'zbekiston Respublikasining "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi Qonunida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlashning oltita usullari belgilab berilgan: davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi axborotni e'lon qilish (chop etish); davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi axborotni ularning rasmiy veb-saytlarida joylashtirish va yangilab borish; davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi axborotni hamma kirishi mumkin bo'lgan xonalarga va joylarga joylashtirish hamda yangilab borish; davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi axborotni axborot-kutubxona va arxiv fondlari orqali taqdim etish; davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining ochiq hay'at majlislarida axborotdan foydalanuvchilarning hozir bo'lishi uchun sharoitlar yaratish; axborotdan foydalanuvchilarning so'rovi asosida ularga davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risida og'zaki va yozma shaklda (shu jumladan, elektron hujjat shaklida) axborot taqdim etish. Shu bilan birga ushbu usullar ro'yxati qat'iy cheklangan bo'lmay, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash qonun hujjatlariga muvofiq boshqa usullar bilan ham amalga oshirilishi mumkin. Qonun bilan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risida axborot olishga doir so'rovni ko'rib chiqish tartibi belgilab berilgan. Unga ko'ra, axborotdan foydalanuvchining so'rovi ro'yxatdan o'tkazilgan kundan e'tiboran ko'pi bilan o'n besh kunlik muddatda ko'rib chiqilishi kerak (19-modda).

O'zbekiston Respublikasining "Axborot olish kafolatlari va erkinligi to'g'risida"gi Qonunning 7-moddasida ham davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va mansabdor shaxslar zimmasiga tegishli majburiyat yuklangan. Ushbu Qonunda axborot olish imkoniyatini ta'minlash yo'llari ham ko'rsatilgan – axborot olish imkoniyati qonun hujjatlarini va tegishli materiallarni e'lon qilish va tarqatish yo'li bilan ta'minlanadi.

Qonun bilan huquqiy axborotni tarqatishning aniq tartibi va usullari belgilab berilgan. Birinchi – qabul qilingan qonun hujjatlarini rasmiy va norasmiy tarqatma tarzida tarqatish, ularni Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasida va davlat organlarining veb-saytlarida joylashtirish tartibi o'rnatilmoqda. Ikkinchi – Qonun bilan davlat organlarida me'yoriy-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirilgan holda hisobga olishning majburiy tartibi joriy etilib, uning so'zsiz ijro etilishi ustidan nazorat tizimi mustahkamlab qo'yilmoqda. Uchinchi – Qonunda huquqiy targ'ibot yuritish huquqiy axborot tarqatishning samarali usullaridan biri sifatida ta'riflangan bo'lib, uni amalga oshirish shakllari mustahkamlab qo'yilgan: konferensiya,

uchrashuv, seminar, davra suhbatlari va muloqotlar o'tkazish; qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar, amaldagi qonun hujjatlarining mazmun-mohiyatini ochib beruvchi tele- va radiodasturlar uyushtirish, bosma va elektron ommaviy axborot vositalarida materiallar joylashtirish, sharhlar, risolalar, plakatlar, bukletlar tarqatish shular jumlasidandir.

Shu bilan bir qatorda ta'kidlash lozimki, ushbu konstitutsiyaviy normani to'liq realizatsiya qilinishini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 44-moddasida "Hujjatlar bilan tanishib chiqishni asossiz ravishda rad etish" uchun ma'muriy javobgarlik o'rnatilgan. Unga ko'ra, mansabdor shaxslar tomonidan fuqaroga uning huquq va manfaatlariga daxldor bo'lgan hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishib chiqish imkoniyatini berishni asossiz ravishda rad etishi tegishli tartibda ma'muriy javobgarlikka sabab bo'ladi.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni ushbu konstitutsiyaviy normani amalga oshirish bilan bog'liq bir qator muhim qoidalarni belgilab berdi. Xususan, unda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash, jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlariga oid axborotni taqdim qilishning zamonaviy shakllarini joriy etish ko'zda tutilgan.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 34-moddasida belgilangan fuqarolarning o'zlarining huquq va manfaatlariga daxldor bo'lgan hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishib chiqishga bo'lgan huquqlari mamlakatimizda axborot sohasini isloh qilish, axborot va so'z erkinligini ta'minlash sohasidagi amalga oshirilayotgan izchil va uzluksiz islohotlar sharoitida yangicha mazmun bilan boyimoqda hamda ushbu konstitutsiyaviy huquqni ta'minlashning yangi usul va mexanizmlari joriy etilmoqda.

I.B.Axmedov*

Konstitutsiya – qonun ustuvorligini ta'minlovchi asosiy manba.

Demokratik jamiyat qurish uchun mamlakatda qabul qilinayotgan qonunlar adolatli bo'lishi, o'zida xalq manfaatlarini ifoda etishi shart. Bu qonunlarga og'ishmay itoat etilsagina, jamiyatda demokratiya qaror topadi va mustahkam bo'ladi. Chunki barcha demokratik institutlar, inson huquq va erkinliklari qonun vositasida joriy etiladi.

Shundan kelib chiqib, O'zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin o'ziga

---

* IIV Malaka oshirish instituti maxsus-kasbiy fanlar kafedrasi boshlig'i o'rinbosari, dotsent, polkovnik

xos bo'lgan taraqqiyot yo'lini, ya'ni bozor iqtisodiyoti tamoyillariga asoslangan erkin, ochiq demokratik davlat qurish vazifasini asosiy maqsad qilib belgilab oldi. Adolat tushunchasi bilan qonun ustuvorligi tushunchasi chambarchas bog'liqdir. Yurtboshimiz belgilab berganlaridek, qabul qilinayotgan qonunlarimizning zahirida adolat yotishi lozim. Adolatga asoslangan qonunlarning hayotga tatbiq etilishi adolatning tantana qilishiga olib keladi.

Zero, demokratik jamiyatning eng muhim belgilaridan biri –jamiyat a'zolarining qonun oldidagi tengligining, Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligining ta'minlanganligidir. Shu bilan birga, Konstitutsiya va qonunlarning pirovard maqsadi inson, uning huquq va erkinliklarini ta'minlashdan iborat bo'lmog'i lozim.

Qonun ustuvorligini ta'minlash, shaxs, oila, jamiyat va davlatning huquq va mafaatlari muxofazasini kuchaytirish, aholining huquqiy madniyati va ongini oshirish, fuqarolarni qonunga buysunish va hurmat ruhida tarbiyalash – bu rivojlargan bozor iqtisodiyotiga asoslangan chinakam demokratik, huquqiy davlat va erkin fuqarolik jamiyati qurishning nafaqat maqsadi, balki uning vositasi, eng muhim sharti hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida normativ huquqiy hujjatlarning Konstitutsiyaga mosligini ta'minlash mexanizmi ishlab chiqilgan va amalda qo'llaniladi. Normativ huquqiy xujjatlarning Konstitutsiyaga mosligini nazorat qilishni uning asosiy bosqichida amalga oshirilishiga qarab, qo'yidagi ikki turga bo'lish mumkin:

Birinchidan, dastlabki nazorat:

Bu nazorat normativ huquqiy hujjatlar loyiha shaklida tayyorlangan vaqtida ularni huquqiy ekspertizadan o'tkazish orqali amalga oshiriladi;

huquqiy ekspertiza normativ-huquqiy hujjat loyihasini tayyorlagan organning yoki normativ-huquqiy hujjatni qabul qiladigan organning yuridik xizmati;

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Ikkinchidan, keyingi nazorat - bu nazorat normativ-huquqiy xujjatlar qabul qilinganidan keyin amalga oshiriladi. Keyingi nazoratning o'zini ham ikki turga bo'lish mumkin:

- normativ – huquqiy hujjat qabul qilingandan keyin, ammo u hali kuchga kirishidan avval amalga oshiriladigan nazorat. Bu nazorat ham Adliya vazirligi tomonidan vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralar qabul qilgan umummajburiy harakterga ega bo'lgan normativ – huquqiy xujjatlarni davlat ruyxatidan o'tkazishdan avval amalga oshiriladi.

- kuchga kirgan normativ huquqiy xujjatlarning Konstitutsiyaga mosligi yuzasidan nazorat. Bunday nazoratni barcha davlat organlari amalga oshiradilar.

Umuman olganda, qonunlarning ijro etilishi va normativ huquqiy hujjatlarning Konstitutsiyaga va qonunlarga mos bo'lishini nazorat qilish qonun

chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatini amalga oshiruvchi davlat organlari tomonidan olib boriladi.

Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklarini ta'minlash yuzasidan parlament nazoratini amalga oshirishda Oliy majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) instituti muhim rol o'ynaydi. Tarixdan ma'lumki, yer yuzida inson borki, u doimo o'z huquqi va erkinligini himoya qilish uchun imkoniyat izlagan. Ombudsmanning tashkil topishi esa, davlat bilan fuqaro o'rtasidagi munosabatlarga yanada aniqlik kiritdi. Ombudsman fuqarolarning haq huquqlarini himoya qiluvchi, munosabatlarni nazorat qiluvchi vakildir.

Keyingi yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan insonparvarlik, adolatparvarlik g'oyalariga asoslangan jinoyat, jinoyat – protsessual qonun hujjatlarini takomillashtirishga, jinoiy jazolarni liberallashtirishga qaratilgan bir qator qonun loyihalari Oliy majlisga kiritildi. Binobarin, Huquqiy davlat tushunchasi demokratik davlat tushunchasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, demokratik, huquqiy davlat kuch, inqilob bilan emas, balki tabiiy tarixiy evolyusion yo'l bilan barpo etiladi. Qonunlar huquqiy normalar majmui sifatida har bir davlatda mavjud va har qanday hokimiyat ulardan foydalanadi. Hamma gap o'sha qonunlarning qadayligida va ularning qanday bajarilishidadir.

Sudlar tomonidan davlat organlari huquqiy hujjatlarining Konstitutsiyaga va qonunlarga mosligining nazorat qilinishi - sud organlarining vakolatlaridan biri hisoblanadi. Sud qaroriga ko'ra haqiqiy emas deb e'lon qilingan huquqiy xujjat yuridik kuchga ega emas. Qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlar tomonidan chiqarilgan normativ-huquqiy hujjatlarning konstitutsiyaviyligini nazorat qilish O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudiga yuklatilgan.

Normativ huquqiy hujjatlarni Konstitutsiyaga mosligini nazorat qilishda ko'rsatib o'tilgan organlarning jumladan, Konstitutsiyaviy sudning vakolatlari muhim ahamiyat kasb etadi va mamlakatimizdagi islohotlarning keyingi bosqichlarida yana ham takomillashib boradi.

Qonun ustuvorligi qo'yidagi uchala xolat bo'lgandagina, o'zining to'liq ifodasini topadi.

Birinchidan, kabul qilinayotgan qonunlar va boshqa normativ xujjatlar adolat printsipiga, inson huquqi va manfaatlaridan kelib chiqib, ijtimoiy asoslangan bo'lishi shart.

Ikkinchidan, barcha qonunlar va boshqa normativ huquqiy hujjatlar talabi barcha davlat organlari, mansabdor shaxslar, nodavlat tashkilotlar va fuqarolar tomonidan qat'iy bajarilishi zarur.

Milliy-ma'naviy negizlarga tayanish – demokratik jamiyat qurishning zaruriy sharti. Mustaqillikni mustahkamlash jamiyat hayotining siyosiy, iqtisodiy, madaniy,

ma'naviy jabhalarida tub tarixiy burilish bilan bog'liq bir qator muammolarni va vazifalarini hal etish masalasini qo'ymoqda. Ana shunday ulkan vazifa va ma'suliyat xalqimizdan bir tomondan, ma'naviy yangilanish jarayonini to'liq idrok etishni, ikkinchi tomondan esa, demokratik jamiyat qurishda unga tayanishni taqozo etmoqda.

Negaki, Milliy ma'naviy yangilanish, yuksalish, taraqqiyot omiliga aylanmokda. Shu bois, mustaqillik yillarida jahon sivilizatsiyasiga salmoqli xissa qo'shgan buyuk allomalarimizning merosini ham yangidan ijodiy o'zlashtirish hayotiy ehtiyojga aylandi. Biz ma'naviy qadriyatlarni tiklashni milliy o'zlikni anglashning o'sishidan, xalqning ma'naviy sarchashmalariga, uning ildizlariga kaytishdan iborat uzviy, tabiiy jarayon deb hisoblaymiz. xalqimiz siyosiy mustaqillik va ozodlikni qo'lga kiritgach, o'z taqdirining chinakkam egasi, o'ziga xos milliy ma'naviyat va madaniyatning sohibiga aylandi.

Tarixdan ma'lumki, biror bir xalq hayotida tub burilish sodir bo'layotgan davrlarda jamiyat yangi istiqbollar sari bormog'i uchun ijtimoiy munosabatlarni shunga muvofiq o'zgartirmog'i lozim bo'ladi. XX asrning ulug' gumanisti A.Shveytser: "Vokelikni shakllantiruvchi kuchlar ichida ma'naviyat birinchidir", degan edi. Biz bugun ulkan imkoniyatlar davrida yashamoqdamiz. Biroq ularni real voqelikka aylantirish yo'lidagi g'ov va xavf xatarlar ham mavjudligicha qolmoqda.

O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini qurishda mustahkam asos bo'luvchi quyidagi tushunchalar mavjud;

umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik;

xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish;

insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi;

vatanparvarlikdir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 8 – moddasida O'zbekiston xalqini millatidan qat'iy nazar, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi deb belgilangan. Ushbu qoidaga asosan O'zbekistonda tug'ilgan unda istiqomat va mehnat qilayotgan har bir kishi, milliy va irqiy mansubligidan, e'tiqodidan qat'iy nazar, respublikamizning teng huquqli fuqarosi bo'lishiga munosibdir. Konstitutsiya O'zbekiston xalqini tashkil etuvchi barcha millat va elatlarning urf – odatlari va milliy an'analarini hurmat qilishni kafolatlaydi. Konstitutsiyaning ushbu moddasi Respublikamizda ko'p millatli fuqarolarning tinch va totuv yashashiga asos bo'lib kelmoqda.

Yangi Konstitutsiyamizning 13–moddasida «O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi - deb mustahkamlab qo'yilgan. Xolbuki, Inson huquqlari va

demokratiya singari umumbashariy qadriyatlar Respublikamizning milliy davlatchilik manfaatlariga to‘la mos keladi. Insonning eng ustivor va muqaddas huquqlaridan biri – bu tinch yashash huquqidir. Davlat va jamiyatning burchi ana shu huquqni barcha qonuniy vositalar bilan kafolatlab berishdir.

Hozirda O‘zbekistonda fuqarolarning demokratik va huquqiy erkinliklari Konstitutsiya va amaldagi barcha qonunlar tizimi hamda davlat idoralari tomonidan himoya qilinmoqda. Konstitutsiyaning 13-moddasida belgilangan qoidaga asosan barcha davlat hokimiyati organlari o‘z vakolatlari doirasida fuqarolarning huquqlarini himoya qilishga, jamiyatda tinchlik va osoyishtalikni saqlashga, xalq manfaatlarini ko‘zlab noqonuniy, shu jumladan eng og‘ir ko‘rinish bo‘lgan jinoiy xatti – harakatlarning oldini olish chora-tadbirlarini amalga oshirishga majburlar.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so‘zsiz tan olinishi, davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko‘rishi kerakligi ta’kidlab o‘tilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining VII bobida insonning yashash huquqini ya’ni hayotini kafolatlash, erkin va shaxsiy daxlsizligini, sha’ni va obro‘si, shaxsiy hayoti, turar joyi daxlsizligi, yozishmalar va telefonda so‘zlashuvlarning sir saqlanishi, vijdon erkinligining himoya qilinishi mustahkamlab qo‘yilgan.

Inson huquq va erkinliklarini kafolatlab beruvchi mazkur konstitutsiyaviy qoidalar, O‘zbekiston sud-huquq tizimiga birinchidan, ushbu konstitutsiyaviy qoidalarining buzilishining oldini olishni, ikkinchidan, bunday qoidalarni buzishga qaratilgan har qanday xatti-harakatlar uchun jazoning muqarrarligini ta’minlash majburiyatlarini yuklaydi.

Shuning bilan birga, qonun ustuvorligining asosiy manbai O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 60-moddasida barcha fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga rioya etishga, boshqa insonlarning huquqlari, erkinliklari, sha’ni va qadr – qimmatini hurmat qilishga majburlar degan qoidaning kiritilishi fuqarolardan amaldagi qonunlarga og‘ishmay rioya etishni, shu jumladan qonun bilan taqiqlangan qilmishni sodir etmaslikni talab qilishi bilan qonun ustuvorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Eng avvalo erkin fikrlaydigan odamgina o‘z Vatanining xaqiqiy farzandiga aylanadi. Chunki tafakkur ozod bo‘lmasa, ong va shuur tazyiqdan qutilmasa, inson to‘la ozod bo‘la olmaydi. Inson ozod emas ekan jamiyat demokratik tamoyillarni qabul qila olmaydi. Demak inson manfaatlarini amalga oshirish uchun zarur sharoit, imkoniyat yaratish orqaligina demokratik jamiyatni barpo etish mumkin.

X.X.Baxramov*

---

* IIV Malaka oshirish instituti Yuridik fanlar kafedrasi dotsenti

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida shaxsiy huquq va erkinliklarni tartibga solinishi

Konstitutsiyamiz qonun ustuvorligi, uning barcha fuqarolar uchun tengligini va shuningdek, davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo‘linishining huquqiy prinsipini belgilab berdi, ularning mustaqilligi, mustaqil hokimiyat tarmog‘i sifatida rivojlanishini kuchaytirishga, demokratik davlatning asosiy hal qiluvchi sharti bo‘lgan hokimiyatlar o‘rtasida o‘zaro tiyib turish va manfaatlar muvozanatining samarali mexanizmini shakllantirishga qaratilgan qonuniy negizni yaratdi. Biroq, vaqt shiddat bilan o‘tib bormoqda, bugun zamon har qachongidan ham tezlashdi. Farovonlik oshgani sayin jamiyatning talab va ehtiyojlari ham oshib boradi.

2023 yil 30 aprel kuni o‘tkazilgan O‘zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 65% matni xalqimiz takliflari asosida tuzildi [1].

Konstitutsiyamizning Muqaddimasi ham yangilanib mamlakatimiz va xalqimiz o‘z oldiga qo‘ygan quyidagi maqsadlar:

- inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, davlat suvereniteti prinsiplariga sodiqligimizni tantanali ravishda e‘lon qilib,

- demokratiya, erkinlik va tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik g‘oyalariga sadoqatimizni namoyon qilib,

- inson, uning hayoti, erkinligi, sha‘ni va qadr-qimmati oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish borasida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas‘uliyatimizni anglagan holda,

- davlatchiligimiz rivojining uch ming yildan ziyod tarixiy tajribasiga, shuningdek jahon sivilizatsiyasiga beqiyos hissa qo‘shgan buyuk ajdodlarimizning ilmiy, madaniy va ma‘naviy merosiga tayanib,

- mamlakatimizning bebaho tabiiy boyliklarini ko‘paytirishga hamda hozirgi va kelajak avlodlar uchun asrab-avaylashga hamda atrof-muhit musaffoligini saqlashga astoydil ahd qilib,

- xalqaro huquqning umume‘tirof etilgan prinsip va normalariga asoslangan holda,

- O‘zbekistonning jahon hamjamiyati, eng avvalo, qo‘shni davlatlar bilan do‘stona munosabatlarini hamkorlik, o‘zaro qo‘llab-quvvatlash, tinchlik va totuvlik asosida mustahkamlash hamda rivojlantirishga intilib,

---

* IIV Malaka oshirish instituti Yuridik fanlar kafedrası O‘MK boshlig‘i

□ fuqarolarning munosib hayot kechirishini, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni, ko‘p millatli jonajon O‘zbekistonimizning farovonligini va gullab-yashnashini ta‘minlash bilan to‘ldirildi.

Shuningdek, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning 1-moddasida O‘zbekistonning besh muhim ustuni, ya’ni suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat ekani qat’iy belgilandi [2].

Oldingi Konstitutsiyamizda muhrlangan tamoyil va qoidalar asosida mamlakatimizda to‘laqonli, samarali amal qiladigan qonunchilik va huquqiy baza yaratildi. Ya’ni, asosiy qonunimiz huquqiy demokratik davlat qurish yo‘liga o‘tishimizning poydevori bo‘lib xizmat qilgan edi.

Yangi Konstitutsiyamizning Ikkinchi bo‘limi “Inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari” deb nomlangan bo‘lib uning

7-bobi o‘z ichiga 25–35-moddalarni qamrab olgan “Shaxsiy huquq va erkinliklar” deb nomlangan. Ularni tahlil qiladigan bo‘lsak.

Mazkur normalar Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va boshqa asosiy xalqaro hujjatlarning prinsipial qoidalarini o‘zida mujassam etgan holda, inson huquq va manfaatlari, uning erkinliklari ustuvorligi asosida tuzilganligini e’tirof etishimiz mumkin [3].

Ya’ni, shaxsiy huquq va erkinliklar har bir shaxsning bevosita o‘ziga tegishli bo‘lgan huquq va erkinliklardir.

Amaldagi qomusimizning 25-moddasida eng muhim quyidagi normalar belgilandi “Yashash huquqi har bir insonning ajralmas huquqidir va u qonun bilan muhofaza qilinadi. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og‘ir jinoyatdir. O‘zbekiston Respublikasida o‘lim jazosi taqiqlanadi”.

Qiynoqqa qarshi konvensiyaning ustuvor talablari asosida[3] konstitutsiyamizning 26-moddasida “Insonning sha’ni va qadr-qimmatini daxlsizdir. Hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo‘lishi mumkin emas. Hech kim qiynoqqa solinishi, zo‘ravonlikka, boshqa shafqatsiz, g‘ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalaga yoxud jazoga duchor etilishi mumkin emas. Hech kimda uning roziligisiz tibbiy va ilmiy tajribalar o‘tkazilishi mumkin emas”ligi kabi muhim talablar belgilandi.

Konstitutsiyamizning 27-moddasida ushlab turish bilan bog‘liq quyidagi ustuvor protsessual talablar “Har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega. Hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi, qamoqda saqlanishi yoki uning ozodligi boshqacha tarzda cheklanishi mumkin emas. Hibsga olishga, qamoqqa olishga va qamoqda saqlashga faqat sudning qaroriga ko‘ra yo‘l qo‘yiladi. Shaxs sudning qarorisiz qirq sakkiz soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emas. Shaxsni ushlab chog‘ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turilishi asoslari tushuntirilishi shart”

qatiy belgilandi.

Konstitutsiyamizning 28-moddasida aybsizlik prezumpsiyasi, shuningdek “sukut saqlash” huquqi bilan bog‘liq quyidagi ustuvor protsessual talablar ya’ni, “Jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan shaxs uning aybi qonunda nazarda tutilgan tartibda oshkora sud muhokamasi yo‘li bilan isbotlanmaguncha va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanmaguncha aybsiz deb hisoblanadi. Ayblanuvchiga o‘zini himoya qilish uchun barcha imkoniyatlar ta’minlanadi.

Aybdorlikka oid barcha shubhalar, agar ularni bartaraf etish imkoniyatlari tugagan bo‘lsa, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoki mahkumning foydasiga hal qilinishi kerak. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi o‘zining aybsizligini isbotlashi shart emas va istalgan vaqtda sukut saqlash huquqidan foydalanishi mumkin.

Hech kim o‘ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majbur emas. Agar shaxsning o‘z aybini tan olganligi unga qarshi yagona dalil bo‘lsa, u aybdor deb topilishi yoki jazoga tortilishi mumkin emas.

Ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar o‘ziga nisbatan insoniy muomalada bo‘linishi hamda inson shaxsiga xos bo‘lgan sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilinishi huquqiga ega. Shaxsning sudlanganligi va bundan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar uning qarindoshlari huquqlarini cheklash uchun asos bo‘lishi mumkin emas”ligi aniq belgilandi.

Konstitutsiyamizning 29-moddasida “Har kimga malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi. Qonunda nazarda tutilgan hollarda yuridik yordam davlat hisobidan ko‘rsatiladi. Har bir shaxs jinoyat protsessining har qanday bosqichida, shaxs ushlanganida esa uning harakatlanish erkinligi huquqi amalda cheklangan paytdan e’tiboran o‘z tanloviga ko‘ra advokat yordamidan foydalanish huquqiga ega. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi ayblovning mohiyati va asoslari to‘g‘risida xabardor qilinish, unga qarshi yoki uning foydasiga guvohlik berayotgan shaxslarning so‘roq qilinishini talab etish, tarjimon yordamidan foydalanish huquqiga ega.

Qonunni buzgan holda olingan dalillardan odil sudlovni amalga oshirish chog‘ida foydalanishga yo‘l qo‘yilmaydi. Jinoyat uchun hukm qilingan har kim qonunda belgilangan tartibda hukmning yuqori turuvchi sud tomonidan qayta ko‘rib chiqilishi huquqiga, shuningdek afv etish yoki jazoni yengillashtirish to‘g‘risida iltimos qilish huquqiga ega. Huquqbuzarliklardan jabrlanganlarning huquqlari qonun bilan muhofaza qilinadi. Davlat jabrlanganlarga himoyalaniшни va odil sudlovdan foydalanishni ta’minlaydi, ularga yetkazilgan zararning o‘rni qoplanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi” kabi protsessual talablar mustahkamlandi.

Konstitutsiyamizning 30-moddasida “Hech kim rasmiy e’lon qilinmagan qonun asosida hukm qilinishi, jazoga tortilishi, mol-mulkidan yoki biron-bir

huquqidan mahrum etilishi mumkin emas. Hech kim ayni bir jinoyat uchun takroran hukm qilinishi mumkin emas”ligi qat’iy belgilandi.

Konstitutsiyamizning 31-32-moddalarida shaxsiy hayotning, uy-joy daxlsizligi, erkin harakatlanish kabi huquqlar ya’ni “Har bir inson shaxsiy hayotining daxlsizligi, shaxsiy va oilaviy sirga ega bo’lish, o’z sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqiga egaligi. Har kim yozishmalari, telefon orqali so’zlashuvlari, pochta, elektron va boshqa xabarlar sir saqlanishi huquqiga ega. Ushbu huquqning cheklanishiga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo’l qo’yilishi. Har kim o’z shaxsiga doir ma’lumotlarning himoya qilinishi huquqiga, shuningdek noto’g’ri ma’lumotlarning tuzatilishini, o’zi to’g’risida qonunga xilof yo’l bilan to’plangan yoki huquqiy asoslarga ega bo’lmay qolgan ma’lumotlarning yo’q qilinishini talab qilish huquqiga egaligi. Har kim uy-joy daxlsizligi huquqiga egaligi.

Hech kim uy-joyga unda yashovchi shaxslarning xohishiga qarshi kirishi mumkin emas. Uy-joyga kirishga, shuningdek unda olib qo’yishni va ko’zdan kechirishni o’tkazishga faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibda yo’l qo’yiladi. Uy-joyda tintuv o’tkazishga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo’l qo’yilishi. Qonuniy asoslarda O’zbekiston Respublikasi hududida bo’lib turgan har kim mamlakat bo’ylab erkin harakatlanish, turar va yashash joyini tanlash huquqiga ega, bundan qonunda belgilangan cheklovlar mustasno. Har kim O’zbekistondan tashqariga erkin chiqish huquqiga ega, bundan qonunda belgilangan cheklovlar mustasno. O’zbekiston Respublikasi fuqarosi O’zbekistonga to’sqinliksiz qaytish huquqiga ega”ligi kabilar mustahkamlandi.

Yangi tahrirda qabul qilingan konstitutsiyamizning 33 – 35-moddalarida esa fikrlash, so’z, e’tiqod va vijdon erkinligi huquqlariga oid “Har kim fikrlash, so’z va e’tiqod erkinligi huquqiga ega.

Har kim istalgan axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega.

Davlat Internet jahon axborot tarmog’idan foydalanishni ta’minlash uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Axborotni izlash, olish va tarqatishga bo’lgan huquqni cheklashga faqat qonunga muvofiq hamda faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholining sog’lig’ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta’minlash, shuningdek davlat sirlari yoki qonun bilan qo’riqlanadigan boshqa sir oshkor etilishining oldini olish maqsadida zarur bo’lgan doirada yo’l qo’yiladi.

Davlat organlari va tashkilotlari, fuqarolarning o’zini o’zi boshqarish organlari, ularning mansabdor shaxslari har kimga o’z huquqlari hamda qonuniy manfaatlariga daxldor bo’lgan hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishish imkoniyatini ta’minlashi shart. Hamma uchun vijdon erkinligi

kafolatlanadi. Har kim xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi."

Mazkur shaxsiy huquq va erkinliklarni jamiyatimizning barcha a'zolari, jumladan yoshlar shuningdek, barcha davlat va jamoat ishlaridagi ishchi va xizmatchilar, mansabdor shaxslar puxta bilishlari eng asosiysi ularga rioya etish va ta'minlanishida o'zining fuqarolik pozitsiyasi bilan daxldorlik hissi bilan mushtarak bo'lishlari zarur bo'ladi.

A.Q.Xudoyberdiyev*

M.A.Turayev*

Yangi Konstitutsiya - parlament faoliyatining tashkil etish va qonunchilik jarayonini takomillashtirishning bosh mezon

Mamlakatimizni uzoq muddatli taraqqiyot strategiyalari, yurt va xalq farovon hayotining kelajakdagi mustahkam huquqiy asosi va ishonchli kafolatlari bevosita Bosh Qomusimizda ifodalangan. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada yana "Barchaning qonun oldida tengligi va qonundan hech kim ustun emasligini ta'minlash, sudlar tomonidan adolatli qarorlar qabul qilish va umuman olganda davlat hokimiyati organlarining xalqqa xizmat qilishi belgilab berildi. Yangi Konstitutsiyada «davlat — jamiyat — inson» tamoyilini «inson — jamiyat — davlat», ya'ni «inson manfaatlarini hamma narsadan ustun qo'yish» tamoyiliga o'zgartirilishi, mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlarni tub mohiyati avvalo inson va uning manfaatlariga xizmat qilishini ifoda etadi. Shuningdek, mamlakatimizda inson huquqlarini ta'minlash, davlat organlarining hisobdorligi va ochiqligini kuchaytirish hamda fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalarining roli, aholi va jamoat birlashmalarining siyosiy faolligini oshirish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirildi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada parlament palatalarining vakolatlari qayta ko'rib chiqilib yanada takomillashtirildi. Bunda tarmoqlar o'rtasida bir-birini tiyish va muvozanatni saqlash tizimining samarali ishlashini ta'minlash maqsad qilib olingan. Unga ko'ra, Qonunchilik palatasi va Senatning vakolatlari sezilarli darajada kengaydi, ikki palata ishidagi takrorlanishlar bartaraf etilib, har birining mas'uliyat sohasi aniq belgilab berildi. Xususan, Qonunchilik palatasining mutlaq vakolatlari amaldagi 5 tadan 12 taga, Senatda esa, 12 tadan 18 taga ko'paytirildi. Bundan tashqari, Bosh vazir nomzodi Prezident tomonidan Qonunchilik palatasiga kiritilib, uni xalq vakillari ma'qullaganidan so'ng lavozimga tayinlash tartibi belgilandi. Endi

---

* O'zbekiston Respublikasi Toshkent xalqaro universiteti Huquqiy fanlar kafedrasida professori yuridik fanlari doktori professor

* IIV Malaka oshirish instituti Jangovar va jismoniy tayyorgarlik sikli boshlig'i, podpolkovnik

davlat rahbari tomonidan Bosh vazir nomzodi faqatgina saylovda eng ko‘p ovoz olgan partiya bilan emas, balki Qonunchilik palatasidagi barcha siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan maslahatlashgach, ko‘rib chiqish uchun kiritiladi. Ushbu kiritilayotgan o‘zgartirish demokratik talablarga to‘laligicha mos keladi.

Shuningdek, faoliyati qoniqarsiz deb topilgan vazirni lavozimidan ozod etish bo‘yicha Qonunchilik palatasi Prezidentga taklif kiritish taklif qilindi. Ushbu huquqining belgilanayotganligi Hukumat a‘zolarining xalq vakillari oldidagi hisobdorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Oliy Majlis Senati qo‘mitalari vakolatini qayta ko‘rib chiqilib, senatorlar sonini hozirgi 100 nafardan 65 nafarga kamaytirish belgilab berildi. Bunda har bir hududdan 4 tadan senator saylanishi, Prezident tomonidan tayinlanadigan senatorlar soni esa 16 tadan 9 taga kamaytirish masalasi Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada alohida belgilab berildi.

Yangi Konstitutsiyada huquq ijodkorligi va qonunchilik jarayonlariga ham insonparvarlik nuqtai nazaridan bir qancha yangiliklar kiritildi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada qonunchilik tashabbuskorligi huquqi sub’ektlari qatoriga O‘zbekiston Respublikasi xalqi ham kiritildi. Bu qoida esa demokratik talablarga to‘liq mos keladi. Yangi Konstitutsiyaning 98-moddasiga ko‘ra “Qonunchilik tashabbusi huquqiga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, davlat hokimiyatining oliy vakillik organi orqali Qoraqalpog‘iston Respublikasi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi egadirlar. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sudi va Bosh prokurori ham o‘z vakolatlari jumlasiga kiritilgan masalalar bo‘yicha qonunchilik tashabbusi huquqiga egadir. Qonunchilik tashabbusi huquqi qonun loyihasini qonunchilik tashabbusi huquqi sub’ektlari tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish orqali amalga oshiriladi. O‘zbekiston Respublikasining saylov huquqiga ega bo‘lgan, yuz ming nafardan kam bo‘lmagan fuqarolari, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman), O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi qonunchilik takliflarini qonunchilik tashabbusi tartibida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritishga haqli. Qonun loyihalarini, qonunchilik takliflarini kiritish va ko‘rib chiqish tartibi qonun bilan belgilanadi.

Yuqorida qayd qilinganidek, endi yangi qoidaga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasida saylov huquqiga ega bo‘lgan, yuz ming nafardan kam bo‘lmagan fuqarolari ham qonunchilik tashabbusiga ega bo‘lishi belgilandi.

Umuman olganda qonunlar, qonunchilik jarayoni davomida ishlab chiqiladigan «mahsulot»dir. Qonun ijodkorligi esa, adabiyotlarda to‘g‘ri

ta'kidlanganidek, «qonun ijodkorligining tom ma'nodagi yuridik mohiyati jamiyatda amal qiluvchi huquqning mohiyati va huquq ijodkorliging mohiyati bilan chambarchas bog'liqdir»¹.

Demak, qonun ijodkorligi davlatning huquqiy normalar yaratishga qaratilgan maxsus faoliya—ti bo'lib, bu faoliyat natijasida ijtimoiy munosabatlar tur va sifat jihatidan umumlashtirilib, huquqiy norma yaratiladi. Shu jihatdan huquqiy norma «ijtimoiy munosabatlar va odamlar xulq-atvorining abstrakt modeli»² ekanligi haqidagi fikrga qo'shilamiz.

Sh.Yakubovning fikricha esa, qonun ijodkorligi jarayoni – bu ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish uchun zarur bo'lgan qonunlarni xalq, jamiyat va davlat ehtiyojidan kelib chiqqan holda aniqlash, ularni tayyorlash, muhokama qilish va qabul qilishdan iborat huquq ijodkorligining bir qismidir³. «Qonun ijodkorligi qonunlarni ishlab chiqishga qaratilgan davlat siyosati bo'lib, maxsus vakolatli organ (parlament) tomonidan amalga oshiriladigan, qonun loyihalarini ishlab chiqish, muhokama qilish va qabul qilishdan iborat harakatlar majmuidir»⁴.

Yangilanayotgan Konstitutsiyada qonunni qabul qilish va imzolash bosqichida yana bir xolatga e'tibor beradigan bo'lsak, Asosiy qonunning **99-** moddasida “Qonun Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilinib, Senat tomonidan ma'qullanib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangach va qonunda belgilangan tartibda rasmiy manbalarda e'lon qilingach, yuridik kuchga ega bo'ladi” deb ko'rsatilgan. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonun qabul qilingan kundan e'tiboran o'n kundan kechiktirmay O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga yuboriladi. Qonun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tomonidan oltmish kun ichida ko'rib chiqiladi va ma'qullangan taqdirda, imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga o'n kundan kechiktirmay yuboriladi. Agar O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati qonunni ma'qullash yoki rad etish to'g'risida oltmish kun ichida qaror qabul qilmasa, Qonunchilik palatasi tomonidan qonun imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga yuboriladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qonunni oltmish kun ichida imzolaydi va e'lon qiladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tomonidan rad etilgan qonun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga qaytariladi. Agar O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tomonidan rad etilgan qonunni qayta ko'rib chiqishda Qonunchilik palatasi deputatlar umumiy sonining uchdan ikki qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan qonunni yana ma'qullasa, qonun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan hisoblanadi hamda imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga Qonunchilik palatasi tomonidan yuboriladi.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash mumkinki, parlament tomonidan qabul qilinayotgan har qanday qonun xalq, jamiyat va davlat uchun, qolaversa, ularning erki ifodasi sifatida yaratiladi. Shunday ekan qonunlar fuqarolar uchun tushunarli, ravon tilda bayon etilishi lozim. Shundagina, qonunlarimiz xalqimiz tomonidan ijobiy baholanish bilan bir qatorda fuqarolar tomonidan ularga amal qilish va hurmat munosabati shakllanadi.

Sh.M.Ubaydullayev*

B.N.Normurodov*

Milliy mustaqillik – Yangi O'zbekistonning mustahkam asosidir

Oradan yillar, asrlar o'tadi. Lekin milliy davlatchiligimizni, o'zligimiz va insoniy haq-huquqlarimyoizni tiklab bergan, barcha yutuq va marralarimizning zamini bo'lgan Mustaqillik kuni biz uchun, kelgusi avlodlarimiz uchun doimo eng ulug', eng aziz bayram bo'lib qoladi.

Shavkat Mirziyoyev

Biz o'ttiz uch yillik to'yini nishonlash arafasida turgan buyuk va bebaho ne'mat – mustaqillikning milliy taraqqiyotimiz, bugungi va kelgusi avlodlar taqdiri, kelajagi uchun beqiyos ahamiyati yillar o'tishi bilan tobora ortib bormoqda. Yangi O'zbekistonning davlat mustaqilligi xalqimizning milliy manfaatlarini, tinch va osuda hayotini ta'minlash, mamlakatimizning xalqaro miqyosdagi obro'-e'tiborini yuksaltirishning mustahkam poydevori bo'lib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'ttiz uch yillik bayrami **“Bir bo'lsak – yagona xalqimiz, birlashsak – Vatanmiz!”** degan bosh g'oyani o'zida mujassam etgan holda o'tkaziladi.

Mustaqillik qadrini begona bir xalq qo'lida mute bo'lib yashagan odamlardan so'ragan yaxshiroq. Hozir ham millionlab nufuzga ega xalqlar borki, o'z davlatini qura olmaydi, boshqa bir titul xalqlar davlatida ikkinchi darajali, hatto mayda millat, deya hisoblanib yashaydi. Sport musobaqalarida o'z bayrog'i ostida maydonga chiqqa olmaydi. Xalqaro munosabatlarda boshqa davlatlar bilan bevosita muloqot qila olmaydi. Eng achinarlisi, o'z yeridagi yer osti va yer usti boyliklariga o'zi egalik qila olmaydi. O'z ona tilida gapira olmaydi. Katta xalq tilini o'rganishga, shu xalq madaniyatini ulug'lashga majbur bo'ladi. O'z tarixini unutishga yoki katta og'a aytgan yo'sinda tasvirlashga majbur bo'ladi. Bir so'z bilan aytganda, mustaqillik bu ozodlik va erkinlik deganidir.

---

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, mayor.

* Mustaqil izlanuvchi

O‘zbekiston Respublikasi 1991 yil 31 avgust kuni mustaqqillik kuni deb e‘lon qilindi **O‘zbekiston:**. Aholisi 37 mln (2024 y). Afg‘oniston shimolida joylashgan Markaziy Osiyoning markazidagi respublika. Maydoni: 449,8 km.kv.; quruqlik maydoni: 426,800 km.kv.; Quruqlikdagi chegaralari. 6221 kilometrni tashkil etidi.

Bugungi kunda dunyoning turli nuqtalarida qanday voqealar bo‘lib turganidan barchamiz xabardormiz. Notinch vaziyat tufayli insonlar aziyat chekmoqda. Ana shunday bir sharoitda xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etadi, desak, aslo yanglishmaymiz.

Milliy mustaqqiligimizning huquqiy asosi bosh qomusimizning 1-moddasida: «O‘zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat» deya belgilab qo‘yilgan.

Milliy mustaqilik bu - xalqimizning asriy orzusi; tenglik sari qo‘yilgan birinchi qadam;

- o‘z taqdirimizga o‘zimiz egalik qilish huquqi;
- hech kimga qaram bo‘lmasdan o‘z milliy manfaatlari-mizni, uzoq va davomli maqsadlarimizni ko‘zlab, iqtisodiyotimizning bar-qaror sur‘atlar bilan o‘rishini ta‘minlash;
- kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan barpo etish; qadriyatlarimizni, dinu-diyonatimizni tiklash;
- jamiyatdan ajralmagan holda dunyo muammolari va o‘z taqdiri bilan bog‘liq bo‘lgan istiqbol haqida o‘ylash;
- mustamlakachilikning har qan-day shaklini, u taqozo etadigan to‘siqlar va zo‘ravonliklarni inkor etish;
- jahon taraqqiyotining ilg‘or tajribalari asosida o‘z ravnaqining o‘ziga xos tamoyillarini ishlab chiqish;
- aholimizning farovonli-gini, xalqaro maydonda Vatanimizning obro‘-e‘tiborini munosib darajaga ko‘tarish;
- o‘zaro hamkorlikning yangi, sifat jihatidan yuqori bo‘lgan, umuminsoniy man-faatlarga mos keladigan andozasi asosida yashash demakdir.

So‘nggi yillarda Prezidentimizning farmoni bilan tasdiqlangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilab berilgan vazifalar, xususan, inson qadrini ulug‘lash, har kimning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini ta‘minlash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Inson qadri degani, sodda qilib aytganda, insonni ulug‘lash va insonlar o‘rtasidagi o‘zaro mehr-muhabbatni qadrlash deganidir. **«Inson qadri»** tushunchasi – insonning huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlari har tomonlama ta‘minlanishini ham o‘zida qamraydi.

Ayniqsa, O'zbekiston birinchi marta BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashi a'zoliciga saylangani bu sohadagi amaliy faoliyatimizning yuksak e'tirofi bo'ldi. 2021 yil 1 yanvardan buyon mamlakatimiz BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashi a'zosi sifatida faol va samarali faoliyat olib bormoqda.

Dunyodagi hech bir mamlakatda so'nggi yillarda O'zbekistondagi kabi keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmagan. Toshkentning yaxshi qo'shnihilik siyosati tufayli Markaziy Osiyo davlatlari ilk bor bugungi kunda dolzarb bo'lgan mintaqaviy masalalarni ochiq va samimiy muhokama qila boshladi. Joriy yilning 9 avgust kuni Ostona shahrida bo'lib o'tgan Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining oltinchi Maslahat uchrashuvi va unda davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilgan g'oyalar ham fikrimizning yaqqol dalilidir.

Mustaqillik tufayli mamlakatimiz suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlatga, xalqaro huquqning to'laqonli sub'ektiga aylangani rost. Buning uchun o'tgan yillar davomida barcha sohada birdek olib borilgan amaliy sa'y-harakatlar o'z samarasini bermoqda. Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'ttiz uch yilligi munosabati bilan harbiy xizmatchilar va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlaridan bir guruhini faxriy unvon, orden va medallar bilan mukofotladi.

Eng muhimi, bugun istiqbolimiz sharofati bilan erishayotganlarimiz xalqaro maydonda tan olinib, e'tirof etilmoqda. Ko'plab xalqaro reyting va indekslarda mamlakatimiz nomi yuqori o'rinlarda qayd etilayotgani quvonarlidir. Bundan keyin ham bir bo'lib, birdamlikda, yagona xalq sifatida harakat qilsak, albatta, eng yuksak cho'qqilarni zabt etajakmiz. Vatanimiz mustaqilligi shahdam qadamamlarimizga, shiddatli harakatlarimizga kuch va mayoq bo'lib qolaversin!

O'zbekiston 206 ta davlatlar o'rtasida 13 o'rini, Osiyo davlatlari ichida 4 o'rini, MDX davlatlari ichida 1 o'rini olgan. 8 ta oltin 2 ta kumush 3 ta bronza olgan medallari bilan taqdirlandi.

Har birimiz Prezidentimiz olib borayotgan oqil siyosatni qo'llab-quvvatlashimiz, tinchlik va osoyishtalik hukm surayotgan O'zbekistonda yashayotganligimizga shukr qilishimiz, atrof-muhitimizda bo'layotgan voqealarga ziyrak bo'lishimiz, Vatanni sevish, ko'z qorachig'idek asrab-avaylash, har tong uni sog'inib uyg'onish baxti bilan yashashimiz lozim

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joyzki, Milliy mustaqiligimizni ko'z qorachig'imizdek asrash biz ichki ishlar organlari xodimlarining muqaddas burchimizdir.

Y.B.Tashmanov*

---

* Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti Axborot texnologiyalari sikli katta o'qituvchisi, mayor

Ichki ishlar organlari faoliyatida fuqarolar huquqini himoya qilishda axborot texnologiyalarini joriy etish taxlili

Mamlakatimizda shaxsning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish, uning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, sud-tergov amaliyotini tahlil qilish va fuqarolar murojaatlarini o'rganish, jinoyat ishlarini tergov qilish faoliyatini xalqaro standartlar va ilg'or xorijiy tajribani inobatga olgan holda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga qaratilgan keng qamrovli chora tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Guvohlar, jabrlanuvchilar, gumon qilinuvchilar va ayblanuvchilar ishtirokidagi tergov harakatlari (so'roq, shaxslarni va narsalarni tanib olish, yuzlashtirish) mazkur shaxslarni ular turgan joydagi yoki yashash joyidagi viloyatning yoki tumanning yoxud shaharning huquqni muhofaza qiluvchi organiga yoki sudiga chaqirgan xollarda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan biri bo'lgan videokonferensaloqa rejimida o'tkazilishi amaliyotda keng qo'llanilmoqda. Videokonferensaloqa jarayonida tergov harakati ishtirokchilari tergov harakati jarayoni va natijalarini to'g'ridan-to'g'ri translyatsiya orqali bevosita kuzatib borish imkoniyati yaratildi.

Videokonferensaloqa tizimida tasodifiy halaqitlarning mavjudligi va signalning so'nishi bo'lib, ular kanalning statsionar bo'lmasligiga, ya'ni ma'lumotlar paketlarini uzatishga muvaffaqiyatli urinishlar ehtimoli, paketlarni yetkazib berish vaqti va kanalning o'tkazish qobiliyati vaqt o'tishi bilan o'zgarishiga olib keladi. Bu keng polosali videokonferensaloqa xizmatlariga ulanishni taqdim etishda, jumladan, audio va video kabi multimedia ma'lumotlarini joriy vaqt rejimida uzatishda xizmat ko'rsatish sifati talablariga javob berishni qiyinlashtiradi [1].

Umuman olganda, bunday oqimlarga xizmat ko'rsatishga qo'yiladigan talablar paketlarni yetkazib berish vaqtining kichikligini, shuningdek, yetkazib berilmagan paketlarning kichik ulushini ta'minlashdan iborat. An'anaga ko'ra, dinamik tasvirni yozib olish, saqlash, uzatish va qayta aks ettirish uchun u odatda ma'lum bir diskretlashtirish chastotasida olinadigan videokadrlar (statik tasvirlar) oqimi (ketma-ketligi) ko'rinishida taqdim etiladi. Bu chastota odatda o'zgaruvchan bo'lishi mumkin, lekin amalda u ko'pincha sekundiga 25-30 kadrlarni tashkil qiladi, bu inson qabul qilishiining fiziologik o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq. Videotasvir deyiladigan videokadrlarning o'zini ketma-ketligiga qo'shimcha ravishda multimedia oqimi ma'lumotlarini o'z ichiga olishi mumkin [2].

Videooqimlarni raqamli shaklda taqdim etish uchun eng ko'p qo'llaniladigan texnologiyalardan biri MPEG-4 texnologiyasi hisoblanadi. IS-/IEC 14496 standartining turli qismlariga mos keladigan bir necha o'nlab hujjatlar bu

texnologiyaning turli jihatlarini, jumladan multimedia oqimining tuzilmasini, video kodeklarni, subtitrlar bilan ishlashni, ma'lumotlarni siqish algoritmlarini, konteynerlarni, standart qismlarining mosligini tekshirish usullari va boshqalarni tavsiflaydi. MPEG-4 texnologiyasida bir-birlarining ichida joylashgan obektlarga ega ierarxik tuzilmadan foydalaniladi [3].

Eng yuqori qatlam obekt vizual obektlar ketma-ketligi (Visual Object Sequence) hisoblanadi. Vizual obekt (Visual Object) ichida odatda videotasvirlar qatlami mavjud. Videotasvirlar qatlami har biri bitta videokadrga mos keladigan videotasvirlar predmetli tekisliklarining (Video Object Plane, V-P) guruhiga (Group of Pictures, GoP) ega bo'lgan obekt hisoblanadi. Odatda, ikkita ketma-ket videokadrlar bir-birlaridan biroz farq qiladi, shuning uchun ma'lumotlarni siqish uchun keyingi butun videokadrlarni kodlash o'rniga oldingi videokadrga nisbatan faqat bu videokadrdagi o'zgarishlarni kodlash samarali bo'ladi. MPEG-4 Part2 texnologiyasida predmetlar tekisliklarining quyidagi 3 ta asosiy turlaridan foydalaniladi:

- I-VoP (Intra-coded) – videokadrlar haqida to'liq ma'lumotlarni o'z ichiga olgan predmetlar tekisligi; qolgan kadrlarga bog'liq bo'lmagan holda to'g'ri dekodlanishi mumkin. Aynan I-VoP bilan predmetlar tekisliklarining yangi guruhi boshlanadi.

- P-VoP (Predictive-coded) – videokadrlar haqida to'liq ma'lumotlarni o'z ichiga olmaydigan, lekin faqat bazaviy VoP deyiladigan oldingi (past reference) P- yoki I-VoP tekisligiga nisbatan o'zgaradigan predmetlar tekisligi; agar faqat asosiy VoP to'g'ri dekodlangan bo'lsa, uni to'g'ri dekodlash mumkin.

- B-VoP (Bidirectionally predictive-coded) – videokadrlar haqida to'liq ma'lumotlarni o'z ichiga olmaydigan, faqat oldingi va keyingi bazaviy VoP (P- yoki I-VoP) tekisligiga nisbatan o'zgaradigan predmetlar tekisligi; agar ikkala (oldingi va keyingi) asosiy VoP tekisliklar to'g'ri dekodlangan bo'lsa, to'g'ri dekodlanishi mumkin [4].

Turli predmetlar tekisliklardagi turli xil ma'lumotlar hajmlari P-VoP odatda I-VoP tekislikka qaraganda kichik o'lchamga, B-VoP esa P-VoP tekislikka qaraganda kichik o'lchamga ega bo'lishiga olib keladi. Bundan kelib chiqadiki, MPEG-4 videooqimini yaratishda ma'lumotlarni siqish darajasini oshirish uchun kodek I-VoP tekisliklarni iloji boricha kamdan-kam generatsiyalashi kerak.

Amalda, videotasvirlarni to'g'ri aks ettirish uchun qabul qilinishi va ishlov berilishi kerak bo'ladigan ma'lumotlar hajmlarini kamaytirish uchun ketma-ket ikkita I-VoP tekisliklar orasidagi interval yuqoridan cheklanadi.

Bundan tashqari, kodeklar sahna (reja) o'zgarganda I-VoP tekisliklarni avtomatik generatsiyalaydi. Bu predmetlar tekisliklari guruhining uzunligi ko'pincha tasodifiy o'zgaruvchiga aylanishiga olib keladi. Predmetlar tekisliklari

guruhining uzunligiga qo'shimcha ravishda, videotasvirlarning tabiatidan kelib chiqish bilan avtomatik tanlanishi mumkin bo'lgan predmetlar tekisliklari guruhining tuzilimasi (GoP) ham tasodifiy bo'lishi mumkin.

Ichki ishlar organlari faoliyatida fuqarolar huquqini himoya qilishda yuqoridagi muammolarni xal qilish uchun tergov harakatlarini videokonferensaloqa rejimida o'tkazishda foydalaniladigan texnik vositalar va uskunalar quyidagi minimal talablarga javob berishi zarur:

tasvir sifati bo'yicha — o'lchami 1920×1080 , sekundiga 50 ta kadr;

ovoz sifati bo'yicha — chastota diapazoni 100-12 000 Gs;

axborot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha — VPN himoyalangan aloqa kanalidan foydalangan holda o'tkazish.

B.B.Turg'unbayev*

Zamonaviy jinoyatchilikda fuqarolarning huquqiy himoyasi.

Jamiyat shiddat bilan taraqqiy etayotgan bugungi kunda har bir inson axborot texnologiyalarining imkoniyatlaridan keng foydalanmoqda. Xatto moliyaviy xizmatlarni ko'rsatishda ham internet do'konlarining taklifi qulayligini e'tirof etadiganlar ko'pchilikni tashkil etmoqda. Ammo sir emas virtual olamda chuv tushayotganlar ham oz emas.

Shu maqsadga yo'naltirilgan targ'ibot tadbiri viloyat Ichki ishlar boshqarmasi Tezkor qidiruv xizmati Kiberxavfsizlik bo'limi hamda aloqador idoralar xodimlari bilan hamkorlikda tashkil etildi. Mas'ullar tomonidan ta'kidlanganidek, Mamlakatimizda 30 mingga yaqin internet foydalanuvchilari borligini inobatga oladigan bo'lsak, ularning orasida siz-u biz ham bor, bu ko'rsatkich kiber jinoyatchilar uchun kattagina daromad auditoriyasi hisoblanadi.

Muloqotlarda ijtimoiy tarmoqlar internet do'konlardan foydalanishda belgilangan tartib qoidalarga amal qilmaslik oqibatida firibgarlarning tuzog'iga tushib qolish hech gap emasligi, plastik karta pinkodi va parolini shuningdek sms xabarlar orqali yuboriladigan maxfiy kodlarni begona shaxslarga bermaslik kerakligi uqtirilishi lozim.

Rossiya hududida «Asacub» hamda «Svpeng» nomli viruslar oilasi ommalashgan. Bu viruslar jamlanmasi ma'lum bir sayt egasi Google saytiga reklama qo'yishga ruxsat berishi evaziga undan pul olishi mumkin bo'lgan Google AdSense xizmati orqali tarqalgan. Bunda Google reklamasi mavjud saytga kirgan Android foydalanuvchisi zararli faylni yuqtirib oladi va xakerlarning «qurboni»ga aylanadi.

Shu bois, axborot xavfsizligi sohasi mutaxassislari Android operatsion tizimida faoliyat ko'rsatuvchi devayslar egalariga internetdan foydalanishda ishonchli

---

* IIV Malaka oshirish instituti, Kasbiy tayyorgarlik fakulteti, Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi podpolkovnik

manbaalarga kirishni maslahat bermoqdalar. Ayniqsa, bank-moliyaviy ilovalari o'rnatilgan mobil qurilmalarga zararli ilovalarni ortirib olish katta yo'qotishlarga sabab bo'lishi mumkin.

AQShning Arbor Networks dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchi kompaniyasi tomonidan o'tkazilgan tadqiqot natijalari ma'lum qilishicha, ishlab chiqarish, kompaniyalar o'rtasidagi raqobatning kuchayishi ularni virtual dunyoda ham raqibga aylantirgan va kompaniyalar raqiblarining onlayn savdosi yoki tizimlarini ishdan chiqarish maqsadida, xakerlarni yollamoqdalar.

Zamonaviy kiberjinoyatchilik orqali bugun xakerlar ularni yollayotgan muassasalarga xizmatlarini sotishga muvaffaq bo'lmoqdalar. Ular o'zlari kirgan tizimlardan ma'lumotlarni o'g'irlab, mijozlariga sotadilar. Yoki yollanma qotillar kabi, boshqa kompaniyaning axborot tizimlarini yo'q qiladilar.

Ushbu xizmatlari uchun xakkerlarga soatiga 2.50 AQSh dollari miqdorida ish haqi to'lanar ekan. Ayniqsa, bir nechta kompyuterlar tarmog'ida xizmat ko'rsatishni rad qiluvchi zararli tizimlarning o'rnatilishi, ya'ni DDoS-hujumlarga ehtiyoj ortib bormoqda.

Taxminan har yili 15 mln nafar AQSh fuqarolariga, asosan kompaniya rahbarlariga oid 50 mln AQSh dollari miqdoridagi zararga teng bo'lgan shaxsiy ma'lumotlar internet tarmog'iga uyushtirilgan hujumlar oqibatida o'g'irlanadi. Tahlillar bu kabi jinoyatlarning asosan dam olish kunlarida sodir bo'lishini ko'rsatadi.

Arbor Networks tahlilchisi Dennis Shvarsning ma'lum qilishicha, xakerlarning soatiga 2-3 AQSh dollari ishlashlari kutilmagan holat. Boisi, rivojlangan mamlakatlarda xakerlik uchun jinoyatchilar qat'iy jazoga tortiladilar. Ularning arzimagan mablag' evaziga jinoyatga qo'l urishlari esa achinarli.

Eng ko'p kuzatilayotgan 3 ko'rinishdagi axborot xurujlari qayd etildi.

Ekspertlarning fikricha, fishing orqali ma'lumotlarni o'g'irlash, maxfiy maqsadga ega mobil ilovalar orqali elektron qurilmalarga kirib borish va aloqaning himoya qilinmagan kanallarini tomosha qilish orqali bugun ko'pchilik internet foydalanuvchilari kiber jinoyatlarning qurboniga aylanmoqda.

Bugungi kunda kiber jinoyatchilikda muayyan shaxsning yoki ob'ektning geografik joylashgan nuqtasi to'g'risida xabar tarqatish, shaxsiy ma'lumotlar bazasini buzib kirish kabi xizmatlar ommalashgan. Xakkerlar bu kabi ma'lumotlarni internet va ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari tomonidan turli elektron resurslarga ularning foydalanish shartlarini o'qimasdan turib kirishlari evaziga olishmoqda.

Ya'ni, biz ijtimoiy tarmoqda duch keladigan «Necha yil yashaysiz?», «AQSh prezidenti siz haqingizda nima deydi?», «Qaysi Gollivud aktyoriga o'xshaysiz» kabi xizmatlar aslida fishing bo'lib, siz ulardan foydalanish chog'ida ularning shartiga rozi bo'lasiz va o'zingiz to'g'ringizdagi ma'lumotlarni ularga hadya qilgan

bo'lasiz. Bu ma'lumotlar esa maxfiy ravishda tashkil etilgan yirik «qora axborot bozorlari»da katta mablag'ga sotiladi.

O'zbekistondagi holat «Kasperskiy laboratoriyasi»ning guvohlik berishicha, O'zbekistonda kiber xurujga uchrayotganlarning 1,6 foiziga bank-troyanlari zarar yetkazmoqda. Kiber-virus xurujiga uchraganlar orasidan bank-troyanlarining qurboniga aylangan foydalanuvchilar ulushi bo'yicha

Mobil qurilmalar xavf-xatari geografiyasiga muvofiq, O'zbekistondagi mobil qurilmalarga yilida 1000 tadan 50 mingtagacha zararli virusga ega ilovalar zarar yetkazadi.

Kuchli parollar o'rnatish kompyuter tizimlariga kirishga ruxsat beruvchi parollarni har 6 oyda bir marta yangilash zarurligini jahoning aksariyat kompaniyalari odatlariga aylantirishgan. Aksariyat xakerlar umumiy parollar bilan hujum uyushtiradilar.

Xodimlarni o'qitish zarur shuni alohida ta'kidlash joizki, xodim – xavfsizlikning eng nozik nuqtasi. Fishing-hujumlar foydalanuvchining elektron pochta, ijtimoiy tarmog'idagi sahifalari orqali axborotlarni o'g'irlashga urinishadi. Xaker login va maxfiy so'zlarni aniqlashga urinib, xodimlarga soxta, asliga aynan o'xshash saytlarning manzilini yuboradi. Bu kiber jinoyatchilikning oldini olish uchun esa xodim malaka va bilimga muhtoj.

Ma'lumotlarni nazorat qilish maxfiy ma'lumotlarning xakerlar qo'liga tushish holati ko'proq sobiq xodimlar bilan bog'lanadi. Shuningdek, zaif veb-saytlar, ayniqsa onlayn to'lov hamda tizimlar o'rnatilgan saytlarda kuchli himoyalash choralari ko'rish zarur.

Informatsiyani shifrlash muhim informatsiya doimo shifrlangan shaklda saqlanishi lozim. Ya'ni, ma'lumotlarni shifrlash tizimlarini o'rnatish maqsadga muvofiq.

Mutaxassislarining fikricha, agar har bir internet foydalanuvchisi va xizmat ko'rsatuvchilar kiber olamda ham hayotdagi kabi ehtiyotkorlikni unutmasalar, aksariyat kiber jinoyatlarning oldi olingan bo'lar edi.

Jamiyat shiddat bilan taraqqiy etayotgan bugungi kunda har bir inson axborot texnologiyalarining imkoniyatlaridan keng foydalanmoqda. Xatto moliyaviy xizmatlarni ko'rsatishda ham internet do'konlarining taklifi qulayligini e'tirof etadiganlar ko'pchilikni tashkil etmoqda. Ammo sir emas virtual olamda chuv tushayotganlar ham oz emas.

Shu maqsadga yo'naltirilgan targ'ibot tadbiri viloyat Ichki ishlar boshqarmasi Tezkor qidiruv xizmati Kiberxavfsizlik bo'limi hamda aloqador idoralar xodimlari bilan hamkorlikda tashkil etildi. Mas'ullar tomonidan ta'kidlanganidek, Mamlakatimizda 30 mingga yaqin internet foydalanuvchilari borligini inobatga

oladigan bo'lsak, ularning orasida siz-u biz ham bor, bu ko'rsatkich kiber jinoyatchilar uchun kattagina daromad auditoriyasi hisoblanadi.

Muloqotlarda ijtimoiy tarmoqlar internet do'konlardan foydalanishda belgilangan tartib qoidalarga amal qilmaslik oqibatida firibgarlarning tuzog'iga tushib qolish hech gap emasligi, plastik karta pinkodi va parolini shuningdek sms xabarlar orqali yuboriladigan maxfiy kodlarni begona shaxslarga bermaslik kerakligi uqtirilishi lozim.

Yangi O'zbekistonda barcha sohalar, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy sohalar raqamlashtirishga o'tayotgan bir davrda Internet-makonining kiberxavfsizligini ta'minlashning asosiy yo'nalishlarini begilab beruvchi kiberxavfsizlik strategiyasini ishlab chiqilishi lozim. Chunki barcha sohalar raqamlashib elektron shaklga o'tar ekan elektron hukumat va raqamli iqtisodiyot tizimlariga taalluqli boshqa yo'nalishlar turli xil kiberhujumlar va tahdidlarga uchrashi mumkin. Mazkur sohalarning kiberhujumlarga uchrashi esa mamalakatning turli xil sohalarini izdan chiqishiga olib kelishi mumkin.

Darhaqiqat, kiberjinoyatchilik uchun javobgarlik hozirgi kundagi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida yetarlicha qamrab olinmaganligi uchun ilg'or rivojlangan xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligi va amaliyotini o'rganib hozirgi kundagi kiberjinoyatchilikka tegishli barcha qilmishlarni qamrab oladigan normalarni amaldagi jinoyat qonunchiligimizda mustahakamlash maqsadga muvofiq bo'ladi.

T.H.G'ozibekov*

Oila turmush doirasidagi huquqbuzarliklarni oldini olishda fuqaro yig'inlari va profilaktika inspektorlarining o'zaro hamklorligi

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi va unda belgilangan vaziflar asosida yurtimizda bir qator ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan jamiyatda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida, joylardagi dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni hal etishda va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshiish hamda ish bilan ta'minlashda mahalla yettiligining o'rni va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Har bir masala mahalla va shaxs kesimida o'z vaqtida mahallalarning o'zida hal etilmoqda.

Muhtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevning xalq manfaatlarini uchun xizmat qilish tamoyili asosida tizimli profilaktik ishlar amalga oshirilib kelinmoqda.

---

* Maxsus kasbiy fanlar kafedrasi dotsenti, podpolkovnik

Hukumatimiz tomonidan chiqarilayotgan huquqiy-me'yoriy hujjatlardan yana biri 2014 yil 14 maydagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi" to'g'risidagi 371-sonli O'zbekiston Respublikasi Qonunidir. Ushbu qonunga binoan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolarning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi ishtiroki, tegishli hududda jamoat tartibini ta'minlashda, shu jumladan fuqarolarning kelishi va ketishi hisobga olinishini tashkil etishda, voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklar profilaktikasi hamda ularning huquqlarini himoya qilish bo'yicha ishlarda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ko'maklashishi ko'rsatib o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi konsepsiyasi asosida belgilab berilgan Jamoat xavfsizligini ta'minlovchi sub'ektlar va ularning vazifalari aynan profilaktika inspektorlariva keng jamoatchilikning hamkrlikda ishlashlari uchun dasturi amal bo'ldi.

Bugungi kunda Fuqarolik jamiyatini shakllantirishda fuqarolar va ularning o'zini o'zi boshqarish organlari faolligini, aholining o'zaro hamjihatligini oshirish, ularning jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurash va huquqbuzarlik Oilaviy nizolarni oldini olishdagi ishtiroki hamda ushbu sohada huquqni muhofaza qilish organlari bilan hamkorligini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiq, dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mahalalarda oilaviy nizolar masalasi eng dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Oilada yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan nizo-janjallarning sabablarini aniqlash va ularning oldini olish masalalarini ijobiy hal qilish uchun birinchi navbatda ularni kimlar o'rtasida yuz berayotganligini farqlab olish maqsadga muvofiqdir.

Oilaviy nizolarni hal etishda mahalla va profilaktika inspektori hamda diniy idora vakillari, xotin-qizlar masalalari bo'yicha mas'ullarning o'rni beqiyos.

Oilaviy nizolarda kimlar ishtirok etayotganiga ko'ra ularni quyidagicha asosiy turlarga ajratish mumkin: Jumladan,

- er-xotin o'rtasidagi nizolar;
- aka-uka o'rtasida nizolar;
- qaynona-kelin o'rtasidagi nizolar;
- qaynona-kuyov o'rtasidagi nizolar;
- ovsinlar o'rtasidagi nizolar;
- ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi nizolar.

Mazkur ro'yxatni yanada davom ettiraverish mumkin, lekin biz hozircha shu yuqorida keltirilganlar bilangina kifoyalanib, oilaviy hayotda ro'y berish ehtimoli nisbatan yuqori bo'lgan nizolarning eng asosiysi bo'lmish er-xotin o'rtasidagi nizolarning oldin olish bo'yicha fuqaro yig'inlari va profilaktika inspektorlari hamkorligida quydagi ma'lumotlarga ega bo'lishlari kerak:

- ☐ Mahalladagi oilalar va fuqarolarning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy,

shaxs xususiyatlari va o'zaro oilaviy munosabatlari to'g'risidagi to'liq ma'lumotlar bazasini yaratish.

Muayyan oilaga aloqador muammolarni o'rganish, nizoli masalaning mohiyatidan kelib chiqib, oila a'zolariga kerakli ma'lumotlarni yo'l qo'yilgan xatoliklarni tushuntirish va shaxsning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ustalik bilan, mohirona ma'lum bir vaziyatga nisbatan qarshilik ko'rsatishi natijasida vujudga kelganligini aniqlab olishi zarur. Oila va a'zolarining maqsadini tasavvur qilish va ifodalab bera olishi. Oilaning nima istayotganligi to'g'risida fikri hamda haqiqatda oilaning nimani xohlayotganligi, ya'ni, oila a'zolarini qiynayotgan masala to'g'risida tasavvurga ega bo'lish, oilaviy muammoni to'g'ri anglab, shunga mos holda ish tutmog'i maqsadga muvofiq. Oila a'zolarida munosabatlarning biror turini shakllantirishga intilmasligi. fuqaro yig'inlari va proflaktika nozirlar oila a'zolariga oiladagi rollarni qanday taqsimlash, qanday yashash to'g'risida aql o'rgatmagani, maslahat bermagani ma'qul. Uning asosiy vazifasi munosabatlarning eng maqbul tipini tanlashga ko'maklashishdir. O'z imkoniyatlari chegarasini ochiq-oydin tan olishi. fuqaro yig'inlari va proflaktika nozirlar oila a'zolaridan muammo va mazkur muammoni hal qilish uchun qabul qilinadigan qarorlarning, shuningdek, ushbu qarorlar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan vaziyatlarning asl mohiyatini yashirmasligi zarur. Oilaning a'zolarida hech qanday xom xayol, soxta tushuncha, tasavvur yoki o'rinsiz shubha, ishonchsizlik paydo bo'lmasligi lozim. Oila a'zolari bilan bir jamoa sifatida ish olib borishi. hamkorlik g'oyasini rivojlantirib borishi, o'z faoliyatida, maslahat berayotgan, yordam ko'rsatayotgan mijozida bo'layotgan o'zgarishlar, holatlarni oilaning boshqa a'zolari tushunishiga ko'mak berishi kerak.

□ Oilaning qiyin vaziyatga tushgan a'zolariga yordam berishga o'rgangan, qiyinchiliklardan bahamjihat chiqib ketishni uddalaydigan oilalar talaygina. fuqaro yig'inlari va proflaktika nozirlar bunday imkoniyatlarni o'z ishlayotgan har bir oilada ko'ra olishi va shu asosda oila a'zolarida o'z kuchlariga bo'lgan ishonch hamda o'z-o'ziga hurmatni tarkib toptirishi joiz.

□ Oila a'zolari chuqur his qilayotgan, biroq ifodalamaslikka intilayotgan salbiy tuyg'ular (umidsizlik, ko'ngil sovishi, qo'rquv, qahr-g'azab) har soniyada vulqondek portlab, dardini to'kib solish, ayblov, araz, xafa bo'lish ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlarga tayyor turishi zarur. Shu bilan birga himoyalanishning o'rniga hamdardlik bilan javob berishi talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev ta'kidlaganidek, "Biz bir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz lozim: ota-ona, jamiyat e'tiboridan chetda qolgan bola oilaga quvonch va foyda o'rniga faqat tashvish keltiradi. Shu bois bola tarbiyasi, yoshlar bilan ishlash biz uchun eng muhim va dolzarb vazifa bo'lib qolishi shart". Tarbiya masalasi shunday og'irki, agar oilada farzand tarbiyasida muayyan xato va kamchiliklar yuzaga kelganda u bartaraf etilmas ekan, bu albatta o'zining

salbiy ta'siri bilan namoyon bo'ladi. Tarbiya rivojlantirish, parvarish qilish, o'stirish, o'rgatish, ilm berish kabi ma'nolarni anglatadi deb aytilgan so'zlari biz uchun dasturi amaldir.

Profilaktika inspektorlari oilada er-xotin o'rtasida nizoli vaziyat yuzaga kelganda yoki huquqbuzarlik faktlari yuzasidan fuqarolar tomonidan xabar kelib tushganda quyidagi ishlarni amalga oshiradi:

□□Hududdagi nizoli va notinch oilalar bilan manzilli profilaktik ishlarni tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar huquqbuzarlik sodir etilgan xonadonga borib, sodir etilgan janjal natijasida jabrlangan shaxslar mavjud bo'lsa, ularga birinchi tibbiy yordam ko'rsatadi, nizoning kelib chiqish sabablari va unga imkon bergan shart-sharoitlarni o'rganadi hamda aniqlaydi;

□□oilada er-xotin o'rtasida mavjud bo'lgan muammolar hamda oiladagi muhitni o'rganib, nizoni yuzaga keltirgan omillarni aniklaydi;

□□ushbu huquqbuzarlik oldin ham er-xotin o'rtasida sodir etilgan yoki etilmaganligini, ularning o'rtasida oldindan adovat yoki ziddiyat mavjud yoki mavjud emasligini o'rganib chiqadi;

□□oilada yashovchi shaxslarning turmush tarzi, oila muhitiga ta'sir etuvchi salbiy ta'sirlar manbalarini aniqlab, ularni bartaraf etish bo'yicha choralar ko'radi;

□□oiladagi nizo, kelishmovchilik va janjalning kelib chiqish sabab va sharoitlarini aniqlab, ularni bartaraf etishga doir chora-tadbirlarni belgilaydi;

□□ushbu janjallar oilaning barbod bo'lishiga olib kelishi, oilani asrash, uning mustahkamligini ta'minlashda er-xotin o'zaro hamjihat, bamaslahat ish ko'rishlari, oilada mavjud bo'lgan muammolarning birgalikda yechimini topishga harakat qilishlarini tushuntiradi;

□□oilada er-xotin o'rtasida rashk yoki xiyonatning mavjud yoki mavjud emasligini aniqlaydi;

□□er-xotin o'rtasidagi janjallar oilada tarbiyalanayotgan farzandlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, ya'ni ularning ta'lim olishida bir qator muammolarni keltirib chiqarishi mumkinligi haqida tushuntiradi;

□□oila hayotiga er yoki xotinning otasi yoki onasining aralashuvini yoxud ularning ta'sir ko'rsatish holatlari mavjudligini o'rganadi;

□□ayolga nisbatan befarqlik, uni tushunmaslik, unga salbiy munosabatda bo'lish, xo'rlash, kamsitish, haqorat va tuhmat qilish kabi holatlarni aniqlaydi;

□□erkakning xotiniga nisbatan zo'rlik ishlatishi, jabr-zulm qilish holatlari mavjud bo'lsa, ularni aniqlaydi va bartaraf etish choralari ko'radi;

□□ular o'rtasida buzilgan ijtimoiy munosabatlarni tiklash, ularni murosaga keltirish choralari ko'radi.

Profilaktika inspektori va tegishli idora vakillari, er-xotin bilan yakka tartibda ular o'rtasida mavjud muammolar, huquqbuzarlikning kelib chiqishiga olib kelgan

holatlar haqida ularni tartibga chaqirish bo'yicha tarbiyaviy ahamiyatga molik suhbatlar o'tkazadi, shuningdek yana shunday huquqbuzarlikka yo'l qo'yadigan bo'lishsa, amaldagi qonunlar asosida ularga nisbatan tegishli choralar ko'rilishi mumkinligi haqida ogohlantiradi.

Xulosa qilib aytganda fuqaro yig'inlari va proflaktika nozirlari har-bir oila bilan oilaviy nizolarning kelib chiqishi yuzasidan samarali muloqot olib borishi, har bir oilaning qiyin vaziyatlarda yordamga kelishi mumkin bo'lgan "o'z kishisi"ga aylanishi zarur.

A.Q.Xudoyberdiyev*

Yangi Konstitutsiyada miranda qoidasi va habeas corpus akt ni ifodalanishi

So'ngi yillarda mamlakatimizda Konstitutsiyaviy islohotlar davlat va jamiyat boshqaruvi tizimidagi yondashuvni va faoliyat tamoyillarini tubdan o'zgartirishga, Yangi O'zbekistonda o'zaro munosabatlarning asosi sifatida "davlat-jamiyat-inson" tamoyili o'rniga "inson-jamiyat-davlat" g'oyasini asos qilib olindi.

Ta'kidlash joizki, Konstitutsiya 1992 yilda qabul qilinganidan buyon unga kiritilgan o'zgartish va qo'shimchalarning deyarli barchasi asosan davlat va jamiyat qurilishi, jumladan Prezident, Parlament, Hukumat faoliyati, saylov tizimi va boshqalarga taalluqli bo'lgan.

O'z navbatida, yangi tahrirdagi Konstitutsiyaga kiritilgan normalarning yarmidan ko'pi insonning huquq va erkinliklarini himoya qilishning kafolatlarini kuchaytirish va mexanizmlarini mustahkamlashga qaratilgan.

Konstitutsiyada aholining barcha qatlamlari manfaatlari aks ettirilganligini inobatga olib, har bir O'zbekiston fuqarosi ishonch bilan "Bu mening Konstitutsiyam" deb ayta oladi deyish uchun barcha asoslar mavjud.

Yangi Konstitutsiyada davlat hokimiyati o'z faoliyatida qonun bilan cheklanishini, suveren xalq irodasiga bo'ysunishini, shaxsning huquq va erkinliklarini ta'minlashini nazarda tutuvchi huquqiy davlatning barcha belgilari o'z ifodasini topdi:

Mamlakatni demokratik yangilash, inson huquqlari va erkinliklari ishonchli himoyasining eng muhim kafolatlari sifatida Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlashning konstitutsiyaviy mexanizmlari sezilarli darajada mustahkamlandi.

Yangi Konstitutsiyadagi asosiy o'zgarishlar :

– Asosiy qonun mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to'g'ridan-to'g'ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi (15-modda);

– O'zbekiston Respublikasining qonunlari va boshqa normativ-huquqiy

---

* Toshkent xalqaro universiteti Huquqiy fanlar kafedrası professori, yuridik fanlari doktori, professor

hujjatlari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi asosida va uni ijro etish uchun qabul qilinadi (16-modda);

– fuqarolar va yuridik shaxslar, agar sud orqali himoya qilishning boshqa barcha vositalaridan foydalanib bo'lingan bo'lsa, sudda ko'rib chiqilishi tugallangan muayyan ishda sud tomonidan o'ziga nisbatan qo'llanilgan qonunning Konstitutsiyaga muvofiqligi to'g'risidagi shikoyat bilan bevosita O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga murojaat qilish huquqi belgilandi (133-modda).

Konstitutsiyada qarorlari yakuniy va shikoyat qilinmaydigan Konstitutsiyaviy sudga fuqarolarning bevosita murojaat qilish huquqini mustahkamlash inson huquqlari va erkinliklarining eng muhim kafolati bo'lib xizmat qiladi, Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlaydi.

Ta'kidlash joizki, shaxsni ushlab turish chog'ida unga huquqlari va ushlab turish asoslarining tushuntirilishi ("Miranda qoidasi") xalqaro huquqda umum e'tirof etilgan norma bo'lib, surishtiruv, tergov va sud jarayonlarida qonun buzilishiga yo'l qo'ymaslikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu ma'noda yangi Konstitutsiyasining 27-moddasida "Shaxsni ushlash chog'ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turilishi asoslari tushuntirilishi shart", degan norma belgilangan.

"Miranda qoidasi" o'z tarixiga ega. 1966 yilda jinoyat sodir etgan E.Mirandani hibsga olgan AQSh Arizona shtati politsiyasi uni so'roq qilishdan avval gumon qilinuvchi sifatida huquqlari tushuntirilmaganligi tufayli, keyinchalik uning aybga iqrorligi to'g'risidagi ko'rsatmasi asosida chiqarilgan hukm AQSh Oliy sudida bekor bo'lgan. "Miranda qoidasi"ga (inglizcha: Miranda warning) binoan shaxsni ushlab turish chog'ida uning huquqlari va ushlab turilishi asoslari tushuntirilishi, ayblanuvchi ayblovning mohiyati va asoslaridan xabardor qilinishi, shuningdek, sukut saqlash huquqidan foydalanishi, jinoyat ishlarida o'ziga qarshi guvohlik berishga majbur qilinmasligi, malakali yuridik yordam ta'minlanishi talab etiladi. Ko'pchilik fuqarolarimiz tergov organlari tomonidan kimdir qo'lga olinganida, u nima uchun ushlanganligi aytilmasligidan, aytilganida ham ushlash sabablari va aybnomaning asl ma'nosini tushunmasligidan shikoyat qiladilar. Ayrim hollarda, ushlangan shaxs o'z huquqlarini bilmagan sharoitda tergov organlari tomonidan aybga iqrorlik ko'rsatmalari berishga majburlanishi xavfi mavjud. Aynan protsessual ushlash vaqtida inson og'ir ruhiy holatga tushadi va huquqiy yordamga ayniqsa muhtojdir, chunki u bunday murakkab vaziyatda jinoyatda aybdor yoki aybsizligini isbotlash majburiyati unga emas, aksincha, tergov organlariga to'liq yuklatilganligini anglay olmaydi. Muhimi, mazkur qoidaga ko'ra, shaxsning huquqlari u yaxshi tushunadigan tilda tushuntirilishi va bu til aynan uning ona tili bo'lishi shart bo'lmay, shaxs odatda muloqot qiladigan va yaxshi

tushunadigan til bo'lishi talab etiladi. Shu nuqtai nazardan, ushbu qoida ushlangan shaxsga uning huquqlari real ta'minlanishini kafolatlaydi va unga nisbatan tergov organlari tomonidan aldov, noto'g'ri ma'lumot berish va boshqa har qanday qonunga xilof usullar qo'llanilishining oldini oladi. "Miranda qoidasi"ning mazkur talabi Ispaniya, Gresiya, Niderlandiya, Xorvatiya, Sloveniya va boshqa bir qator davlatlar konstitutsiyalarida mustahkamlangan.

Ushbu qoidaning Konstitutsiyaga kiritilishi shaxsning asossiz ushlanishi, advokat ishtirokisiz yoki o'ziga qarshi ko'rsatma berishga majbur qilinishining oldini oladi. Ayniqsa, o'z huquqlarini yaxshi bilgan va talab qiladigan insonlarga nisbatan tergov vaqtida zo'ravonlik yoki qonunga xilof harakatlar qilish ehtimoli yanada pasayadi.

Miranda qoidasining ahamiyati shundaki, «Siz sukut saqlash huquqiga egasiz. Aytganlaringizning barchasi sizga qarshi sudda ishlatilishi mumkin va ishlatiladi».

Gapirmaslik (yoki ko'rsatuv berishdan bosh tortish) jinoyatda gumonlanib qo'lga olingan shaxsning asosiy huquqlardan biridir (O'R JPK 48-m). So'roqdan oldin bu huquq tushuntirilishi ulkan ahamiyat kasb etadi, zero aynan hibsdan keyin, advokat ishtirokisiz bo'lib o'tadigan so'roqlar ko'plab haq-huquqlar buzilishiga olib keladi.

Bundan tashqari «Siz advokat bilan maslahatlashish huquqiga egasiz. Advokatingiz so'roq paytida ishtirok etishi mumkin» degan iborani ham qo'llanilishi Miranda qoidasini ma'nosini beradi.

Konstitutsiyaviy islohot davlat va jamiyat boshqaruvi tizimidagiyondashuvni va faoliyat tamoyillarini tubdan o'zgartirishga, Yangi O'zbekistonda o'zaro munosabatlarning asosi sifatida "davlat-jamiyat-inson" tamoyili o'rniga "inson-jamiyat-davlat" g'oyasini asos qilib qo'yishga qaratilgan.

Ta'kidlash joizki, Konstitutsiya 1992 yilda qabul qilinganidan buyonunga kiritilgan o'zgartish va qo'shimchalarning deyarli barchasi asosan davlat va jamiyat qurilishi, jumladan Prezident, Parlament, Hukumat faoliyati, saylov tizimi va boshqalarga taalluqli bo'lgan.

O'z navbatida, yangi tahrirdagi Konstitutsiyaga kiritilishi taklif etilayotgan normalarning yarmidan ko'piinsonning huquq va erkinliklarini himoya qilishning kafolatlarini kuchaytirish va mexanizmlarini mustahkamlashga qaratilgan.

Konstitutsiyada aholining barcha qatlamlari manfaatlari aks ettirilganligini inobatga olib, har bir O'zbekiston fuqarosiishonch bilan "Bu mening Konstitutsiyam" deb ayta oladi deyish uchun barcha asoslar mavjud.

Konstitutsiyadadavlat hokimiyati o'z faoliyatida qonun bilan cheklanishini, suveren xalq irodasiga bo'ysunishini, shaxsning huquq va erkinliklarini ta'minlashini nazarda tutuvchi huquqiy davlatning barcha belgilari o'z ifodasini topdi:

Bundan tashqari, Habeas Corpus Qonuni (Habeas Corpus Act), 1679 yilda ingliz parlamenti tomonidan qabul qilingan qonun; Buyuk Britaniyaning asosiy konstitutsiyaviy hujjatlaridan biri. Ayblanuvchini hibsga olish va sudga berish qoidalarini belgilaydi, sudga fuqarolarni hibsga olish va hibsga olishning qonuniyligini nazorat qilish huquqini beradi. H. K. A. ga ko'ra, hibsga olingan shaxsning qasamyod bilan tasdiqlangan noqonuniyligi uchun asoslarni sanab o'tgan bayonotiga ko'ra, sudya arizani tekshirish uchun uni belgilangan muddatda sudga berish to'g'risida buyruq berishi shart. Ariza sudya tomonidan hibsga olingan shaxs ishtirokida ko'rib chiqiladi; sudya uni qonuniy hibsga olinganligini aniqlab, uni ozod qilish (sharsiz yoki garov yevaziga) yoki qamoqqa qaytarib yuborish huquqiga yega. H. K. A. ning harakati xoinlikda gumon qilingan shaxslarga taalluqli yemas, favqulodda holatlarda (urushlar, ish tashlashlar, ichki tartibsizliklar) parlament tomonidan to'xtatilishi mumkin.

Umuman olganda, yangi Konstitutsiya inson huquq va erkinliklarini ta'minlashning ishonchli Bosh Qomusidir. Shu bilan birga, Konstitutsiyamiz mamlakatni demokratik yangilash, inson huquqlari va erkinliklari ishonchli himoyasining eng muhim kafolati deb e'tirof etsak bo'ladi.

A.S.Vaxidov*

Yakka tartibdagi profilaktika voyaga etmaganlar huquqbuzarligini oldini olish usuli sifatida

Profilaktik ta'sir choralari yakka tartibdagi profilaktika ishini olib borish bilan bog'liq bo'lib, o'rganilayotgan huquqiy manbalarga ko'ra, ayrim toifadagi shaxslarning ongi va xatti-harakatlariga ta'sir qilish uchun mo'ljallangan chora-tadbirlar majmui deb tushunilishi kerak. Ushbu choralarning maqsadi huquqbuzarliklarning oldini olishdir.

Shunday qilib, O'zbekiston Respublikasining 2010-yil 29-sentyabrdagi "Voyaga etmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi O'RQ-263-son qonunning 3-moddasiga asoslanib, yakka tartibdagi profilaktika ishining huquqiy ta'rifi mavjud bo'lib, unga ko'ra "ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo'lgan voyaga etmaganlar va oilalarni o'z vaqtida aniqlash, shuningdek ularni ijtimoiy-pedagogik reabilitasiya qilish hamda voyaga etmaganlarning huquqbuzarliklar yoki boshqa g'ayriijtimoiy xatti-harakatlar sodir etishining oldini olishga doir faoliyat" deb izohlangan.

Shunday qilib, belgilangan ta'rifga asoslanib, davlat organlari tomonidan amalga oshiriladigan profilaktika, xususan voyaga etmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarni oldini olishning bir qator bosqichlarini aniqlash mumkin:

---

* IIV Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli boshlig'i, podpolkovnik

- ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo'lgan voyaga etmaganlar va oilalarni aniqlash;

- qonunga va qonun ustuvorligiga hurmat bilan munosabatini rivojlantirish uchun voyaga etmaganlarning ongiga ta'sir qilish;

- voyaga etmaganlarga ta'sir etish usullarini belgilash;

- ta'sir etish usullaridan kelib chiqqan natijalarni qayd etish;

- ta'sir etishni to'xtatish.

Shuni ta'kidlash kerakki, voyaga etmaganlarni huquqbuzarlik sodir etishdan yoki g'ayri-ijtimoiy xatti-harakatlarini oldini olish uchun bu ta'sir bosqichlari qisqa muddatli yoki uzoq muddatli bo'lishi mumkin.

Yakka tartibdagi profilaktika ishlarining chora-tadbirlaridan va usullaridan foydalanish uchun avvalambor voyaga etmagan tomonidan huquqbuzarlik sodir etilganligi yoki g'ayri-ijtimoiy xavfli vaziyatga tushib qolganidan keyingina boshlanadi.

Shuni takidlash mumkinki, g'ayri-ijtimoiy xavfli vaziyatga tushib qolgan yoki huquqbuzarlik sodir etgan voyaga etmaganlar ko'p holatda oiladagi nosog'lom muhit, salbiy tarbiyaning ta'siri natijasida ijtimoiy hafli qilmishlarni kelib chiqmoqda.

Xususan, alkogolli mahsulotlar, giyohvandlik vositalari yoki boshqa psixotrop moddalarni iste'mol qiladigan ota-onalar bolalarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qoida tariqasida, bunday oilalar kam daromad darajasi bilan ajralib turadi, ulardagi bolalar o'zini past baholaydi, ijtimoiy normalarni o'zlashtirish qobiliyati zaif, bu esa jamiyatning muhitiga salbiy ta'sir qiladi va voyaga etmagan tomonidan noqonuniy xatti-harakatlarni sodir etish xavfini ortishiga sabab bo'lishi mumkin.

Ma'muriy-huquqiy majburlov choralari huquqbuzarliklar profilaktikasining turlari, xususan yakka tartibdagi profilaktika chora-tadbirlari bilan chambarchas bog'liq. Aynan voyaga etmagan shaxslar va ularning ota-onalari bilan yakka tartibdagi profilaktik ishlarni olib borishda ma'muriy-huquqiy majburlov choralari tegishli tartibda qo'llaniladi. Bundan tashqari, profilaktika sub'ektlari huquqbuzarliklarni oldini olish va ularni barvaqt profilaktikasini amalga oshirish maqsadida ozodlikdan mahrum qilish joylaridan qaytgan voyaga etmaganlarni profilaktik hisobga olib yakka tartibdagi chora-tadbirlarni qo'llaydi.

Shunday qilib, profilaktika sub'ektlari voyaga etmagan bilan yakka tartibdagi profilaktika ishlarini olib borishni quyidagicha tavsiflash mumkin:

- huquqbuzarlik yoki boshqa g'ayri-ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan voyaga etmagan shaxslarga nisbadan qonunda ko'rsatilgan asoslar mavjud bo'lgan taqdirdagina qo'llaniladi;

- bu holat O'zbekiston Respublikasining 2010-yil 29-sentyabrdagi "Voyaga etmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi

to'g'risida"gi O'RQ-263-son qonunida ko'rsatilgan profilaktikaning ayrim sub'ektlari tomonidan qo'llaniladi; bu, birinchi navbatda, voyaga etmagan tomonidan sodir etilgan g'ayri-ijtimoiy xatti-harakat va profilaktika sub'ektlari tomonidan unga nisbatan qo'llaniladigan profilaktika choralari bilan bog'liq;

- profilaktika sub'ektlari tomonidan yakka tartibdagi profilaktika ishlari olib boriladigan voyaga etmaganlar huquqbuzar hisoblanadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, huquqbuzarliklar profilaktikasining sub'ektlari, ya'ni ichki ishlar organlari va boshqalar tomonidan olib boriladigan yakka tartibdagi profilaktika ishlarining maqsadi voyaga etmagan huquqbuzar shaxs tomonidan takroriy huquqbuzarliklarni sodir etishdan qaytarish, ularni oldini olish uchun uning ongiga ta'sir qilish, qonunga bo'ysunadigan xatti-harakatlarni rivojlantirishdir.

Shu bilan birga, voyaga etmagan huquqbuzarlar, shuningdek bolalarini tarbiyalash bo'yicha o'z majburiyatlarini bajarmagan ota-onalar bilan yakka tartibdagi profilaktika ishlarini amalda qo'llashda ma'muriy-huquqiy majburlor choralar, usullar, shakllar va tarbiyaviy ta'sir choralaridan foydalangan holda amalga oshirilishi mumkin. Bunday choralar va usullar turli xil ijtimoiy foydali faoliyat turlari, ommaviy axborot vositalari, ishontirish usullari, rag'batlantirish, majburlash va boshqalar bo'lishi mumkin.

Voyaga etmaganlarga nisbatan ishontirish usulidan foydalanishga asoslangan tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda pedagogik va ta'lim muassasalari, turli ijodiy uyushmalar, yosh avlodni tarbiyalash bilan shug'ullanadigan barcha subektlar bilan hamkorlikda amalga oshirish juda muhimdir.

Umuman olganda, voyaga etmaganlarga nisbatan qo'llaniladigan ishontirish usulining samaradorligi ularning kattalarga nisbatan ko'proq taklif etilishi va ularning ijtimoiy mavqeining nisbiy noaniqligi bilan bog'liq. Bularning barchasi jamiyatda o'rnatilgan xulq-atvor normalarini ijobiy idrok etish uchun qulay sharoit yaratadi. Bu esa maktab, kollej va liseylarda o'qiydigan o'quvchilarni huquqiy ongini shakllantirish va rivojlantirishda huquqiy-tarbiyaviy hamda targ'ibot-tashviqot ishlarni doimiy ravishda olib borish orqali voyaga etmaganlar orasida huquqbuzarliklarni oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Shunday qilib, o'z vaqtida va har tomonlama qo'llanilgan taqdirda, jumladan ishontirish huquqiy ta'sir usuli sifatida voyaga etmaganlar o'rtasida axloqiy muhitni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, bunda voyaga etmagan shaxs o'z harakatlarini sezilarli irodaviy harakatlarsiz nazorat qiladi va huquqiy normalarning talablariga rioya qiladi, shuningdek axloqiy va psixologik jihatdan huquqiy himoyaga tayyorlanadi.

O'rganilayotgan sohada ma'muriy majburlash choralaridan foydalanishning o'ziga xos xususiyati shundaki, voyaga etmaganlarga nisbatan ham voyaga etmaganlarning o'zlari tomonidan ham sodir etilgan huquqbuzarliklarning oldini

olish uchun ta'sir ob'ekti ko'p hollarda voyaga etmaganlarning o'zi emas, balki ularni o'rab turgan shaxslar bo'lishi kerak.

Voyaga etmaganlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, bu borada qonunchilikdagi normalarni takomillashtirishni barcha davlat organlarning eng muhim vazifalaridan biri bo'lib, bu sohadagi aynan voyaga etmaganlarning buzilgan huquqlarini himoya qilish, tiklashning yanada samarali mexanizmlarni yaratish zauriligini belgilaydi.

Profilaktika sub'ektlari tomonidan ma'muriy-huquqiy majburlov choralaridan foydalanish samaradorligi faqat voyaga etmaganlarning huquqbuzarliklar va boshqa g'ayri-ijtimoiy harakatlarni oldini olishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar bilan birga qo'llash mumkin. Yakka tartibdagi profilaktika ishlari davomida profilaktika sub'ektlari voyaga etmagan shaxsning xususiyatlarini, shuningdek u tomonidan sodir etilgan harakatni hisobga olishlari, uni sodir etish sabablari va imkon bergan shart-shartlarini o'rganishlari kerak.

Shunday qilib, voyaga etmaganlar bilan yakka tartibdagi profilaktika ishlarini olib borish profilaktika sub'ektlari tomonidan vakolatli bir tomonlama harakatlarni amalga oshirishdan iborat. Ushbu faoliyat qat'iy prosessual tartibda amalga oshiriladi va voyaga etmagan huquqbuzarlarni tuzatish va jamiyatga hurmatni singdirish doirasida keyingi ijtimoiylashuvi to'g'risida xulosalar bilan uzoq muddatli strategiya qilishga qaratilgan. Ushbu majburlash choralari profilaktika sub'ektlariga ularning nazorati ostidagi shaxslarning roziligisiz aralashishga, huquqbuzarliklar sodir etilishini oldini olish uchun turli xil majburlash choralarini qo'llashga imkon beradi. Profilaktika sub'ektlari ma'muriy majburlash choralarini ishontirish choralari bilan birgalikda qo'llashlari kerak.

A.M. Abdiyeva*

Turli xil yot g'oyalarning yoshlar va xotin-qizlarga ta'siri

Bugungi kunda yurtimizda inson manfaatlari, uning farovon turmush kechirishi yo'lida ulkan islohotlar amalga oshirilib kelinmoqda. Ayniqsa, davlatimizda yashayotgan va aholisining katta qismini tashkil etuvchi yoshlarimizning manfaatlari, farovon turmush tarzini yaratish yo'lida ulkan islohotlar olib borilmoqda. Ushbu faoliyatni samarali va keng qamrovda tashkil etish maqsadida Respublikamiz hukumati tomonidan bir qancha qonunlar va farmoyishlar qabul qilinmoqda. Ayniqsa, O'zbekistonda 2016 yil 15 sentabr kuni kuchga kirgan «Yoshlarga oid davlat siyosati tug'risida»gi qonuni hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi «Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari» to'g'risida PF-5325-sonli Farmoni asosida

---

* Yakkasaroy tumani IIOFMB XPB profilaktika inspektori kapitan

yoshlar va xotin-qizlarga katta e'tibor qaratilib, ularni o'z oldilariga qo'ygan maqsadlariga erishishlari va barkamol inson bo'lib yetishishlari uchun keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda [1]. Mazkur qonunlar asosida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda, jumladan, ta'lim muassasalarida rahbar ayollarning o'quv jarayonida samaradorligini oshirish sohasida olib borilayotgan ishlar tahsinga sazovordir. Umuman olganda, O'zbekistonda xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rnini va mavqeyini mustahkamlash borasida davlat ahamiyatiga molik salmoqli ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Zero, jamiyat rivojini xotin-qizlarsiz, ularning ishtirokisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Shu bois ayollarning oilada ham, davlat va jamoat ishlarida ham emin-erkin faoliyat yuritishlari, ularning huquq va manfaatlarini ro'yobga chiqarish yo'lida mamlakatimiz miqyosida qator chora-tadbirlar ishlab chiqilib, hayotga tatbiq etilmoqda. Shu jumladan, ta'lim olish uchun keng imkoniyatlar yaratildi, ayrim abituriyentlar yaxshi ta'lim ko'rgan holda chet davlatlarning nufuzli oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirib ta'lim olmoqda. Bugungi kunda "yoshlar masalasi" faqatgina bir tashkilotnigina emas, balki davlatimizning eng muhim siyosiy masalasiga aylandi. Yoshlarga oid davlat siyosatini ro'yobga chiqarishni amalga oshirish vazifasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasiga, Respublika Yoshlar ishlari agentligiga, mexnat organlariga, prokuratura organlariga, ichki ishlar organlariga, adliya organlariga, mudofaa ishlari bo'yicha organlarga yuklatilgan.

2019-yil 2-sentyabrda "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi va "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi qonunlar qabul qilindi. Ushbu qonunlar xotin-qizlarni turmushda, ish joylarida, ta'lim muassasalarida, boshqa joylarda tazyiqlar va zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish hamda erkaklar va ayollar uchun teng huquqlar hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlash, jinsi bo'yicha kamsitilishining va tengsizligining oldini olish sohasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan.

Ushbu qonunlar asosida davlatimizda yoshlarimizning jamiyatda o'z o'rnini topishlari hamda xotin-qizlarga zo'ravonlik uchun javobgarlikning o'girlashtiruvchi holatlari kiritildi. Ta'lim, biznesni rivojlantirish, sog'liqni saqlash, sport, kasbga yo'naltirish sohalari shular jumlasidandir. Ayniqsa, ta'lim olish uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda, ayrim abituriyentlar yaxshi ta'lim ko'rgan holda chet davlatlarning nufuzli oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirib ta'lim olmoqda. Buning aksi o'laroq, ayrim yoshlarimiz turli ko'rinish va shakllardagi ma'naviy tahdidlar ta'sir doirasiga tushib qolib, boshqa yoshlarni ham o'z domiga jalb qilmoqda. Bu esa yoshlarning jamiyatdagi o'rnini yo'qotishga sabab bo'lmoqda. Bugungi kunda turli ko'rinish va shakllardagi ma'naviy tahdidlar ham aynan yoshlarga qaratilmoqda, chunki yoshlarning jamiyatdagi eng faol qatlam ekanligi, turli g'oyalar, ta'sirlarga beriluvchanligi bugun turli xildagi g'oyalar tasiriga tushishi va uning kelgusida katta kuchga aylanishi imkonini beradi. Yoshlarning norasmiy uyushmalari va harakatlari boshqarib turilmaydigan jarayon sifatida vujudga keladi. Bu yuridik qonun bilan ta'qiqlab yoki yo'q qilib bo'lmaydigan jarayondir. Agar ularga nisbatan qattik choralar qo'llanilsa, jamiyat uchun xavfli bulgan ekstremistik, terroristik, qo'poruvchilik uyushmalari paydo bulishi mumkin. Shuning uchun

yoshlarning ehtiyojlarini, qiziqishlarini hisobga olingan holda, ularning xatti-harakatlarini, kuch va imkoniyatlarini jamiyat uchun foydali bo'lgan yo'nalishga burish bugungi kunda asosiy vazifalarimizdan biridir.

Prezidentimizning 2021-yil 1-iyuldagi PF-6255-son Farmoniga asosan ishlab chiqilgan "O'zbekiston Respublikasining ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish bo'yicha 2021-2026 yillarga mo'ljallangan Milliy Strategiyasi" da voyaga yetmaganlar va yoshlar orasida ekstremistik g'oyalar tarqalishining oldini olish masalalariga alohida to'xtalib o'tilgan. Ushbu Strategiyaga ko'ra yoshlar muhitida ekstremistik va terroristik holatlarning paydo bo'lishi va tarqalishining asosiy sabablari etib quyidagilar keltirib o'tilgan:

- yoshlar muhitida ijtimoiy taranglikning kuchayishi (ta'lim darajasi va sifatidagi muammolar, ish o'rnining yetishmasligi, ish haqining pastligi, korrupsiya va boshqalarni o'z ichiga jamlagan kompleks ijtimoiy muammolar bilan tavsiflanadi);

- qadryat yo'nalishlarining o'zgarishi (ekstremizm va terrorizm, dunyoviy meyorlar va ijtimoiy qadryatlarni rad etuvchi g'oyalarni singdiruvchidiniy tashkilot va mazhablar jiddiy xavf tug'diradi);

- buzg'unchi maqsadlarda psixologik omilni qo'llash (yoshlar psixologiyasiga xos bo'lgan nigilizm va maksimalizmdan ekstremizm va terrorizmning mavkuraviy raxnamolari tomonidan faol foydalanilladi)

- Internet jahon axborot tarmog'idan noqonuniy maqsadlarda foydalanish (radikal tashkilotlarga keng auditoriyadan foydalanish va o'z faoliyatini targ'ib qilish, o'z niyatlari va rejalashtirilayotgan harakatlariga oid ma'lumotlarni joylashtirish imkoniyatini beradi);

- yoshlarning xorijiy mamlakatlarda faoliyat yuritayotgan ekstremistik va terrorchilik tashkilotlari vakillari va emissarlarining ta'siriga tushib qolishi.

Yoshlar, shu jumladan voyaga yetmaganlar o'rtasida ekstremistik va terrorchilik g'oyalari tarqalishining oldini olish uchun ta'lim va yoshlar siyosati sohasida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- a) o'sib kelayotgan avlodda qonunga hurmat, huquqiy savodxonlik, konfessiyalararo va millatlararo bag'rikenglik, mamlakatimiz xalqlarining tarixi, madaniyati, ma'naviy merosi va urf-odatlariga qiziqishni shakllantirish;

- b) to'garaklar faoliyatini jadallashtirish orqali yoshlar, shu jumladan bolalar va o'smirlarning bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish, aholining madaniy, sport va dam olish maskanlaridan foydalanishi uchun shart-sharoit va qulayliklarni yaratish;

- v) yoshlarni an'anaviy, ma'naviy, axloqiy va vatanparvarlik qadriyatlari asosida tarbiyalash tizimini davlat tomonidan uzluksiz qo'llab-quvvatlash choralarini ko'rish;

- g) ta'lim tashkilotlarida vatanparvarlik, bag'rikenglikni tarbiyalash, ekstremistik va terrorchilik faoliyatiga jalb etilishining oldini olish bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish;

- d) pedagogik xodimlarning kasbiy mahoratini oshirish, ekstremizm va terrorizm g'oyalari qarshi kurashishga qaratilgan yangi ta'lim standartlari hamda pedagogik uslubiyotlar ishlab chiqish va joriy etish;

- e) ekstremistik va terrorchilik mafkuraning tarqalishiga olib keladigan

omillarni aniqlash maqsadida yoshlar o'rtasida bandlik, ijtimoiy va iqtisodiy farovonlik, yoshlar submadaniyatlari faoliyatiga oid tahlillar o'tkazishga qaratilgan ijtimoiy-sotsiologik tadqiqotlarni o'tkazish;

j) yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda mustahkam fuqarolik pozitsiyasi va o'zlikni shakllantirishga qaratilgan faoliyatda davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlarining rolini kuchaytirish;

z) ekstremizm va terrorizm g'oyalari tarqalishining oldini olish va profilaktika qilish maqsadida yoshlar jamoat birlashmalari bilan o'zaro hamkorlik qilish;

i) yoshlar o'rtasida fuqarolik pozitsiyasi va huquqiy savodxonlikni rag'batlantiruvchi maxsus forum va uchrashuvlarni tashkil etish;

k) o'zlarining ish uslublarini tubdan o'zgartirilishi lozim bo'lgan Yoshlar ishlari agentligi, O'zbekiston Yoshlar ittifoqi, "Ma'naviyat va ma'rifat" markazlari faoliyatini jonlantirish hamda ularning faoliyatini yoshlar o'rtasida eng ko'p ijtimoiy, iqtisodiy va boshqa muammolar mavjud bo'lgan hududlarga manzilli yo'naltirish.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida keltirib o'tilgan muammolar va ularning yechimlari aynan bir shaxs tomonidan yoki bir tashkilot tomonidangina amalga oshirilmaydi. Jamiyatimiz kelajagini, istiqbolini qurish bugun davlatimizda yashovchi har bir fuqaroning burchidir. Oilada ota-ona, maktabda ustozlar, ish joyimizda xamkasblar, ko'cha ko'yda esa yaqin insonlarimiz tomonidan hech bir yaqinimizning kelajagiga, u tomonidan amalga oshiriladigan salbiy holatlarga bee'tibor bulmasligimiz bugun har qachongidan ham dolzarb masalaga aylanib ulgurdi. Ayniqsa kelajagimiz egalari bo'lgan yoshlarimizni har xil buzg'unchi g'oyalardan saqlash, ularni jamiyatimizda munosib o'z o'rinlarini topishlarida ko'maklashish mahim ahamiyat kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Uzbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to'grisida»gi konuni. 2016 yil 15 sentabr[1]

2. Uzbekiston Respublikasining «Terrorizmga qarshi kurash to'grisida»gi konuni. 2000 yil 15 dekabr [2]

3. "O'zbekiston Respublikasining ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish bo'yicha 2021-2026 yillarga mo'ljallangan Milliy Strategiyasi". 2021 yil 1 iyul [3]

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari" to'g'risida PF-5325- sonli Farmoni. [4]

A.III. Усманов*

---

* Начальник цикла физической подготовки Институт повышения квалификации МВД Республики Узбекистан, полковник

Роль органов внутренних дел в обеспечении конституционных прав граждан: современные вызовы и перспективы

введение

Органы внутренних дел играют ключевую роль в обеспечении конституционных прав и свобод граждан в Республике Узбекистан. Их деятельность направлена на защиту личности, общества и государства от противоправных посягательств. В условиях современных вызовов, таких как угрозы терроризма, цифровизация, глобализация, рост социальных конфликтов и изменение форм преступности, эффективность органов внутренних дел приобретает особую значимость. В данной статье рассмотрены современные вызовы, стоящие перед органами внутренних дел, и перспективы их развития в контексте обеспечения конституционных прав граждан.

1. Конституционные права граждан как основа правопорядка.

Конституция Республики Узбекистан гарантирует каждому гражданину широкий спектр прав и свобод, включая:

- ✓ право на жизнь, свободу и личную неприкосновенность (ст. 25, 26, 27);
- ✓ каждый человек имеет право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства. (ст. 31);
- ✓ каждый, кто на законных основаниях находится на территории Республики Узбекистан, имеет право на свободное передвижение по стране, выбор места пребывания и жительства, за исключением ограничений, установленных законом. (ст.32);
- ✓ каждый имеет право на свободу мысли, слова и убеждений (ст. 33);
- ✓ каждый вправе защищать свои права и свободы всеми способами, не запрещенными законом. (ст. 55).

Органы внутренних дел обязаны создавать условия, при которых эти права будут реализованы в полном объеме. Это включает предотвращение правонарушений, раскрытие преступлений, защиту общественного порядка, а также обеспечение законности в своей деятельности.

2. Современные вызовы для органов внутренних дел.

2.1. Цифровизация и новые технологии. Развитие информационных технологий привело к возникновению новых угроз: киберпреступность, нарушения конфиденциальности персональных данных, использование технологий для незаконной слежки. Органы внутренних дел сталкиваются с необходимостью освоения новых инструментов для противодействия таким преступлениям, что требует значительных материальных и кадровых ресурсов.

2.2. Социальная нестабильность и протестная активность. Рост социального неравенства и политических конфликтов приводит к увеличению числа массовых акций, где важно обеспечить баланс между соблюдением общественного порядка и правом граждан на мирные собрания.

2.3. Миграционные процессы. Массовая миграция создает нагрузку на органы внутренних дел, особенно в части предотвращения межэтнических конфликтов и борьбы с нелегальной миграцией.

2.4. Изменение характера преступности. Современные преступления становятся более организованными и транснациональными, что требует от органов внутренних дел координации с международными структурами и адаптации методов работы.

Диаграмма № 1. Современные вызовы, стоящие перед органами внутренних дел.

3. Перспективы развития органов внутренних дел.

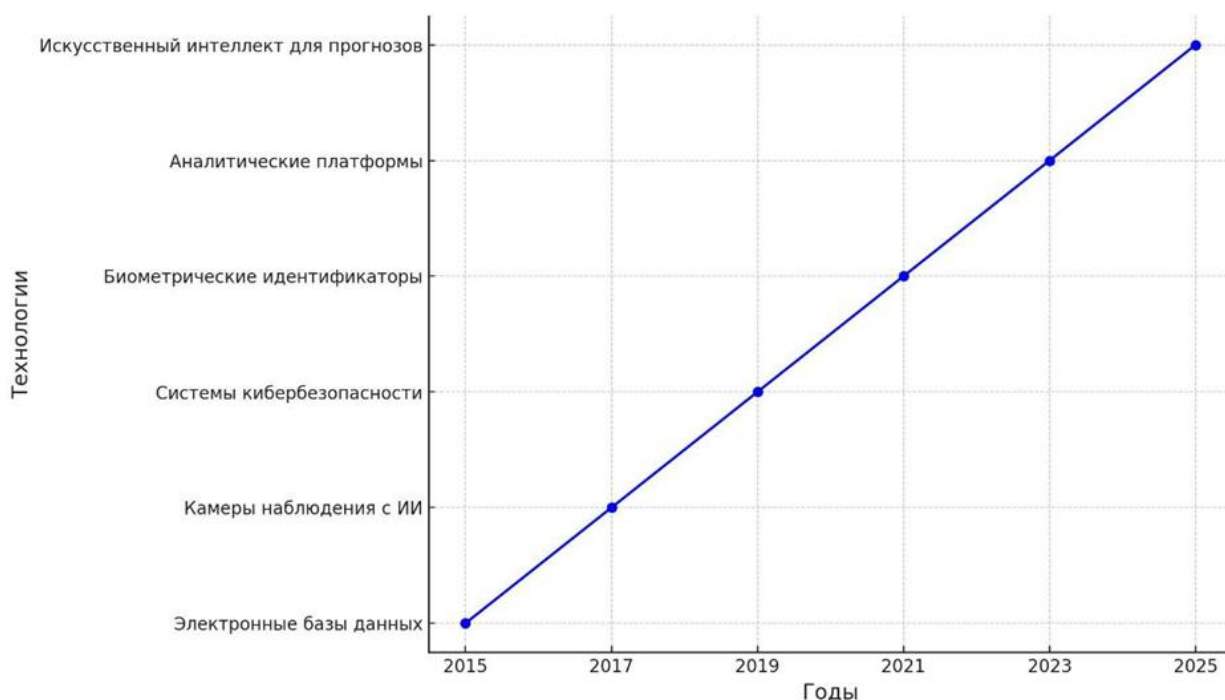
3.1. Модернизация законодательства. Необходима актуализация нормативной базы, регулирующей деятельность органов внутренних дел, с учетом новых вызовов. Это касается, в частности, законов о персональных данных, кибербезопасности, миграции.

3.2. Цифровизация правоохранительных процессов. Внедрение технологий искусственного интеллекта, биометрических систем идентификации и аналитических платформ позволит повысить эффективность работы и минимизировать человеческий фактор.

3.3. Профессиональная подготовка кадров. Современные реалии требуют подготовки сотрудников с навыками работы в цифровой среде, знанием международного права и психологических аспектов взаимодействия с гражданами.

3.4. Общественный контроль и транспарентность. Для повышения доверия населения необходимо развивать механизмы общественного контроля за деятельностью органов внутренних дел, включая независимые комиссии и прозрачность отчетности.

График №1. Внедрение цифровых технологий в деятельность ОВД.

4. Роль общественности в обеспечении прав граждан.

Одной из перспективных моделей взаимодействия является участие гражданского общества в профилактике преступлений. Например, создание совместных программ, направленных на просвещение населения о правах и обязанностях, может повысить правовую культуру и снизить уровень преступности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Органы внутренних дел несут ключевую ответственность за реализацию конституционных прав граждан. Современные вызовы, такие как цифровизация, миграционные процессы и социальная нестабильность, требуют от системы внутренних дел адаптации и реформирования. Для повышения эффективности их деятельности необходимо развивать технологии, совершенствовать законодательство и укреплять взаимодействие с гражданским обществом. Только при совместных усилиях государства и общества возможно обеспечить устойчивую защиту прав и свобод граждан.

Ш.А.Албеков*

Конституция Республики Узбекистан: значимость, развитие и роль в демократизации общества

ВВЕДЕНИЕ

Конституция Республики Узбекистан, принятая 8 декабря 1992 года, является основным законом страны, определяющим её политическое, экономическое и социальное устройство. Она отражает стремление

---

* Старший преподаватель цикла физической подготовки Институт повышения квалификации МВД Республики Узбекистан

Узбекистана к построению демократического правового государства, основанного на принципах равенства, справедливости и защиты прав человека. Конституция не только закрепила суверенитет и независимость государства, но и стала базовым инструментом для проведения масштабных реформ в политической и экономической сферах. На протяжении более 30 лет Конституция Республики Узбекистан претерпела ряд изменений, направленных на её адаптацию к новым вызовам времени, что свидетельствует о её гибкости и открытости к реформам. Настоящая статья посвящена анализу ключевых положений Конституции, её значимости для общества и государства, а также рассматривает перспективы её дальнейшего развития.

1. Историческое значение Конституции.

1.1. Принятие Конституции. Конституция была принята 8 декабря 1992 года на VI сессии Верховного Совета Республики Узбекистан XIII созыва. Она стала первой Конституцией независимого Узбекистана после обретения страной суверенитета в 1991 году. Её разработка проводилась с учётом международного опыта, традиций узбекского народа и современных демократических принципов. Принятие Конституции стало важным шагом в укреплении государственного суверенитета, определения правового статуса граждан и установления основ политической и экономической системы страны.

1.2. Основные принципы Конституции. Конституция Республики Узбекистан основывается на следующих ключевых принципах:

- Суверенитет государства: Узбекистан является суверенным демократическим государством, где народ является единственным источником власти.

- Верховенство закона: Конституция и законы являются высшей юридической силой на территории страны.

- Разделение властей: Власть в Узбекистане разделена на законодательную, исполнительную и судебную, что обеспечивает систему сдержек и противовесов.

- Гарантия прав и свобод граждан: Конституция закрепляет широкий спектр прав и свобод человека, включая право на жизнь, свободу слова, образование и труд.

2. Роль Конституции в демократизации общества.

2.1. Гарантия прав и свобод граждан. Конституция Республики Узбекистан (ст. редакции) провозглашает человека, его жизнь, права и свободы высшей ценностью. В частности, в ней закреплены следующие права:

- Право на жизнь есть неотъемлемое право каждого человека (статья 24);
- Каждый имеет право на труд, на свободный выбор работы (статья 37);

- Каждый имеет право на образование (статья 41);
- Свобода совести гарантируется для всех (статья 31).

Кроме того, Конституция предусматривает равенство всех граждан перед законом, независимо от их пола, расы, национальности, языка, религиозных убеждений или социального статуса (статья 18).

2.2. Разделение властей. Одной из основ демократического общества является принцип разделения властей. Конституция закрепляет:

- Законодательную власть: Осуществляется Олий Мажлисом Республики Узбекистан, который состоит из двух палат - Законодательной палаты и Сената.

- Исполнительную власть: Возглавляется Президентом Республики Узбекистан, который является главой государства и гарантирует соблюдение Конституции.

- Судебную власть: Независимые суды обеспечивают справедливость, защищают права и свободы граждан. Этот принцип обеспечивает баланс между ветвями власти и их взаимное сдерживание.

2.3. Политическая и экономическая модернизация Конституция стала основой для проведения реформ в различных сферах:

- Политическая сфера: Проведение выборов на основе многопартийности, обеспечение свободы слова и независимости СМИ.

- Экономическая сфера: Гарантия частной собственности, развитие рыночной экономики и привлечение иностранных инвестиций.

В последние годы особое внимание уделяется цифровизации экономики и внедрению инновационных технологий, что также нашло отражение в законодательных инициативах, основанных на Конституции.

3. Реформы и изменения в Конституции

3.1. Необходимость реформ. Мир стремительно меняется, и государство должно адаптироваться к современным вызовам. В этом контексте Конституция Республики Узбекистан регулярно пересматривается, чтобы лучше соответствовать текущим реалиям. Основными направлениями реформ являются:

- Расширение прав и свобод граждан;
- Укрепление независимости судебной системы;
- Демократизация избирательной системы.

3.2. Реформа 2023 года. В 2023 году была проведена масштабная конституционная реформа, включающая более 60% изменений в текст Конституции. Основные нововведения включают:

- Укрепление социальных гарантий, включая право на образование и медицинское обслуживание;

- Увеличение полномочий местных органов власти;
- Усиление роли гражданского общества в принятии государственных решений.

Эти изменения направлены на дальнейшую демократизацию и обеспечение устойчивого развития государства.

4. Перспективы развития Конституции.

Конституция остаётся живым документом, который продолжает развиваться в соответствии с потребностями общества. В будущем ключевыми направлениями для её совершенствования могут стать:

- Углубление правового регулирования в сфере цифровой экономики и искусственного интеллекта;
- Усиление экологических норм и гарантий в условиях глобального изменения климата;
- Расширение прав и возможностей гражданского общества.

Эти изменения позволят Конституции оставаться актуальной и служить основой для дальнейшего развития Узбекистана.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Конституция Республики Узбекистан является основой правового государства и гарантом устойчивого развития страны. Она определяет ключевые принципы демократии, обеспечивает защиту прав и свобод граждан и служит базой для проведения масштабных реформ. Постоянное совершенствование Конституции свидетельствует о её гибкости и адаптации к современным вызовам, что делает её важнейшим инструментом в построении сильного и демократического Узбекистана.

A.A.Amanov*

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ichki ishlar organlari huquqbuzarliklar profilaktikasi xizmatlarining fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorligining bosh huquqiy asoslari

Mamlakatimizda bugungi kunda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy negizlaridan birini huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi samaradorligini oshirish, ularning sabablari va kelib chiqishiga imkon bergan shart-sharoitlarni aniqlash, bartaraf etish hamda fuqarolarning huquqiy madaniyati va ongini yuksaltirish hamda ularda jamiyatda o'rnatilgan xulq-atvor qoidalariga rioya etish ruhini shakllantirish tashkil etadi. Xususan, ushbu vazifalarni amalga oshirish esa, huquqni muhofaza qilish organlari zimmasiga yuklatilgan asosiy hamda dolzarb vazifalardan biri hisoblanib, huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimida ichki ishlar organlarining,

---

* IIV Malaka oshirish instituti Maxsus-kasbiy fanlar kafedrası professori, podpolkovnik

uning tarkibida esa, huquqbuzarliklar profilaktikasi xizmatlarining munosib hissasi bor. Shuningdek, ushbu jarayonlarda ichki ishlar organlari huquqbuzarliklar profilaktikasi xizmatlarining fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorligi o'ziga xos ahamiyatga ega va ushbu hamkorlikni samarali amalga oshirish esa, bugungi kunning muhim va zaruriy talablaridan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ham qonun ustuvorligini ta'minlashda, huquqbuzarliklarning oldini olish, jinoyatchilikka qarshi kurashish, jamoat tartibini saqlash, fuqarolarning haq-huquqlarini himoya qilishda jamoatchilik bilan aloqalarni yanada mustahkamlash, huquqni muhofaza qilish organlarining fuqarolik jamiyati institutlari bilan o'zaro hamkorligi borasidagi ishlarni yangi bosqichga ko'tarish muhimligini alohida qayd etib o'tgan edi .

Aytish mumkinki, mamlakatimiz taraqqiyotining bugungi bosqichida davlat organlari bilan bir qatorda nodavlat sektori, ya'ni fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni va roli ortib, jamiyat hayotidagi dolzarb masalalarning yechimini topishda ularning ishtiroki ham kengayib bormoqda. Bu ijtimoiy hayotning muhim tendensiyasidir. O'zbekiston bosib o'tgan keyingi yillar aholi keng qatlamlari qo'llab-quvvatlanayotgan turli xil fuqarolik jamiyati institutlari, nodavlat notijorat tashkilotlarining jadal rivojlanish davri bo'ldi. Va bu jarayon izchil kengayib bormoqda . Xususan, jamiyatni demokratlashtirish va yangilanish jarayonlarida fuqarolik jamiyati institutlari (o'zini o'zi boshqarish organlari, siyosiy partiyalar, ommaviy ijtimoiy harakatlar, kasaba uyushmalari, jamoat birlashmalari va fondlari, nodavlat notijorat tashkilotlari)ning faol ishtirok etishi mamlakatda istiqomat qiluvchi har bir inson hayotiga daxldor masalalar yechimida muhim ahamiyatga ega, davlat kelajagini belgilovchi muhim omildir . Mutaxassislar to'g'ri qayd etganidek, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning samarali yo'lga qo'yilishi ham fuqarolar, jamiyat, davlat manfaatlarini ro'yobga chiqarishga, manfaatlar muvozanati va uyg'unligini ta'minlashga xizmat qiladi .

Shu o'rinda qayd etish lozimki, jamiyat ijtimoiy hayotida o'zaro munosabatlarga kirishadigan sub'ektlar faoliyatini tartibga soluvchi tegishli normativ-huquqiy hujjatlarning mavjudligi ham ular faoliyatida samaradorlikka erishishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Xususan, bugungi kunda mamlakatimizda ushbu sub'ektlarning o'zaro samarali hamkorligini tashkil etish bo'yicha ham tegishli huquqiy asoslar yaratilgan.

Jumladan, mazkur hamkorlikning huquqiy asoslari xususida to'xtalganda, avvalo mamlakatimiz ijtimoiy hayotini demokratik prinsiplarga monand tashkil etilishida bosh huquqiy asos hisoblanmish O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ni qayd etishimiz maqsadga muvofiqdir. Unda qonuniylik va huquqiy tartibotni, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda

huquqni muhofaza qiluvchi organlarga jamoat tashkilotlari va fuqarolar yordam ko'rsatishlari mumkinligi qayd etilgan. Mazkur konstitutsiyaviy norma huquqni muhofaza qiluvchi organlar (xususan, ichki ishlar organlari huquqbuzarliklar profilaktikasi xizmatlarining) va fuqarolik jamiyati institutlari o'zaro hamkorligining eng muhim huquqiy asosidir hamda ushbu yo'nalishga konstitutsiyaviy maqom berilganligini ham alohida e'tirof etish lozim.

Shuningdek, 2023 yil 30 aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida «Fuqarolik jamiyati institutlari» deb nomlangan alohida bob kiritilib, ushbu bobda «Fuqarolik jamiyati institutlari, shu jumladan, jamoat birlashmalari va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ommaviy axborot vositalari fuqarolik jamiyatining asosini tashkil etadi. Fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyati qonunga muvofiq amalga oshiriladi» deb qayd etilgan.

Ta'kidlash lozimki, mazkur yuqorida qayd etilgan bosh qomusimizning rahbariy normalaridan kelib chiqib, aytishimiz mumkinki, bugungi kunda yurtimizda ichki ishlar organlari huquqbuzarliklar profilaktikasi xizmatlarining fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorligining normativ-huquqiy asoslari yaratilgan. Lekin, mazkur qayd etilgan normativ – huquqiy asoslar ushbu yo'nalishdagi hamkorlikning huquqiy asoslarini to'liq qamrab ola olmaydi, ya'ni ularda mazkur hamkorlik taraflarining huquq va majburiyatlari yoki vazifa va funksiyalari, samarali hamkorlikni amalga oshirgan taraflarga beriladigan imtiyoz va kafolatlar hamda boshqa qoidalar o'z aksini topmagan. Boshqacha aytganda, ushbu yo'nalishdagi samarali hamkorlikni amalga oshirishning kompleks mexanizmlarini belgilab beruvchi qonun darajasidagi yagona normativ-huquqiy xujjatni ya'ni, mazkur yo'nalishdagi samarali hamkorlikni tashkil etishni tartibga soluvchi va muvofiqlashtiruvchi yagona qonun darajasidagi normativ-huquqiy xujjatni ishlab chiqish va qabul qilish maqsadga muvofiqdir. Bu fuqarolik jamiyati institutlari jadallik bilan yuksalib borayotgan bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi albatta.

Shu bilan birga, jamiyatda fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, jamoat tartibini saqlash va jamoat xavfsizligini ta'minlash, huquqbuzarliklarni oldini olish va ularga qarshi kurashish, ularning sabablarini hamda sodir etilishiga imkon berayotgan shart-sharoitlarni aniqlash, bartaraf etish, huquqbuzarliklarni sodir etishga moyil shaxslarni aniqlash, jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishga jamiyatimizning har bir a'zosi mas'uldir. Boshqacha aytganda, huquqbuzarlik – asosan, huquq va muomala layoqatiga ega sub'ekt tomonidan sodir etiladigan, huquq normalari talablariga zid keluvchi hamda shaxsga, mulkka, davlatga va butun jamiyatga zarar

keltiruvchi ijtimoiy xavfli qilmishdir. Unga qarshi samarali kurashishga esa, har bir jamiyat a'zosi mas'uldir. Xususan, jamiyat barcha a'zolarining daxldorlik hissini shakllantirishda esa, ushbu yo'nalishdagi o'zaro samarali hamkorlik muhim ahamiyatga egadir.

Darhaqiqat, davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi samarali hamkorlik jamiyat hayotidagi ko'plab muammolarni hal etishga xizmat qiladi. Bu hamkorlikning ham huquqiy, ham tashkiliy-huquqiy asoslarini kuchaytirish dolzarb masalalardan biridir. Zero, davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'zaro samarali hamkorlik qilganda eng oliy maqsadga erishishi va katta marralarni zabt etish mumkin. Boshqacha aytganda, ushbu hamkorlik insoniyat madaniyatining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan va bugun ham uning amaliy ifodasini dunyo mamlakatlari ijtimoiy-siyosiy hayotida guvohi bo'lib turibmiz.

Xulosa qilib aytganda, ushbu yo'nalishdagi hamkorlikni kuchaytirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir va ushbu hamkorlik natijasi avvalo, aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirishga, qonuniylik va ijtimoiy adolat tamoyilini amalga tatbiq etilishiga, jamiyatdagi turli muammolarni o'z vaqtida hal etilishiga, inson huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ro'yobga chiqarilishiga, fuqarolarning farovon hayot kechirishiga, davlat va jamiyatning yuksak taraqqiyotiga erishiladi. Bir so'z bilan aytganda, ushbu yo'nalishdagi o'zaro samarali hamkorligi jamiyatimiz ijtimoiy hayoti uchun ijtimoiy zarurat hisoblanadi.

И.Т. Тультеев*

ПРОФЕССИОНАЛИЗМ И ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА

В юридической литературе правовая культура рассматривается как категория, включающая не только социально–психологические процессы, протекающие в обществе, но юридически значимое поведение членов общества, правовую деятельность, практику функционирования правовых институтов¹³². Значит, важнейшим элементом, определяющим зрелость правовой культуры, является уровень развития правовой деятельности. Последняя состоит из теоретической (деятельность ученых–юристов) и практической (правотворческая и правоприменительная деятельность).

---

* Доктор юридических наук, профессор (ТГЮУ)

¹³² См.: Саидов А., Тожиhoнов У. Huquкий маданият назарияси. Икки жилдли. 2–жилд. – Т., 2001. – С. 36; Таджиханов У. Т. Мустақиллик, huquкий мафкура ва Конституция. – Т., 1996. – С. 56–57.

Поскольку правовая культура общества во многом зависит от уровня и качества юридической деятельности, то ею должны заниматься компетентные в юридическом и многих других отношениях лица с соблюдением юридических процедур и принципов.

По мнению А. А. Матюхина, правовую культуру можно представить в виде институционально–функциональной модели, состоящей из следующих компонентов: а) правовые нормы и институты; б) правовое поведение и правоотношения; в) правосознание; г) правотворчество (результат действия специализированного правосознания и важнейший источник правовых норм и институтов); д) правоприменение; е) правовая наука и философия права (научно–теоретическая, понятийная форма правосознания, которая опредмечивается в правотворчестве и правоприменении); ж) юридическое образование (правовое просвещение, самосохранение правовой культуры; способ самовоспроизводства «корпорации юристов» как носительницы наиболее развитых форм правовой культуры)¹³³.

Повышение уровня правовой культуры предполагает, с одной стороны, повышение правосознания и совершенствование юридической практики, а с другой — надлежащее кадровое обеспечение правоохранительных органов. Было бы утопичным желание сделать в короткие сроки каждого сотрудника юристом. Но преодолеть юридическую безграмотность и правовой нигилизм — это одно из условий развития правовой культуры. Отсюда вытекают задачи для тех, кто по роду своей деятельности обязан иметь необходимый их минимум:

- умение ориентироваться в основных началах и принципах государственно–правовой жизни;
- наличие базовых правовых знаний;
- владение основами правил и навыков законодательной техники.

Что же представляет собой правовая культура сотрудника

---

¹³³ См.: Матюхин А. А. Государство в сфере права (институциональный подход): Автореф. дис. ... д–ра юрид. наук. – Алматы, 2001. – С. 25–26

правоохранительного органа? Это в первую очередь совокупность методов, знаний, ценностей, умений и навыков, позволяющих принимать качественные и эффективные правовые акты. Это система этико-правовых ценностей, основанных на высокой юридической грамотности и квалификации, позволяющих вырабатывать такие разумные правовые решения, которые бы отвечали действительным потребностям юридической практики. Другими словами, профессионализм есть культура служебной, юридической деятельности, базирующаяся на высокой правовой культуре.

Профессионализм сотрудника как комплексное социально–правовое явление состоит, на наш взгляд, из следующих компонентов:

- 1) общая культура, представляющая собой систему общечеловеческих духовно-нравственных ценностей, основанная на определенном уровне знаний, умений и навыков всесторонне развитого человека;
- 2) правовая культура, составляющая систему взглядов, ценностей, идей, знаний, чувств и переживаний относительно права. Ведь, как гласит классическая теория права, правовая культура включает в себя собственно право, правосознание, правовую практику и ряд других компонентов. Она предполагает наличие правовой грамотности, уважения к праву, высокую правовую активность и правосознание;

3) организационная культура, т.е. совокупность правил и принципов эффективной и умелой организации процесса разработки и принятия управленческих (в данном случае правовых) решений. Это эффективная бюрократия (в позитивном смысле этого слова), высокий профессионализм сотрудника.

На уровень правовой культуры, как нам представляется, влияет уровень знаний и навыков применения правил юридической техники. Умение грамотно составить текст правового акта, хорошая ориентация в довольно сложных вопросах языка и стиля законов – свидетельство высокой правовой культуры сотрудника. По нашему мнению, именно высокая правовая культура и профессионализм позволяют сотрудникам правоохранительных органов

успешно выполнять свои функции.

Однако, чтобы стать действительным профессионалом, им необходимо обладать многими качествами, навыками и отвечать определенным требованиям. Возникает вопрос: что следует понимать под профессионализмом в данном случае?

Профессия – это формируемая системой образования совокупность определенных знаний, умений и навыков, это род трудовой деятельности человека, обладающего вышеуказанными качествами. Профессионализм содержит две основные характеристики: с одной стороны мастерство, которым обладают специалисты своего дела, с другой – ценности и идеалы, то, что конституирует данную профессию¹. Значит, профессионал – это человек владеющий знаниями и мастерством в определенной сфере жизнедеятельности. Конечно же, этого профессионала нужно формировать. Во многом формирование профессионального юриста – это результат их самообразования и повседневной юридической практики.

Что представляют собой модель профессионала – сотрудника правоохранительных органов, какими качествами он должен обладать? Во-первых, сотрудник – прежде всего личность, которую характеризует высокий уровень нравственности и морали, составляющих суть юридической деятельности. Во-вторых, он должен обладать коммуникабельностью, знанием и пониманием сути правовых процессов и проблем. Другими словами, это должна быть глубоко социальная личность. В-третьих, ему должны быть присущи обширные юридические знания, хорошие навыки правовой техники, высокий уровень правовой культуры и правосознания. Наличие приведенных и некоторых других качеств и навыков у сотрудника правоохранительных органов дает возможность назвать его профессионалом, специалистом своего дела.

Итак, профессионал – это специалист, прошедший специальное обучение,

---

¹ См.: Жалинский А. Э. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальность. – М., 1997. – С. 37.

владеющий знаниями и практическими навыками в юридической деятельности. Понятно, что правоохранительная функция не может быть успешно решена непрофессионалом, лицом, не владеющим специальными познаниями и навыками. Профессионализм сотрудника предполагает наличие образования в соответствующей сфере, часто - юридического. Причина этого вытекает из самой природы правоохранительной деятельности.

Сегодня правоохранительные органы имеют сложную организационную систему, особую внутреннюю структуру и осуществляют целый ряд специальных функций. Для повышения уровня профессиональной подготовки функционируют образовательные учреждения. Так, в системе МВД для формирования профессионалов создана комплексная система их обучения, повышения квалификации и переподготовки. В Институте повышения квалификации МВД сотрудники на системной основе достигают требуемого уровня квалификации, повышают уровень правовых знаний и навыков.

В процессе формирования сотрудника-профессионала особое внимание должно быть уделено освоению процедур подготовки и принятия правовых актов, методике разработки и оформления служебных и процессуальных документов, составлению, разъяснению и толкованию правовых актов. Они должны хорошо ориентироваться в законодательстве, в том числе в вопросах согласованности и преодоления противоречий законов и подзаконных актов, способах их реализации.

Итак, видится несколько направлений обеспечения профессионализма сотрудников и повышения их правовой культуры. Первое – совершенствование механизма их юридической и служебной подготовки. Второе – обучение сотрудников, не имеющих юридического образования, основам юриспруденции и юридической техники.

Правовая культура сотрудника включает также такое качество, как правовой опыт. Правовой опыт можно определить как систематизированный результат восприятия и освоения сотрудником всего многообразия правовых явлений, процессов и действий. Юридическая практика тесно связана с

правовым опытом, основывается на нем. Значит, можно выделить такие общие требований к профессионализму сотрудника, как высокий уровень правовой культуры и компетенций, а также достаточный правовой опыт.

Исходя из изложенного, можно утверждать, что правовая культура сотрудника, обусловленная специфическими условиями, характером и потребностями правоохранительной деятельности, обеспечивает качество и эффективность его деятельности, помогает повышению уровня его профессионализма, способствует результативному выполнению им служебных задач и функций.

D.R.Ravshanbekov¹³⁴

Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning huquqiy targ‘ibotni amalga oshirish borasidagi xorijiy tajribasi: qiyosiy-huquqiy tahlil

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquqni muhofaza qiluvchi organlarning jamiyatda huquqiy savodxonlikni oshirish, fuqarolarda qonunga hurmat va qonuniy xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirish borasidagi xorijiy tajribasi qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilingan. Rossiya, Turkiya, Belarus, Qozog‘iston, Xitoy, Janubiy Koreya hamda AQSh va Yevropa davlatlarining huquqiy targ‘ibotni tashkil etishdagi institutsional mexanizmlari, raqamli texnologiyalar, bepul yuridik yordam ko‘rsatish va jamoatchilik bilan hamkorlik (Community Policing) amaliyoti o‘rganilgan. Shuningdek, xorijiy ilg‘or tajribalarni milliy amaliyotga joriy etish yuzasidan ilmiy-nazariy xulosa va takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Huquqiy targ‘ibot, huquqiy madaniyat, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, xorijiy tajriba, profilaktika, raqamli texnologiyalar, jamoatchilik politsiyasi, bepul huquqiy yordam.

Kirish. Jamiyatda huquqiy savodxonlikni oshirish, fuqarolarda qonunga hurmat va qonuniy xulq-atvor ko‘nikmasini shakllantirish huquqiy davlat barpo etishning muhim shartlaridan biridir. Huquqiy targ‘ibotning mohiyati faqat huquqiy ma‘lumot tarqatish bilan cheklanib qolmasdan, u aholini o‘z huquq va majburiyatlarini anglashga, huquqbuzarliklarning salbiy oqibatlarini to‘g‘ri

---

¹³⁴ Халқ депутатлари Тошкент шаҳар Кенгаши котибияти мудири

baholashga hamda davlat organlari bilan qonuniy munosabat o'rnatishga o'rgatadi.

Shu bois, huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan olib boriladigan huquqiy targ'ibot ishlari huquqbuzarliklar profilaktikasi, jamoat xavfsizligini ta'minlash va jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirishning asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Turli mamlakatlar amaliyotini tahlil qilish orqali huquqni muhofaza qiluvchi organlar huquqiy targ'ibotni qanday vositalar, institutlar va shakllar orqali yo'lga qo'yayotganini, qaysi yo'nalishlarga ustuvor ahamiyat berilayotganini va qaysi usullar aholi uchun eng ta'sirchan ekanligini aniqlash mumkin.

I. MDH mamlakatlarida huquqiy targ'ibotni institutsionallashtirish va raqamlashtirish tajribasi.

Rossiya Federatsiyasi amaliyoti. Rossiyada huquqiy targ'ibot ishlari markazlashgan tarzda, davlat idoralari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikda amalga oshiriladi. Jumladan, Adliya vazirligi va boshqa manfaatdor tashkilotlar aholiga bepul huquqiy yordam ko'rsatish hamda huquqiy ma'lumot berishga doir umummilliy tadbirlarni yo'lga qo'ygan.

Masalan, har yili 20 noyabr kuni butun mamlakat bo'ylab "Bolalarga huquqiy yordam kuni" o'tkazilib, viloyat va tumanlarda minglab maslahat punktlari orqali etim bolalar, vasiylikka olingan yoshlar bepul huquqiy maslahat olish imkoniyatiga ega bo'lishadi (*Правовое просвещение в государствах – участниках СНГ*, 2023). Xususan, 2023 yilda 80 mingdan ortiq maslahat punktlari faoliyat ko'rsatib, 225 mingdan ziyod murojaatlar bo'yicha yordam ko'rsatilgani, 2024 yil iyulida esa "Huquqiy yordam haftaligi" doirasida 1,4 milliondan ortiq fuqaro qamrab olingani bu boradagi ishlarning miqyosidan dalolat beradi.

Shu bilan birga, "Huquqiy yordam" axborot tizimi orqali yagona huquqiy portal ishga tushirilib, fuqarolar uchun "hayotiy vaziyat"lar bo'yicha qadamba-qadam yo'riqnomalar, olis hududlar uchun esa mobil yuridik ofislar xizmati yo'lga qo'yilgan.

Belarus Respublikasi: Qonunchilik konsepsiyalari va innovatsion resurslar. Belarus Respublikasida huquqiy targ'ibot davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. 2023 yil iyunida tasdiqlangan Milliy huquqiy siyosat konsepsiyasida huquqiy

tarbiya va ma'rifat milliy huquqiy tizimni takomillashtirishning zarur sharti sifatida belgilangan (*Milliy huquqiy siyosat konsepsiyasi, 2023*).

Belarus Adliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan 2024–2029 yillarga mo'ljallangan tadbirlar rejasida ta'lim muassasalari, notariuslar palatasi, advokatlar kollegiyasi va kasaba uyushmalari faoliyati o'zaro muvofiqlashtirilgan. Shuningdek, Belarus notarial palatasi tomonidan yaratilgan “Notarius – siz uchun” veb-resursi, maktablarda huquqiy ixtisoslashtirilgan sinflarning tashkil etilishi hamda har yili o'tkaziladigan “Qonunchilar cho'qqisi” tanlovi yoshlar o'rtasida huquqiy savodxonlikni oshirishning innovatsion usullaridan hisoblanadi.

Qozog'iston Respublikasi: Huquqiy madaniyat va “Xalq yuristi” aksiyalari. Qozog'istonda huquqiy targ'ibot orqali huquqbuzarliklar profilaktikasiga erishish vazifasi qo'yilgan. Mamlakatda korrupsiyaga qarshi ta'lim maktablardan tortib oliy o'quv yurtlarigacha joriy etilgan bo'lib, maxsus kurslarni tamomlagan fuqarolarga sertifikatlar beriladi.

An'anaviy ravishda o'tkazib kelinayotgan “Xalq yuristi” ommaviy qabuli doirasida barcha shahar va tumanlarda malakali yuristlar va davlat organlari vakillari aholiga, jumladan kam ta'minlangan qatlamlarga bepul xizmat ko'rsatadi (*Qozog'iston pravovaya kultura tahlili, 2024*). Shu bilan birga, “eGov.kz”, “Qamqor” (Qamqor) va “E-otinish” kabi mobil ilovalar orqali fuqarolarning davlat organlari bilan elektron muloqot qilishi hamda huquqiy axborot olishi ta'minlangan.

II. Osiyo mamlakatlarining huquqiy ma'rifat strategiyalari.

Xitoy Xalq Respublikasi: Besh yillik rejalar va majburiy huquqiy targ'ibot. Xitoyda huquqiy targ'ibot davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanib, 1980-yillardan buyon har 5 yillik “Huquqiy targ'ibot va ta'lim milliy dasturi” qabul qilib kelinadi. 2021–2025 yillarga mo'ljallangan sakkizinchi besh yillik reja Kommunistik partiya Markaziy qo'mitasi va Davlat kengashi tomonidan tasdiqlangan (*China releases new five-year plan, 2021*).

Muhim jihati shundaki, 2023 yilda qabul qilingan va 2025 yil 1 noyabridan kuchga kirgan “Huquqiy ma'rifat to'g'risida”gi qonun davlat organlarining huquqiy targ'ibotni amalga oshirishini majburiy etib belgiladi. Har yili 4 dekabr – Milliy

Konstitutsiya kuni munosabati bilan o'tkaziladigan "Konstitutsiyani targ'ib qilish haftaligi" davomida politsiya, prokuratura, sud va notariat idoralari xodimlari aholiga sayyor yuridik maslahatlar beradi, keksalar va qishloq aholisi uchun maxsus qo'llanmalar hamda ommaviy SMS-xabarlar tarqatish amaliyoti qo'llaniladi.

Janubiy Koreya: Maktab politsiyasi va raqamli kontentlar. Janubiy Koreyada huquqiy targ'ibot bevosita huquqbuzarliklar profilaktikasi va jamoat xavfsizligi siyosati bilan uyg'unlashgan. Maktablarda o'quvchilarni zo'ravonlikdan himoya qilish maqsadida "Maktab politsiyasi" xizmati tashkil etilgan bo'lib, inspektorlar kiberbezorlik va giyohvandlikka qarshi darslar o'tadi.

Milliy politsiya agentligi tomonidan ijtimoiy tarmoqlar va YouTube orqali telefon firibgarligiga qarshi maxsus vebtunlar (webtoon) hamda animatsion roliklar tayyorlanadi. Bundan tashqari, tashkilotlar va maktablar uchun "kiberhavfsizlik bo'yicha profilaktika darslari" xizmati yo'lga qo'yilgan.

III. G'arb mamlakatlarida jamoatchilikka tayangan huquqiy targ'ibot (community policing).

AQSh va Buyuk Britaniya tajribasi. AQShda politsiya va jamoa o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan "Jamoatchilik politsiyasi" konsepsiyasi amal qiladi. Har yili avgust oyida o'tkaziladigan "Jamoat bilan kechg'i uchrashuv" (National Night Out) tadbirlarida aholi va politsiya norasmiy muhitda uchrashib, xavfsizlik muammolarini muhokama qiladi (*City of Chino Outreach, 2024*). Shuningdek, maktablarda DARE dasturlari orqali giyohvandlikka qarshi darslar beriladi, "Fuqarolar politsiya akademiyasi" kurslari orqali fuqarolar huquqiy bilim olishadi.

Buyuk Britaniyada XIX asrdan beri saqlanib kelayotgan "politsiya – xalqning bir bo'lagi" tamoyili asosida mahalla inspektorlari xonadonma-xonadon yurib maslahatlar beradi. "Junior Citizen" (Yosh fuqaro) tadbirlari orqali esa bolalarga favqulodda holatlarda o'zini tutish va yo'l qoidalari o'rgatiladi.

Germaniya va Fransiyaning ixtisoslashgan tuzilmalari. Germaniyada politsiyaning jinoyat profilaktikasi byurolari tomonidan internetdagi firibgarlikdan himoyalaniish bo'yicha maxsus veb saytlar va bepul broshyuralar tayyorlanadi. Fransiya esa jandarmeriya tarkibidagi PRV (Prévention de la délinquance)

tuzilmalari mahalliy ma'muriyat va maktablar bilan hamkorlikda yo'l harakati xavfsizligi va huquqbuzarlik profilaktikasi bo'yicha amaliy mashg'ulotlar o'tkazadi (*CIPDR France, 2024*).

Natija va muhokama. Xorijiy davlatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, huquqiy targ'ibotni samarali tashkil etishda quyidagi 5 ta umumiy qonuniyat va omil hal qiluvchi ahamiyatga ega:

1. *Mustahkam dasturiy va huquqiy asos:* Targ'ibotning davlat siyosati darajasida qonunlar bilan mustahkamlanishi barqaror moliyalashtirish va idoralararo muvofiqlikni ta'minlaydi.

2. *Yoshlar va ta'lim tizimi orqali huquqiy tarbiya:* Bolalar va o'smirlarga maktab davridan boshlab huquqiy bilim berish qonunga hurmat ruhini shakllantirishning eng samarali usulidir.

3. *Axborot texnologiyalari va innovatsiyalar:* Internet portallari, mobil ilovalar (KADES, eGov, Qamqor) va media kontentlardan foydalanish qamrovni keskin oshiradi.

4. *Bepul huquqiy yordam va sayyor qabullar:* Targ'ibotning real muammolarni hal etish bilan uyg'unlashuvi aholining huquqni muhofaza qiluvchi organlarga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi.

5. *Idoralararo hamkorlik va jamoatchilik ishtiroki:* Politsiya, adliya, ta'lim muassasalari, advokatura va OAVning hamkorligi targ'ibotning ta'sirchanligini ta'minlaydi.

Xulosa. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning huquqiy targ'ibotni amalga oshirish borasidagi xorijiy tajribasi shuni ko'rsatadiki, targ'ibot ishlari faqat axborot berish bilan cheklanib qolmasdan, balki fuqarolarning huquqiy ongini yuksaltirish, huquqbuzarliklarning oldini olish va jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlashga xizmat qilishi kerak. O'rganilgan xorijiy davlatlarning ilg'or tashabbuslarini milliy huquq-targ'ibot amaliyotiga moslashtirgan holda joriy etish mamlakatimizda huquqiy madaniyatni yanada yuksaltirish hamda fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish uchun muhim zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References):

1. Правовое просвещение в государствах – участниках СНГ как важный механизм повышения качества жизни. URL: <https://e-cis.info/news/566/125721/>
2. Директорат отдела политики, работающей при поддержке населения (Туркия). URL: <https://hakkari.pol.tr/tdp>
3. Министерство внутренних дел запускает кампанию «Против женщин нельзя поднимать руку». URL: <https://yenibaskentgazetesi.com/>
4. Правовая культура в Казахстане: почему надо знать свои права. URL: <https://www.zakon.kz/stati/6471587-pravovaya-kultura-v-kazakhstane-pochemu-nado-znat-svoi-prava.html>
5. China releases new five-year plan on legal awareness. URL: https://english.www.gov.cn/policies/latestreleases/202106/16/content_WS60c93527c6d0df57f98db3f6.html#
6. Hengli Town Launches 2025 “Constitution Publicity Week” Activities. URL: <https://chinagbanews.com/>
7. Community Education – Kent Police Department. URL: <https://www.kentwa.gov/departments/police-department/community-education#>
8. Prévention de la délinquance (CIPDR France). URL: <https://www.cipdr.gouv.fr/prevenir-la-delinquance/>

A.B. Хасанов*

Қонун ижодкорлиги ва идоравий норма ижодкорлиги: моҳияти ва ўзаро нисбати масалалари

Хозиргу кунда қонун роли кучайиб бораётгани ҳақидаги ғоя идоравий ҳуқуқ ижодкорлигига бошқача назар билан ёндашиш имконини беради. Бизнингча, юридик амалиётда идоравий ҳуқуқ ижодкорлигидан ҳанузгача асоссиз равишда кенг, аниқроқ айтганда нотўғри фойдаланилмоқда. Идоравий ҳуқуқ ижодкорлиги, ҳеч шубҳасиз, зарур. Аммо қонунга таянилмаган тақдирда у аксарият ҳолларда биринчи навбатда кодекслар ва бошқа қонунларга эмас, балки идоравий ҳужжатларга амал қилиш лозим, деган зарарли руҳий кайфиятни вужудга келтиради. Йўриқноманинг ҳукмронлиги бошқарувда мустаҳкам қонуний асослар мавжуд эмаслигидан далолат беради. Идоравий ҳужжатнинг аҳамиятини бўрттириб кўрсатиш қонун обрўси пасайишига олиб келади, идораларнинг ўзбошимчалиги учун юридик ниқоб бўлиб хизмат қилади.

Шу билан бир вақтда, идоравий ҳуқуқ ижодкорлигини бутунлай тугатиш лозим, деган фикр мутлақо нотўғри. Бу мақсад хомхаёлдан бошқа нарса эмас,

---

* Тошкент ш. ИИББ ходими, мустақил тадқиқотчи

чунки идоравий буйруқлар, йўриқномалар ва бошқа норматив ҳужжатларни оқилона меъёрга қабул қилиш ўринли ва зарур. Айрим, конкрет мазмунга эга бўлган барча қоидаларни қонун, фармон ёки ҳукумат қарорида назарда тутиш мумкин эмас. Муҳими, идоравий ҳужжатлар қонунга мувофиқ ва уни ижро этиш учун қабул қилинган бўлса, қонунни ривожлантириш ва муайянлаштириш воситаси бўлиб хизмат қилса, асосан тегишли идораларнинг ходимларига нисбатан татбиқ этилса, мақсадга эришилади. Ўз-ўзидан равшанки, шахс ҳуқуқлари ва эркинликларини белгилаш ва қўриқлаш идоравий тартибга солиш предмети бўлиши мумкин эмас. Зотан бу ерда идора обрўсини ҳимоя қилиш, ўз корхоналари ва муассасаларининг эҳтиёжларини таъминлаш баъзан шахс ва унинг манфаатларидан юқорироқ қўйилади.

ИИВ норматив ҳужжатлари ўз ижрочиларига ташкилий таъсир кўрсатиш билан бир вақтда, бу ишни юридик воситалар ёрдамида амалга ошириши билан тавсифланади. Айни шу махсус воситалар ёрдамида ички ишлар органлари ва уларнинг ходимларининг хизмат фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш амалга оширилади. Кўриб чиқиладиган муаммо нуқтаи назаридан бу махсус таъсирни кўрсатиш қандай йўллар билан амалга оширилишини аниқлаш муҳимдир. Бизнингча, бу йўллар умуман олганда ҳуқуқнинг ижтимоий муносабатларга таъсир кўрсатиш умумий усули билан бир хилдир. Айни вақтда, улар муайян идоравий ўзига хослик билан тавсифланади. Бу ўзига хослик, масалан, шунда намоён бўладики, ИИВ норматив ҳужжатларининг таъсири қонунга мувофиқ (қонун бу таъсирнинг ташқи чегараси ҳисобланади), чекланган тарзда (барча фуқароларга эмас, балки уларнинг аввало касбий ёки бошқа белгига кўра бирлашган муайян қисмига нисбатан амал қилади) амалга оширилади, бу ҳужжатлар учун уларни тайёрлаш, қабул қилиш ва амалга киритишнинг қонун билан таққослаганда соддалаштирилган тартиби назарда тутилган.

Ички ишлар органлари фаолиятини қонун йўли билан ва идоравий норматив-ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзаро нисбати муаммосини ўрганишда қуйидаги омилларни ҳисобга олиш лозим. Биринчи – ҳуқуқ ижодкорлигининг қонун ва идоравий турлари, ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига хос “йўллари” амалда зарур эканлигини тан олиш керак. Қонунларнинг тўғридан-тўғри амал қилишини кенгайтириш ғояси қанчалик эътиборли бўлмасин, бу тенденция ўз чегарасига эга. Бу ерда биз ҳуқуқий тартибга солишнинг бир қонуниятига дуч келамиз: ҳуқуқий қоидаларни умумлаштириш муқаррар тарзда уларни конкретлаштиришни талаб этади¹. Иккинчи – бу нисбатда тартибга солишнинг идоравий даражаси учун қонун йўли билан тартибга солиш императив ва устувор аҳамият касб этади. Тартибга солишнинг бу икки даражаси ўртасида рақобат юз берган ҳолда, ҳеч шубҳасиз, қонуннинг бошқа

хужжатлардан устунлиги принципи амал қилади.

Ўзаро нисбат қонуни алоқа ва боғланиш қонунидир. Ҳуқуқий давлат қонуннинг устунлигини назарда тутди. Аммо қонунларнинг амал қилиш соҳаси муайян чегарага эга. Худди шунингдек қонунчилик фаолияти ҳам ўз чегарасига эга. Ички ишлар органларини ҳуқуқий тартибга солишнинг самарадорлиги ҳуқуқ нормаларининг амал қилиш соҳаси ва норматив таъсир кўрсатиш доирасини тўғри белгилашга боғлиқдир. Қонун билан тартибга солишнинг чегараси қандай? Мазкур масалага доир адабиётлар таҳлили бу ерда ягона ёндашув мавжуд эмаслигини кўрсатади. Биринчи ёндашув қонунлар сонини анча кўпайтириш, барча қонунлар фақат тўғридан-тўғри амал қилишини таъминлаш зарурлигини тан олишдан иборат. Иккинчи ёндашув қонунни фақат усиз иш кўриш мумкин бўлмаган ҳолда қабул қилиш лозим, деб эътироф этади. Учинчи ёндашув қонунлар ва бошқа турдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг оптимал нисбатини топиш, бунда қонун тартибга солиш ва ташкилий куч-қудратини йўқотмаслигига эришиш зарур, деб ҳисоблайди .

Бизнингча, сўнгги нуқтаи назар тўғрироқ ва асослироқ. Қонун воситасида ва идоравий тартибга солишнинг ўзаро нисбати жамият ҳаётининг турли соҳаларида бир хил бўлмайди ва бўлиши мумкин ҳам эмас, бу чегаралар ўзгарувчан, улар ўзлари тартибга солувчи муносабатлар билан бирга ўзгаришга қодир. “Қонун чиқарувчи орган фаолиятининг чегараси деганда, биринчидан, қонун чиқарувчи қандай ижтимоий муносабатларга таъсир кўрсатиши мумкинлигини, иккинчидан, бундай таъсир кўрсатиш имкониятлари, бинобарин, уларнинг чегараси қандайлигини тушуниш лозим» , деб ҳисоблайди И.Б.Киричук. Бу фикрга умуман қўшилган ҳолда, унга бир муҳим тузатишни киритиш лозим деб ҳисоблаймиз. Қонун чиқарувчи орган фаолиятининг чегарасини белгилаш шартларидан бирини қайд этар экан, муаллиф бир муҳим шарт – мақсадга мувофиқликни назардан қочирган. Зеро, у ёки бу ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш мумкинлиги уларни ҳуқуқий тартибга солиш лозимлигини, улар бунга муҳтожлигини англатмайди. Бошқа томондан, тартибга солишни амалга оширишга эҳтиёж мавжуд бўлган жойда унинг йўқлигига йўл қўйиш мумкин эмас. Акс ҳолда, И.Н.Бабаев ва Ю.Д.Блувштейн таъбири билан айтганда, “тартибга солиш бўшлиғи” ёки “бўшлиқни тартибга солиш” ҳолати вужудга келиши мумкин .

Қонун воситасида тартибга солишдан ташқари, қонун ости ҳужжатлари билан тартибга солишни амалга ошириш зарурияти қуйидаги омиллар билан белгиланади: а) ҳуқуқий белгилашни талаб этадиган муносабатларнинг бутун йиғиндисини қонун ҳужжатлари билан тартибга солиш мумкин эмаслиги (акс ҳолда қонунлар сони ва ҳажми мисли кўрилмаган даражада катта бўлур эди);

б) ҳуқуқ субъектлари ҳуқуқий тартибга солишнинг “қуйи қаватлари”да дуч келадиган барча иқир-чиқирларни қонунда ҳисобга олиш мумкин эмаслиги; в) қонунчилик ижтимоий муносабатлардаги янгиликлар билан бирга ривожланиши ҳар доим ҳам мумкин эмаслиги (шу сабабли умумий қонуниятларни ўзгартирмаган, балки миқдорий ўзгаришларнигина акс эттирган янгиликларни бошқарув органлари ўз ваколатлари доирасида норматив ҳужжатлар қабул қилиш йўли билан тартибга солади).

Идоравий тартибга солишга қонун воситасида тартибга солишнинг таъсири хусусияти ва даражаси, аввало, бу соҳанинг қонунга бўйсунishi ва қонунда назарда тутилган чегара билан белгиланади.

Биз бўйсунувчи органлар тизимида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ёрдамида ҳуқуқий таъсир кўрсатиш сифатида тушунадиган идоравий норматив тартибга солиш, одатда, тизим доирасидаги муносабатлар соҳаси билан чегараланади, у ИИВ тизимида кирмайдиган шахсларга татбиқ этилиши мумкин эмас. Идоравий тартибга солиш ИИВ тизимининг хусусиятини ҳисобга олиб, қонунлар ва олий ижро этувчи ҳокимият ҳужжатларининг қоидаларини муайянлаштиради, берилган ваколатлар доирасида тизимдаги муносабатларни тартибга солишни амалга оширади. Шундай қилиб, қонун воситасида тартибга солиш билан идоравий тартибга солишнинг ўзаро нисбати давлат ҳокимияти олий органларининг (парламент, Президент, Ҳукумат мақомида мустаҳкамланган) ваколатлари ҳажми билан ИИВнинг Вазирлик тўғрисидаги Низом нормалари билан белгиланган ваколатлари ҳажмининг ўзаро нисбати билан белгиланади. Ижро этувчи ҳокимият ва бошқарув олий органларининг нормалари ИИВ учун ҳал қилувчи ва мажбурий хусусият касб этади, ички ишлар органлари фаолиятини қонун ости ҳужжатлари билан тартибга солиш орқали ҳуқуқий таъсир кўрсатади.

ИИВ норма ижодкорлиги жараёнида мазмун жиҳатидан ранг-баранг норматив ҳужжатларни қабул қилади. Ўзининг серқирралиги билан ажралиб турадиган бу норматив ҳужжатлар бир жиҳатдан ўхшаш: улар ички ишлар органлари тизимида амалдаги қонунлар ва ҳукумат ҳужжатлари бажарилишини ташкил этиш мақсадида қабул қилинади ва қабул қилиш фақат қонун чиқарувчи орган ва ҳукуматнинг ваколатига кирадиган бирламчи (қонун билан белгиланмаган) нормаларни ўз ичига олмайди. ИИВ нормалари бу доим, таъбир жоиз бўлса, “нормаларга асосланган нормалар”дир. Қонун ва ҳукумат ҳужжатларининг нормалари идоравий норма ижодкорлигининг ташқи чегараси ҳисобланади. Мазкур идоравий норма ижодкорлиги доирасида Вазир юқори турувчи бошқарув органларининг ҳужжатларини муайянлаштириш учун ўзининг ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиш ҳуқуқидан кенг фойдаланади, бошқарувни норматив таъминлашни амалга оширади ва ўз

қўл остидаги тизимга раҳбарлик қилади.

Қонун воситасида ва идоравий ҳужжатлар орқали тартибга солишнинг теран ва серқирра алоқасини қайд этиш лозим. Бу аввало шунда намоён бўладики, идоравий тартибга солиш қонун воситасида тартибга солишни гўё давом эттиради, улар умумий принциплар ва ғояларга асосланади. Бошқача айтганда, агар ҳуқуқий тартибга солиш жараёни норматив ҳуқуқий таъсир кўрсатишнинг изчил босқичлари мажмуи сифатида қаралса, идоравий тартибга солиш бу жараённинг таркибий қисми сифатида амал қилади.

Айни вақтда, тавсифланаётган нисбатнинг таҳлили уларнинг институционал алоқасини акс эттирувчи бошқача нуқтаи назардан амалга оширилиши ҳам мумкин. Юқорида қайд этиб ўтилганидек, қонун воситасида ва идоравий тартибга солиш ягона, яхлит жараён – ҳуқуқий тартибга солишнинг турли даражалари, бир жараён элементлари бўлиб, параллел тарзда амал қилади. Яъни, амалда идоравий ҳужжатлар билан тартибга солинган муносабатлар қонун воситасида тартибга солиш чегарасидан четга чиқиб қолмайди, қонун ёрдамида тартибга солиш идоравий тартибга солишга замин яратади.

Ҳуқуқий тартибга солишнинг мақсадига эришиш учун қонун воситасида ва идоравий тарзда тартибга солишнинг шундай нисбатини топиш керакки, у оқилона талабларга жавоб берсин. Оптималлик амалиёт талабларига жавоб берадиган оқилона ҳуқуқий таъсир кўрсатишни англатади. Оптималлаштириш жараёни ҳуқуқий тартибга солишнинг энг мақбул шакллари топиш жараёнидир. Адабиётларда “оптималлик” категориясини тушунишга нисбатан бир нечта ёндашув мавжуд. Айримлар оптималлик тушунчасига қуйидаги элементларни киритади: а) самарадорлик ҳуқуқий таъсир кўрсатиш натижаси билан қўйилган мақсад ўртасидаги ўзаро нисбат сифатида; б) фойдалилик, яъни таъсир кўрсатиш натижаси билан кутилмаган қўшимча оқибатлар ўртасидаги тафовут сифатида; в) тежамлилик – ҳуқуқий таъсир кўрсатиш мақсадига эришиш учун зарур бўлган харажатларнинг миқдорий тавсифи.

Баъзилар оптималлик тушунчасига таъриф беришда бошқарув назарияси тушунчаларига таянади. Опти–мал бошқарув деганда, бошқарувчи таъсирларнинг мазкур бошқарув тизимида самарадорлик мезонининг энг мақбул қийматини таъминловчи йиғиндиси тушунилади. Бундай талқинда оптималлик ижтимоий бошқарув (тартибга солиш) тизимининг элементлар таркибини эмас, балки хоссалари ва сифатларини тавсифлайди. Бизнингча, оптималликнинг бир-бирини тўлдирувчи иккала талқинининг ҳам мавжудлиги мутлақо ўринлидир. Фанда "оптималлаштириш", "опти–мум", "оптималлик мезони" деган тушунчалар фарқланади . Ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишнинг оптималлиги қонун воситасида

тартибга солиш ўзаро нисбатининг оптималлигини назарда тутати. Бу нисбатнинг отимумини топиш учун унга эришиш имконини берувчи шароитларни кўриб чиқиш зарур.

Аввало, ҳуқуқий тартибга солишнинг бу икки даражаси, йўлларининг мақсадлари муштарак бўлиши зарур: улар бир-бирига қарама-қарши қўйилмаслиги, балки бир тартибда амалга оширилиши лозим. Бинобарин, тўғри, оптимал ҳуқуқ ижодкорлиги ҳуқуқий тартибга солишнинг умумий принциплари ва йўлларининг ягоналигига асосланиши керак.

Қонун воситасида ва идоравий тартибга солиш оптималлигининг муҳим шарти бу нисбатга амалда таъсир кўрсатиш имконияти, яъни унга тузатиш киритиш механизмининг мавжудлигидир. Оптималлик ўзгармас ҳолат эмас. Бугун оптимал бўлган нарса эртага оптимал бўлмаслиги мумкин. Шу сабабли уни сақлаш воситалари, ҳуқуқий тартибга солиш тизимининг ҳаракатчанлиги ва тезкорлигининг роли айниқса катта. Идоравий тартибга солишнинг ҳуқуқий базаси, унинг инфратузилмаси (моддий, кадрлар, ахборот таъминоти)нинг мавжудлиги, ҳеч шубҳасиз, зарур. Ниҳоят, ижтимоий-сиёсий шароитлар (ҳуқуқий тизимнинг демократизми, жамиятнинг очиқ ва ошкоралиги) зарур бўлиб, уларсиз бу нисбатнинг отимумини топиш мумкин эмас. Шу шароитлар мавжуд бўлган тақдирдагина умумий ва идоравий ҳуқуқ ижодкорлигининг ҳуқуқий таъсир кўрсатиш вазифаларини самарали ечиш учун зарур бўлган оптимал нисбати тўғрисида сўз юритиш мумкин.

Ички ишлар органлари фаолиятини қонун воситасида ва идоравий ҳужжат ёрдамида тартибга солишнинг оптимал уйғунлигига қандай қилиб эришиш мумкин? Бу вазифани ечишнинг бир нечта усуллари ва шакллари бор:

1. Ички ишлар органлари фаолиятини идоравий тартибга солиш соҳаси, чегараси ва шакллари қонунда аниқ белгилаш қўйилиши лозим. Буни ички ишлар органлари олдида аниқ бегиланган мақсадлар ва кўрсаткичлар тизимини уларга эришишнинг аниқ йўллари ва воситаларини кўрсатмасдан қўйиш орқали амалга ошириш мумкин. Натижада тартибга солиш янада аниқ ва муайянроқ тус олади.

2. Ички ишлар вазирлиги ва унга бўйсинувчи органларнинг ваколатлари (шу жумладан норма ижодкорлиги соҳасидаги ваколатлари)ни аниқ белгилаш лозим. Ички ишлар органлари фаолиятини тартибга солувчи норматив ҳужжатлар мазмунининг таҳлили ҳуқуқ ижодкорлиги турли даражадаги субъектларининг ваколатлари, агар уларни амалга ошириш чегараси ва ҳажми аниқланмаса, кўпинча такрорланишидан, норма ижодкорлиги субъектларининг аниқ рўйхати мавжуд эмаслигидан далолат беради. Бизнингча, бундай тақсимланишни қонун даражасида қабул қилинадиган статут ҳужжатлар белгилаши лозим.

3. Етарлилик ва мақсадга мувофиқлик талабларидан келиб чиқиб ички ишлар органлари фаолиятини тартибга солиш тузилмасини ўзгартириш, хусусан уни мазкур органлар фаолиятининг янгиланаётган (ва ўзгараётган) мазмуни билан мувофиқ ҳолатга келтириш зарур. Бу ерда, албатта, ички ишлар органларининг сиртга қаратилган юрисдикцион фаолиятини тартибга солиш назарда тутилмайди, чунки, у фақат қонунлар билан атрофлича ва тўлиқ тартибга солиниши лозим: масалан, жиноят-процессуал фаолият, суриштирув ва ш.к. Кўриб чиқиладиган жараёнларнинг оқилона уйғунлигига уларнинг умумий норматив асоси — ҳуқуқ ва унинг давлат бошқарувида марказлаштириш ва марказлаштиришдан чиқаришнинг оптимал нисбатини таъминлаш билан боғлиқ бўлган умумлаштирувчи функцияси кўмаклашади.

Шундай қилиб, ички ишлар органлари фаолиятини қонун ижодкорлиги ва идоравий тартибга солишнинг оқилона уйғунлиги шундай бир ташкилий-ҳуқуқий механизмнинг амал қилиши билан таъминланадики, у умумий ва идоравий ҳуқуқ ижодкорлиги соҳаси ва чегарасини аниқлаш, ИИВ ваколатларини аниқ белгилаш, тартибга солишнинг турли методларидан фойдаланиш орқали уларнинг фаолиятини тартибга солишни оптималлаштириш имконини беради. Ҳозирги вақтда бундай механизм ҳали маромига етказилганича йўқ, қонун воситасида ва идоравий тартибга солишнинг оптимал нисбатига эришиш имконини берувчи шароит тўла шаклланмаган. Ўз-ўзидан равшанки, бу ИИВ ҳуқуқ ижодкорлиги мақсадлари, воситалари ва шакллари ҳақидаги тасаввурларни қайта англаб етишни, унинг ҳуқуқ ижодкорлиги соҳасидаги функциялари ва ваколатларини такомиллаштиришни назарда тутати.

MUNDARIJA

O.T. Axmedov

Ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning shaxsiy huquqlari va erkinliklarini ta'minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari.....3

I. Ismailov

Bola huquqlarining kafolatlarini ta'minlashning konstitutsiyaviy asoslari.....7

J.T.Xolmo'minov

Ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning ekologik huquq va majburiyatlarini ta'minlashdagi o'rni va roli.....12

H.M. Muhamedov

O‘zbekistonning dunyoviy davlat sifatidagi konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari....	16
<i>M.Z.Ziyodullayev</i>	
O‘zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasi – jamoat xavfsizligi va fuqarolar xavfsizligini ta’minlashning muhim huquqiy asosi.....	27
<i>M.I.Suvankulov</i>	
Fuqarolarning shaxsiy va siyosiy huquqlarini ta’minlashda ichki ishlar organlarining o‘zini o‘zi boshqarish organlari bilan hamkorligining ilmiy va amaliy tahlili.....	35
<i>J.S.Muxtorov</i>	
Yangi konstitutsiya – jamiyatda tinchlik va totuvlikni ta’minlash garovi.....	40
<i>Э.Э.Марынов</i>	
Влияние искусственного интеллекта на права человека.....	44
<i>O.S.Subanov</i>	
Yangi O‘zbekistonning konstitutsiyasida – inson huquqlarini ta’minlash kafolatlari.....	46
<i>Sh.X.Ganiyev</i>	
Dastlabki tergov jarayonida shaxsning huquq va erkinliklarini ta’minlashning konstitutsiyaviy huquqiy kafolatlari.....	51
<i>D.J.Eshqulov</i>	
Inson huquqlarini ta’minlashning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlanganligi.....	55
<i>M.T.Ummatov</i>	
Konstitutsiya – inson sha’ni, qadr-qimmati va huquqlarining mustahkam kafolati.....	59
<i>J.Q.Xamrayev</i>	
Yangi tahrirda O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyasida inson huquqlarini ta’minlash yuzasidan kiritilgan huquqiy institutlar.....	63
<i>J.I. Niyozov</i>	
Yangi konstitutsiyada – inson sha’ni, qadr-qimmati va huquqlarining mustahkam kafolati.....	67

O‘.M.Otayev

O‘zbekistonda inson huquq va erkinliklari konstitutsiya bilan kafolatlanadi.....71

K.S.Beysenov, Z.N.Xojibekov

Jazoni ijro etish muassasalarida inson huquqlarini ta‘minlash.....74

X.M. Bekmuratova

Zamonaviy psixologiyada kasbiy motivatsiyani shakllantirish psixologik muammo sifatida yoritilishi.....81

K.S. Beysenov

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson huquqlarining kafolatidir.....86

O‘.M.Otayev

Konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarni ta‘minlashda ichki ishlar organlari faoliyatining ahamiyati.....91

N.B. Shoimov

O‘zbekiston Respublikasining yangilangan konstitutsiyasi – fuqarolarning qulay atrof-muhitga ega bo‘lish huquqi kafolati..... 93

J.Z.Djumaboyev, R.T.Djuraboyev

Shaxsiy huquqlar va erkinliklar: Konstitutsiyaviy asoslar va II Oning roli..... 98

X.N.Muslimov

O‘zbekiston Konstitutsiyasi – xalq irodasining ramzi.....100

X.X. Baxramov, B.B.Umurzakov

Hayotimiz va faoliyatimizning asosiy qonuni – o‘zbekiston respublikasining konstitutsiyasidir.....104

J.Z.Djumaboyev

Ichki ishlar organlarining faoliyatida fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari.....107

III.A. Албеков

Конституционно-правовые гарантии обеспечения личных прав и свобод граждан органами внутренних дел Республики Узбекистан.....109

D.J.Eshqulov

Ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini

ta'minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari.....	113
Sh.K.Raximov	
Konstitutsiya – fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarining mustahkam huquqiy poydevori.....	116
N.Z.Tasimov	
Konstitutsiya - maxsus vositalarni qo'llashning bosh huquqiy asosi sifatida.....	119
B.H.Burxonov	
Ichki ishlar organlari tomonidan korrupsiya va xizmat vakolatlarini suiiste'mol qilishning oldini olish mexanizmlari	121
A.A.Abdibositov	
Fuqarolarning shaxsiy huquqlarini ta'minlashda HONing huquqiy targ'ibot va madaniyatni oshirishdagi roli.....	125
N.Z.Tasimov, A.A.Abdibositov	
O'zbekistonda konstitutsiyaviy islohotlar va fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishning yangi mexanizmlari.....	127
A.A.Abdiraximov	
Ichki ishlar organlari tomonidan fuqarolarning jamoatchilik nazoratida munosabatlarning o'rni.....	130
X.N.Muslimov	
Inson huquq va erkinliklarining konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari.....	133
A.A.Abdibositov, Q.Z.Djumaboyev	
Ichki ishlar organlarining faoliyatida fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari.....	138
L.Z.Komilov	
O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va o'qotar qurolni qo'llash huquqi: huquqiy bog'liqlik.....	140
F.S.Axmedov	
Inson huquqlari-qonun himoyasida.....	143
O'.M.Otayev	

Konstitusiyani yangilashning ijtimoiy zaruriyati.....	148
Z.M. Aliyeva	
O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar organlari tizimida tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini himoya qilish amaliyoti.....	151
F.Sh.Xidirov, Sh.M.Ubaydullayev	
Yoshlarning huquqiy ongini oshirishda terrorizm va ekstremizmni oldini olish.....	157
B.M.Ganiyev	
Terrorizm va ekstremizm illatlariga qarshi ilm ma’rifat bilan kurashish.....	161
Sh.M.Ubaydullayev	
Yangi O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish davr talabi.....	166
K.S.Beysenov	
Huquqiy madaniyatni va huquqiy ongni rivojlantirishda yuridik ta’limning o‘rni	172
X.X.Xasilov	
Yangi O‘zbekistonning Yangi Konstitutsiyasi –davlatimizning mustahkam huquqiy asosi.....	177
Sh.M.Ubaydullayev	
Huquqbuzarliklar oldini olishda prinsiplarning o‘rni va roli.....	181
O.M.Boynazarov	
Korrupsiyaviy holatlarni oldini olishda axborot texnologiyalarining roli.....	184
J.D. Risqaliyev	
Kiber huquq: raqamli asrdagi huquqiy muammolar va ularning yechimlari.....	187
X.I. Suvankulov	
Konstitutsiya – fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning muhim huquqiy asosi.....	189
B.B. Umurzakov	
Inson huquq va erkinliklariga oid konstitutsiyaviy qoidalarining amal qilishi masalalari.....	193
D.R.Ruziyev	

Fuqarolarning turar-joy daxlsizligini ta'minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari.....198

X.X.Baxramov

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlarining tartibga solinishi..... 201

B.B.Turg'unbayev

Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashda inson huquqlarini himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish 206

Sh.M.Ubaydullayev

Transport terrorizmini oldini olishning huquqiy ahamiyati.....209

Z.N.Xojibekov

Konstitutsiyada inson huquqlarining kafolati.....214

X.A.Turabbayev

Fuqarolarning huquq va manfaatlariga daxldor bo'lgan hujjatlar bilan tanishib chiqish huquqining konstitutsiyaviy kafolatlari.....216

I.B.Ahmedov

Konstitutsiya – qonun ustuvorligini ta'minlovchi asosiy manba.....221

X.X.Baxramov, S.S.Usmonov

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida shaxsiy huquq va erkinliklarni tartibga solinishi.....226

A.Q.Xudoyberdiyev, M.A.Turayev

Yangi Konstitutsiya - parlament faoliyatining tashkil etish va qonunchilik jarayonini takomillashtirishning bosh mezoni.....230

Sh.M.Ubaydullayev, B.N.Normurodov

Milliy mustaqillik – Yangi O'zbekistonning mustahkam asosidir.....233

Y.B.Tashmanov

Ichki ishlar organlari faoliyatida fuqarolar huquqini himoya qilishda axborot texnologiyalarini joriy etish taxlili.....236

B.B.Turg'unbayev

Zamonaviy jinoyatchilikda fuqarolarning huquqiy himoyasi.....238

T.H.G‘ozibekov

Oila turmush doirasidagi huquqbuzarliklarni oldini olishda fuqaro yig‘inlari va profilaktika inspektorlarining o‘zaro hamkorligi.....242

A.Q.Xudoyberdiyev

Yangi Konstitutsiyada miranda qoidasi va habeas corpus akt ni ifodalanishi.....245

A.S.Vaxidov

Yakka tartibdagi profilaktika voyaga etmaganlar huquqbuzarligini oldini olish usuli sifatida.....249

A.M. Abdiyeva

Turli xil yot g‘oyalarning yoshlar va xotin-qizlarga ta’siri.....252

A.III. Usmanov

Рол органов внутренних дел в обеспечении конституционных прав граждан: современные вызовы и перспективы введение.....255

III. Ф. Албеков

Конституция Республики Узбекистан: значимость, развитие и рол в демократизации общества.....258

A.A.Amanov

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ichki ishlar organlari huquqbuzarliklar profilaktikasi xizmatlarining fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorligining bosh huquqiy asoslari.....261

И.Т. Тультеев*

Профессионализм и правовая культура.....264

D.R.Ravshanbekov.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning huquqiy targ‘ibotni amalga oshirish borasidagi xorijiy tajribasi: qiyosiy-huquqiy tahlil.....267

A.B. Xasanov

Қонун ижодкорлиги ва идоравий норма ижодкорлиги: моҳияти ва ўзаро нисбати масалалари.....272

---

* Доктор юридических наук, профессор (ТГЮУ)

**“ ICHKI ISHLAR ORGANLARI TOMONIDAN FUQAROLARNING
SHAXSIY HUQUQ VA ERKINLIKLARINI TA`MINLASHNING
KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY KAFOLATLARI ”**

MAVZUSIDAGI

Respublika ilmiy-amaliy konferensiya to‘plami

Sahifalovchi: B.N.Normurodov

Bosishga ruhsat etildi _____ 2024-yil. Nashriyot hisob tabog‘i 17

Buyurtma №.... Adadi 50 nusxa. Bahosi shartnoma asosida.

O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti, 100213.

Toshkent shahar. Husayn Boyqaro ko‘chasi, 27a-uy